

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

ЗРОСТАЮЧА ОСОБИСТІСТЬ У СМИСЛОЦІННИСНИХ ОБРИСАХ

МАТЕРІАЛИ

*Міжнародної науково-практичної конференції
23 листопада 2023 року*

Івано-Франківськ
«НАІР»
2023

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

**ЗРОСТАЮЧА ОСОБИСТІСТЬ
У СМИСЛОЦІННИСНИХ ОБРИСАХ**

МАТЕРІАЛИ

*Міжнародної науково-практичної конференції
23 листопада 2023 року*

Івано-Франківськ
«НАІР»
2023

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200
З-90

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
(протокол №12 від 20 листопада 2023 року)*

Рецензенти:

Канішевська Л.В., доктор педагогічних наук, професор;

Гончар Л.В., доктор педагогічних наук, професор;

Комаровська О.А., доктор педагогічних наук, професор.

З-90 Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 23 листопада 2023 р.). Івано-Франківськ: «НАІР», 2023. 296 с.

ISBN 978-617-8011-68-0

У збірник увійшли матеріали учасників Міжнародної науково-практичної конференції «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах», в яких представлені теоретико-практичні досягнення та наукові розвідки науковців, керівників експериментальних закладів освіти, аспірантів та докторантів ІПВ НАПН України, здійснені у галузі теорії і методики виховання, соціальної роботи та дошкільної педагогіки.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 371.4:001.76
ББК 74.200

ISBN 978-617-8011-68-0

© ІПВ НАПН України, 2023 р.
© Автори статей, 2023 р.

ЗМІСТ

Авраменко В. В. Формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти	6
Амеліна В. М. Життестійкість та соціальна підтримка молоді: значення впровадження нової послуги	12
Амерідзе О. С. Виховання полікультурної особистості студента в сучасному цифровому просторі	16
Бакуменко О. В. Особливості виховної роботи в умовах НУШ	19
Безрук К. О. Діагностика рівня навичок життєвої успішності особистості: комунікативне лідерство	25
Бех І. Д. Українська національна ідентичність у науково-психологічних координатах	28
Бибик Д. Д. Соціальна згуртованість молоді: умови для спільної діяльності та громадянського залучення	34
Білик Т. А. Використання електронних навчальних посібників в освітній діяльності з дошкільниками	39
Бондаренко О. І., Тулякова К. Р. Вплив філософської освітньої концепції BILDUNG на громадянську освіту в скандинавських країнах ..	43
Бочарова І. О. Формування моральної свідомості дітей старшого дошкільного віку засобами дитячої літератури	48
Васильєва С. А. Готовність педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища	52
Гончар Л. В. До проблеми запобігання і подолання булінгу серед підлітків	56
Демидова Ю. О. Емоційне сприйняття світу дітьми дошкільного віку у педагогічних дослідженнях	59
Дихта-Кірфф В. Творчий розвиток дітей дошкільного віку	63
Діхтяренко З. М., Єрмоменко Е. А. Впровадження в модельну навчальну програму «Фізична культура. 7-9 клас» для ЗЗСО модуль «Бойовий хортинг»: формування активної життєвої позиції в підлітків ...	69
Журба К. О., Шкільна І. М. Чинники формування національної солідарності в учнівської та студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу	75
Заярна В. С. Педагогічний STEM-коворкінг як складова підвищення якості позашкільної освіти	79
Зіняк І. Я. Ворожа пропаганда та протидія їй у вихованні курсантів в умовах війни	85
Канішевська Л. В. До питання військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах воєнного стану	89
Кирєєва А. П. Ігрова технологія як ефективний засіб виховання культури безпеки дітей та учнівської молоді	94
Кириченко В. І. Гендерні уявлення старшокласників: аналіз результатів констатувального опитування	99

Ковальчук Н. А. Духовний складник у структурі обдарованості: висновки щодо інтелектуальної стратифікації суспільства	104
Коновець С. В. Особливості ціннісно орієнтованого спілкування зростаючої особистості засобами креативності	110
Корнієнко А. В. Питання безпеки життєдіяльності в закладах позашкільної освіти	116
Кукушкін К. М., Єрмоменко Е. А. Військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами бойового хортингу ..	120
Лаврентьєва І. В. Аналіз рівнів сформованості навичок кооперації та просоціальності учнів старших класів	126
Лаппо В. В. Етнокультурні виміри духовного самоствердження особистості	131
Литовченко О. В. Актуальні проблеми у соціальній роботі з молоддю у Великобританії (за матеріалами BASW)	139
Литовченко О. В. Освітні втрати і рішення: особливості у позашкільній освіті	141
Любухіна О. В. Управлінська діяльність керівника закладу освіти в адаптивних умовах	144
Лященко Т. В. Роль закладів позашкільної освіти у формуванні соціально успішної особистості: виклики сьогодення	150
Малахова І. О. Розвиток творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання	156
Малиношевський Р. В. Освітні та виховні втрати: проблеми виховання воєнного часу	159
Мачуський В. В. Інноваційний розвиток позашкільної освіти в сучасних умовах	164
Михайліченко М. В. Електронні дидактичні матеріали для батьків як засіб розширення освітнього контенту закладу дошкільної освіти	170
Міронець Л. П., Настечик А. Р. Екологічне виховання засобами відеоскрайбінгу	176
Морін О. Л. Результати констатувального експерименту по формуванню в учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості	181
Нечерда В. Б. Розвиток стресостійкості старшокласників у контексті формування життєвої успішності: результати дослідження	186
Окушко Т. К. Особливості виховання культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення	192
Охріменко З. В. Професійна орієнтація як середовище формування кар'єрної спрямованості учнів в умовах воєнного стану	197
Пастушенко Г. П. Особливості управлінської діяльності освітніми закладами в умовах воєнного стану	201
Пащенко О. В. Психологічна підтримка та виховний процес у Природі: діяльність в умовах воєнного стану	206
Петрушенко З. С. Особливості розвитку емоційних почуттів дітей старшого дошкільного віку в сучасних закладах дошкільної освіти	210

Пугач А. В. Цінність медіаосвіти для життєвої успішності: погляд старшокласників	216
Рагозіна В. В. Військово-патріотичне виховання учнів і учнівської молоді: організація всеукраїнського опитування	222
Рогальська В. Ю. Засади та реалізація виховання особистості в контексті Нової української школи	226
Рогальська-Яблонська І. П., Яблонський А. І. Сучасний цифровий простір як чинник соціалізації особистості	231
Савельчук І. Б. Перспективи соціального відновлення молоді у контексті сучасних викликів	235
Сіній В. В. Професійна орієнтація учнів на адаптаційному циклі базової середньої освіти засобами STEM-освіти	239
Таран Ю. І. Теоретичні засади вивчення основ культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку засобом сюжетно-рольової гри	244
Толочко С. В., Бордюг Н. С. Екологічні проблеми як соціальний виклик в умовах воєнного часу: погляд здобувачів освіти	246
Трейтяк Д. В. Виховання у старшокласників згуртованості як однієї з цінностей на шляху формування національної солідарності	252
Удовенко П. М., Вороніна Г. Л. Дослідження проблем якості освіти під час війни засобами учнівського проєкту	255
Федоренко С. В. Дитячі та молодіжні об'єднання у Великій Британії	262
Федорченко Т. Є. Особливості вживання психоактивних речовин підлітками, які провокують булінг	267
Харченко Н. В. Методичні засади формування цифрових компетентностей підлітків у дитячих об'єднаннях	272
Шахрай В. М. Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі: критерії, показники, рівні виміру	276
Шпиг Н. О. Компоненти готовності представників дитячих та громадських організацій до реалізації ефективної комунікації засобами СММ-діяльності	282
Відомості про авторів	288

ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті коротко висвітлено нормативно-правові засади (європейські та національні) формування підприємницької компетентності в закладах освіти України. Проаналізовано дефініцію понять «компетентність», «компетенція», «підприємницька компетентність». розглянуто перспективи формування підприємницької компетентності у закладах позашкільної освіти.*

***Ключові слова:** заклад позашкільної освіти, компетентнісний підхід, підприємницька компетентність, освітній процес, учнівська молодь.*

Сучасний етап розвитку суспільства створює нові вимоги та орієнтири в освітній системі. Актуальним є питання формування підприємницької компетентності здобувачів освіти закладів позашкільної освіти, що складають із закладами загальної середньої освіти та засобами інформальної освіти єдину освітню систему, що трансформується в контексті запровадження Концепції Нової української школи (НУШ). Сформована підприємницька компетентність учнівської молоді має стати одним з рушійних факторів становлення економіки в умовах повоєнного відновлення України.

Про необхідність формування підприємницької компетентності учнівської молоді наголошується в Концепції «Нова українська школа» (2016), Законі України «Про освіту» (2017), Державному стандарті базової середньої освіти (2020). Саме підприємницькі якості учнівської молоді на тепер є ключовими для розвитку економіки України.

Теоретико-методичні та дидактичні засади організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти є сферою наукових інтересів О. Биковської, В. Вербицького, О. Литовченко, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко. Концептуальним положенням компетентнісного підходу в системі освіти України присвячені праці І. Беха, О. Литовченко, О. Локшиної, І. Мельничук, Л. Паращенко. Дослідження Ю. Білової, В. Вербицького, Г. Назаренко, О. Романовського акцентують увагу на окремих аспектах формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах загальної середньої та позашкільної освіти.

Як засвідчив аналіз наукових публікацій, що стосуються формування підприємницької компетентності здобувачів освіти, в українській науці розроблено окремі аспекти формування підприємницької компетентності учнівської молоді. Проте, проблема формування підприємницької компетентності у закладах позашкільної освіти потребує подальшого ґрунтовного розроблення.

Метою статті є визначення форм, методів і прийомів педагогічної діяльності, що сприяють формуванню підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти.

У контексті дослідження важливою є дефініція його основних понять. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти (2011 р.) є першим законодавчим актом України, в якому подано визначення поняття «компетентність», що трактується як «...набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці», тоді, як «компетенція» – «...суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини» [3]

Концепція Нової української школи трактує термін «компетентність», як «...динамічну комбінацію знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [9, с. 10].

Основоположними європейськими документами, що акцентують увагу на необхідності формування підприємницької компетентності учнівської молоді є: The European Charter for Small Enterprises (2000) (Європейська хартія малих підприємств), European Green Paper on Entrepreneurship in Europe (2003) («Зелена книга» з питань підприємливості в Європі), Action Plan for Entrepreneurship (2004) (План дій щодо підприємництва), The Key Competences for Lifelong Learning – A European Framework (2006) («Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»), Education and Training 2020 work

programme, ET2020 (Робоча програма «Освіта та навчання 2020», прийнята у 2009 році), The Entrepreneurship 2020 Action Plan («План дій «Підприємництво 2020», оприлюднений у 2013 році). Відповідно до європейських освітніх стандартів Концепцією НУШ, однією з десяти ключових компетентностей, необхідних упродовж життя, є ініціативність і підприємливість [9, с.12], формування якої відбувається через наскрізну інтегровану змістову лінію «підприємливість та фінансова грамотність».

У Концепції НУШ ініціативність і підприємливість розглядається як «... уміння генерувати нові ідеї й ініціативи та втілювати їх у життя з метою підвищення як власного соціального статусу та добробуту, так і розвитку суспільства і держави. Вміння раціонально вести себе як споживач, ефективно використовувати індивідуальні заощадження, приймати доцільні рішення у сфері зайнятості, фінансів тощо» [9, с. 12].

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, затвердженому у 2011 році підприємницька компетентність розглядається як одна з ключових, що передбачає реалізацію здатності учнів: співвідносити власні економічні інтереси й потреби з наявними ресурсами, інтересами і потребами інших людей та суспільства; організовувати власну трудову та підприємницьку діяльність та працю колективу, орієнтуватися в нормах і етиці трудових відносин; аналізувати й оцінювати власні професійні можливості, здібності й співвідносити їх з потребами ринку праці; складати, здійснювати й оцінювати плани підприємницької діяльності та особисті бізнес-проекти; презентувати та поширювати інформацію про результати власної економічної діяльності та діяльності колективу [3].

У Державному стандарті базової середньої освіти (2020) однією з ключових компетентностей для навчання впродовж життя є підприємливість і фінансова грамотність, яка передбачає ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати

проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо [4].

Зазначимо, що поняття підприємницька компетентність в українській науковій думці має низку тлумачень. Нормативно-правові акти, що регламентують компетентнісний підхід в освіті України, трактують підприємницьку компетентність у відповідності до європейських документів, тоді як більшість науковців розглядають підприємницьку компетентність, як сукупність особистісних якостей. Наприклад Ю. Білова – як інтегровану психологічну якість особистості [2, с. 17], О. Ліскович – як структурний комплекс якостей особистості [7, с. 118-121], Н. Ковчин – як особистісна якість, здібність, модель поведінки [6, с. 106]. Відмінним є трактування підприємницької компетентності у дослідженнях І. Чорних та М. Чорних, які зазначають, що «підприємницькі здібності» – це «...особливий вид людського ресурсу, що полягає в здатності найбільш ефективно (з позитивною результативністю) використовувати всі інші фактори виробництва» [10, с. 188].

У структурі підприємницької компетентності українські науковці виокремлюють такі складові: Ю. Білова зазначає, що компонентами підприємницької освіти є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий [2, с. 17], Г. Матукова виокремлює три ключові блоки функціонально-діяльнісний, комунікативно-репродуктивний та особистісно-поведінковий [8, с. 141-147], О. Земка у структурі підприємницької компетентності виокремлює мотиваційно-ціннісний; когнітивний, діяльнісний; особистісно-рефлексивний компоненти [5, с. 112].

Ключовими етапами формування підприємницької компетентності, на думку Ю. Білової, є: підприємницькі знання – підприємницьке мислення – підприємницька свідомість – підприємницька поведінка [2, с. 16-17], Г. Матукова виокремлює чотири основні етапи: мотивація – актуалізація – опанування – самоаналіз [8, с. 141-147]. Подібну думку має О. Земка який визначає такі етапи: мотиваційно-актуалізаційний – теоретичний – практичний

– рефлексивно-оціночний [5, с. 112].

У контексті цього дослідження актуальним є визначення форм, методів і прийомів педагогічної діяльності, що сприяють формуванню підприємницької компетентності учнівської молоді в освітньому просторі закладів позашкільної освіти. Серед ефективних механізмів формування підприємницької компетентності учнівської молоді в умовах закладу позашкільної освіти є: особистісно-орієнтований, діяльнісний і компетентнісний підходи. Виокремлені підходи забезпечують не лише опанування шаблонними знаннями, а й компетенціями, необхідними для практичного вирішення завдань. Варто зазначити, що позашкільна освіта передбачає варіативність форм і методів освітньої діяльності, що сприяють формуванню soft skill, які є базою для формування підприємницької компетентності.

Ефективному формуванню підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти сприяють відповідні педагогічні умови: формування вмотивованості учнівської молоді до оволодіння підприємницькою компетентністю у закладах неформальної освіти; створення інноваційного освітнього середовища; оволодіння професійними знаннями формування підприємницької компетентності [1, с. 380].

Формування підприємницької компетентності здобувачів освіти має здійснюватися через відповідні форми, методи та засоби освітньої діяльності, зокрема інтегроване та проєктне навчання.

Діяльність закладу позашкільної освіти передбачає широке застосування різноманітних форм і методів освітньої діяльності (проєктний, дослідницький, проблемно-пошуковий методи, метод ситуаційного аналізу, індивідуальна робота, участь у конкурсних заходах та проєктах різних організаційних рівнів, учнівському самоврядуванні, волонтерській і благодійній діяльності тощо), що сприяють створенню належних психолого-педагогічних умови для формування підприємницької компетентності учнівської молоді.

Отже, формування підприємницької компетентності учнівської молоді в освітньому просторі закладу позашкільної освіти відбувається через його зміст,

форми, методи та засоби освітньої діяльності. Ефективність формування підприємницької компетентності залежить від упровадження в освітній процес таких форм, методів і прийомів, що створюють можливості учнівській молоді до розв'язання завдання і проблем у повсякденному житті.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо у розробленні та практичному впровадженні в освітній процес структурно-функціональної моделі формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти.

Література

1. Авраменко В.В., Сбруєва А.А. Структурно-функціональна модель формування підприємницької компетентності учнівської молоді у закладах неформальної освіти: інтеграція досвіду країн Європейського Союзу. *Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа: монографія* / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. С. 367–388.
2. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 7 (50). Рівне: РДГУ. С. 15–17.
3. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти // постанова Кабінету Міністрів України №1392 від 23.11.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9> (дата звернення 28.10.2023)
4. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти // постанова Кабінету Міністрів України №143 від 26.02.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#n9> (дата звернення 28.10.2023)
5. Земка О. В. Модель формування підприємницьких компетентностей у майбутніх учителів технології. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2017. С. 110–114.
6. Ковчин Н. А. Роль шкільної економічної освіти у формуванні підприємницької компетентності у старшокласників. *Педагогічна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський. 2019. С. 104–111.
7. Ліскович О. В. Структура та сутність підприємницької компетентності учнів у контексті навчання фізики *Україна-Польща: економічні та соціальні виклики 2030*: електрон. зб. матер. Міжнар. міждисцип. конференції. Варшава. 2019. С. 118–121.
8. Матукова Г. І. Теоретико-методологічні засади розвитку підприємницької компетентності у майбутніх фахівців економічного профілю: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Київ, 2016. 670с.
9. Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / [упоряд. Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.; за заг. ред. Грищенка М.]. - [Б. м., 2016?]. - 40 с.
10. Чорна І. М., Чорний М. М. Психодіагностика рівня розвитку підприємницьких здібностей у студентської молоді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 3(48). С. 187–194.

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА МОЛОДІ: ЗНАЧЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ПОСЛУГИ

***Анотація.** В статті окреслені особливості впровадження нової психосоціальної послуги з формування життєстійкості. Розглянуто наукові погляди на поняття «життєстійкість» та «резильєнтність». Здійснено аналіз ресурсного підходу до копінг стратегій.*

***Ключові слова:** життєстійкість, резильєнтність, молодь, соціальні послуги, копінг стратегії.*

Сьогодні життя випробовує стійкість та витримку кожного українця. Зберегти сили до перемоги, врівноважити ментальне та фізичне здоров'я, не піддатися паніці в критичних ситуаціях, мріяти та діяти попри всі виклики – це, те до чого має прагнути кожен громадянин нашої держави. Наслідками ситуації кризи у соціально-економічній, соціально-політичній, соціально-правовій сферах життя суспільства стають загальносоціальні модифікації різного характеру: поряд з об'єктивно неминучими прогресивними змінами виявляються ще такі як зниження довіри до соціальних інститутів держави, деформація правової культури у суспільстві, знецінення актуальних правових норм, руйнація попередніх цінностей, згортання наявних орієнтирів. Значна частина населення опинилася у стані хронічної невизначеності, безпорадності, що викликає суб'єктивне відчуття соціальної незахищеності, безнадії та безвиході. Особливим чином це стосується зростаючого покоління України, яке зіштовхнулося з неминучим змінами, що формує необхідність дослідження феномену «життєстійкість» не тільки в рамках психологічної науки, а й у площині соціальної практики.

Поняття життєстійкості є широко дослідженим в зарубіжній практиці. Американський психолог С. Мадді визначає, що ***життєстійкість*** (hardiness) – є здатністю особистості витримувати стресові ситуації, зберігаючи внутрішній баланс та працездатність, що включає в себе з три ключові компоненти: залученість, контроль та прийняття ризику [5]. Життєстійкість є

психологічним фактором розвитку більш широкого поняття резильєнтності. *Резильєнтність* – це здатність людини або соціальної системи вибудовувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах (наразі це постійних страх за власне життя, здоров'я та за безпеку рідних та близьких). [2, с. 26-64]. Загалом феномен резильєнтності розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційно-захисний механізм особистості. Резилієнтність включає набір гнучких когнітивних, поведінкових та емоційних відповідей на гострі або хронічні неприємності, що можуть бути як незвичайними, так і звичними для індивіда [4, с. 5].

Також, слід додати, що механізмом побудови моделі продуктивного мислення та поведінки, яке спрямоване на подолання життєвих труднощів є використання копінг-стратегій, що є відносно новим поняттям в науково-дослідному вимірі. Розглядаючи копінг стратегію через ресурсний підхід можна визначити, що існує процес «розподілу ресурсів» (commerce of resources), який пояснює той факт, що деяким людям вдається зберігати здоров'я та адаптуватися незважаючи на різні життєві обставини. У рамках ресурсного підходу розглядають широкий спектр різних ресурсів, як середовищних (доступність інструментальної, моральної та емоційної допомоги з боку соціального середовища), так і особистісних (навички та здібності індивіда) [9]. Хобфолл пропонує теорію збереження ресурсів (Conservation of Resources, COR – теорія), в якій розглядає два класи ресурсів: матеріальні та соціальні, або пов'язані з цінностями (esteem) [8]. Інші дослідники як один з ресурсів, що впливають на використовувані копінг-стратегії, пропонують конструкт «життєстійкість» (hardiness) [5, с.173-185].

Соціальні умови та життєвий досвід молоді слід розглядати в нашій поточній політичній та економічній ситуації в контексті сім'ї, суспільства, культури в цілому та його/її стосунків з однолітками.

Актуальним новим завданням для **соціальної роботи** є формування життєстійкості, яке Кабінет Міністрів України ухвалив 3 жовтня 2023 року та затвердив Постанову про реалізацію пілотного проекту із запровадження

комплексної психосоціальної послуги з формування життєстійкості. Мета проекту – підтримка та зміцнення психічного здоров'я, навчання стресостійкості та попередження психологічної травматизації [10].

Надання послуг з формування життєстійкості – це системний підхід до надання психосоціальної підтримки індивіду або сім'ї, які потребують допомоги у зміцненні їх психологічного, емоційного та соціального стану, а також у розвитку навичок та ресурсів для впорядкування життя.

Цей процес включає в себе наступні етапи:

- *Фахова оцінка потреб.* Визначення конкретних потреб і проблем особи або сім'ї. Це може включати в себе оцінку психологічного, емоційного та соціального стану, а також ідентифікацію факторів, які викликають проблеми.

- *Розробка та впровадження індивідуального плану підтримки.* На підставі оцінки потреби формується індивідуальний план підтримки, в якому пропонуються мети та завдання для покращення життєстійкості особи або сім'ї.

- *Надання психосоціальної підтримки.* Психосоціальна підтримка включає в себе психотерапевтичні послуги, консультування, навчання навичкам копіngu (способам впорядкування зі стресом і проблемами), а також навчання соціальним навичкам.

- *Розвиток навичок.* Може включати в себе тренінги та групи, які допомагають клієнтам розвивати навички самопомічності, соціальної адаптації та згуртованості, комунікації та стресостійкості [1, с. 29].

- *Оцінка результатів і коригування плану.* Після виконання плану необхідно здійснити оцінку результатів. Якщо потрібно, план коригується або розширюється для досягнення найкращих можливих результатів.

Завдання з формування життєстійкості в молоді буде лягати зокрема на заклади освіти, як соціальні інститути, які мають бути спрямовані на досягнення спільної мети будь-якої системи освіти – навчання, виховання та розвиток особистості.

Важливо зазначити, що життєстійкість не є універсальною, безумовною чи постійною якістю життя молоді; вона змінюється залежно від типу стресу,

його контексту та інших факторів. Молоді люди можуть бути стійкими до певних стресових факторів, але не до інших. Крім того, стійкість може змінюватися з часом і зі зміною умов [6, с. 543-562]. Стійкість молоді пов'язана із «захисною тріадою» ресурсів і заходів, що зміцнюють здоров'я, залучаючи сильні сторони дитини, сім'ї та школи/спільноти [7, с. 740-795]. Очікування та орієнтація на майбутнє у молодих людей, відображає перспективні сфери, що забезпечують особистісне зростання. Саме тому, орієнтація на майбутнє учнівської та студентської молоді призводить до змін у ціннісних (освіта, робота, кар'єра, співпраця), соціальних (рівність, соціальна справедливість, національна ідентичність, патріотизм, допомога іншим), життєвих (життєстійкість, особистісне зростання) та сімейних (сім'я, шлюб) перспективах в умовах адаптації суспільства до воєнного стану [3, с. 68].

Література

1. Бибик, Д. Д. Лідерство та соціальна згуртованість молоді: перспективи забезпечення розвитку в умовах сучасних викликів: Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік (11). НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, 2023. С.29.
2. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології: Консультативна психологія і психотерапія*, 14. 2018 р. с. 26-64.
3. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. *Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси*. м. Київ. 2022. С. 68
4. Neenan, M. *Developing Resilience: A Cognitive-Behavioural Approach* (2nd ed.). Routledge. 2017. pp. 5
5. Maddi, S. R. The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 54(3). 2002. pp. 173-185.
6. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71. 2000. pp. 543-562.
7. Luthar, S. S. Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D.Cicchetti & D. J.Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation*. New York: Wiley. 2006. pp. 740-795.
8. Hobfoll S. E. Stress, culture, and community: The psychology and philosophy of stress. *Springer Science & Business Media*, 2004.
9. Frydenberg E. E. Beyond coping: Meeting goals, visions, and challenges. *Oxford University Press*, 2002.
10. <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zaprovadzheno-kompleksnu-sotsialnu-posluhu-z-formuvannia-zhyttiostiikosti>

ВИХОВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В СУЧАСНОМУ ЦИФРОВОМУ ПРОСТОРИ

***Анотація.** Виховання полікультурної особистості студента в сучасному цифровому просторі є актуальною проблемою у вищій освіті. Сучасний світ зазнає стрімкого розвитку і глобалізації, що вимагає від студентів адаптації до різноманітних культурних, мовних і соціальних середовищ. Публікація висвітлить ключові аспекти виховання полікультурної особистості студента в цифровому просторі.*

***Ключові слова:** полікультурна особистість, міжкультурна комунікація, цифрові технології, цифрові інструменти, навчальні ресурси.*

Сучасний цифровий простір відкриває безмежні можливості для особистісного та професійного розвитку студентів, дозволяючи їм активно залучати інтерактивні технології та ресурси для навчання. Це актуальна та важлива тема, яка відкриває перед нами багато складних питань і викликів, оскільки сучасний світ, заснований на інформаційних технологіях та глобальній комунікації, зробив наше суспільство більш різноманітним і злагодженим, але водночас породив нові проблеми, пов'язані з різноманітністю культур і способів життя.

Виховання студента в сучасному цифровому просторі вимагає розуміння та поваги до різних культур, традицій і переконань. Це також передбачає розвиток навичок міжкультурної комунікації та уміння пристосовуватися до різних контекстів. Звісно, що завдяки інтернету та соціальним мережам, студенти мають доступ до світової інформації та отримали можливість спілкуватися з людьми з усього світу, але разом з цим виникає необхідність вміти розрізняти інформацію та розвивати критичне мислення, щоб не стати жертвою дезінформації і маніпуляцій. Виховання полікультурної особистості студента в сучасному цифровому просторі – це завдання, яке сьогодні вимагає глибшого розуміння та активної участі освітніх установ і педагогів. Це питання не тільки стосується особистого розвитку студентів, але й впливає на майбутнє суспільства в цілому.

Зростаюча міжнародна спільнота в контексті виховання полікультурної особистості студента відкриває безмежні можливості. У сучасному світі

студенти мають унікальну можливість взаємодіяти з представниками різних культур та національностей без жодних географічних обмежень, завдяки зростаючій доступності цифрових технологій та мережі Інтернет. Виховання полікультурної особистості студента в цьому контексті передбачає активне вивчення та розуміння різноманітних культур, традицій, мов, та релігій. Студенти мають навчитися бути відкритими до інших точок зору, бути емпатичними і поважати різнобарв'я культур світу, в якому вони живуть. З одного боку, це може включати в себе навчання іноземних мов, вивчення історії і культури інших народів, та співпрацю в міжнародних проектах. З іншого боку, цифровий простір дозволяє студентам взяти участь у глобальних дискусіях, обмінюватися думками з людьми з усього світу, і вивчати нові підходи до розв'язання проблем. Але це також створює потребу в критичному мисленні, оскільки в цифровому просторі існує ризик дезінформації та маніпуляції.

Сучасний цифровий простір є інструментом розвитку студента та формування його полікультурної особистості. Доступ до навчальних ресурсів є ключовим засобом розвитку студентів у сучасному освітньому середовищі. Ця можливість відкриває широкий спектр можливостей для освіти та саморозвитку, надаючи студентам інструменти для навчання, дослідження та професійного зростання. Сучасні цифрові інструменти дозволяють студентам самостійно вивчати новий матеріал і розвивати навички в різних галузях, що сприяє саморозвитку. Цифровий простір дозволяє студентам навчатися у зручний для них час у власному темпі, що особливо важливо для тих, хто поєднує навчання з роботою або іншими зобов'язаннями. Соціальні мережі та онлайн-форуми створюють можливості для обміну досвідом та знаннями між студентами та викладачами з усього світу. Цифрові інструменти дозволяють студентам взаємодіяти з викладачами та однодумцями з різних країн, що сприяє розширенню географії їхньої експертизи. Сучасний цифровий простір також надає можливість студентам отримувати нові навички та здобувати додаткову освіту в рамках професійного розвитку. Студенти можуть використовувати

цифрові інструменти для розвитку креативних навичок, створення власних проєктів та вираження свого мистецького потенціалу. Робота з великими обсягами інформації та використання аналітичних інструментів допомагають студентам розвивати критичне мислення та навички аналізу даних.

Усі зазначені вище аспекти демонструють, що доступ до навчальних ресурсів допомагає студентам розвиватися як особистості, розширювати свої знання та навички, і готувати себе до викликів сучасного світу. Завдяки цифровим можливостям, освіта стає більш доступною та гнучкою, а студенти мають можливість активно впливати на свій навчальний шлях та особистий розвиток.

Виховання полікультурної особистості студента в сучасному цифровому просторі має велике значення та потенціал для розвитку індивіда та суспільства. Ось деякі важливі висновки щодо цієї теми:

- Завдяки цифровим технологіям та Інтернету, світ стає все більш глобальним, а студенти мають можливість спілкуватися з людьми з усього світу та вивчати різні культури без фізичних обмежень. У світі, де різні культури переплітаються, важливо виховувати у студентів розуміння та повагу до різних культур, що сприяє співжиттю та гармонії.

- Виховання полікультурної особистості передбачає розвиток навичок міжкультурної комунікації, які допомагають студентам взаємодіяти з представниками різних культур без конфліктів та непорозумінь.

- Цифровий світ надає доступ до різноманітних навчальних ресурсів та можливість вивчати різні культури, але він також може бути джерелом дезінформації та маніпуляцій. Тому важливо навчати студентів критичному мисленню та інформаційній грамотності.

- В сучасному світі, де знання швидко змінюються, важливо розвивати навички самонавчання та саморозвитку, щоб студенти могли адаптуватися до нових викликів.

- Виховання полікультурної особистості передбачає відкритість до різних культур та готовність навчатися від інших. Це сприяє розвитку толерантності та

розвитку.

Загалом, виховання полікультурної особистості студента в сучасному цифровому просторі є актуальним завданням для освітніх установ і вимагає комплексного підходу, який поєднує технології, педагогіку та розвиток міжкультурних навичок. Це завдання важливе для майбутнього нашого суспільства, де різноманітність стає нормою, і де співжиття та співпраця між різними культурами стають важливішими, ніж будь-коли.

Література

1. Banks, J. A. (2015). Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching (6th ed.). Routledge.
2. Byram, M., Gribkova, B., & Starkey, H. (2002). Developing the intercultural dimension in language teaching: A practical introduction for teachers. Council of Europe.
3. Bennett, M. J. (2013). Basic concepts of intercultural communication: Paradigms, principles, and practices. Intercultural Press.
4. Merryfield, M. (2001). Like a veil: Cross-cultural experiential learning online. In M. Orey (Ed.), Emerging perspectives on learning, teaching, and technology retrieved from https://epltt.coe.uga.edu/index.php?title=Like_A_Veil:Cross-Cultural_Experiential_Learning_Online
5. UNESCO. (2013). Intercultural competences: Conceptual and operational framework. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226804>
6. Walton, G. M., & Brady, S. T. (2017). The many questions of belonging. In The Oxford Handbook of Multicultural Identity (pp. 137-157). Oxford University Press.

**О.В. Бакуменко, м. Суми,
Україна**

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ НУШ

Анотація. У статті визначено сучасні пріоритети виховної роботи, спрямованої на усвідомлення дитини як суб'єкта і мети виховання, формування освітнього простору, у якому реалізується виховний потенціал відповідно до концепції НУШ. Проаналізовано умови розвитку всебічно розвиненої, високодуховної, гармонійної особистості на засадах загальнолюдських та національних цінностей. Сформовано висновок, що сучасна освіта має стати основним осередком виховання в дитини свідомого та відповідального ставлення до себе, свого життя, рідної держави, культури, мови.

Ключові слова: Нова українська школа, виховання, особистість, компетентності, цінності.

Сьогодення України характеризується яскравими змінами соціального, економічного та політичного життя, потребою в гармонійній, творчій та всебічно розвиненій особистості. Тому гостро постала необхідність реформувати сферу виховання.

Виховання – це складний і багатогранний процес формування особистості, створення оптимальних умов для її фізичного, психічного та соціального розвитку. Метою виховання є формування гармонійно і всебічно розвиненої особистості, підготовленої до ініціативної соціальної і професійної діяльності в сучасному суспільстві, особистості, здатної сприймати й примножувати його цінності.

Розвиток людини базується на збереженні та примноженні цінностей, які є вкрай важливими для суспільства, тож на це мають бути спрямовані зусилля сім'ї, школи, позашкільних виховних установ та інших навчальних закладів. Школа стає основою формування особистості, її загальнолюдських якостей та громадянської позиції.

Як відомо, головним завданням Нової української школи створення умов для всебічного розвитку здобувача освіти. Тож основним інструментом його реалізації є і як окремих учителів, так і педагогічний колектив, який володіє необхідними для цього вміннями та навичками.

Виховний процес має бути невід'ємною складовою усього освітнього процесу і орієнтується на загальнолюдських цінностях, зокрема морально-етичних та соціально-політичних. Загальнолюдські цінності не є вродженою рисою людини, оскільки вона набуває їх у процесі виховання через використання тих методів і засобів, які формують особистість, вдосконалюють її, корегують розвиток необхідних рис та якостей.

Одним із восьми компонентів формули Нової української школи є наскрізний процес виховання, що формує цінності.

Нова українська школа реалізовує нові принципи виховання, які допомагають формувати морально-етичні та соціально-політичні цінності:

- Створення атмосфери, базовими засадами якої є свобода, безпека та довіра, відповідальність та повага до гідності людини, її прав, свободи вибори та інтересів; екологічна культура, милосердя, доброта, толерантність та шанобливе ставлення до сім'ї.

- Залучення батьків до створення виховної програми, ключові моменти

якої реалізуються через дитячі ідеї та ініціативи.

- Формування засад гуманізму шляхом реалізації конкретних дій, а не тільки слів. Дитина усвідомлює важливість конкретних вчинків, спрямованих на допомогу іншій людині, ніж просто словесної підтримки.

- Заміна осуду, покарання чи критики конструктивною підтримкою, створення ситуацій успіху, спрямованих на підвищення самооцінки дитини.

- Реалізація головних завдань школи: аналіз обраних орієнтирів, роз'яснення впливу вчинків на цінності і життя інших людей, створення комфортної психологічної атмосфери навчання та виховання.

Нова українська школа має відповідати вимогам життя у ХХІ столітті, тож вона має не просто давати знання дітям, а в першу чергу формувати ключові компетентності (у тому числі знання, уміння, навички), які базуються на цінностях. Школа знань має стати школою компетентностей, що допоможе здобувачам освіти без остраху формувати та висловлювати свої думки, успішно реалізовувати себе в житті та бути відповідальними та свідомими громадянами.

У першу чергу в школах має панувати доброзичлива, гармонійна та безпечна атмосфера, що особливо актуальним є в сьогоденних умовах війни. Тож одне з пріоритетних завдань закладу освіти – продовжувати навчання та виховання дітей, розвивати їхні особистісні якості, здійснювати безперервний виховний процес на засадах НУШ.

Виховна діяльність Нової української школи повинна забезпечувати дитину такими знаннями, уміннями та навичками соціальної поведінки та суспільного досвіду, які допоможуть розкрити та вдосконалити природні здібності здобувача освіти, спонукати до самонавчання, саморозвитку та самореалізації себе у житті, враховуючи при цьому потреби, інтереси та можливості суб'єкта виховання.

Набуття соціального досвіду більшою мірою відбувається під час спеціально організованої діяльності, яка має відповідати потребам, інтересам і можливостям учнів, бути для них значущою й цікавою, спонукати їх до розвитку й удосконалення природних задатків, здібностей.

Процес виховної діяльності має базуватись на наступних засадах і реалізовуватись з допомогою таких форм:

- закон творчості;
- взаємодія;
- співтворчість;
- діалог;
- гармонійне спілкування;
- прагнення до успіху;
- самореалізація;
- експериментування;
- ігри;
- індивідуальна та групова робота (та їх доцільне поєднання);
- самостійна та скерована педагогом діяльність.

Серед форм і методів виховної роботи мають переважати активності, що залучатимуть учнів до самостійного пошуку, формуватимуть критичне мислення, ініціативність та творчість вихованців, особливо молодшого шкільного віку. Спільні види діяльності, рольові ігри, інсценізації, мандрівки, екскурсії (у тому числі й віртуальні), конкурси, квести, флешмоби, різноманітні години спілкування та спільні проекти допомагають формувати уміння взаємодіяти з однолітками, ефективно комунікувати, бути відповідальними, виробляти навички самостійної та групової роботи, сприяють виробленню основних життєвих цінностей.

Не менш важливе значення має і виховний простір, оскільки головною його функцією є виховувати конкурентоспроможну особистість, здатну будувати життєві плани, розв'язувати проблеми (життєві задачі), використовуючи здобуті знання, уміння та навички.

Школа має важливе значення у формуванні ціннісних ставлень і суджень, які допоможуть формувати щасливе особисте життя та дозволять успішно взаємодіяти у соціумі. Оскільки саме у школі починає формуватися світогляд людини, формується особистість, її громадянська позиції та загальнолюдські

цінності.

Школа – це простір, який не просто дає знання з різноманітних навчальних предметів, а в першу чергу, дає освіту для життя, розкриває цінність знань і умінь з певних предметів через їхню виховну спрямованість.

Концепція НУШ наголошує, що процес виховання – це невід’ємна складова загального освітнього процесу, оскільки він зорієнтований в першу чергу на морально-етичні та соціально-політичні цінності, які є базовими для повноцінного та успішного життя. Наприклад, відповідальність, чесність, гідність, права і свободи людини, її інтереси і екологічна культура, доброта, милосердя, толерантність, терпимість, шанобливе ставлення до сім’ї.

Такий формат виховання дозволить отримати на виході зі школи успішну і щасливу людину, цілісну особистість, усебічно розвинену, здатну критично мислити, патріота з активною позицією, вчинки якого керуються морально-етичними принципами; відповідальну у своїх рішеннях; інноватора, здатного змінювати навколишній світ, розбудовувати державу, бути конкурентоспроможним і самонавчатися впродовж всього життя.

Учителі, які впроваджують концепції Нової української школи, під час виховної роботи мають допомагати учням вирізняти мотиви вчинків залежно від ситуації, формувати емоційний інтелект і разом з тим вчитися практично застосовувати набуті знання. У підсумку дитина має сформувати вміння змінювати модель звичної поведінки на здатність самостійно приймати рішення, опираючись на морально-етичні принципи.

До організаційних орієнтирів виховання можна віднести наступне:

- залучення до процесу виховання усього колективу закладу освіти;
- власний приклад учителя як взірця вихованості;
- врахування індивідуальних нахилів і особливостей дитини;
- створення сприятливих умов для їх реалізації;
- співпраця із позашкільними закладами освіти;
- активне залучення у виховний процес психологів та соціальних педагогів школи;

- конструктивний та постійний діалог із батьківською спільнотою.

Кожна з цих форм роботи повинна не повторювати одна одну, а гармонійно доповнювати, задовольняти та розвивати здібності та інтереси вихованців, реалізовувати потреби учнів, всебічно їх розвивати.

Нова філософія виховання передбачає соціально-педагогічну підтримку дитини педагогами, які здійснюють виховний процес, опираючись на етичні принципи та моральні імперативи. Важливо допомагати учням розвивати ціннісно орієнтовані активності, долати труднощі у соціальній взаємодії, здійснювати профілактику ризикованої поведінки і надавати соціальний захист у складних життєвих ситуаціях.

Також у сучасних умовах вкрай необхідно активно підвищувати духовний рівень розвитку молоді, формувати стійку систему морально-етичних цінностей, мотиваційну сферу особистості.

Виховна робота має носити системний характер, вона є важливою упродовж усього шкільного життя, допоки формується і вдосконалюється особистість. Тож учитель, як реалізатор виховного процесу, має чітко і послідовно спланувати свою роботу, яка приведе до найкращого результату виховання і становлення особистості, формуватиме ключові компетентності з опорою на співпрацю, взаєморозуміння, демократичний діалог між поколіннями.

Організація виховної роботи в НУШ має враховувати потреби, інтереси і можливості дітей, розвивати та вдосконалювати їхні природні нахили, забезпечувати вихованців необхідними знаннями та вміннями, які допоможуть успішно реалізувати себе у суспільстві.

Література

1. Кондрашова Л.В., Лаврентьєва О.О., Зеленкова Н.І. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навч. посіб. Кривий Ріг: КДПУ, 2008. 187 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Поліщук О. Інноватика у вихованні. 2022. Вип. 15. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/463/396> (дата звернення: 08.11.2023).
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ. 2018. 40 с.

ДІАГНОСТИКА РІВНЯ НАВИЧОК ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: КОМУНІКАТИВНЕ ЛІДЕРСТВО

***Анотація.** У статті розкрито потребу у формуванні навичок життєвої успішності особистості в реаліях сьогодення, окреслено портрет життєво успішної особистості та визначено перелік навичок, що можуть бути підґрунтям розвитку такої особистості. Здійснено аналіз рівня комунікативного лідерства, з метою вивчення сформованості навичок життєво успішної особистості.*

***Ключові слова:** діагностика, комунікативне лідерство, життєва успішність, навички життєво успішної особистості.*

В умовах воєнного стану сучасна українська освіта зазнає серйозних змін та потребує інновацій. Комплексний і системний підхід до вирішення цих питань вимагає створення нових напрямків наукового пошуку. Комунікативне лідерство є одним із засобів формування навичок життєвої успішності особистості підлітків. Наше дослідження має на меті здійснити аналіз рівня комунікативного лідерства для вивчення сформованості навичок життєво успішної особистості.

Як зазначають О. Хомич та І. Лаврентьєва успішна особистість має «...поєднувати в собі наступні навички: комунікації, самоконтролю, емпатії, кооперації, аналізу та розв’язання проблем, попередження та розв’язання конфліктів, асертивності, самоусвідомлення і самооцінки» [2, с. 265], оскільки без розвитку цих навичок особистість не може стати повноцінним членом суспільства та ефективно взаємодіяти з його членами. Відповідно портрет життєво успішної особистості необхідно доповнити навичками, які сприяють ефективній взаємодії та включають: просоціальність, асертивність, комунікативне лідерство, оптимізм, стресостійкість, кооперацію.

Комунікація – це ключовий елемент будь-якого успішного лідерства. Відомо, що сучасні технології міняють навіть спосіб, яким учні спілкуються. У період свого формування молода особистість потребує особливої уваги та дбайливого ставлення до їх потреб. Комунікативне лідерство сприяє розкриттю особистісного потенціалу та успішності в майбутньому. Навички комунікації допомагають підліткам побудувати позитивні взаємини з однолітками та

педагогами, стимулюючи активне навчання та співпрацю

У нашому дослідженні ми суголосні з Ф. Бацевичем, який зазначає, що «...комунікативна компетенція перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетенції людини, оскільки поєднує в собі всі інші. З огляду на це формування комунікативної компетенції є основною метою мовного навчання» [1, с. 126]. Саме комунікативне лідерство через спілкування допомагає набуту здібностей, важливих для досягнення успіху в житті. Здатність ефективно комунікувати допомагає учням вирішувати проблеми, працювати в команді та впевнено виступати перед громадськістю.

Аналіз освітнього процесу та освітнього середовища закладів освіти (ЗЗСО і ЗПО Київської, Криворізької, Черкаської, Дніпропетровської, Харківської областей та м. Києва) дозволив з'ясувати, що комунікативне лідерство є важливим чинником для формування навичок життєвої успішності підлітків, що забезпечується готовністю закладу освіти залучати учнів до співпраці та активної участі у діяльності закладу.

Метод «до» і «після» є одним із найефективніших методів спостереження за змінами в розвитку навичок і поведінці. Рівень сформованості навичок життєвої успішності: просоціальність, асертивність, комунікативне лідерство, оптимізм, стресостійкість, кооперація, оцінювали за допомогою адаптованого опитувальника американського вченого Д. Франкена [3]. Експериментальній групі запропоновано пройти опитування на основі запропонованої анкети до початку формувального процесу, а після початку формувального процесу їм пропонується повторити тест за допомогою тієї ж анкети.

Вважаємо, що методика «до» і «після» на основі адаптованого опитувальника Д. Франкена дозволить дослідити розвиток навичок життєвої успішності особистості, посилити стратегію формування життєвої успішності особистості підлітка, відстежити якісні зміни в поведінці підлітків після формування впливу.

Для оцінювання рівня навичок життєвої успішності, а саме комунікативного лідерства, респондентам було запропоновано 10 тверджень,

щоб оцінити власну майстерність. Учасник, який брав участь в опитуванні, повинен був поставити числову оцінку кожному твердженню в діапазоні від 0 до 5 залежно від того, наскільки воно відображає його звичайну поведінку.

До дослідження залучено 315 респонденти з-поміж учнів 9–11 класів. Серед опитаних 41,9 % – хлопці, 58,1 % – дівчата. Опрацювавши анкету «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості (Комунікативне лідерство)» отримали такі результати: дали відповіді *«часто/майже завжди»* на твердження «Я добре будую діалог» – 70,8 %; «Я не сперечаюся, а переконую інших погодитись зі мною» – 33,3 %; «Я створюю атмосферу відданості» – 44,9 %; «Я впливаю на інших словами» – 46,6 %; «Я умію формулювати та пояснювати цілі» – 56,8 %; «Я залучаю інших до процесу прийняття рішень та враховую їх думку» – 59 %; «Я створюю атмосферу співпраці та сприяю виконанню рішень» – 51,7 %; «Я ділюсь з іншими своїми знаннями, досвідом і поглядами» – 61,1 %; «Я оцінюю ефективність спілкування та вмію отримати зворотній зв'язок» – 56 %; «Я прямую до успіху крок за кроком» – 63,7 %.

Під час проходження опитування респонденти, що дали відповідь *«ніколи/дуже рідко»* становив значно менший відсоток. Відповіді на твердження розподілились таким чином: «Я добре будую діалог» – 7,7 %; «Я не сперечаюся, а переконую інших погодитись зі мною» – 10,2 %; «Я створюю атмосферу відданості» – 6,4 %; «Я впливаю на інших словами» – 8,6 %; «Я умію формулювати та пояснювати цілі» – 5,2 %; «Я залучаю інших до процесу прийняття рішень та враховую їх думку» – 3,9 %; «Я створюю атмосферу співпраці та сприяю виконанню рішень» – 7,3 %; «Я ділюсь з іншими своїми знаннями, досвідом і поглядами» – 5,1 %; «Я оцінюю ефективність спілкування та вмію отримати зворотній зв'язок» – 3,4 %; «Я прямую до успіху крок за кроком» – 4,3 %.

Таким чином результати опитування дозволяють зробити висновок, що третина респондентів не відчуває себе вільно у побудові діалогу та відчуваються невпевнено. Лише половина респондентів уміє формулювати та пояснювати

свої цілі, залучати інших до процесу прийняття рішень та враховувати їх думку, створювати атмосферу співпраці та сприяють виконанню рішень, уміє ділитись своїми знаннями, досвідом і поглядами. Отримані результати свідчать про необхідність впровадження організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню у підлітків навичок комунікативного лідерства для формування навичок життєвої успішності.

Література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Академія, 2004. 342 с.
3. Хомич О., Лаврентьєва І. Методика дослідження формування навичок соціально успішної особистості старшокласника у процесі групової діяльності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. К.: Інститут проблем виховання НАПН України. 2020. Вип. 24. Кн. 2. С. 261–276.
3. Franken D. LIFESKILLS 101: Higher Core Values Winners Live By. California : Wellness Publications, 1997. P. 330.

*І.Д. Бех, м. Київ,
Україна*

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У НАУКОВО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КООРДИНАТАХ

Анотація. У статті наголошується, зростаючи в національному тяжінні особистість поволі усвідомлює, що межі цього національного простору досить широкі. Тому кожна особистість може зайняти своє діяльнісне місце: одне наскільки вона хоче, а інше, наскільки вона може. Таким чином, у просторі національної ідентичності будь-яке зрівнювання за вищою (загально заданою) мірою неможливе. Тут все залежить від глибокої індивідуальної своєрідності й можливостей, які з неї випливають. Лише важливо, щоб така особистість зробила доленосний висновок, сутність якого в тому, що у кінцевому підсумку усім крацім вона завдячує народу, а отже й відповідним чином віддає себе йому.

Ключові слова: особистість, українська національна ідентичність, духовно-моральне виховання, національно-патріотичне виховання.

Українська національна ідентичність – це ідейно-ціннісний стрижень життя особи, яка набуває, зберігає і практично утверджує її у менш чи більш широкозначущих справах. Особистість як суб'єкт української національної ідентичності стійко усвідомлює свою належність до української нації як творця духовно-культурних цінностей; формує на їх основі власні смислоціннісні утворення, що складають її вищий Я-образ, і реалізує його у достойному житті.

У такому етико-психологічному значенні проблема національної ідентичності суголосна духовно-моральному та національно-патріотичному

вихованню зростаючої особистості. Тільки на основі сформованих базових духовно-моральних цінностей можливе виникнення й становлення національно-патріотичного виховання особистості, яке в подальшому презентуватиме як духовно-патріотична єдність національну спорідненість (ідентичність) всього українського народу.

У цьому плані лише на базі знань про процес індивідуального реагування зростаючої особистості на різноманітні соціальні стимули та особливості міжособистісної й групової взаємодії можливо скласти цілісне уявлення про природу і своєрідність національної ідентичності. По-іншому, національна ідентичність – це багатофакторне у формувальному аспекті утворення.

Прийнято вважати, що українська нація історично консолідувалася верховними цінностями соборності, самобутності, волі й гідності. У ці ціннісні рамки повинна й вписатися окрема духовно розвинена особистість. Адже життя кожної такої особистості не може бути відірваним і розглянутим від її національного середовища, тобто від народу, який його дієво виражає. Тож не існує власне ізольованої особистості, оскільки вона народжується і розвивається в умовах соціальної організації з її необхідними духовно-моральними настановами. Останні ж передаються від покоління до покоління у кращих своїх зразках, зафіксованих чи у відповідних текстах, чи у формі усних народних (виховних) традицій. Усе ж, щоб такий історичний соціально-ціннісний рух відбувся необхідно, щоб його ці настанови набули рівня переконання. Тож і говорять про культуру як ауру людської ціннісної непохитності. У іншому випадку певні соціально-духовні надбання не залишать міцного сліду і наступному поколінню доведеться таку культурну діяльність починати з чистого листа, відтворювати її у нових умовах. Не менш важливим є і той факт, щоб сприйняття зростаючою особистістю духовно-моральних цінностей не залишилось на рівні їх розуміння, а вони мають набути найвищої за емоційним накалом особистої значущості, щоб за їх допомогою успішно торувався шлях у великий національний соціум.

Зазначимо, що стоячи на історико-національному ґрунті, кожне нове

людське покоління продовжує важливу роботу з пошуку основних узагальнювальних ідей, які стають провідними у конкретних умовах його реального життя. Частіше за все відбувається певне ієрархічне переструктурування уже наявних національних надбань. Тож тут без вищезгаданої цінності волі як домінантної для особистості не обійтися. Хоча це інколи дається їй, по-перше, не легко, зважаючи, зокрема, на рутинність найближчого оточення. По-друге, небайдужа, творча особистість здебільшого проявляє критичне ставлення до тих чи інших духовно-моральних постулатів і шукає свій критерій істини як справу свого життя.

Використовуючи принцип доповнюваності, вважаємо за необхідне більш глибоко проаналізувати верховну цінність соборності, як символ нації, надати їй однозначного змістовного функціонування як орієнтовної основи духовно спрямованої дії. У звичному вжитку під соборністю розуміється спільність, єдність цінностей певного етносу, взаємне духовне збагачення і розвиток. Роблячи наголос на взаємності, спільності означеної цінності, на індивідуальному рівні доцільно зважати на те, що поняття «соборність нації» має своїм підґрунтям категорії український «родиноцентризм» і «груподомінантність». Якраз через вправління у цих категоріях як цінностях і загальних способах спільного життя можливо піднятися до єдності національного рівня і утверджуватись у ній всьому українському народові. Звичайно, що загально національна єдність, яка породжена ціннісною сутністю життя особистості за імперативами родиноцентризму (сім'я – це святе) і груподомінантності (колективізму), має акумулювати в собі вищі духовні пріоритети. По іншому її уявити неможливо, оскільки ми матимемо лише безособистісний людський контакт, який закриває ціннісну перспективу як на рівні окремої індивідуальності, так і на рівні найширшого соціального утворення. Тож це має бути єдністю рідних особистостей: не за біологічною ознакою, а за єдиним культом добра. Тоді не матимуть місця навіть прояви неприязні, які характерні за традиційних умов міжособового керівництва. Відтак, національна ідентичність – це утворення, індикатором якого

виявляється душевний спокій особистостей, які об'єднані великим суспільно значущим діянням.

У витоках національної ідентичності особистості лежить спадкова спрямованість дитини на людину, на активний контакт з нею. Ця запрограмованість спочатку обумовлюється біологічними факторами, а далі вступають у дію емоційні чинники. Якраз вони виявляються специфічними посередниками між дитиною і дорослими, у першу чергу з батьками, орієнтуючи її на адекватну поведінку у соціальному середовищі, на прийняття відповідних її віку способів взаємодії з ним. Так виникає потреба дитини в іншій людині, коли остання запобігає внутрішнього стану її самотності, а потім стає необхідним агентом процесу спілкування.

Новий етап у потребі зростаючої особистості в іншій людині настає тоді, коли починає діяти механізм наслідування. Стосовно нього спостерігається тенденція прямування від змістової не диференційованості до вибіркової, особливо, коли це стосується ціннісної сфери дорослого як зразка для наслідування. Тут важливим видається не тільки визначення такої особистості як об'єкта національної ідентичності, а й сам процес його пошуку.

Перед внутрішнім зором зростаючої особистості повстає *плеяда* таких особистостей. Усім їм властиві свої індивідуальні стилі суспільно значущого духовно-патріотичного діяння. Відтак, зростаючій особистості в силі порівнювати ці стилі та перейняти найбільш співзвучний з її душевним станом. При цьому вона може віддати належне й особистості, стиль національної ідентичності якої їй не досить пасує. Однак у неї необхідно сформувати розуміння, що за своєю сутністю вони тотожні. Тоді й виникатиме всеохоплююче почуття ціннісної єдності, коли зростаюча особистість ставить знак рівності між потребою в іншій людині й єдністю національного масштабу. При цьому у такій єдності відбуватиметься згодом зміщення на перший план її свідомості якраз категорії національної єдності, яка й визначатиме відповідну позицію зростаючої особистості.

У вихованні національної ідентичності важливо виходити із констатації

факту, згідно з яким зростаюча особистість міцно прив'язана до різноманітних життєвих предметів, явищ, ситуацій, які часто виявляються суспільно незначущими, такими що задовольняють лише її утилітарні потреби й інтереси. Вона й буде своє життя у їхньому діапазоні, отримуючи певне задоволення. Тож змінити такого роду ціннісний вектор їй буває нелегко. Такі прагнення досить міцно утримують її усталений спосіб мислення і світосприйняття. Їй же необхідно зайняти нову життєву позицію, щоб втратити любов до тимчасових уподобань і утвердитися в ній. Цей новий життєціннісний рух до національної ідентичності розпочинається з пізнання її сутності, яка слугуватиме зростаючій особистості відповідним поштовхом. Це однак не значить, що вона повністю стане сталим суб'єктом нових національних надбань.

Річ у тім, що у стані національно розвиненої людини ніхто не може жити у теперішньому житті інакше, як разом з людиною національно незрілою. Ці два ціннісних стани стосуються однієї й тієї ж людини, співіснують у ній. Причому одна з них може слабшати, а інша бути більш-менш успішною. Виховна тактика у такій внутрішньо суперечливій ситуації полягатиме в тому, щоб межово різко протиставити означені стани й зробити їх спрямованим осмисленням зростаючої особистості, поставити її перед моральною проблемою як вирішення задачі на моральний вибір.

Зазначимо, що це особливий вибір, оскільки традиційно він здійснюється через співставлення принаймні двох внутрішніх утворень (позитивного і негативного), тут же вихованець прямо апелює до свого особистісного «Я», розглядає його під кутом зору цих утворень і чітко й свідомо формулює відношення між ними. Оскільки від останнього залежатиме успіх морального вибору. Таким найбільш дієвим виступає відношення незадоволення собою, самогнів. Відтепер він буде подумки судження: «Я незадоволений собою від того, що ще перебуваю у стані духовної незрілості». Це внутрішнє розмірковування має призвести до більш широкого формулювання, згідно з яким ніхто не може стати національно ціннісно згуртованим, перш ніж уникне духовних вад. Якраз з цього рішення розпочинається подальший національно

ідентичний поступ.

Спостерігається тенденція до тяжіння зростаючої особистості, яка набуває національно-ідентичної досконалості якраз до тієї соціальної когорти, яка тотожна такій особистості. Тут вона знаходить емоційне задоволення й стійке утвердження у своєму вищому «Я». Щодо соціальних угруповань, які ще знаходяться на недостатньому рівні духовно-патріотичної досконалості, то означена зростаюча особистість не прагнучиме довільно налагоджувати такої ціннісної проби взаємини. Річ у тім, що її внутрішній емоційний набуток не знаходитиме гармонійного підкріплення зі сторони патріотично незрілої групи. Тож потрібен певний мотиваційний поштовх, щоб означена особистість душевно розгорнулась до такої групи, знаходячи у цьому русі можливість емпатійного прояву, який вона здатна здійснити.

Показником глибокої ідентичності особистості з нацією може виступати переживання нею духовного блага від єднання зі своїм народом, надання найвищої цінності такому явищу у порівнянні з цінністю будь-якого матеріального накопичення. При цьому це духовне благо особистість заслуговує своєю самовідданою працею, не сподіваючись на когось іншого. А саме воно виступає свідченням соціальної спорідненості, що ґрунтується на спільних ціннісних ідеалах народу, як потужній об'єднувальній силі. У свідомості особистості при цьому усе більшого значення набуває зв'язок між процесом її персонального об'єднання з цим благодійним утворенням, яке поступово міцнішає за умови, що ця особистість долучає до цього процесу спочатку ближче людське оточення, а далі й більш широке. Характерно, що зростання національної ідентичності особистості, корелює з розумінням того факту, що кожного представника українського народу вона пов'язує лише з його об'єднувальною спроможністю: на скільки його об'єднувальні потенції задовольняють національне бачення процесу ідентифікації.

У зростаючій в національному тяжінні особистості поволі визріває усвідомлення, що межі цього національного простору досить широкі. Тому кожна особистість може зайняти своє діяльнісне місце: одне наскільки вона

хоче, а інше, на скільки вона може. Таким чином, у просторі національної ідентичності будь-яке зрівнювання за вищою (загально заданою) мірою неможливе. Тут все залежить від глибокої індивідуальної своєрідності й можливостей, які з неї випливають. Лише важливо, щоб така особистість зробила доленосний висновок, сутність якого в тому, що у кінцевому підсумку усім кращим вона завдячує народу, а отже й відповідним чином віддає себе йому.

Література

1. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2001. 220 с.
2. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології. Навчальний посібник. – Київ: ІПППО АПН України, 2006. 530 с.
3. Савчин М. Духовний потенціал людини: Монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 203 с.

*Д.Д. Бибик, м. Київ,
Україна*

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ МОЛОДІ: УМОВИ ДЛЯ СПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО ЗАЛУЧЕННЯ

***Анотація.** У статті представлено аналіз феномена соціальної згуртованості молоді щодо впливу на процес формування громадянського суспільства України під час воєнного стану. У дослідженні визначено актуальність розвитку лідерського потенціалу молоді як провідного чинника соціальної згуртованості. Окреслено умови для спільної діяльності та громадянського залучення молоді, які зможуть спонукати молодь до згуртованості та активної участі в громадських ініціативах, гуманітарних проектах та допомозі вразливим групам населення.*

***Ключові слова:** молодь, соціальна згуртованість, лідерський потенціал, спільна діяльність, громадянське залучення.*

Масштабна агресія росії проти України створює великі виклики щодо загрози для безпеки та стабільності суспільства. Це в свою чергу спонукає молодь до згуртованості та активної участі в громадських ініціативах, гуманітарних проектах та допомозі вразливим групам населення. Соціальна згуртованість молоді призводить до формування активних громадян, які відчують відповідальність за долю своєї країни та її майбутнє.

Феномен соціальної згуртованості молоді та розвиток лідерського потенціалу молоді є тими взаємопов'язаними аспектами формування

громадянського суспільства в Україні. Особливо важливо зрозуміти значення лідерського потенціалу молоді людини, розвиток якого суттєво здатний впливати на динаміку соціальної згуртованості задля громадянського розвитку.

Умови воєнного стану можуть сприяти розширенню можливостей для молоді, оскільки участь у волонтерських організаціях, громадських ініціативах та гуманітарних проектах може стимулювати розвиток лідерських навичок, здатність до співпраці та прийняття важливих рішень. Молодь, яка активно залучена до громадських обговорень, організації заходів та ініціювання змін, може впливати на вирішення соціальних проблем, просування та змін у суспільстві.

Лідерство та соціальна згуртованість як індикатори соціальної єдності та активності є класичними проблемами в межах досліджень соціальної науки. Концептуальна характеристика понять «лідерство» та «соціальна згуртованість» розкривається в дослідженнях абсолютно різних галузей наук, як от соціологія, соціальна психологія, соціальна робота, корпоративне управління чи міжнародні відносини. Однак у призмі сьогодення, що характеризується соціокультурною трансформацією, геополітичними та військовими протистояннями, переходом суспільства до інших форм співіснування варто поглянути на проблеми лідерства та соціальної згуртованості по-новому, переоцінивши роль суспільства та особистості у процесах глобалізації та демократизації світу.

Сучасні дослідження лідерства та соціальної згуртованості орієнтовані на широке використання міждисциплінарного підходу. Значимими є дослідження представників соціологічної та філософської наук, які визначають категоріальне поле досліджуваної проблематики (М. Вебер, Е. Дюркгейм, Ф. Знанецький, О. Копт, Т. Лукман, Т. Парсонс, Е. Де Роберті та інші). Важливою в розкритті проблеми є також група досліджень, що характеризують соціальний конфлікт як процес, що передбачає рух до лідерства, згуртованості та соціальної рівноваги (Р. Дарендорф, К. Боулдінг, К. Макдональд, М. Хенслін та ін.).

Аналіз наукових досліджень дозволяє стверджувати, що проблема розвитку соціальної згуртованості в рамках процесу формування громадянського суспільства досліджується розрізнено, без урахування сучасної складної геополітичної ситуації в Україні та світі. Маловивченими також залишаються питання дослідження механізмів процесів інтегрування соціальних суб'єктів та інститутів всередині суспільства, що зазнає трансформації, окремих аспектів їх формування та розвитку, як то, ціннісні орієнтації та соціальні очікування молоді з урахуванням воєнного стану (Бибик, 2022, с. 44; Савельчук, 2022, с. 114); тенденції розвитку теорії й практики соціальної роботи (Savelchuk et al., 2021). Ці причини в більшості й зумовлюють актуальність проблеми, висвітленої в даному дослідженні.

У широкому розумінні поняття «соціальна згуртованість» означає міцність стосунків і почуття солідарності між членами спільноти (Kawachi, I., & Berkman, L., 2000, pp. 290–319.). Генеральним директором Ради Європи визначено, що соціальна згуртованість є концепцією, яка включає цінності та принципи, спрямовані на надання усім без виключення громадянам рівних умов доступу до основних соціальних та економічних прав. (New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 2010). Відповідно даної концепції соціальна згуртованість є визначальною ознакою будь-якого сучасного мультикультурного суспільства.

У 2021 році організаціями USAID, ПРООН та їх партнерами було проведено дослідження й визначено Індекс соціальної згуртованості та примирення (SCORE) в Україні (Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE, 2022). Даний Індекс є аналітичним інструментом, який забезпечує надійну доказову базу для розробки політики та програм, які зміцнюють національну єдність, соціальну згуртованість та стійкість, а також для моніторингу прогресу в їх реалізації. Результати базуються на даних SCORE Ukraine, зібраних у період з січня по квітень 2021 року, який складається з національно репрезентативної вибірки з 12 482

особистих інтерв'ю по всій країні, за винятком Криму та непідконтрольних уряду територій на сході України. В межах дослідження вимірюється рівень соціальної згуртованості у вертикальних та горизонтальних розрізах й середній показник по країні становив відповідно 4,3 та 6,4 бали з 10 (Social Cohesion in Ukraine Part I: Defining and measuring social cohesion using the SCORE, 2022).

Допускаємо, що в умовах воєнного стану даний показник міг змінитися. Для перевірки даного припущення та визначення рівня соціальної згуртованості молоді України як соціально-активної категорії було проведено анонімне анкетування. Вибірка респондентів становила 125 осіб, тобто 1 % від репрезентативної вибірки дослідження SCORE 2021 року. Таке співвідношення респондентів дозволяє співставити результати досліджень у співвідношенні 1 до 100. У ході анкетування респондентам було запропоновано оцінити рівень соціальної згуртованості в цілому й окремі показники за шкалою від 1 до 10, (де 1 є найнижчим, а 10 найвищим рівнем). Результати анкетування представлено в форматі діаграми (рис. 1).

Рис. 1. Результати емпіричного дослідження

Відзначимо, що рівень соціальної згуртованості молоді у вертикальному

та горизонтальному розрізі за результатами проведеного анкетування станом на перше півріччя 2023 року є вищим за результати SCORE (2021 рік), їх середній рівень відповідно 5,6 та 7,4 бали. Найвищими є показники, що характеризують особистісну активність й залученість в соціальні процеси. Саме ці критерії є фундаментальними у процесі формування лідерських якостей. Важливо також звернути увагу на те, що в умовах війни для молоді значно зросла цінність держави, національної волі та свободи, прагнення до збереження національної ідентичності, історії та культури, що й виявляється у зростанні рівня соціальної згуртованості у вертикальному й горизонтальному розрізах.

Таким чином на основі аналізу провідного наукового досвіду з проблеми дослідження можна зробити висновок, що лідерство і соціальна згуртованість є важливими умовами якісної зміни структури суспільства, що визначається активністю соціальних суб'єктів. Результати емпіричного дослідження розширюють уявлення про особливості та внутрішній зміст феномена лідерства та соціальної згуртованості молоді в умовах воєнного стану й визначають середній рівень соціальної згуртованості. Отримані дані дозволяють констатувати незначне зростання рівня соціальної згуртованості у вертикальному та горизонтальному розрізі в порівнянні з результатами соціологічного дослідження SCORE (2021 рік). Дане дослідження може сприяти пошуку оптимальних моделей та типів реалізації соціальної політики в умовах війни та післявоєнного відновлення.

Отже, феномен соціальної згуртованості та розвиток лідерського потенціалу молоді мають спонукати до активної участі в громадянському житті, участі в громадських організаціях та акціях. Узагальнюючи, соціальна згуртованість молоді може бути сильним каталізатором розвитку громадянського суспільства в умовах воєнного стану. Разом з тим, цей процес може сприяти розвитку лідерського потенціалу та важливого громадянського залучення серед молоді в Україні.

Література

1. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. (2021). Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. Postmodern

Openings, 12(3Sup1), 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>

2. Бирик, Д. (2022). Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного стану. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 26(1), 43-54. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>

3. Бирик, Д. Д. Лідерство та соціальна згуртованість молоді: перспективи забезпечення розвитку в умовах сучасних викликів: Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік (11). НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, 2023. С.29-33

4. Бирик, Д., & Савельчук, І. (2023). Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану. Social Work and Education, 10(1), 7–16. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.1>

5. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. м. Київ. 2022. С. 68

6. Савельчук, І. (2022). Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. Social Work and Education, 9(1), 113–121. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>

*Т.А. Білик, с. Червона Слобода
Черкаської області,
Україна*

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З ДОШКІЛЬНИКАМИ

***Анотація.** Публікація актуалізує питання застосування новітніх інформаційних технологій в закладі дошкільної освіти. Робота містить практичний досвід використання авторського електронного навчального посібника. Аналізується актуальність, завдання та етапи роботи з посібником під час освітньої діяльності з вихованцями старшого дошкільного віку. Підсумовуючи, використання електронних навчальних посібників в роботі з дошкільниками є результативним та підвищує пізнавальний рівень вихованців.*

***Ключові слова:** дошкільники, пізнавальний рівень, інформаційні технології, електронний навчальний посібник.*

Сучасний світ – це світ новітніх технологій, світ інтернет простору і цифровізації. Саме цифровізація є одним із ключових напрямків трансформації системи дошкільної освіти й передбачає використання цифрових технологій в освітньому процесі з метою забезпечення її якості та доступності, посилення індивідуалізації та диференціації, розвитку цифрової компетентності усіх учасників взаємодії.

Перед освітянами дошкільних закладів сьогодні існує виклик – безпечно та дієве використання цифрових технологій у роботі з дітьми дошкільного віку. В світлі цього змінюється роль педагога. Він вже є не тільки носієм знань,

якими ділиться з вихованцями, а й провідником до цифрового світу. Вихователь дошкільного закладу повинен володіти цифровою грамотністю, здатністю створювати та застосовувати контент за допомогою цифрових технологій, включаючи навички комунікації, пошуку та обміну інформацією.

Цифрове середовище робить дошкільний освітній процес наочним, формує інформаційну культуру дитини, активує розвиток розумово аналітичних та дослідницьких здібностей. Цифрові технології допомагають педагогам структурувати матеріал, полегшують роботу з пошуку інформації, дозволяють реалізовувати особистісно орієнтований підхід. Мультимедійне представлення матеріалу сприяє швидкому розвитку уваги та пам'яті. Застосування цифрових технологій у дошкільній освіті перетворює дитину з пасивного слухача та спостерігача, на активного суб'єкта взаємодії. Навіть найпасивніші учасники освітнього процесу з цікавістю долучаються до роботи.

Існує кілька дидактичних напрямків використання цифрових технологій у ЗДО. Це – гра, творчість, дозвілля та навчання. Крім того, виділяється декілька моделей використання цифрових технологій: візуальна (презентації, мультимедіа), ігрова (навчальні ігри та інтерактивні іграшки), методична (дидактичні матеріали), підготовча (матеріали для проведення занять, наприклад шаблони, що роздруковуються), діагностична, інформаційна та комунікаційна моделі.

Одним із дієвих засобів серед існуючих цифрових технологій, які ефективно використовуються в освітній діяльності з дошкільниками, є електронний навчальний посібник. Електронний навчальний посібник – це навчальне видання, що містить систематизований виклад певної теми, що відповідає державному стандарту і освітній програмі. Він частково доповнює зміст певного розділу програми. Текст електронного посібника представлений в електронній формі, що дозволяє миттєво переходити від одного його фрагмента до іншого. Електронний посібник зручний у використанні, але, звичайно потребує відповідного обладнання, а саме, ноутбук (монітор комп'ютера) та телевізор (мультимедійний екран).

Особисто я маю позитивний досвід використання власного авторського електронного навчального посібника «Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з основними моральними-етичними цінностями на основі творів В. О. Сухомлинського». Створити його мене спонукала думка про те, як у цікавій сучасній та доступній формі пояснити дошкільникам про, такі важливі в житті кожної людини, моральні цінності. Крім цього я прагнула системного та комплексного підходу до вивчення цього питання.

Цей електронний навчальний посібник має таку структуру:

1. Інструкція щодо запуску електронного посібника.
2. Вступ (пояснення теми, мети та цільової аудиторії використання посібника).
3. Розділи (всього 5), які містять:
 - Текст оповідання чи казки В. Сухомлинського.
 - Авторський відеофільм.
 - Інтерактивна гра.
 - Онлайн-гра (на платформі [LearningApps.org](https://learningapps.org/)) з гіперпосиланням.

Працювати за цим посібником дуже просто і можна розглядати роботу з ним, як довготривалий проект. Крім цього він дієвий як під час фронтальної роботи з вихованцями, так і під час індивідуальної роботи.

Поясню на прикладі, яка система роботи з даним електронним навчальним посібником. Перед педагогом постає потреба пояснити вихованцям, що таке співчуття? Чи так важливо в собі його виховувати? Де можна побачити приклади співчутливого відношення до інших?

Починаємо поетапно над цими питаннями працювати.

Перший крок – прочитати дітям оповідання В. Сухомлинського «Дівчинка і синичка». Звичайно, це повинно бути артистичне читання, яке зацікавлює дошкільників, з переглядом яскравих художніх ілюстрацій, з обговоренням прослуханого, з висловлюванням дітьми власних думок.

Другий крок (як правило, через декілька днів) – ми пропонуємо дітям переглянути відеофільм «Співчуття», який в даному випадку названий

відповідно до моральної якості, яку ми розглядаємо. Але сюжет фільму взятий не з оповідання В. Сухомлинського, а придуманий мною авторський. І знову, після перегляду відеофільму, проводиться обговорення його сюжету, опис героїв, дітки висловлюють свої думки та роблять висновки.

Третій крок (знову-таки, через декілька днів) – ми з вихованцями пригадуємо попередню роботу і пропонуємо їм пограти в інтерактивну гру, метою якої є закріплення попередньо запропонованої інформації та виявлення їх здатності підтвердити свою обізнаність.

Четвертий крок – ми пропонуємо дитині (бажано під час індивідуальної роботи, можливо в другу половину дня) пограти в онлайн гру, розроблену мною на платформі LearningApps.org. Під час індивідуальної роботи ми пересвідчимося, чи дитина сприйняла запропоновану інформацію, чи засвоїла її.

Крім цього в кінці кожного відеофільму прописані, обговорюються та вивчаються прислів'я, приказки, мудрі вирази про ту чи іншу моральну цінність.

Процес роботи з даним електронним навчальним посібником різноманітний і відповідає віку старших дошкільників.

Цікаві дидактичні матеріали спрямовані на стимулювання процесу розвитку мислення, усвідомлення моральних норм та формування у дитини морально-етичної поведінки. Всі ці види роботи роблять процес пізнання цілісним, системним і результативним. Дітям цікаво, тому що кожного разу їх чекає новий вид діяльності, активуються їх слухові, зорові аналізатори та ефективніше сприймається навчальний матеріал.

Я пересвідчилась, що в результаті роботи з електронним навчальним посібником дошкільники старшого віку набули такі якості:

- Проявляють ініціативність.
- Довірливо, відкрито та емоційно ставляться до дорослого.
- Обмінюються думками та переймають досвід дорослих.
- Оцінюють себе й інших.

- Висловлюють власні моральні судження.
- Орієнтуються в соціальному оточенні.
- Знають правила поведінки з близькими, знайомими і незнайомими

людьми.

- Випрацювалась стійка потреба у взаєморозумінні з однолітками.
- Цікавляться життям соціуму (близького і віддаленого).
- Вміють аналізувати власні вчинки та вчинки інших людей відповідно

до загальноприйнятих норм і правил.

- Проявляють толерантність та співчуття до найближчого оточення.

Використання електронного навчального посібника є цікавим для всіх учасників освітнього процесу і може бути в нагоді педагогами ЗДО, вчителями початкової ланки ЗЗСО та батькам в родинному колі. Це зміна парадигми спілкування із зовнішнім світом та якісний внутрішній інструмент для оптимізації освітнього середовища закладу дошкільної освіти. Цифрова трансформація осучаснює освітній процес, робить його більш мобільним, персоналізованим, пристосованим до навколишніх умов існування, що дозволяє забезпечувати неперервність освіти. Цифрові технології стали потужним ресурсом професійного розвитку педагогів, забезпечуючи їм швидку адаптацію до сучасних умов існування в інформаційному суспільстві, розширення комунікаційних можливостей, самореалізацію, збагачення професійного досвіду.

*О.І. Бондаренко, К.Р. Тулякова, м. Київ,
Україна*

ВПЛИВ ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ КОНЦЕПЦІЇ *BILDUNG* НА ГРОМАДЯНСЬКУ ОСВІТУ В СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇНАХ

***Анотація.** Метою статті є висвітлення однієї з ключових філософських освітніх концепцій *Bildung* у скандинавських країнах. Розглянуто цілісний підхід цієї концепції до виховання учнів як активних і відповідальних громадян. Зазначено, що аналізована освітня концепція реалізується в освітньому процесі закладів середньої освіти в скандинавських країнах через гуманістично орієнтовані педагогічні технології.*

***Ключові слова:** громадянська освіта, гуманістично орієнтовані педагогічні*

технології, заклади середньої освіти скандинавських країн, особистісний потенціал, педагогіка участі, філософська освітня концепція *Bildung*.

Філософська освітня концепція *Bildung* є однією з ключових у закладах освіти в скандинавських країнах [9; 16]. *Bildung* уживається на позначення гуманістично спрямованої освіти та культивування інтелекту, а також є способом розвитку індивідуальних установок і способів мислення [9, р. 151]. Данські дослідники тлумачать *Bildung* як освітню подорож протягом усього життя, яка розширює межі (само)пізнання та реалізує особистісний потенціал. Таким чином, «подорож» стає центральною метафорою у визначенні *Bildung*. Оскільки цей рух є як індивідуальним, так і колективним, діалог і бесіда є необхідними, а також ключовими засобами освітнього процесу, що певною мірою забезпечує реалізацію особистісного потенціалу кожного учня.

Історично протягом XX століття освіта на основі *Bildung* розглядалася як засіб гармонійного розвитку особистості, а також як внесок у ширшу соціальну трансформацію, оскільки люди ставали більш освіченими [9]. Проте на початку XXI століття її роль у школах почала все більше заперечуватися деякими педагогами, незважаючи на те, що вона все ще займає центральне місце в низці навчальних програм скандинавських країн, Данії у тому числі. Одним з аргументів проти *Bildung* є те, що її зосередженість здебільшого на особистісному розвитку залишає мало місця для розгляду інших поглядів на світ, обмежуючи значення освіти у мультикультурному та глобалізованому [9; 14] аспектах. Однак більшість педагогів вважають, що її цілісний підхід до людини як активного і відповідального громадянина, а отже її зорієнтованість на громадянське виховання, забезпечує подальше розроблення концепції людського капіталу.

Освітня концепція *Bildung* реалізується в освітньому процесі закладів середньої освіти через гуманістично орієнтовані педагогічні технології, які спираються на: 1) аргументацію власних думок і думок інших; 2) розвиток здатності перетворювати свої переконання на виправдані концепції; та 3) розвиток здатності розрізняти хороші міркування від поганих [13] Перший із

трьох зазначених аспектів називають «дискурсивною ініціацією» [13], що передбачає зважування між різними твердженнями та їх обґрунтуваннями; другий – означає визнання здатності кожної людини до вибору; до третього відносять (само)рефлексію та критичне мислення [13].

Всі зазначені аспекти як передумови саморозвитку особистості є необхідними компонентами освітнього процесу на основі *Bildung* [13, р. 86]. При цьому «і вчитель, і учень набувають досвід участі в спільних викликах і дослідженні спільного світу» під час демократичного, інклюзивного освітнього процесу [16, р. 94].

Вчителі та інший персонал школи мають підтримувати дітей у тому, щоб вони стали демократичними, активними громадянами. Тому вони самі «повинні бути підпорядкованими прозорості, демократії та автономії, тобто слідувати освітній філософії *Bildung* [10, р. 27]. Остання ґрунтується на застосуванні підходів до навчання на основі активної участі (*participatory learning approaches*): наприклад, моделювання, польова робота та навчання у співпраці тощо [11].

Зазначені вище підходи мають більшу ймовірність «залучити учнів до навчання на основі досвіду та демократичних цінностей і практики, ніж інші методики» і можуть покращити навчання та досягнення учнів [11, р. 118]. Але Прінт [11] також зазначає, що педагогіка участі в школах ще досить слабка і характеризується «заучуванням напам'ять і безучастними, некритичними стратегіями, а також неадекватною підготовкою вчителів» [11, р. 118].

Багато вчених [4; 12; 16] стверджують, що дискусія та діалог мають бути частиною педагогічного інструментарію задля ефективного розвитку здатності до ефективного обговорення (*practising deliberation*). Залучення учнів до спілкування через діалог і дискусію є ключовим для успішної громадянської освіти. Коли діалог є центральним елементом освітнього процесу, учні вдосконалюють вміння обґрунтовувати свої думки та посилалися на моральні цінності, висуваючи ціннісні аргументи [12].

У звіті «Громадянська місія шкіл» стверджується, що «коли молоді люди

мають можливість обговорити поточні проблеми в класі, вони, як правило, більше цікавляться політикою, покращують критичне мислення та комунікативні навички, більше громадянських знань і більше зацікавленості в обговоренні громадських проблем» [8, р. 6]. Як зазначає Гутманн [6], «школи мають набагато більші можливості, ніж більшість батьків і добровільних асоціацій, щоб навчити дітей міркувати вголос про розбіжності, які виникають у демократичній політиці» [6, р. 58]. Велика спроможність шкіл у цій сфері полягає в тому, що вони містять більше ідеологічного розмаїття, ніж можна було б очікувати від родини та різноманітних соціальних інститутів. Ця різноманітність поглядів робить класи потужними місцями для просування того, що Гутманн [6] і Левін [8] вважають найважливішими компонентами демократичної освіти – раціональне обговорення конкуруючих концепцій хорошого життя та хорошого суспільства. Гірон [4] так само стверджує, що учні повинні критично сприймати політичні концепції, ідеали та цінності та піддавати сумніву такі фундаментальні концепції, як громадянськість, демократія та права людини. Заохочуючи молодих людей до критичного ставлення до суспільства, вони, по суті, вчаться брати відповідальність за власні права та обов'язки в суспільстві.

Обговорення суперечливих тем (*controversial topics*) також є особливо ефективними для заохочення учнів до навчання та довготривалої громадянської активності [15]. Темати для обговорення, як правило, слугують «невирішені питання державної політики, які викликають значні розбіжності» [7, р. 284].

Розповідь історій (*storytelling*), хоча й не пов'язана безпосередньо з громадянською освітою, є методом, який успішно використовується стосовно таких питань, як права людини, расизм і соціальна справедливість [2]. Розповідь і усна традиція також є «демократичними і вільно доступними для всіх» [2, р. 16]. У рамках деліберативної теорії наративи та історії визнаються як способи поділитися та відобразити власні та чужі відмінності [14]. Також відомий як «навчання через розповідь», у школі цей стиль навчання може забезпечити «спосіб опису та зв'язку альтернативних життєвих світів, побудови

систем символів і цінностей, обов'язків і дозволів і структур влади» [5, р. 232].

Розповідь також є потужним методом залучення учнів [3; 5]. Студенти люблять слухати історії інших і розповідати історії про себе. За словами соціолога Райта Міллза [17], цей підхід допомагає розвинути в учнів «соціологічну уяву», щоб побачити, як «особисті проблеми», які впливають на людей та їхні стосунки з іншими, можна краще зрозуміти як «суспільні проблеми», пов'язані між собою та з суспільними інститутами [1]. Тоді розповідь можна використовувати в межах громадянської освіти як спосіб для учнів виразити себе та зрозуміти навколишній світ.

Отже, сутність освіти на основі *Bildung* сьогодні полягає у розвитку критичного мислення, вміння спілкуватися й ефективно взаємодіяти; в актуальності знань, розумінні та здатності використовувати здобуті знання на практиці; і останнє, але важливе – в особистих якостях, завдяки яким люди здатні до самореалізації, самовдосконалення і співпраці.

Література

1. Barnes C., Mercer G., Shakespeare T. Understanding Disability. Exploring Disability: A Sociological Introduction. Cambridge: Polity Press, 1999. 280 p.
2. Bell L. A. Storytelling for Social Justice: Connecting Narrative and the Arts in Antiracist Teaching. Hoboken: Taylor and Francis, 2010. 320 p.
3. Fedorenko S. Fedorenko, S. (2019). Pedagogical Phenomenon of the Danish Efterskole. *Studies in Comparative Education*. 2019. Vol. 1, № 37. P. 20-27.
4. Gearon L. Learning to Teach Citizenship in the Classroom: A companion to school experience. Abingdon: Routledge, 2014. 358 p.
5. Goodson I., Deakin Crick R. Curriculum as narration: tales from the children of the colonised. *The Curriculum Journal*. 2009. Vol. 20. P. 225-236.
6. Gutmann A. Democratic Education (Revised Edition). Princeton N.J.: Princeton University Press, 1999. 244 p.
7. Hess D., Posselt J. How High School Students experience and learn from the discussion of controversial public issues. *Journal of Curriculum & Supervision*. 2002. Vol. 17. P. 283-288.
8. Levine P. The Civic Mission of Schools. *Community Building*. 2003. P. 63-66.
9. Masschelein J., Ricken N. Do We (Still) Need the Concept of Bildung? *Educational Philosophy and Theory*. 2003. Vol. 35. P. 139-154.
10. Moos L. Educational leadership: leadership for/as Bildung? *International Journal of Leadership in Education*. 2003. Vol. 6. P. 19-33.
11. Print M. Teacher Pedagogy and Achieving Citizenship Competences in Schools. *Schools, Curriculum and Civic Education for Building Democratic Citizens* / M. Print, D. Lange (eds.). SensePublishers, 2012. P. 113-128.
12. Schuitema J., Boxtel C., Veugelers W., Dam G. The quality of student dialogue in citizenship education. *European Journal of Psychology of Education*. 2011. Vol. 26. P. 85-107.
13. Stojanov K. The Concept of Bildung and Its Moral Implications. *Becoming oneself* / K. Schneider (ed.) VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2012. P. 75-88.

14. Todd S. Educating Beyond Cultural Diversity: Redrawing the Boundaries of a Democratic Plurality. *Studies in Philosophy and Education*. 2011. Vol. 30. P. 101-111.
15. Torney-Purta J., Lehmann R., Oswald H., Schulz W. Citizenship and education in twenty-eight countries: civic knowledge and engagement at age fourteen. Amsterdam: IEA, 2001. 360 p.
16. Varkøy Ø. The concept of "Bildung". *Philosophy of Music Education Review*. 2010. Vol. 18. P. 85-96.
17. Wright Mills C. The Sociological Imagination. Harmondsworth: Penguin, 1970. 230 p.

*І.О. Бочарова, м. Київ,
Україна*

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті наголошується, дитяча література як основа формування моральної свідомості дошкільників є сукупністю подій, станів, змін, що супроводжують безпосередній та опосередкований рух шляхами ціннісних орієнтацій дітей від егоцентричних до високоморальних почуттів, від первинних уявлень про добро і зло до моральних переконань, від вчинків, обумовлених примусом чи страхом, до високоморальної поведінки.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, формування, моральна свідомість, дитяча література.

Нині наше суспільство, проходячи непростий шлях трансформацій та зміни ціннісних орієнтирів, що обумовлено складним суспільно-економічним становищем, військовою агресією РФ проти України, високим рівнем стресу, нестійкістю моральних норм, знеціненням моральних принципів, потребує виховання та становлення такої особистості, яка буде здатна відповідати на виклики сучасності. Саме тому надзвичайно актуальною нині стає проблема морального розвитку дітей, при цьому особливого значення набувають питання розвитку та формування моральної свідомості у дошкільному віці.

Загалом моральна сфера старших дошкільників характеризується такими особливостями, як: високий рівень знання та усвідомленості моральних норм; рівень моральної свідомості у них вищий за рівень моральної поведінки; вони частіше виконують моральні норми спілкування з дорослими, ніж з однолітками. Окрім цього, у старшому дошкільному віці вперше з'являється емоційне ставлення до моральних норм, тобто починається формування внутрішньої мотивації моральної поведінки [6, с. 48]. Водночас для того щоб

пробудити моральний досвід, моральні почуття, знання, дитині необхідно надати яскравий приклад, спогад тощо. Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що це успішно здійснюється через художні засоби дитячої літератури.

Дитяча література має велику перевагу серед мистецтв як засобів виховання гуманних почуттів та формування духовних цінностей, зокрема і моральних. Перевага дитячої літератури виявляється насамперед у можливості активно впливати на почуття і розум дитини, розвивати її емпатійність, емоційність. Недостатній розвиток цих якостей призводить до штучного обмеження можливостей дитини, вихованню людини, яка не відчуває, не розуміє, не співпереживає [2, с. 42].

Казка є ефективним засобом впливу на емоційний досвід дитини у період дошкільного дитинства. Вона залежно від ситуації може викликати різноманітні почуття: позитивні, негативні, орієнтувальні. Зазвичай діти супроводжують їх виразними рухами: мімікою, пантомімікою, голосовими реакціями. Наприклад, у казці «Троє поросят» дорослий засуджує легковажність тих поросят, які не захотіли будувати надійного дому, а дитина ототожнює себе з усіма персонажами, «проживаючи життя» кожного з них. Адже троє поросят – це один і той самий персонаж, лише на різних етапах розвитку. У цій казці досить яскраво проілюстровано дорослішання особистості, правила поведінки, важливість діяти розважливо. Натомість вовк є втіленням некерованої агресії, що завжди жорстоко карається. Зважаючи на це, впливає мораль казки: потрібно керувати «вовком» у своїй душі та розважливо приймати рішення [2, с. 43].

Народні прислів'я та приказки, що містять мораль, влучно визначають життєві події, дають їм емоційну оцінку, долучають дитину до людської мудрості. Фольклорні твори формують емоційний стан дитини, розвивають образне мислення, творчу уяву, збагачують її мовлення, закладають основи моральних норм і правил поведінки.

Іще одним із поширених засобів дитячої літератури для формування

моральної свідомості є оповідання, які можуть бути різноманітними за змістом і формою. Це можуть бути короткі оповідання у кілька речень або оповідання, створені на основі прислів'я, або оповідання, що викладають правдиві історії про людину, її трудову діяльність, про героїзм тощо.

Велике значення у формуванні моральної свідомості дітей має ознайомлення їх із поетичними творами. Вірші розвивають уяву, пробуджують у неї почуття прекрасного, любов до природи. Дитина, сприймаючи вірші, відчуває їхню ритмічність, помічає риму, своєрідність побудови строф. Поетичні твори збагачують дітей знаннями, розкривають звукову красу рідної мови [1, с. 239].

Дитячу літературу традиційно вважають одним із дієвих засобів виховання, адже під час ознайомлення з нею дитина долучається до різних цінностей. Саме художня література розвиває свідомість людини, її почуття, волю, психіку, емоційність та формує людський характер – отже, створює особистість. Тому їй завжди відводили важливу роль у формуванні особистості, вона розширює уявлення про світ, ознайомлює із природою і речами, допомагає освоювати і розвивати мовлення, естетично і морально виховує. В її текстах і на ілюстраціях герої проявлять себе як носії певної статі, і тому неминуче наділені тими моделями поведінки і установок, за якими визнається їх статевий статус. Ззовні це проявляється у мові, манерах, одязі, жестах, вчинках тощо [3, с. 77].

Більшість дітей уперше стикаються з книгами вже протягом першого року життя. Сучасні книги для малюків привертають увагу дитини, вони відрізняються яскравістю ілюстрацій, цікавими формами, виробляють звуки. Книги для малюків можуть бути картонними, тканинними, гумовими, дерев'яними чи виконаними з іншого міцного матеріалу. Мета в них одна – викликати у дитини інтерес, для того щоб у подальшому він став стійким. За допомогою книг дитина вивчає кольори, цифри, форми та предмети, свої перші слова. Поступово дитина починає, поряд з ілюстраціями, цікавитися також змістом книг – на зміну книжкам з картинками приходять оповідальні книги із сюжетом та персонажами. Щоб зрозуміти, що відбувається у книзі, дитина

просить батьків читати їй. Значну роль у використанні дитячої літератури відіграє саме читання книги дитині вголос – спочатку щоденне, адже сама дитина читати не вміє [4, с. 21].

Дитяча література є визнаним носієм духовного в людині, ідеалів добра, любові, співчуття тощо. Читання дошкільнику дитячої літератури здатне впливати на нього всебічно, розширювати його життєві горизонти, давати відчуття радості від повноти його власного життя, емоційно збагачувати, формувати людяність тощо. Залучаючи дитину до кращих зразків художньої літератури, можна проектувати її духовно збагачене життя [5]. При цьому моральні засади у дитячій літературі здебільшого не подаються у готовому вигляді, вони закріплюються в емоційній пам'яті дитини. Письменник зазвичай діє не настановами і сентенціями. Він залучає дошкільника до життєвих ситуацій та взаємин людей, дозволяючи йому самому розібратися, що його радує і що засмучує, що змушує захоплюватися, а що – обурюватися, що викликає симпатії та антипатії тощо. Саме завдяки цьому відбувається формування особистісних якостей, формування моральної свідомості дитини, збагачення її духовним досвідом, сконцентрованим у літературі.

Таким чином, дитяча література як основа формування моральної свідомості дошкільників є сукупністю подій, станів, змін, що супроводжують безпосередній та опосередкований рух шляхами ціннісних орієнтацій дітей від егоцентричних до високоморальних почуттів; від первинних уявлень про добро і зло до моральних переконань; від вчинків, обумовлених примусом чи страхом, до високоморальної поведінки. Дитяча література як своєрідна форма відображення й пізнання навколишнього світу через художні образи є системоутворюючим засобом впливу на процес формування основ моральної свідомості дітей дошкільного віку та зумовлює значні позитивні зміни у їх комунікативній, емоційній і поведінковій сферах.

Література

1. Галян О. І. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості на етапі дошкільного дитинства. Моральна свідомість та самосвідомість особистості : [монографія] / за ред. М. В. Савчина, І. М. Галяна. Дрогобич, 2009. С. 64–76.
2. Глушкова Л. І. Моральне виховання дошкільників засобами художньої літератури.

Таврійський вісник освіти. 2016. № 4 (56). С. 40–45.

3. Деленко В. Б. Українська дитяча література як джерело виховання толерантності в дітей дошкільного віку. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2018. Вип. 61. С. 77–80.

4. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.

5. Полисаєва Г. Вплив дитячої літератури на розвиток емоційного інтелекту дошкільників. URL: <http://ephsheir.uhsp.edu.ua/handle/8989898989/4316>

6. Поліщук О. М., Кривко Т. А. Моральна свідомість та самосвідомість особистості: соціально-психологічний аспект. Дошкільна освіта. 2005. № 2. С. 46–51.

*С.А. Васильєва, м. Київ,
Україна*

ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО ЗАЛУЧЕННЯ БАТЬКІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЦИФРОВОГО СЕРЕДОВИЩА

***Анотація.** У статті висвітлено стан готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища з метою розвитку дітей раннього та дошкільного віку за використання критеріїв та показників, що розкривають та вимірюють когнітивну, емоційно-вольову, діяльнісну складові її сформованості у період воєнного стану в Україні.*

***Ключові слова:** батьки дітей раннього та дошкільного віку, готовність педагогів, педагоги закладу дошкільної освіти, цифрове середовище.*

Питання готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в розвитку дітей раннього та дошкільного віку затребуване тривалим перебуванням дітей в домашніх умовах, що спричинено воєнним станом в Україні, процесами формування цифрової компетентності вихователів в умовах закладів дошкільної освіти (ЗДО), налагодженням дієвої партнерської взаємодії батьків і педагогів у єдиному цифровому середовищі [1].

Результати опитування (анкетування) педагогів виявили, що самостійно визнають власну готовність до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в розвитку дітей раннього та дошкільного віку тільки 30 % вихователів із базових ЗДО (КГ та ЕГ разом).

Тому з метою дослідження стану готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища задля розвитку дітей раннього та дошкільного віку було обрано критерії та

показники та відповідні методики, методи дослідження (організаційно-пошуковий етап). До пізнавального критерію нами віднесено такі показники, як от: орієнтація педагогів ЗДО у документах, наукових поняттях, що стосуються цифрової трансформації дошкільної освіти (анкетування); уявлення про цифрове освітнє середовище в ЗДО та в домашніх умовах (аналіз відеоматеріалів); аналіз джерел даних, інформації та цифрового освітнього контенту (аналіз, синтез, метод дедукції); оцінка власного володіння цифровою компетентністю (діагностична методика «Сонце», автор Васильєва С.А.). Емоційно-вольовий критерій наповнено такими показниками: інтерес до спів дії із батьками у спільному цифровому середовищі (спостереження); комунікація з родинами вихованців (спостереження); сприймання процесу адаптації родин до вибору та використання дидактичних можливостей цифрового освітнього контенту (ЦОК) у домашніх умовах (етюд «Батьки та педагоги-два берега однієї ріки»); ставлення до рівня володіння батьками цифровими засобами (вправа «Моє ставлення» (малювання)). До процесуального критерію віднесено такі показники: участь педагогів у побудові цифрового освітнього середовища (ЦОС) у ЗДО (бесіда); використання цифрового освітнього контенту разом із батьками (спостереження); використання інформації для поширення цифрових знань серед батьків (вправа «Я дію»); спів дія з батьками (бесіда); супровід упровадження ЦОК в освітній процес дітей раннього та дошкільного віку в домашніх умовах (бесіда) [2; 3].

Виявлено високий, середній та низький рівні сформованості готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в розвитку дітей раннього та дошкільного віку.

Високий рівень характеризується тим, що педагоги орієнтуються у змісті документів, наукових поняттях, що стосуються цифрової трансформації дошкільної освіти; мають уявлення про цифрове освітнє середовище в ЗДО та в домашніх умовах; критично оцінюють джерела даних, інформацію та цифровий освітній контент; адекватно оцінюють власне володіння цифровою компетентністю. Проявляють інтерес до спів дії із батьками у спільному

цифровому середовищі; позитивно сприймають комунікацію з родинами вихованців; осмислено сприймають процес адаптації родин до вибору та використання дидактичних можливостей ЦОК у домашніх умовах; проявляють ставлення до рівня володіння батьками цифровими засобами. Беруть активну участь у побудові ЦОС у ЗДО, де визначна роль відводиться створенню, поширенню і збереженню цифрового освітнього контенту на різних мовах та форматах із належним визнанням прав авторів; використовують цифровий освітній контент, насамперед українського, відповідно до національних потреб разом із батьками; беруть участь у моніторингу інформації для накопичення й поширення цифрових знань серед батьків; здійснюють обмін досвідом, реалізують спільні заходи, поширюють цифрові освітні практики у спів дії з батьками; супроводжують упровадження ЦОК в освітній процес дітей раннього та дошкільного віку в домашніх умовах у форматі онлайн.

За результатами дослідження, до високого рівня готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в освіті дітей раннього та дошкільного віку віднесено 20 % педагогів у базових ЗДО.

Середній рівень характеризується тим, що педагоги за виняткової потреби орієнтуються у змісті документів, що стосуються цифрової трансформації дошкільної освіти; мають нечіткі уявлення про цифрове освітнє середовище в ЗДО та в домашніх умовах; потребують методичного супроводу для оцінки джерела даних, інформації та цифрового освітнього контенту; адекватно оцінюють власне володіння цифровою компетентністю. Проявляють інтерес до спів дії із батьками у спільному цифровому середовищі; по-різному сприймають комунікацію з родинами вихованців та процес адаптації родин до вибору та використання дидактичних можливостей ЦОК у домашніх умовах; проявляють ставлення до рівня володіння батьками цифровими засобами, підкріплене емоціями. Беруть посильну участь у побудові ЦОС у ЗДО, використовують цифровий освітній контент разом із батьками; здійснюють обмін досвідом за потреби, реалізують спільні заходи у спів дії з батьками;

супроводжують упровадження ЦОК в освітній процес дітей раннього та дошкільного віку в домашніх умовах у форматі онлайн.

За результатами дослідження, до середнього рівня готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища задля розвитку дітей раннього та дошкільного віку віднесено 30 % педагогів у базових ЗДО.

Низький рівень характеризується тим, що педагоги за виняткової потреби орієнтуються у змісті документів, що стосуються цифрової трансформації дошкільної освіти; мають нечіткі уявлення про цифрове освітнє середовище в ЗДО та в домашніх умовах; потребують методичного супроводу для оцінки джерела даних, інформації та цифрового освітнього контенту; адекватно/неадекватно оцінюють власне володіння цифровою компетентністю. Проявляють інтерес до спів дії із батьками у спільному цифровому середовищі з огляду на умови здійснення освітнього процесу (онлайн); по-різному сприймають комунікацію з родинами вихованців та процес адаптації родин до вибору та використання дидактичних можливостей ЦОК у домашніх умовах; проявляють стримане ставлення до рівня володіння батьками цифровими засобами, підкріплене емоціями. Беруть посильну участь у побудові ЦОС у ЗДО, використовують цифровий освітній контент, насамперед українського, часто-густо перевершуючи відведений санітарними умовами час; супроводжують упровадження ЦОК в освітній процес дітей раннього та дошкільного віку в домашніх умовах у форматі онлайн.

За результатами дослідження, до низького рівня готовності педагогів до залучення батьків до використання дидактичних можливостей цифрового середовища в розвитку дітей раннього та дошкільного віку віднесено 50 % педагогів у базових ЗДО.

Отримані результати дозволяють вести мову про затребуваність звернення до сучасних цифрових платформ і розгортання низки вебінарів та науково-практичних конференцій із залученням педагогів та батьків базових ЗДО до участі у секційних засіданнях, що сприятиме обміну досвідом

використання власних цифрових освітніх контентів та як таких, що обрані із цифрового середовища. Це сприятиме формуванню відкритості до сприйняття інформації, мобільності педагогічних колективів базових ЗДО, динаміці впровадження заходів, прийомів, способів, їх апробації, відбору актуальних та затребуваних форм спілкування педагогів із батьками.

Також у ході науково-практичних семінарів, проведених офлайн, надавати уваги етюдам, ігровим вправам, під груповим та груповим завданням, нетрадиційним технікам спілкування, що дозволить сформулювати адекватне сприймання і ставлення педагогів до створення цифрового освітнього середовища в умовах ЗДО та в умовах родини.

Література

1. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. Національна академія педагогічних наук України. Київ, 2022. 51 с.
2. Костюк Г.С. Психологія: підручник для педагогічних вузів. К, 1968. 571 с.
3. Леонт'єв О.М. Діяльність. Свідомість. Особистість. М., 1977. 130 с.

*Л.В. Гончар, м. Київ,
Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** У статті розглянуто проблему булінгу в освітньому середовищі. Завдяки аналізу наукових джерел з проблеми розкрито поняття «булінг», основні види булінгу. Особлива увага надається висвітленню причин психологічного булінгу, зокрема, якостей, притаманних булерам та школярам, які потерпіли від цькування.*

***Ключові слова:** підлітки, булінг, освітнє середовище.*

Проблема булінгу серед підлітків в освітньому середовищі є не новою, але, на жаль, стрімко зростаючою і серйозною проблемою у школах нашої та інших країн. Як засвідчують статистичні дані Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), в Україні 67 % дітей від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу, а 24 % дітей були жертвами цькування. Крім того, 40 % опитаних дітей соромляться говорити про цькування, а 22 % вважають це нормальним явищем.

Багато підлітків щодня стикаються з утисками та знущаннями, як безпосередньо у спілкуванні та взаємодії з ровесниками у школі та

позашкільному середовищі, так і віртуально, через мережу Інтернет («кібербулінг»). Враховуючи таку вікову особливість підлітків, як потреба дітей цього віку у схваленні та повазі з боку значущих людей і оточуючих, зокрема з боку своїх однолітків, це робить потенційних «жертв» булінгу ще більш уразливими у ситуації виникнення цькування.

Першими дослідниками, які звернулись до теми булінгу ще в 1970-1980-хх рр. та провели перші дослідження з цієї проблеми, є зарубіжні вчені-скандинави П. Хайнеман (P. Heinemann), А. Пікас (A. Pikas), Е. Роланд (E. Roland), Д. Олвеус (D. Olweus) та ін.; більш детально розглянув означену проблему та класифікував види булінгу Д.А. Лейн (David A. Lane). В Україні проблеми булінгу школярів досліджують Т.Алексєєнко, Т.Вакуліч, Є.Кулик, Н. Дайнека, Л. Данильчук, Н. Дмитренко, Н. Вітюк, Л. Найдьонова, В.Шахрай, Т.Федорченко та ін.

Слово «булінг» походить від англійського «bullying» – «бикування» (переслідування). Булінг в школі – це дії або бездіяльність учасників освітнього процесу, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, внаслідок чого може бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Булінг може бути: *фізичний* – безпосередня цілеспрямована фізична дія, що супроводжується нанесенням тілесних ушкоджень потерпілому; може виявлятися в стусанах, ударах, нанесенні інших тілесних ушкоджень потерпілому; Між фізичним і психологічним насильством розмістилася така форма, як третирування – вербальні погрози, образи, стусани, штовхання. Сюди входять і словесні образи, і приниження етнічного чи статевого характеру. *економічний* – навмисне пошкодження особистих речей, вимагання грошей, крадіжки; *психологічний*, який може виявлятися в образах, погрозах, непристойних жартах, ігноруванні, шантажі, клеветі чи маніпуляції; До психологічного насильства ще входить така форма тиску, як бойкот – змова групи людей про недопущення контактів і спілкування, вигнання із суспільства. *сексуальний*, проявами якого є жарти сексуального характеру, принизливі жести та образливі чутки, зйомки у роздягальнях, сексуальні погрози та ін. На

сьогодні широко поширеним видом булінгу є *кібербулінг* – переслідування за допомогою електронних пристроїв, в тому числі мобільних телефонів та інтернету.

Булінг може бути процесом, прихованим для оточуючих, але діти, які зазнали цькування, отримують психологічну травму різного ступеня тяжкості, аж до суїциду. Як зазначає Д. Олвеус, жертвами психологічного цькування у школі найчастіше стають такі категорії учнів, як двієчники; відмінники; улюбленці вчителів; діти, які занадто опікуються батьками; ябеди; діти, які страждають на захворювання, що виділяє їх з колективу; діти, які не мають електронних новинок сучасного прогресу або мають найдорожчі з них, недоступні іншим дітям; вундеркінди [3]. Типові «булери» (переслідувачі), на думку дослідника, мають такі типові риси: сильна потреба в домінуванні влади та підпорядкуванні інших учнів, імпульсивність та високий рівень дратівливості, низький рівень емпатії, фізична перевага (ця риса більш властива хлопцям-булерам), схильність до провокуючої, агресивної поведінки, яка може виявлятися не тільки щодо однолітків, а й дорослих, включаючи батьків та вчителів [3]. Для жертв булінгу, за Д.Олвеусом, властиві протилежні якості у порівнянні з якостями тих, хто чинить цькування, а саме: фізична слабкість, що може поєднуватися з невпевненістю, тривожністю, занижена самооцінка, схильність до депресивних станів та суїцидальних думок, а також чутливість, замкнутість і сором'язливість, що робить їх не тільки більш вразливими перед їхніми кривдниками, а й ускладнює можливість розповісти дорослим про проблеми [3]. Існує й інша, чисельно менша, категорія жертв булінгу, так звані «провокативні жертви». Часто це діти, які зазнають труднощів у навчанні та/або страждають на розлади уваги та підвищену збудливість. Зазвичай вони не агресивні, проте властива їм поведінка може викликати роздратування у багатьох однокласників та вчителів, що робить їх легкою «мішенню» для булінгу та сприяє закріпленню соціально невігідних психологічних рис та стилю поведінки. Ці взаємодоповнюючі властивості можуть бути як причиною, так і наслідком булінгу [3].

Отже, на часі є теоретичне обґрунтування шляхів вирішення проблеми запобігання та подолання булінгу, зокрема в цифровому освітньому середовищі, пошук дієвих механізмів педагогічної діяльності щодо попередження булінгу й послаблення його впливу на учасників освітнього процесу, набуття ними вмінь чинити опір виявам булінгу.

Література

1. Вакуліч Т. М. Провідні патерни адиктивної поведінки підлітків з інтернет-залежністю. Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. - Київ : Міленіум, 2006.

2. Шахрай В.М. Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі як наукова проблема.
[https://lib.iitta.gov.ua/735465/1/%D0%97%D0%B1.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20\(%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%20%E2%80%93%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B0%20%D0%A6%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0,%2026.05.2023\).pdf#page=191](https://lib.iitta.gov.ua/735465/1/%D0%97%D0%B1.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20(%D0%9A%D0%B8%D1%97%D0%B2%20%E2%80%93%D0%91%D1%96%D0%BB%D0%B0%20%D0%A6%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0,%2026.05.2023).pdf#page=191)

3. Olweus D. *Aggression in the Schools: Bullies and Whipping Boys*. Washington DC: Hemisphere Press. 1978.

*Ю. О. Демидова, м.Київ,
Україна*

ЕМОЦІЙНЕ СПРИЙНЯТТЯ СВІТУ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. У роботі розкривається проблема емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку, проаналізовано педагогічні ідеї, положення, практика емоційного розвитку дитячої особистості, приділяється увага сучасним дисертаційним дослідженням.

Ключові слова: емоції, емоційне сприйняття світу, діти дошкільного віку, вихователь..

Питання емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку дедалі більше цікавить науковців і педагогів, які намагаються знайти оптимальне рішення та створити умови для гармонійного розвитку дітей раннього віку.

Різні аспекти проблеми емоційного сприйняття світу дітьми дошкільного віку завжди перебували у сфері зацікавлень педагогів за різних часів і суспільних формацій.

Безсумнівним є внесок С. Русової у розвиток педагогічних ідей і практики виховання дітей раннього віку, розвитку свідомості і самосвідомості та уваги до емоційного сприйняття світу. С. Русова слушно підкреслювала залежність

особистісного сприйняття світу від емоцій і неможливість однаково переживати одні й ті ж ситуації. Формування у дітей уявлень про світ учена пов'язує з певними почуттями, асоціаціями, на які впливають емоції та інтерес дитини до світу. Розуміючи емоції як вузький досвід [6, с. 132], учена характеризує перші емоції малюка як інстинктивні і малосвідомі, де переважає задоволення чи незадоволення. «Гамма почуттів безмежна; дорослі люди й діти більш відрізняються між собою почуттями, аніж здібностями, і тільки почуття дають змогу жити повним екстенсивним ритмом. Розпізнати почуття юрби чи дитини – це значить опанувати нею [6, с. 133].

Таким чином, С. Русова відводить пріоритетну роль емоціям у процесі сприйняття світу дитиною раннього віку. Такий підхід дозволить вихователям піднести настрій дитині, спрямувати її на добрі моральні вчинки.

Фундаментальне дослідження специфіки формування у старших дошкільників цілісного світобачення науковцями Інституту проблем виховання, зокрема О. Кононко, В. Луценко, С. Нечай, З. Плохій, О. Сидельніковою, В. Старченко, О. Терещенко, Л. Шелестовою, Л. Якименко охоплювало ряд важливих питань, серед яких формування світобачення старших дошкільників, ціннісне ставлення до себе, їхнє уявлення про доросле життя, різні види життєдіяльності, моральні цінності та довкілля, що відображає різні аспекти осягнення світу дітьми дошкільного віку. Хоча на емоційному аспекті осягнення світу у дослідженні не наголошується, однак, серед методів, застосованих на констатувальному і формувальному етапах дослідження чимало таких, які спрямовані на вияв дитячих емоцій і почуттів, серед яких: пластичне, мелодійне, графічне фантазування, спонтанне малювання, «коло радості» та ін., що є важливим для розгортання нашого дослідження.

Важливим є моральний аспект у процесі емоційного сприйняття світу дітьми, який часто недооцінюється сучасними дослідниками. Вихователі, як правило, звертають увагу на негативні прояви у поведінці дітей, негативні емоції, які можуть зашкодити іншим. Однак, вихователі замість того, щоб

використати позитивні емоції чи мотивувати дитину до моральної поведінки вдаються до негативного моделювання, покарання тощо. «Недооцінюється роль емоцій в загальній системі засвоєння моральних цінностей, не використовуються достатньою мірою засоби мистецтва, етично цінні ситуації, соціально цінна й особисто значима діяльність, спрямована на турботу про інших людей, про державу. Як наслідок, у дітей не завжди є можливість реалізувати свої знання в поведінці та вчинках, не розвиваються соціальні емоції співпереживання, співчуття, гордості за успіхи інших, а головне, не формується позитивний образ «Я» та психологічна готовність жити за законами совісті, визнавати цінність іншої людини, долати егоцентризм, самому вирішувати життєві завдання й нести відповідальність за них» [4, с. 15].

Досліджуючи особливості моральної самосвідомості дітей група учених І. Бех, К. Журба, В. Киричок, С. Коновець, І. Шкільна, К. Чорна дійшла висновку, що особистість диференціює явища дійсності на когнітивному і емоційно-ціннісному рівні, де емоції відображають вибіркового характер моральної самосвідомості особистості. Це обумовлено тим, що різні життєві явища викликають у дітей певні переживання, а також набувають значення, а то й цінності, що визначає особливості сприйняття світу на різних вікових етапах [4, с. 26].

Дослідження учених з ОАЕ С. Алвейлі, Н. Юсіфа, О. Михайлова базувалося на вивченні зв'язку між перемінними емоційного розвитку та подальшою адаптацією дошкільнят у соціумі проводилося у дошкільних закладах Омдурмана (Судан). У ході дослідження значна увага приділялася вивченню соціально-емоційних проблем, з якими найчастіше стикаються 4-річні хлопчики та дівчатка з різних сімей. Дослідження охоплювало 300 дітей віком 4–5 років. Діагностування емоційних знань дітей дошкільного віку здійснювалося вимірювалися за допомогою Emotion Matching Task [2], а соціальна компетентність – за допомогою скороченої версії шкали соціальної компетентності та оцінки поведінки [3]. Результати дослідження використовувалися для створення програм, що дозволило запобігти розвитку

аномальних поведінкових тенденцій, пов'язаних з емоційним осягненням світу [1]

Дослідженню емоційної сфери та окремим аспектам емоційного сприйняття світу особистості було присвячено ряд дисертаційних досліджень як в Україні, так і поза її межами.

З нашої точки зору, цікавим видається дослідження Л. Груші «Педагогічні умови виховання емоційної культури дітей молодшого шкільного віку» (2009), де автор аналізує емоційну сферу дітей молодшого шкільного віку та розмежовує поняття «емоція», «почуття», «переживання». Проведене комплексне дослідження дозволило авторці визначити емоційну культуру дитини як «особисте утворення, що репрезентується осмисленістю емоцій, ареалом переживань, усталеною орієнтацією особистості в процесі індивідуальної життєдіяльності на загальноприйняті способи їх вираження» [5, с.7] та виділити когнітивний, ціннісний та діяльнісний компоненти у структурі феномену.

У дисертаційному дослідженні Трофаїла Н. «Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку» (2019), емоційний розвиток дітей дошкільного віку розглядається як «складний, безперервний процес, який формує емоційну сферу дитини на етапі дошкільного дитинства та виявляється в емоційному ставленні до навколишнього світу» [7, с. 4].

На основі узагальнення теоретичних положень та результатів емпіричного дослідження, дослідниця пропонує авторську модель підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку, що охоплює мету, (підготовчий, інформаційний, практичний етапи, компоненти, критерії, педагогічні умови, форми. Методи і загальний результат.

У результаті проведеного дослідження було впроваджено наступні педагогічні умови: усвідомлення майбутніми вихователями необхідності розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку; інтеграція фахових дисциплін, спрямованих на забезпечення розвитку емоційної сфери дошкільників; наявність у майбутніх вихователів умінь подолання негативних

емоційних станів у дітей дошкільного віку [7, с. 37].

Таким чином, попри значний інтерес науковців і практиків та перспективність розвідок такого плану, проблема емоційного осягнення світу у дітей дошкільного віку залишається до кінця не розв'язаною. Однак, увага педагогів до різних аспектів цієї проблеми дає підстави вважати таке дослідження актуальним, що потребує впровадження через інноваційні методики та технології виховання.

Література

1. Alwaely S., Yousif N. Mikhaylov A. Emotional development in preschoolers and socialization. Early Child Development and Care. 2021. Volume 191, Issue 16. P. 2484-2493.
2. Emotion matching task. Unpublished manuscript/ Izard, C. E., Haskins, F. W., Schultz, D., Trentacosta, C. J., King, K. A. Newark: University of Delaware. 2003. 182 p.
3. LaFreniere, P. J., Dumas, J. E. Social competence and behavior evaluation in children ages 3 to 6 years: The short form (SCBE-30). Psychological Assessment. 1996. №8(4). 369 p.
4. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Монографія/ Бех, І. Д., Чорна, К. І., Журба, К. О., Киричок, В. А., Шкільна, І. М. & Коновець С. В.. Харків: «Друкарня Мадрид». 2016. 175 с.
5. Груша, Л. О. Педагогічні умови виховання емоційної культури дітей дошкільного віку. (Автореф. дис.. канд. пед. наук). Інститут проблем виховання НАПН України, Київ. 2009. 19 с.
6. Русова, С. Ф. Вибрані педагогічні твори. У 4-х кн. Кн. 3. Чернігів: РВК «Деснянська правда». 2008. 237 с.
7. Трофайла, Н. Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку. (Дис. канд. пед. наук). Державний заклад «Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса. 2019. 20 с.

*В. Дихта-Кірфф, м. Варшава,
Польща*

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація.** У статті наголошено на інтегративному взаємозв'язку між розвитком особистості дитини, її ігровою діяльністю та передумовами розвитку креативності дитини. Особливе значення має залучення дошкільників у процесі життєдіяльності до художньо-ігрової діяльності, актуальним принципом організації якої є самостійна активність дитини, як прояв власних здібностей та можливостей, що виражаються у створенні звукових, рухових, емоційно-образних композицій. Розкрито основний зміст практичної роботи з дітьми, який спрямовано на творчий розвиток дітей дошкільного віку.*

***Ключові слова:** дошкільний вік, гра, розвивальне середовище, творчість.*

Задля того, щоб дитина дошкільного віку виявила креативність, реалізувала повною мірою свій природний потенціал, необхідно створити

відповідне розвивальне середовище. Самостійна діяльність у створеному дорослими середовищі, є найважливішою передумовою розкриття дитиною свого внутрішнього світу. На думку М. Монтесорі, функція дорослого полягає в тому, щоб «допомогти душі, яка розпочинає свій власний життєвий шлях, жити власними силами». Тобто дорослому відведено роль опосередкованого учасника, організатора розвивального середовища, яке сприятиме активності кожної дитини, стимулюватиме прояви творчої ініціативи [3].

Здатність до креативності як особистісна якість, актуалізується лише тоді, коли це дозволяє розвивальне середовище, для її розвитку необхідні такі умови: відсутність взірця регламентованої поведінки; наявність позитивного взірця творчої поведінки; створення умов для творчої активності; соціальне схвалення, підтримка навколишніми творчої активності особистості, яка зростає.

Опираючись на наукові положення провідних фахівців щодо створення розвивального середовища, визначено, що саме завдяки сприятливим умовам у дошкільників виникає потреба та здатність у соціально схвалюваній формі виразити своє «Я», виявити креативність у продуктивній діяльності.

Задля розвитку креативності дитини педагог має порушити стереотипи, має зберегти природну здібність зростаючої особистості до креативності, допомогти дитині виявити себе, освоїти нові творчі дії, оволодіти засобами виразності у художньо-творчому процесі, використовуючи для цього спеціальні форми та методи.

Особливим засобом творчого самовираження дитини дошкільного віку є гра, підтвердженням чого є думка про те, що гра як вид творчої активності найбільш розкриває сутність дитини – дитина діє вільно, незалежно від зовнішньої регламентації, в ігрових діях, положеннях, формах дошкільник виявляє індивідуальність; гра виникає відповідно до індивідуальних інтересів та відбувається за самостійним задумом, завдяки чому відображаються дитячі враження; саме у процесі гри якість інтелекту переходить в особистісну якість, розвивається здібність ставити нові завдання і шукати принципово нові шляхи їх вирішення, здатність узагальнювати типові образи, перетворювати їх – що є

передумовою творчого самовираження дитини.

Характерною особливістю гри є її двоплановість. З одного боку, виконавець виконує реальну діяльність (мовленнєву, пізнавальну, продуктивну і т. ін.), здійснення якої потребує виконання дій, пов'язаних із вирішенням конкретних завдань, а з іншого боку, низка моментів гри має умовний характер, що дає дитині змогу відволікатися від реальної ситуації – ця особливість гри як діяльності забезпечує її розвивальний ефект.

Самодіяльна гра виконує функції самопрезентації, самовираження і самореалізації зростаючої особистості. Функція самопрезентації полягає в умінні дитини подати себе у певній ролі, презентувати своє «Я». Самореалізація у грі полягає у пізнанні себе через відтворення різних образів. Самовираження – виявлення особистісного ставлення до свого героя, дитина глибше намагається передати образ героя та показати власне ставлення до того, кого зображує: з'являються прояви креативності, підбираються засоби виразності.

За твердженням Л. Масол [2], гра – це не імітація життя, а саме життя, це насамперед творча дія, вона розгортається немовби не в реальному просторі, а у світі символічних значень, живої фантазії. Природа гри синкретична і міфологічна, що відповідає характеру мислення дитини, яка сприймає світ цілісно, не розділяючи реальне і «придумане». Автор зазначає, що ігри виробляють у дітей «рефлекс свободи», адже рішення приймають самостійно, шляхом природного пізнання – інтуїтивного відкриття. На заняттях імітаційно-ігрового типу діти вчаться через спілкування, контакти, тому в них формується почуття співпричетності й співпереживання, так гра стає справжньою школою соціального досвіду, соціалізації.

Отже, можна простежити інтегративний взаємозв'язок між розвитком особистості дитини, її ігровою діяльністю та передумовами розвитку саме її креативності. Особливе значення має залучення дошкільників у процесі життєдіяльності до художньо-ігрової діяльності, актуальним принципом організації якої є самостійна активність дитини, як прояв власних здібностей та

можливостей, що виражаються у створенні звукових, рухових, емоційно-образних композицій. Орієнтація педагога на творчу індивідуальність дитини, її позицію як суб'єкта діяльності в грі стимулює розвиток таких особистісних якостей, як потреби виразити себе і призводить до того, що дитина відчуває свою неформальну участь, перебуває у пошуку засобів, найбільш адекватних для передавання власних почуттів, емоцій, настрою, пов'язаних зі сприйманням художніх образів.

В практичній діяльності, з дітьми низького рівня сформованості креативності потрібно застосовувати творчі завдання, що сприятимуть розвитку емпатії. Діти вчаться уявляти себе в якості кого-небудь, показувати нескладні дії у вигляді взятого на себе образу. Наприклад: дитина стала квіткою. Що і як змінюється коли вона росте? Що вона відчуває, якщо його поливає дощ; вітер обдуває? А якщо люди пройшли по галявині, де ця квітка росте (в яких випадках і що можна сказати про людину, яка гуляє лісом)?

Також дітям цікаво ототожнювати себе з частиною будь-якого об'єкта, наприклад крильцями у метелика. Які відчуття у метелика, коли він спить, або літає при сильному вітрі.

Варто також розігравати емпатичні сценки з докладним описом стану кожного об'єкта. Наприклад – тема «миття посуду», одна дитина – «вода з крану» (холодна, гаряча), інша – «щітка для миття посуду», третя – «різний посуд», четверта – «сушарка, на яку ставиться вимитий посуд». Дітям варто створювати проблемні ситуації, у яких змінюється стан об'єкта. Наприклад, неохайна дівчинка миє посуд, або бабуся похилого віку дуже втомлена, або треба мити посуд, а відключили світло.

Дітей із середнім рівнем сформованості креативності варто навчати вмінню проводити фантастичні аналогії:

1. Формувати у дітей вміння описувати об'єкт навколишнього світу за умови будь-яких фантастичних перетворень. Наприклад, у кімнатної рослини (фіалки) ожили листочки і вирішили відправитися в подорож.

2. Виконувати завдання «винахідницького» характеру, коли у об'єкта

з'являються фантастичні властивості. Наприклад, Альоші купили шапку, а вона стає кам'яною як тільки він одягає її на голову (або розпадається на частини, або тікає, або починає говорити). Як бути з такою шапкою, якщо іншої у Альоші немає.

3. Самостійно створювати аналогії фантастичного плану. Складати творчі оповідання на основі уявних образів і їх дій. Відображати ситуацію в інших видах діяльності.

Дітям з високим рівнем сформованості креативності, варто давати завдання, де потрібно відшукати прямі аналогії. На першому етапі демонструвати прийоми перенесення ознак якогось процесу в іншу галузь знань. Наприклад, педагог обговорює з дітьми, як влаштований дитячий садок і запитує, яким би він міг бути у «Сонячному Місті». Питання до дітей: як буде виглядати будинок дитячого садочка, чим може бути прикрашена кімната групи, яким буде вихователь, хто і що буде готувати на обід і так далі.

На другому етапі варто використовувати прямі аналогії: об'єкт 1 – опис характеристик або функцій – пряме перенесення їх на об'єкт 2. Наприклад, павуки (об'єкт 1) снують павутину таким чином: між двох гілок натягають павутинки як зірочки, а потім плетуть їх по колу. Завдання для дитини: уяви собі, що Баба Яга (об'єкт 2) теж має плести павутину (додаткове питання – для кого?), і робить вона це так само, як і павуки. Як їй це вдається?

На третьому етапі дітей варто вчити самостійно використовувати прямі аналогії. Наприклад, один будівельник вирішив збудувати будинок для людей так, як це роблять мурахи (бджоли або птахи). Дітям давалося завдання розповісти як ця споруда буде зводитися.

Також можна на заняттях використовувати принцип символічної аналогії: дітям пропонується відгадувати загадки з однієї-двох характеристик заданого об'єкта. Наприклад: Що є таке біле як сніг? Діти підбирають всі знайомі їм об'єкти, які мають властивість «білий».

При читанні художньої літератури необхідно виділяти символи як характеристику об'єктів. В процесі обговорення з дітьми, з'ясовували чому

автор так назвав цей предмет або об'єкт. Відбувалося спонукання дітей давати символічні характеристики навколишніх предметів. Наприклад, стілець – як кінь на 4-х ногах. Спільно з дітьми необхідно складати порівняльні характеристики різних об'єктів, вчити виділяти характерні властивості і знаходити ці властивості у інших об'єктів.

Також результативною є робота по складанню загадок і порівнянь до об'єкта за 2-3 ознаками. Наприклад: капуста – хрустка, як сніг на морозі; багат шарова, як закутана людина; має вигляд кулі, але не м'яч.

Відповідно вищесказаного, виокремимо етапи навчання аналогіям:

1 етап – педагог сам розповідає, що він відчуває або уявляє;

2 етап – розповідь доповнюється відповідями дітей;

3 етап – діти самі розповідають, що уявляли або відчули; педагог лише доповнює, уточнює і розширює уявлення дітей про об'єкт;

4 етап – дитина самостійно, без допомоги дорослого, розповідає про те, що вона уявляє або відчуває.

При використанні методу синектики, маємо пам'ятати, що синектика має поєднуватися з використанням елементів методу мозкового штурму. Особливої обережності вимагає застосування особистої аналогії. Показ прийомів перенесення процесів у прямій аналогії краще здійснювати у режимних моментах. Наприклад, навчаючи дитину правильному поливу кімнатної рослини, необхідно звернути увагу на аналогічні роботи з водою під час приготування глини для ліплення і т.д.

Література

1. Беленька Г., Семенов О. Творчо спрямована особистість народжується в грі. Дошкільне виховання. 2020. №4.
2. Масол Л. (2001). Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. Мистецтво та освіта, 1, 2-5.
3. Педагогіка Марії Монтесорі: навч. посіб./ М. М. Чепіль, Н. З. Дудник; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка - Київ : Слово, 2017. Бібліогр. наприкінці тем. 271 с.
4. Дерев'янка С. П. Психологія дитячої творчості: Навчально-методичні рекомендації. Чернівці : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2020.
5. Семенов О. Творча дитина: зрозуміти і підтримати. Дошкільне виховання. 2016. №4.

ВПРОВАДЖЕННЯ В МОДЕЛЬНУ НАВЧАЛЬНУ ПРОГРАМУ «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА. 7-9 КЛАС» ДЛЯ ЗЗСО МОДУЛЬ «БОЙОВИЙ ХОРТИНГ»: ФОРМУВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЄВОЇ ПОЗИЦІЇ В ПІДЛІТКІВ

***Анотація.** У науковій публікації розроблені запитання для учнів 7 класів за одним із напрямів (очікувані результати навчання) Модельної навчальної програми «Фізична культура» для 7-9 класів. Варіативний модуль «Бойовий хортинг». Дана авторська новація сприяє впровадженню Модельної навчальної програми «Фізична культура. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Модуль: «Бойовий хортинг» (авторський колектив) рекомендована Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 24.07.2023 року № 883). Ця програма містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову – варіативні модулі.*

***Ключові слова:** модульна навчальна програма, бойовий хортинг, фізична культура, учні, підлітки, активна життєва позиція, запитання.*

Модельна навчальна програма «Фізична культура» для 7-9 класів – це комплексна програма базового предметного навчання фізичної культури, яка забезпечує наступність між базовою та профільною середньою освітами рекомендована Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 24.07.2023 року № 883). Дана програма складається з: пояснювальної записки, мети, ціннісних орієнтирів, завдань, засад, принципів, формування в учнів / учениць наскрізних вмінь, пріоритетів змісту і структури програми, інваріантної (обов'язкову) та варіативної складових, шляхи реалізації програми та особливості організації освітнього процесу з предмета «Фізична культура», переліку загальнопедагогічних вимог, принципів навчання, головних вимог до сучасного уроку фізичної культури, опису фізкультурно-оздоровчої діяльності, оцінювання освітніх досягнень, критеріїв оцінювання на 12 балів у 7-9 класах, загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів/учениць 7-9-х класів, переліку варіативних модулів тощо.

Одним із шестидесяти варіативних модулів є бойовий хортинг (№ 8) – національний професійно-прикладний вид спорту України [2].

***Мета** публікації – на основі Модельної навчальної програми («Фізична культура. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Модуль: «Бойовий хортинг») розробити запитання для учнів 7 класів за одним із напрямів, що*

впливатиме на формування активної життєвої позиції в підлітків.

Аналіз літературних джерел за останні чотири роки підтверджує актуальність бойового хортингу серед науковців, педагогів, тренерів, спортсменів, вболівальників і т.д. Так, щороку систематично проводяться змагання, за календарем, різного рівня та, відповідно, й наукові дослідження. В Україні за цей час видано понад п'ятсот наукових публікацій, в яких є і результати досліджень. Звернемо увагу, що з 2020 по 2022 роки за межами України в колективних монографіях є параграфи. [1; 3-9].

Бойовий хортинг – національний професійно-прикладний вид спорту України. Це високе і відповідальне призначення. Його створенням на початку ХХІ століття можна вважати час впровадження у 2008 році в Україні та за кордоном засновником всього українського хортингу Е. Єрмоменком нової для спортивного співтовариства, придуманої ним назви «Хортинг», правил змагань та системи підготовки спортсменів, які до цього часу в світі не застосовувалися. Зараз бойовий хортинг працює в допомогу підвищення функціональної підготовки співробітників правоохоронних органів, а також курсантів і студентів спеціалізованих відомчих закладів вищої освіти. Починають професійно тренуватися в гуртках «Бойовий хортинг» учні початкових класів, а підлітки вже виступають активно на змаганнях різного рівня [1; 3-9]. Отже, важко переоцінити значення бойового хортингу на етапі формування особистості.

Отже, в модельній навчальній програмі «Фізична культура. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти» варіативний модуль «Бойовий хортинг» передбачає: очікувані результати навчання, пропонований зміст навчального предмета, види навчальної діяльності учнів. Всі ці напрями впливають на формування активної життєвої позиції в підлітків.

Пропонуємо запитання для учнів 7 класів за одним із напрямів (очікувані результати навчання). Варіативний модуль «Бойовий хортинг»:

1. Охарактеризуйте, будь ласка, історію виникнення та розвитку українського національного виду спорту «Бойовий хортинг».

2. Охарактеризуйте, будь ласка, оздоровчі принципи бойового хортингу.
3. Охарактеризуйте, будь ласка, особливості оздоровчого напрямку та користь від занять бойовим хортингом.
4. Охарактеризуйте, будь ласка, місце та роль у системі фізичного виховання, що займає бойовий хортинг.
5. Охарактеризуйте, будь ласка, поняття «фізичний розвиток» і «фізична підготовка» у бойовому хортингу.
6. Охарактеризуйте, будь ласка, шкідливість куріння для здоров'я школяра.
7. Назвіть, будь ласка, види фізкультурно-оздоровчих заходів, що у Вас проводяться у режимі дня? Перерахуйте правила їх проведення?
8. Назвіть, будь ласка, види сучасного інвентарю.
9. Опишіть, будь ласка, спортивну форму бойового хортингу – хортову та гігієнічні вимоги до неї.
10. Скажіть, будь ласка, чи дотримуєтеся Ви правил безпечної поведінки під час занять бойовим хортингом?
11. Чи зможете виконати стройові вправи та прийоми?
12. Чи зможете виконати загальнорозвивальні вправи: з гантелями, еспандерами, обважнювачами, у парах?
13. Чи зможете виконати: підстрибування вгору з упору присівши?
14. Чи зможете виконати: стрибки: з місця у довжину, у присіді, пересуваючись у різні боки, вбік, вперед, назад, через гімнастичну лаву; на одній нозі, з ноги на ногу, поштовхом двома ногами, багатоскоки?
15. Чи зможете виконати: перекид уперед і назад; стійка на лопатках; міст?
16. Чи зможете виконати: вправи для розвитку фізичних якостей: старт, стартовий розбіг, біг 30 м, 60 м, прискорення 10-30 м; згинання та розгинання рук в упорі лежачи: хлопці – від підлоги, дівчата – від гімнастичної лави; «човниковий біг» 4х9 м., стрибки через скакалку (вперед і назад); рівномірний біг: хлопці – 1000 м, дівчата – 500 м; ходьбу із закритими очима з махом ніг,

пробіжка, 2-3 стрибки на одній нозі, поворот на носках у напівприсіді, присід, упор стоячи на коліні з закритими очима?

17. Чи зможете виконати: види оздоровчих елементів і вправ бойового хортингу руками та ногами; пересування в однобічній і фронтальній стійках із виконанням імітаційних рухів руками та ногами по повітрю?

18. Чи зможете виконати: самостраховку при падінні на хорт (м'який килим чи гімнастичні мати): на спину, на бік, на сідниці?

19. Чи зможете виконати Ви страховку під час виконання вправ?

20. Чи зможете виконати: спеціальні акробатичні вправи:

- хлопці – стійку на голові та руках із допомогою; перекид зі стійки назад і стає у стійку спортсмена; перекид зі стійки вперед і стає у стійку спортсмена; довгий перекид уперед і стає у стійку спортсмена; комбінації елементів вправ;

- дівчата – комбінації елементів вправ (два перекиди вперед, міст, два перекиди назад)?

21. Берете Ви участь у рухливих іграх загальнорозвивального характеру: «Малюкбол», «Ривок за м'ячем», «Мисливці й качки»; спеціально-прикладного характеру; з техніко-тактичним ухилом: «Чехарда», «Двобій півнів» з елементами бойового хортингу; естафетах із елементами бойового хортингу для розвитку фізичних якостей; зі стрибками через скакалку?

22. Володієте Ви основними стійками та пересуваннями двобою бойового хортингу?

23. Володієте Ви основними видами оздоровчих елементів і вправ бойового хортингу руками та ногами?

24. Чи зможете продемонструвати навчальні форми бойового хортингу на 16 (шістнадцять) рахунків і самотійно: другу захисну?

25. Чи зможете продемонструвати групове виконання форми: вивченої форми у стройовій коробці?

26. Чи зможете продемонструвати взаємодію учнів передньої та задньої ліній, які вишикувані для групового виконання оздоровчого комплексу бойового хортингу?

27. Перерахуйте очікувані результати для тих учнів, хто систематично займається бойовим хортингом і хоче мати активну життєву позицію?

27. Перерахуйте очікувані результати для тих учнів-спортсменів, хто виступає на змаганнях із бойового хортингу і цим самим стверджує власну активну життєву позицію?

Висновки. 1. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Баженков Є.В., Коломоєць Г.А., Боляк А.А., Дутчак М.В., Дніпров О.С., Бідний М.В., Ребрина А.А., Деревянко В.В., Малечко Т.А., Омеляненко І.О., Волкова І.В., Педан О.С. та ін.) рекомендована Міністерством освіти і науки України (наказ МОН України від 24.07.2023 року № 883). Одним із шестидесяти варіативних модулів є бойовий хортинг (№ 8) (автор О. М. Гречаний) – національний професійно-прикладний вид спорту України [2]. Ця система сприяє проведенню і он-лайн, і оф-лайн уроків фізичної культури для 5-6 класів. 2. Визначена мета публікації була досягнута через розроблені запитання для учнів 7-х класів за одним із напрямів (очікувані результати навчання (27 штук). Варіативний модуль «Бойовий хортинг».

Зміст наступних публікацій буде спрямовано на розроблення запитань за напрямом: пропонується зміст навчального предмета – це відобразить перспективи подальших досліджень і підтвердить актуальність й своєчасність обраної теми.

Література

1. Діхтяренко З. Адаптація учнівської та студентської молоді, курсантів спортивних гуртків «Бойовий хортинг» до блочної системи тренувань – визначення життєвої позиції в умовах воєнного стану (експериментальна робота) / З. Діхтяренко, Г. Коломоєць, А. Ребрина, К. Діхтяренко // Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення: матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф (25-26 серпня 2022 року в режимі онлайн) / упор.: Баженков Є. В., Цьось А. В., Коломоєць Г. А., Дикий О. Ю., Ребрина А. А., Боляк А. А., Кліванська Ю. А., Буянова Г. В., 2022. – С. 147-161.

2. Модельна навчальна програма «Фізична культура. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Баженков Є.В., Коломоєць Г.А., Боляк А.А., Дутчак М.В., Дніпров О.С., Бідний М.В., Ребрина А.А., Деревянко В.В., Малечко Т.А., Омеляненко І.О., Волкова І. В., Педан О.С. та інші) «Рекомендовано МОН», наказ МОН від 24 липня 2023 року № 883. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Fiz.kult.2023/Fiz.kult.7-9.kl.in.24.08.2023.pdf>. Bazhenkov.ta.

3. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical

education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khilus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).

4. Dikhtiarenko, Zoia, Shcherbina, Yuriy, Pustoliakova, Larysa, Gontar, Julia. The potential of pedagogical technologies during distance learning in the study of theoretical material by adolescents and students (cadets) with the possibility of forming an active life position by means of Combat Horting (2021). Improving living standards in a globalized world: opportunities and challenges. *Monograph*. The Academy of Management and Administration in Opole, 2021, (pp. 690-704).

5. Dikhtiarenko, Zoia, Fedorchenko, Tetiana, Hrek, Tetiana. Regulatory and legal support for the development of Combat horting in educational institutions (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). *Monograph*. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 338-346).

6. Dovgan, N., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., Kukushkin, K., Lavrentiev, O., Sergienko, Y., Khatko, A., Khimich, V., Shcherbina, Y., Pustoliakova, L., Hulai, V., Demchenko, N., Hrek, T., Vaskivska, T., Yeromenko, V., Ovsukova, O., Zub, R., Melnik, B. (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskyi, Tadeusz Pokusa (editors). *Monograph*. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978-83-66567-34-4. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 272-357).

7. Malynskyi, I., Boyko, V., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Fedorchenko, T., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L., Ostapenko, O., Zubalii, M., Khimich, V., Koval, A., Zhivolovich, S., Korobchenko, A., Ostapchuk, L. (2020). Problems and prospects of physical culture and sports development and healthy lifestyle formation of different population groups. *Monograph*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole; pp.286, illus., tabs., bibls. Part 5. Horting as a Means of Physical Education for Pupils and Students (pp. 226-273).

8. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. *Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 598. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 474-573).

9. Fedorchenko Tetiana, Dikhtiarenko Zoia, Berezhna Tamila, Kolomoiets Halyna. Educational programs for Combat Horting – implementation during training classes strength fitness for a successful personality: athletes (pupils, students and cadets) of Combat Horting (experimental work) (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. *Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022, (pp. 474-488).

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО І ПОВОЄННОГО ЧАСУ

***Анотація.** Тези присвячено розкриттю чинників формування національної солідарності в учнівської та студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу. Встановлено, що такими чинниками є: національна свідомість, національна культура, національна мова, національна ідея.*

***Ключові слова:** національна свідомість, національна культура, національна мова, національна ідея.*

Формування в учнівської й студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного і повоєнного часу є нині проблемою надзвичайної державної ваги. Виклики, перед якими стоїть наша країна потребують вирішення на рівні суспільства, освіти, громадськості. Актуальність формування в учнівської й студентської молоді національної солідарності обумовлена необхідністю об'єднання українського суспільства, довкола спільних національних інтересів заради демократичного майбутнього України.

У процесі формування національної солідарності слід враховувати чинники, які мають значний вплив і визначають специфіку виховного процесу. Такими чинниками є: національна свідомість, національна культура, національна мова, національна ідея.

Національна культура – є унікальною і самобутньою, що ґрунтується на народній українській культурі. Творцем української національної культури є український народ, який створив її упродовж багатьох століть, що знайшло відображення у моральних цінностях, святинях, національній символіці, у традиціях, звичаях, обрядах, ритуалах, духовних почуттях (національні, моральні, естетичні, релігійні, громадянські, патріотичні), втілених у народному фольклорі. На розвитку національної культури негативно позначились війни, тривалі заборони, репресії, негативна міфологізація образу українця, переписування історії та применшення ролі українців у житті тих країн чи імперій, до складу яких вони входили у різний час. Усе це стало причиною широких еміграційних процесів, за яких українці були змушені

залишати свою землю і шукати долі в інших країнах та збагачувати інші культури світу. Постійні військові конфлікти та боротьба за свою землю проти різних поневолювачів змусили українців найвище цінувати свободу та незалежність, які залишаються найважливішими моральними і духовними цінностями і водночас характеризують українців.

Національна свідомість є цілісною системою духовних орієнтирів нації, необхідних для її виживання і розвитку, що сформувалися у процесі її історичного розвитку та становлення. Національна свідомість поєднує ідеї, цінності, моральні правила, закони, прагнення, які визначають духовну ауру нації.

В «Українській малій енциклопедії» Є. Онацького національна свідомість визначається як «знання минулого своєї нації і обов'язків, що з того випливають... Отже свідомість – це пам'ять, консервація і акумуляція минулого в сучасному. Але кожна свідомість це й випередження майбутнього... Отже втримувати те, чого більше нема, попереджати те, що має бути, оце й є перша функція свідомості» [20, с. 1698].

Складниками національної свідомості є:

- національний світогляд;
- національна ідентичність;
- мовна ідентичність;
- ціннісна ідентичність і смисли;
- колективна історична пам'ять;
- патріотизм;
- ставлення до представників інших націй і національностей, що проживають на теренах України;
- соборність.

Основою національної свідомості є національна самосвідомість. Національна самосвідомість є усвідомленням своєї національної приналежності, суб'єктності і відповідальності за долю країни, відповідної культури та національних цінностей.

Національна ідея – це утвердження української незалежної соборної самостійної національної держави, в основі якої українські національні цінності, українська культура і мова як державна, що використовуються в усіх сферах суспільного життя і на всій території України (10 ст. Конституції України і її тлумачення Конституційним Судом України). Національна ідея передбачає розвиток національних меншин та етносів, що проживають на теренах України, є її громадянами і беруть активну участь у розбудові України, її захисту від зовнішнього ворога, визнають і поважають закони України, розуміють спільні перспективи усіх громадян і несуть спільну відповідальність за розвиток і становлення правової демократичної держави.

Громадяни України хочуть бачити свою країну європейською, незалежною, правовою, сильною, де найвище цінується людина, її потреби та інтереси. Людям важливо відчувати перспективи, які відкриватимуться для громадян України після війни. Національна ідея має розгортатись не лише на минулому України, а й бути спрямованою на майбутнє. Боротьба, яку веде Україна за своє існування є тривалою і надзвичайно важливою для збереження нації, територіальної цілісності, здобуття свого місця у світі тощо. Водночас подолання труднощів загартувало і консолідувало громадян у їх протистоянні олігархократії в Україні, розкраданню її природних багатств, а тому на сьогодні актуальними залишаються рівні права і свободи для всіх громадян України. Однак, з точки зору боротьби українців за власну незалежність, та прагнення мати свою державу, боронити її від загарбників, нести відповідальність за її майбутнє дієвою залишається національна ідея «Україна – наша земля», яка поєднує минуле і сучасне, традиції і визвольні змагання».

Українська мова є духовним багатством українського народу та фундаментом національно-культурної ідентичності особистості. Без мови немає нації, народу, держави. Доки існує мова, доти існує народ. Без знання мови не можна говорити про національну свідомість чи розвиток національної культури, а тим більше не може бути мови про національну солідарність. Втрата мови веде, до втрати національної ідентичності.

На сьогодні українська мова здобула підтримку на основі прийнятого Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який є ключовим в умовах війни. Згідно статті 9 Закону чиновники, представники органів державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. У статті 12 вказано, що робочою мовою діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова. Також діють ст. 21 «Державна мова у сфері освіти», ст. 22 «Державна мова у сфері науки», які є важливими для виховання юних українців.

Слід також відмітити, що з початком війни все більше українських громадян свідомо обирають українську мову та відмовляються послуговуватися мовою окупанта, розуміючи, що ця війна є також війною на знищення української ідентичності, тому такий вибір української мови в усіх сферах життя підтримується українським суспільством, для якого українська мова є маркером української національної солідарності і кордоном для ворога. Підтвердженням цьому є також акти вандалізму та спалення українських книжок на захоплених ворогом територіях, який націлений в першу чергу знищувати українську мову.

На думку мовного омбудсмена Т. Кременя, міфи, нав'язані російською пропагандою, про нібито якісь обмеження прав російськомовних. Це питання головна тема для кремлівських маніпуляцій. Війна, яка розпочалася у 2014 р., розгорталася під гаслом захисту російськомовних. «Із початком повномасштабного вторгнення росії на нашу територію вони відкрито заявляють про «деукраїнізацію» – знищення всіх ознак національності. І сьогодні рф використовує мову як інструмент у війні проти України. росія боїться української мови як надпотужної зброї в сьогоднішній війні. Вона боялась її завжди. І так само, як нині, протягом століть москва нищила українську мову, її носіїв і захисників. Їхня мета – насильницьке зросійщення

України. В умовах надзвичайно жорстокої війни українська мова є одним зі священних символів нашої державності, сили духу нашого волелюбного народу. «руззкій мір», який прийшов на наші землі, і загроза втрати незалежності, спонукали українців відмовитись від мови окупантів та перейти на українську! Сьогодні ми переписуємо сценарій невдач і програшів, котрих зазнавали в попередні століття. Переписуємо рішучо, впевнено та остаточно, курсуючи до нових державницьких перемог» [16].

Отже, національна свідомість, національна культура, національна мова, національна ідея є провідними чинниками формування національної солідарності в учнівської і студентської молоді в умовах воєнного і повоєнного часу, що потрібно враховувати в організації виховного процесу.

Література

1. Конституція України. Офіційне видання Верховної Ради України. 1996.
2. Кремень Т. Українська мова впевнено завойовує належне їй місце в державі і суспільстві. АрміяInform. 2022. Режим доступу : <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremen-ukrayinska-mova-vpevneno-zavojovuye-nalezhne-yij-misce-v-derzhavi-i-suspilstvi-intervyu>
3. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Книжка XIII. Літери Риз-Се.Буенос Айрес:Уклад Адміністрації УАП Церкви в Аргентині, 1964.

*В.С. Заярна, м. Суми,
Україна*

ПЕДАГОГІЧНИЙ STEM-КОВОРКІНГ ЯК СКЛАДОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано потенціальні можливості й подано концепцію діяльності педагогічного STEM-коворкінгу. Акцентовано на тому, що ефективно організована систематична методична діяльність є невід'ємною складовою підвищення якості освіти. Наведено приклад заходів з досвіду роботи Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю щодо координації STEM-орієнтованого навчання в закладах позашкільної освіти регіону. Доведено, що запровадження STEM-освіти сприяє підвищенню професійної компетентності педагогів й збереженню контингенту здобувачів освіти закладів позашкільної освіти.

Ключові слова: позашкільна освіта; якість освіти; STEM-орієнтоване навчання, педагогічний STEM-коворкінг.

Забезпечення якості освіти в умовах війни є одним із головних завдань сьогодення для освітньої галузі. Зокрема, якості позашкільної освіти, пріоритетом якої є створення безпечного освітнього простору та реалізація

права кожної дитини на якісні освітні послуги з метою плекання здібностей та творчого потенціалу, розвитку талантів й обдарувань підростаючого покоління.

Заклади позашкільної освіти продовжують активно працювати, створюють умови для інтелектуального, духовного, творчого розвитку та професійного самовизначення підростаючого покоління навіть в умовах збройної агресії російської федерації, забезпечуючи змістовне дозвілля та психологічну підтримку здобувачів освіти.

Тому актуальним є питання подальших шляхів підвищення рівня якості освіти, упровадження інноваційних моделей організації освітнього процесу та його методичного супроводу, створення сприятливих умов для сталого розвитку закладів позашкільної освіти [2].

Питанню якості освіти присвячено праці широкого кола науковців, серед яких виділимо З. Гуменної, Т. Лукіної, О. Ляшенко, В. Лугового, О. Савченко. На важливих аспектах якості позашкільної освіти наголошено у працях О. Биковської, В. Вербицького, Л. Тихенко[1].

Сучасним напрямом діяльності закладів позашкільної освіти є упровадження STEM-орієнтованого навчання. Про це свідчать «Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти)», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 року № 960-р та плану заходів щодо реалізації «Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 січня 2021 року № 131-р; наказ Міністерства освіти і науки України від 10.08.2022 № 741 «Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 – травні 2027 років». А також основні положення нормативних документів Українського державного центру позашкільної освіти та Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді МОН України.

Отже, аналіз праць науковців і педагогів-практиків, нормативних документів доводить, що відповіддю на сучасні освітні виклики в контексті

якості освіти може стати налагоджена збалансована методична робота з питань підвищення кваліфікації педагогів в упровадженні інноваційних освітніх технологій, зокрема STEM-орієнтованого навчання задля забезпечення сталого розвитку позашкільної освіти.

Тому метою статті є аналіз деяких аспектів інноваційного формату організації методичного супроводу STEM-орієнтованого навчання як складової підвищення якості позашкільної освіти.

Розглянемо детальніше організаційні засади вище зазначеного питання.

Зважаючи на необхідність удосконалення координації упровадження STEM-орієнтованого навчання в освітній процес закладів позашкільної освіти в області, Сумським обласним центром позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю ініційовано діяльність педагогічного STEM-коворкінгу. Діяльність педагогічного STEM-коворкінгу спрямовано на:

- створення організаційно-методичного простору (умов) для ефективної реалізації позашкільної STEM-освіти в області;
- організація й систематизація діяльності творчих груп педагогів;
- координація методичного супроводу освітньої STEM-діяльності в області, підвищення професійної компетентності педагогів закладів позашкільної освіти;
- забезпечення ефективної реалізації освітньої STEM-діяльності в закладах позашкільної освіти, апробація й реалізація інноваційних форм і методів роботи з обдарованими здобувачами освіти.

Координація освітньої STEM-діяльності систематично здійснюється за наступними напрямками:

1. Упровадження освітньої STEM-діяльності в закладах позашкільної освіти в області передбачає організацію і проведення обласної STEM-школи для педагогів й обласного фестивалю STEM-ідей, підготовка освітнього контенту для онлайн-хабу Позашкілля Сумщини.

2. Методичний супровід STEM-діяльності в закладі передбачає роботу консалтинг-групи та відкритого педагогічного коворкінгу, планування

освітнього процесу у структурних підрозділах закладу за напрямками позашкільної освіти із STEM-складовою. Передбачено розробку методичних матеріалів з урахуванням змішаних форм навчання, підготовку до участі в обласних й всеукраїнських заходах.

3. Організація освітнього процесу в закладі спрямовано на удосконалення діяльності творчих об'єднань з комплексною, інтегрованою складовою, реалізацію освітніх STEAM-проектів тощо.

Серед основних функцій робочої групи педагогів, які входять до складу STEM-коворкінгу визначено:

- консолідація педагогічного колективу закладу/структурного підрозділу навколо питань упровадження STEM-орієнтованого навчання,
- нет-воркінг, інформаційна взаємодія між закладами позашкільної освіти,
- популяризація освітньої позашкільної STEM-діяльності,
- організація освітнього STEM-середовища у закладі позашкільної освіти відповідно профілю закладу й запитів здобувачів освіти;
- активна участь у плануванні й обговоренні питань позашкільної STEM-освіти під час робочих онлайн-зустрічей, організаційно-методична діяльність, моніторинг;
- підтримка і супровід обдарованих здобувачів освіти.

Як зазначалося вище, одним із основних напрямів діяльності коворкінгу є координація упровадження STEM-орієнтованого навчання в закладах позашкільної освіти області. З цією метою започатковано обласну STEM-школу для педагогів закладів позашкільної освіти, що проходила в дистанційному форматі. Мета роботи школи – консолідація педагогічної спільноти, актуалізація сучасних освітніх тенденцій в умовах закладів позашкільної освіти, популяризація природничої і математичної освіти, пошуково-дослідницької, проєктної діяльності, формування життєвих компетентностей здобувачів освіти як представників конкурентоспроможного українського суспільства.

Програмою школи передбачено проведення теоретичного, практичного і підсумкового модулів. Слухачі школи ознайомлюються з тематичними теоретичними матеріалами, виконують практичне завдання, реалізують STEM-активності. Результатом діяльності передбачено укладання електронного кейсу теоретичних матеріалів, авторських інтерактивних освітніх продуктів (розробок занять, заходів, активностей). Платформу для проведення школи організовано на офіційному сайті Сумського ОЦПО та РТМ. Про актуальність STEM-освіти й ефективність роботи школи свідчить активна освітня комунікація педагогів (наприклад, інтерактивна дошка відгуків педагогів) [3]. Слухачі школи отримали сертифікати з підтвердженням годин підвищення кваліфікації.

Про результативність навчання в STEM-школі свідчить активна участь педагогів закладів позашкільної освіти в обласному фестивалі STEM-ідей «ЕКОактивна STEM-весна позашкільна», що триває протягом місяця у межах Всеукраїнської STEM-весни. Під час заходу педагоги висвітлюють свою активну STEM-діяльність на сторінках соцмереж, на сайтах закладу. Створено потужне інформаційне поле, що позитивно презентує STEM-діяльність в закладах позашкільної освіти області. Підсумки фестивалю підбиваються під час онлайн-зустрічі педагогів-одномумців, висвітлюються кращі практики впровадження STEM-освіти, реалізація пошуково-дослідницьких проєктів, творчих STEM-активностей, креативних STEM-ідей.

Аналіз проведення обласного фестивалю STEM-ідей «ЕКОактивна STEM-весна позашкільна» засвідчує, що педагоги-позашкільники Сумщини ефективно працюють задля підвищення рівня якості освіти, сповнені нових креативних ідей, мають високий рівень професійної компетентності, відкриті для інновацій. Працюють заради виховання нової генерації українців!

Результатами роботи педагогів в межах школи вбачається розвиток інтелектуальної (пізнавальної) сфери й формування ключових STEM-компетентностей здобувачів освіти відповідно тенденціям розвитку сучасного науково-технічного процесу; виховання підростаючого покоління на основі

загальнолюдський моральних цінностей й сучасник викликів суспільства; популяризація інноваційних форм і методів навчально-творчої діяльності зі здобувачами освіти в умовах закладу позашкільної освіти; підвищення фахової компетентності педагогів закладів позашкільної освіти області у галузі STEM-освіти; інтеграція освітянської спільноти закладів позашкільної освіти області; модернізація й підвищення якості освітнього процесу в закладах позашкільної освіти Сумщини.

Отже, шляхом упровадження інноваційного формату методичного супроводу STEM-орієнтованого навчання позитивно впливає вирішення питання забезпечення якості позашкільної освіти. Це зумовлює збереження сталого контингенту здобувачів освіти та високий рівень їх інтелектуального й духовного розвитку, сформованості ключових сучасних компетентностей й навичок, необхідних для успішної соціалізації й подальшої професійної діяльності молодого покоління, збереження кадрового потенціалу прикордонного регіону.

Література

1. STEM-освіта. Професійний розвиток педагога : збірник спецкурсів / О. В. Коршунова, Н. І. Гущина, І. П. Василяшко, О. О. Патрикеева. К. : Видавничий дім «Освіта», 2018. 80 с. URL: http://yakistosviti.com.ua/userfiles/file/STEM-osvita_kurs.pdf (дата звернення 4.10.2023).
2. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах позашкільної освіти URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/Metodichni_rekomendacii_ZPO_SQE-2021.pdf (дата звернення 7.10.2023).
3. Обласна STEM-школа для педагогів-позашкільників Сумщини URL: <https://www.ocpo.sumy.ua/informacijno-resursnij-centr/stem-steam-srteam.html> (дата звернення 5.08.2023).
4. Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти в комунальному закладі Сумської обласної ради – обласному центрі позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю URL: <https://www.ocpo.sumy.ua/golovna/formuvannja-vnutrishnoji-sistemi-zabezpechennja-jakosti-osviti.html> (дата звернення 7.10.2023).

ВРОЖА ПРОПАГАНДА ТА ПРОТИДІЯ ЇЙ У ВИХОВАННІ КУРСАНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** Тези присвячено проблемі ворожої пропаганди та протидії їй у вихованні курсантів в умовах війни. Визначено поняття «ворожа пропаганда», її цілі, спрямованість, механізми. Досліджено способи поширення, методи впливу, прийоми. У роботі розкриваються основні типи пропаганди (політична і соціологічна пропаганда, вертикальна і горизонтальна, раціональна та ірраціональна та агітаційна та інтеграційна).*

***Ключові слова:** ворожа пропаганда, цілі ворожої пропаганди, механізми ворожої пропаганди, прийоми, методи ворожої пропаганди.*

В умовах війни зростає ворожа активність і зокрема впливи ворожої пропаганди на українську молодь, у тому числі і на курсантів, які готуються активно захищати Україну. Такі виклики потребують розуміння специфіки ворожої пропаганди з тим, щоби виробити ефективні механізми її протидії.

Ворожа пропаганда – це цілеспрямований вплив на думки, почуття, свідомість та поведінку громадян іншої країни з метою підризу їхнього морального духу, солідарності, патріотизму, довіри до державних інституцій, нав'язування меншовартісності та слабкості порівняно з іншими націями і державами. Ворожа пропаганда оперує різними формами, методами і засобами, залежно від її цілей та групи впливу.

За своїми цілями ворожа пропаганда може бути:

- агресивною: спрямованою на підготовку до війни, залякування супротивника, мобілізацію своїх сил та ресурсів.
- оборонною: спрямованою на запобігання війні, збереження миру, нейтралізацію агресивної пропаганди супротивника.
- переговорною спрямованою на досягнення домовленостей, компромісу, врегулювання конфлікту, покращення взаємовідносин.

За спрямованістю ворожа пропаганда може бути:

- внутрішньою, адресованою своїм громадянам або союзникам, з метою створення суспільної думки, підтримки агресивної політики своєї країни або коаліції чи її виправдання, а також формування негативного образу супротивника, формування готовності до активних дій проти ворога.

- зовнішня пропаганда адресована громадянам інших країн (супротивників, нейтральних, діаспорі), з метою розколу їхнього суспільства, розчарування у своїх лідерах, державі, демонстрації власних переваг, залякуванні.

Механізмами ворожої пропаганди є:

- дегуманізація та десуб'єктивізація нації, народу, етносу;
- створення образу ворога;
- мілітаризація.

За способами поширення ворожа пропаганда може бути:

- офіційною, тобто поширеною через офіційні канали комунікації, такі як державні ЗМІ, політичні заяви, дипломатичну діяльність т.д.
- неофіційною, поширеною через неформальні канали комунікації, такі як соціальні мережі, блоги, форуми, листівки, плакати і т.д.

За своїми методами впливу ворожа пропаганда може бути:

- раціональною, ґрунтуватися на фактах, аргументах, логіці, статистиці, аналізі, критиці і т.д.
- емоційною, викликати певні почуття, емоції, настрої, ностальгію, стереотипи, упередження;
- маніпулятивною, використовувати міфотворчість, фейки, дезінформацію, розмитість істини або множинну правду, паралельну реальність тощо.

Найбільш поширеними прийомами ворожої пропаганди є:

- читання думок, коли журналіст ніби презентує думки спільноти, тоді як він нав'язує їх;
- анонімність, коли інформація подається з таємного, невизначеного джерела;
- вилучення, за якого текст журналіста наводиться повністю, а інтерв'юера частинами. За типами вилучення можуть бути: відхилення, перспектива, підміна, останнє слово;
- звеличення, як формування ідеального позитивного образу когось або

чогось. Прийом може використовуватися як похвала, придушення негативу, збільшення негативу, ігнорування негативу, збільшення значущості, характеристика супротивників (опонентів) як аморальних осіб;

- пониження, як атака (пряма, непряма, подвійні стандарти), гумор, сарказм, сатира, іронія, асоціації, кодування [2];

- фальшивий інтелект, коли заангажований журналіст, намагається себе видати за нейтрального і вдається до фальшивих компліментів, критики, прототипів, двоїсті бесіди [2];

- повна фальсифікація передбачає тлумачення вирваних з контексту цитат, висловлювань;

- редагування структури через «отруйний сандвіч», «цукровий сандвіч»;

- «буденна розповідь» з метою адаптації до негативної інформації, що викликає сумнів;

- голодування, прийом тиску на владу, коли оголошується голодування у публічному місці задля досягнення політичного результату;

- «тримай злодія», коли порушник вдає з себе правдоборця, а також такі прийоми, як суперузагальнення, навідне питання, навідна теорія, однослівна журналістика [2].

Французький філософ Ж. Елюль у книзі «Пропаганда» (1965) здійснив аналіз технологій пропаганди та розкрив її механізми через характеристику споріднених типів, таких як політична і соціологічна пропаганда, вертикальна і горизонтальна, раціональна та ірраціональна та агітаційна та інтеграційна пропаганда.

Відповідно до теорії Елюля, політична пропаганда, спрямована на підтримку або зміну політичної системи, партії або лідера, використовує раціональні аргументи, факти, статистику, логотипи, гасла і т.д., має короткостроковий ефект і залежить від перебігу подій.

Соціологічна пропаганда ставить за мету створення або підтримку певної соціальної групи, класу, нації, раси, релігії, використовує емоційні стимули, символи, міфи, образи, музику та має довгостроковий ефект і залежить від

ідентифікації людей з групою.

Вертикальна пропаганда поширюється зверху вниз, від офіційних джерел до масової аудиторії, використовує авторитет, закон, норми, правила і т.д. Вона має сильний вплив на публічну думку і повинна бути однорідною і послідовною.

Горизонтальна пропаганда поширюється знизу вгору або з боку на бік, від неформальних джерел до окремих особистостей, використовує особистий контакт, дружбу, спілкування і т.д. Вона має слабкий вплив на публічну думку і може бути розмаїтою і протирічивою.

Раціональна пропаганда апелює до розуму людини і намагається переконати її логікою і доказами, ґрунтується на наукових підходах аналогії, порівняння, має обмежений ефект і залежить від рівня освіти і критичного мислення людини.

Іраціональна пропаганда звертається до почуттів людини і намагається викликати її емоції і рефлекси, використовує психологічні прийоми, асоціацію, сугестії, має сильний ефект, що залежить від особистих характеристик і настрою людини.

Агітаційна пропаганда спрямована на активізацію або мобілізацію людей до певної дії або поведінки, використовує стимули, накази, заклики, має негайний ефект і залежить від ситуації і обставин.

Інтеграційна пропаганда спрямована на пасивізацію або адаптацію людей до певної системи або порядку, вдається до релаксації, заспокоєння, втіхи. Вона має поступовий ефект і залежить від стабільності і комфорту.

Хоча проблема впливів ворожої пропаганди не нова, досі не вироблено чіткого механізму її протидії.

Аналіз подій довкола агресії росії проти України показав, що найбільш дієвими заходами проти агресивної російської пропаганди виявилися:

- заборона пропагандистських ЗМІ, таких як «Russia today» які мали велику зарубіжну аудиторію;
- блокування ворожих соцмереж «Однокласники», «В контакті» та

мобільних додатків «Яндекс», що збирали інформацію для ворога;

- створення державних органів, що спеціалізуються на протидії ворожій пропаганді. В Україні – це Центр стратегічних комунікацій інформаційної безпеки (ЦСКІБ) при Міністерстві культури та інформполітики та Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони;

- заходи контрпропаганди, які покликані нівелювати впливи ворожої пропаганди;

- розвиток критичного мислення у молоді;

- формування національної свідомості, національної ідентичності та почуття відповідальності за долю України у курсантів.

Таким чином, протидія ворожій пропаганді у вихованні курсантів в умовах війни є завданням державної ваги і потребує реалізації відповідних заходів на рівні суспільства і навчального закладу з метою захисту української молоді від ворожих впливів та умінню протистояти їм.

Література

1. Ellul, J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes. N. Y.: Vintage Books. 1973. 175 с.

2. Хорошко, В.О. & Хохлачова, Ю.Є. (2018). Інформаційна війна. Протидія інформаційним впливам. Сучасна соціальна техніка. 2018. №1(52). С. 74-81.

*Л.В. Канішевська, м. Київ,
Україна*

ДО ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Розглядаються шляхи підвищення військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** військово-патріотичне виховання, методи, форми, військово-патріотична вихованість, учні старших класів.*

Повномасштабна війна російської федерації проти України загострила проблему виховання громадянина-патріота, захисника України.

Нормативним підґрунтям для розв'язання зазначеної проблеми є: Закони України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), «Про основи

національного спротиву» (2022), Стратегія воєнної безпеки України (затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121), концепції і програми, зміст яких спрямований на організацію в країні національного спротиву для відсічі збройній агресії російської федерації проти України, у яких зазначено потребу військово-патріотичного виховання громадян, надання обороні України всенародного характеру й готовності населення до захисту держави.

Питання військово-патріотичного виховання старшокласників стали предметом наукових розвідок сучасних українських вчених (І. Беха, К. Журби, М. Зубалія, В. Івашковського, Л. Канішевської, Г. Коломоєць, О. Остапенка, В. Рагозіної, М. Тимчика, Т. Ціпан та ін.).

Військово-патріотичне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування у громадян України оборонної свідомості, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості і поваги до військової служби, мотивації громадян до набуття ними необхідних компетентностей у сфері безпеки і оборони. Військово-патріотичне виховання є складовою державної політики у сфері утвердження української національної і громадянської ідентичності [2].

Військово-патріотична вихованість – освітня, фізична, психологічна, соціальна та морально-духовна готовність учнівської молоді до військової служби та захисту України [4].

Основним навчальним предметом, у процесі якого реалізується допризовна підготовка та здійснюється військово-патріотичне виховання старшокласників є предмет «Захист України». (Навчальна програма для учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти «Захист України. Рівень стандарту» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 03.08. 2022 р. № 698)). Метою навчального предмета визначено – формування в учнівської молоді життєво необхідних знань, умінь і навичок щодо захисту Вітчизни та дій в умовах надзвичайних ситуацій, а також системного уявлення про військово-патріотичне виховання.

Шляхами підвищення військово-патріотичної вихованості старшокласників закладів загальної середньої освіти в умовах воєнного стану є:

Сприяння створенню комунальних міжшкільних ресурсних центрів військово-патріотичного виховання, що забезпечують викладання предмета «Захист України».

- Забезпечення належного утримання та розвиток матеріально-технічної бази закладів загальної середньої освіти з навчального предмета «Захист України» [1, с. 17–18].

- Посилення міжпредметних зв'язків під час вивчення навчального предмета «Захист України», зокрема: історії України – вивчення історії розвитку українського війська; правознавства – основ міжнародного гуманітарного права; географії – основ військової топографії; хімії і біології – основ цивільного захисту населення; фізики та математики – балістики, оптики, аеродинаміки, тригонометрії, теорії ймовірності і статистики, лінійної алгебри; біології – домедичної допомоги; фізичної культури – стройової та прикладної фізичної підготовки.

- Використання рівною мірою можливостей навчальних курсів як гуманітарного, так і природничого циклів з метою військово-патріотичної вихованості учнів. Ключовим фактором процесу навчання має стати надання знанням суспільно значущої цінності (заради яких важливих військово-патріотичних цілей я їх використовуватиму), що передбачає громадянську позицію учня щодо навчального змісту, яким він оволодіває.

- Упровадження в освітній процес ефективних методів військово-патріотичного виховання, спрямованих на: формування в старшокласників патріотичної свідомості; формування особистого досвіду й компетентної поведінки в надзвичайних ситуаціях; формування готовності до Захисту України шляхом оволодіння базовими військовими вміннями.

- Урізноманітнення форм військово-патріотичного виховання старшокласників. Наприклад: години-роздуми («Не забудемо Бучу, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь, Херсон, Ізюм...»), «Вони живуть і житимуть навіки у

серцях», «Ми є народ якого не здолати»); тематичні заходи, присвячені героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України (до Дня пам'яті Героїв Крут; до Дня Героїв Небесної Сотні; до Дня пам'яті загиблих захисників України, до Дня українського добровольця; до Дня захисника України; до Дня Гідності і Свободи); уроки мужності й пам'яті («Земляки – герої України», «Уклін живим, загиблим – слава!», «Герої сучасності серед нас: сучасні захисники України; дискусії на військово-патріотичну тематику («Як проявляється справжній патріотизм», «Мій ідеал громадянина-патріота України»); патріотичні веб-квести («Україна – країна нескорених», «Вони для нас виборюють життя»); ігри-квести («Ми українці: честь і слава незламним», «Горде ім'я – українець»); флеш-акції («Герої не вмирають»); творчі проєкти («Я –патріот України», «Герої поруч нас», «Моя країна – Україна», «Вірю в майбутнє твоє, Україна»); дослідницькі проєкти («Україна на планеті Земля», «Україна – країна нескорених»); інформаційні проєкти («Герої російсько-української війни»); практико-орієнтовані проєкти («ЗСУ потребують твоєї підтримки», «Запали свічку пам'яті»); конкурси, флешмоби, акції, фестивалі патріотичного спрямування; проведення зустрічей з воїнами-ветеранами АТО/ООС, російсько-української війни; волонтерська робота (акція «Спільними зусиллями»; безстрокових акцій «Ми разом», спрямованих на допомогу пораненим військовим; благодійної акції «З вірою в серці», спрямованої на підтримку захисників нашої країни, їхніх дітей та родин, медичних працівників і волонтерів, які працюють в зоні ООС; створення сучасної традиції вдячності українським воїнам «Завдяки тобі»); участь у патріотичній грі «Сокіл» («Джура»), Всеукраїнському (Міжнародному) зборі-змаганні юних рятувальників «Школа безпеки»; Міжнародній історико-патріотичній, військово-спортивній грі «Checkpoint», Всеукраїнському фізкультурно-патріотичному фестивалі школярів України «Козацький гарт»; Всеукраїнській грі-випробуванні «Котигорошко»; Всеукраїнській дитячій спортивній грі «Старти надій»; військово-спортивних змаганнях «Нумо, хлопці-козаки»; Військовому семиборстві; Національній

дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Хортинг-Патріот»; майстер-класи за участі ветеранів АТО/ООС, російсько-української війни та лідерів суспільної думки з метою підтримки та популяризації української національної культури.

- Залучення старшокласників до позакласної та позашкільної роботи, яка має можливість масового охоплення учнів різноманітними формами військово-спортивної та військово-патріотичної діяльності, в процесі якої вони оволодівають досвідом патріотичної поведінки, вміннями та навичками, необхідними майбутньому воїну-захиснику своєї держави, удосконалюють фізичний стан організму й загартовують своє тіло й готують його до більш серйозних навантажень та екстремальних умов.

- Культивування ставлення до українського солдата як захисника Вітчизни, героя.

- Забезпечення єдності фізичного та військово-патріотичного виховання учнів закладів загальної середньої освіти, що передбачає спрямування зусиль педагогів на: сходження зростаючої особистості до військово-спрямованого патріотизму як духовної цінності; формування в учнівської молоді вміння самостійно організовувати й займатися фізичними вправами; прагнення до оволодіння військовими знаннями, досягнення відповідного рівня фізичної підготовки та витривалості; формування в здобувачів освіти любові, вірності та відданості до Батьківщини, держави, готовності до служби в Збройних Силах України;

- Сприяння підвищенню престижу військової служби, військової професійної орієнтації.

- Створення патріотичних об'єднань та національно-патріотичних клубів у закладах загальної середньої освіти, де старшокласники можуть активно займатися патріотичною діяльністю, планувати та проводити заходи з підтримки української ідеї, ініціювати та реалізовувати волонтерські ініціативи [1, с. 18–19].

- Розроблення та впровадження організаційно-педагогічних умов й технології забезпечення єдності фізичного і військово-патріотичного виховання

учнів закладів загальної середньої освіти [2, с. 98].

Подальшого вивчення потребує питання вивчення стану готовності старшокласників до військової служби та захисту України.

Література

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.

2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (Дата звернення: 28.09.1023.)

3. Канішевська Л. В. Теоретичні аспекти проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. Вип. 11. С. 94–98.

4. Остапенко О., Тимчик М. Військово-патріотичне виховання старшокласників у контексті положень «Нової Української школи». *Методист*. 2018. № 5. С. 48–51

*А.П. Киреєва, м. Київ,
Україна*

ІГРОВА ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті охарактеризовано можливості використання ігрової технології у вихованні культури безпеки дітей та учнівської молоді в умовах дитячих громадських організацій та об'єднань.

Ключові слова: культура безпеки, ігрова технологія, діти та учнівська молодь, громадські об'єднання.

Реформування системи освіти в Україні передбачає створення школи, у якій вихованці не тільки оволодіватимуть знаннями, а й набуватимуть практичних умінь застосовувати їх у житті. Педагог Нової української школи мусить зруйнувати стереотип «навчатися – це складно», а значить творчо підходити до процесу навчання, постійно бути в пошуку нового, цікавого, сучасного матеріалу для уроків, занять, виховних годин, демонструвати вихованцям можливості практичного застосування отриманих знань, враховувати їхні можливості та інтереси.

Сучасні ігрові технології, активні форми та методи роботи допомагають педагогам зробити освітній процес більш наповненим і цікавим. Погоджуємося з Г. Топчій, що професійний саморозвиток вчителя значною мірою

забезпечується ігровими педагогічними технологіями, в основі яких є гра, як вид діяльності учнівської молоді.

Поняття «ігрові педагогічні технології» включає широку групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор. Зокрема такі види ігрових технологій як сюжетні, рольові, ділові, організаційно-діяльнісні, імітаційні, тренінгові сприяють саморозвитку як учнівської молоді, так і творчому розкритті педагогічного працівника, характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю.

У педагогічній науці проблема ігрової діяльності були предметом уваги як українських, так і зарубіжних вчених. Нам важлива думка Спенсера Шиллера, як розробників теорії гри, про невичерпне джерело гри, коли надлишкові сили, не витрачені в житті, у праці, навчальній діяльності реалістично втілюються у грі, коли навіть стомлена дитина, або яка знаходиться в негативному емоційному стані, за певних умов включається в гру.

У грі пізнавальний процес розвивається мовою дій самих учасників, комунікацією одного з одним, ігрове навчання ненав'язливе, добровільне й бажане. В ігровій діяльності ефективно розвиваються індивідуальні здібності учнів, які позбавляються психологічного тиску відповідальності від звичної навчальної діяльності, що дозволяє ненав'язливо надати додаткові та перевірити отримані знання, розширити інтереси та стимулювати пізнавальну діяльність, спонукати до набуття нового знання.

Гра, в основі якої є пізнавальна дія, дозволяє позбутися шаблонів і стереотипів, розширити уяву, змінити ставлення вихованців до будь-якого явища, факту, ситуації, проблеми. Отже, гра є особливим видом діяльності, потужним стимулятором інтелектуальної активності та самостійності учнів, вчить прогнозувати, досліджувати та перевіряти правильність прийнятих рішень і гіпотез, виховує культуру взаємин та вміння працювати в команді.

Метод гри, як основа будь-якої ігрової діяльності – динамічна система взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно історичного досвіду і формування дитячої

особистості. Отже, ігрові технології містять пізнавальну, розвивальну, комунікативну, соціально-практичну, релаксаційну, реабілітаційну (ігротерапевтичну), діагностувальну та соціалізаційну функції.

Охарактеризуємо підходи до ігрової діяльності щодо виховання культури безпеки дітей та учнівської молоді. Широкомасштабна російська війна проти України, загибель багатьох тисяч військових, дітей, цивільного населення, внутрішня і зовнішня міграція, техногенні катастрофи та знищення соціальної інфраструктури, ставлять питання формування культури безпеки життєдіяльності у дітей та молоді на щабель надзвичайної державної ваги.

Знання, уміння та навички з безпеки життєдіяльності надважливі протягом всього життя. Наразі діти перебувають у надзвичайних життєвих обставинах, постійний стрес, психологічне напруження негативно впливають на життєдіяльність і безпеку дітей в умовах воєнного стану. Разом з тим, усім, хто опікується питаннями навчання і виховання дітей необхідно зробити процес виховання культури безпеки цікавим та усвідомленим, з обов'язковим практико орієнтованим компонентом. Допомогти педагогу в цьому можуть ігрові технології.

Гра для дитини – саме життя, з усіма його прикрасами, хвилюваннями, вдачею і розчаруваннями. Саме в іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самостійно, розвивається увага, пам'ять, бажання вчитися.

Задовольняючи свою природну нагальну потребу в діяльності, у процесі гри дитина «добудовує» в уяві все, що часто є недосяжним у реальному житті, у захопленні не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, орієнтується в різних ситуаціях, поглиблює раніше набутий досвід, порівнює запас уявлень, понять, розвиває фантазію.

Ігри допомагають цікаво та різноманітно проводити час разом, відволікають від сумних думок, допомагають легко донести складну інформацію та пояснити навчальний матеріал. Також у процесі гри формуються

уміння та навички, необхідні у реальному житті. У грі найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей. Гра – це творчість, гра – це праця.

Так, увага педагога має бути зосереджена на проведенні занять з використанням таких ефективних методів, що ґрунтуються на активній участі всіх вихованців: обговорення, розробка концептуальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проекти, моделювання ситуацій, екскурсії, походи, змагання, робота в групі, вирішення проблеми, тощо.

З урахуванням вікових особливостей дітей важливо створювати ігрові програми пізнавального характеру, які формують в дітей необхідні навички та уміння діяти індивідуально та колективно у різноманітних ситуаціях. З урахуванням викликів сьогодення важливо допомогти дітям набути практичних життєвих навичок, культури безпеки життєдіяльності, виживання в екстремальних ситуаціях.

Для дитячих громадських організацій та об'єднань дієвою формою може стати різноманітні ігрові форми роботи, наприклад, за програмами Академії надзвичайних наук, зокрема гри-випробування «Котигорошко які було успішно реалізовано в Мелітопольській міській дитячій організації «Росток». Напрями діяльності програми це: перша домедична допомога, орієнтування у надзвичайних ситуаціях, пожежна безпека, знання правил дорожнього руху тощо. До співпраці долучалися фахівці Товариства Червоного Хреста, ДСНС, ветерани Спілки АТО, керівники та вихованці гуртків туристського напрямку, волонтери. Програма має системний, доступний, добровільний та творчий характер. Наразі відбулася релокація дитячої організації, і у співпраці з всеукраїнським дитячим громадським рухом «Школа безпеки» у місті Києві впроваджуються пізнавально-розважальні програми з культури безпеки дітей та учнівської молоді. Так, для учнів 5-6 класів розроблено ігрові програми: «МІ-рятівники», яка включає важливі питання з мінної та пожежної безпеки, алгоритму дій у разі отримання сигналу «Повітряна тривога», надання домедичної допомоги іншим та само-допомоги тощо. Розроблено вправи:

«Рятувальні вузли», кросворд «Пожежна безпека», «Збери аптечку». «Тривожна валіза» тощо.

Ігрові програми «Що робить, якщо..?», «Червоний Хрест на допомогу», з локаціями «Аптечка домедичної допомоги», «Лікарські трави», «Надання першої медичної допомоги» містять міні лекції, де педагог у довільній формі передає знання вихованцям із використанням різного типу наочності, в тому числі аудіо- та відеоматеріалів, гра за ролями (порушення проблеми, розподіл ролей для пошуку рішень, презентація рішень), творчі майстерні за напрямками програм «Бачу. Вчуся. Роблю», захист проєктів.

Для учнів 7-8 класів розроблено програми «Час діяти», творчі майстерні «Вивчаю. Роблю. Передаю», станції «Тропа розвідника» з локаціями «Туристичні вузли», «Кострища», «Знаки міжнародного рятування», «Топографічні знаки», «Природні явища»; тренінги, як практичний метод ефективної комунікації, засвоєння матеріалу шляхом залучення підлітків у міжособистісну взаємодію з членами групи, командні захисти проєктів, зустрічі з фахівцями, екскурсії до пожежної частини та ресурсного центру на базі ДСНС.

Робота лідерів-інструкторів з молодшими вихованцями організована за принципом «рівний–рівному», з самостійною організацією ігрових тематичних локацій, розроблення дидактичних, творчих та практичних завдань, що містять нагальні питання культури безпеки, допомагає досягти ефективного результату в ігровій діяльності.

Показником результативності реалізації програми є особистісне зростання учнів, яке виражається в набутті ними нових знань і умінь, розвитку лідерських якостей і здібностей, формуванні активної громадянської позиції та включенню їх в діяльність дитячої організації та участі в громадській діяльності.

Література

1. Ігрові педагогічні технології як умова професійного саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис....канд. пед наук, Харків, 2011. 20с.
2. Копачинська Т. Ігри з молодшими школярами. Початкова освіта, 2018. №12. С. 23–39.
3. Окушко Т. К. Виховання культури безпечної життєдіяльності дітей та учнівської молоді в умовах воєнного стану. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та*

**В.І. Кириченко, м. Київ,
Україна**

ГЕНДЕРНІ УЯВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ: АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ОПИТУВАННЯ

***Анотація.** У статті наведено результати опитування учнів старших класів щодо їх уявлень про гендер та гендерну рівність. З урахуванням цього аналізу та опрацювання психолого-педагогічних джерел щодо впровадження в освітню практику гендерно чутливого виховання зроблено висновок про необхідність постійного оновлення інструментарію гендерно чутливого виховання, яке допоможе здобувачам освіти краще справлятися з життєвими випробуваннями, зростати особистісно, зміцнювати життєстійкість, досягати успішної життєдіяльності навіть у кризовому соціумі.*

***Ключові слова:** життєва успішність, гендерно чутливе виховання, гендер, учні старших класів.*

Соціально-політичне життя українського суспільства, перебіг воєнних дій та повоєнного відновлення деокупованих територій, актуалізували потребу в переосмисленні смисложиттєвих орієнтирів виховання старшокласників і привернули увагу дослідників до необхідності осмислення гендерних аспектів їх підготовки до успішної життєдіяльності в умовах поствоєнної реальності.

Актуальність вивчення гендерних особливостей життєвої успішності учнів старших класів закладів загальної середньої освіти визначається необхідністю врахування відмінностей їх особистісного розвитку в ситуаціях ускладненого війною освітнього процесу, коли частина здобувачів освіти вимушено залишається на території бойових дій, інша частина стала внутрішніми переселенцями чи виїхала за межі України, однак усі вони відчують психотравмуючі впливи різного ступеню напруги.

Реалії та перспективи розвитку всіх сфер сучасного життя українців передбачають впровадження в суспільну практику ідеї гендерної рівності, від якої багато в чому залежать характер життєвого сценарію самореалізації особистості, стиль її життя й стратегії досягнення успіху в різноманітних життєвих ситуаціях, отже, слід допомагати учням в осмисленні гендерних ролей і сприяти позбавленню від гендерних стереотипів.

Услід за В. Кравцем, ми розуміємо гендер як означення чоловіків і жінок на основі їхньої ролі в соціумі. Звідси, гендерна рівність – це не тільки рівність статей, а й рівність використання особистісного потенціалу кожної людини незалежно від статі [3, с. 17].

Серед низки наукових термінів, які використовуються в гендерному дискурсі, одним із провідних є поняття гендерної чутливості, яка в загальному вигляді трактується як «усвідомлення того, що в сучасному суспільстві проблеми дискримінації ще не розв’язані повністю, розуміння того, що вимоги, котрі соціум висуває до чоловіків і жінок, відрізняються та що подібні нав’язані обмеження не йдуть на користь ані жінкам, ані чоловікам, ані, власне, суспільству» [1].

Зважаючи на вищенаведене, гендерне виховання розуміємо як цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством залежно від їх біологічної статі.

До основи гендерного виховання закладаються наступні цінності: рівноправність, взаємоповага, егалітарність (франц. *egalite* – рівність), паритетність, толерантність, індивідуальність, самореалізація. Звідси, його результатом постає вільна особистість, здатна до продуктивної самореалізації і розбудови громадянського суспільства [4].

Однак, дослідниця Шахова О. Г. констатує, що наразі «...виникають серйозні проблеми в питаннях гендерного виховання внаслідок нечіткості вимог до виконання гендерних ролей та їх урівняння. В цих умовах відбувається зближення стереотипів мужності і жіночності, що іноді змушує підлітка відчувати себе безстатевою і самотньою істотою у ворожому і загрозливому йому світі. Це може призводити до порушення процесів становлення життєстійкості особистості та формування копінг-стратегій поведінки» [5].

Фахівці Харківського гендерного інформаційно-аналітичного центру

наголошують, що «...відмінність у поведінці хлопчиків і дівчаток визначена не їхніми фізіологічними особливостями, а соціокультурними факторами. А якщо ці фактори не вроджені, а сконструйовані суспільством, їх можна змінити, змінюючи свідомість людей: створюючи для дітей новий простір можливого життєвого вибору, підтримуючи їх в їхніх бажаннях й уподобаннях» [2].

Для нашого дослідження важливим є те, що гендерне виховання передбачає розвиток індивідуальних задатків, ключових умінь і навичок, життєтворчих здібностей дівчат і хлопців, включаючи ті, котрі традиційно приписуються протилежній (іншій) статі.

Зважаючи на потребу врахування гендерних особливостей при формуванні життєвої успішності старшокласників, нами було проведено діагностику гендерних уявлень учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

В опитуванні взяло участь 260 респондентів з 12-х експериментальних закладів загальної середньої освіти лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя в 6-ти регіонах України. Дівчата склали 56,9 % (148) від загальної кількості респондентів, відповідно хлопці – 43,1 % (112). Усі анкети залишено для опрацювання, оскільки вони були заповненні коректно, із дотриманням вимог гугл-форми.

Опитувальник містив одне відкрите питання «Чи знаєте ви, що таке «гендер»? Якщо так, дайте його визначення» і 8 питань із різноманітними варіантами відповідей.

Аналіз відповідей старшокласників засвідчує, що трохи більше як половина респондентів правильно тлумачить сутність поняття «гендер». З них понад третину – 43,6 % (114) розуміють його «як означення чоловіків і жінок на основі їхньої ролі в соціумі» і 12,4 % (32) вважають його «соціальною характеристикою, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка». Решту 44,0 % (114) складають респонденти, які або плутаються із чітким розрізненням понять «стать» і «гендер» – 23,5 % (61), або ж зазначають, що «не знають» – 11,4 % (30) чи «складно відповісти» – 9,1 % (24).

Інформацію на гендерну проблематику старшокласники отримували переважно з трьох джерел: «телебачення чи інші ЗМІ» – 56,9 % (148), «батьків або друзів» – 51,0 % (133) та «учителів закладу освіти» – 44,2 % (115). Самостійно відшукували потрібну інформацію у «науковій літературі» близько третини старшокласників – 27,7 % (72). Прикметно, що 5 % (13) опитаних заявили, що й досі нічого не чули про гендер.

Паритетна кількість респондентів підтвердила як те, що у них викладались уроки гендерної рівності – 37,3 % (97), так і те, що таких уроків в молодших або середніх класах не було – 35,0 % (91). Приблизно третині старшокласників – 27,7 % (72) такі уроки не запам'яталися настільки, що вони не змогли їх пригадати, обравши відповідь «вагаюся відповісти».

При цьому проблематику гендерної рівності вважають актуальною понад половина респондентів – 54,6 % (142), близько третини опитаних – 28,5 % (74), навпаки, відмовляють їй в актуальності, і 16,9 % (44) знов надали перевагу варіанту «вагаюся відповісти».

Понад половину респондентів – 60,0 % (156) вважають, що гендерна нерівність однаково стосується як жінок, так і чоловіків. Близько третини опитаних – 27,3 % (71) вважають, що ця проблема стосується виключно осіб жіночої статі, а чоловіків – навпаки, майже не зачіпає, бо лише 2,7 % (7) старшокласників зазначили таке.

Виявилось, що старшокласники загалом підтвердили відданість демократичним гендерним поглядам, оскільки визначаючи сфери можливої діяльності жінок і чоловіків, вони стверджували, що «чоловіки і жінки рівні у своїх правах» – 83,5 % (217), «чоловік повинен нарівні з жінкою вести домашнє господарство» – 74,2 % (193), «керівні посади можуть займати як чоловіки, так і жінки» – 71,9 % (187). Реагуючи на виклики часу, близько половини респондентів обрали твердження про те, що «жінка має нарівні з чоловіком фінансово підтримувати родину» – 53,5 % (139) та «чоловіки і жінки мають однакові обов'язки по захисту України від зовнішньої агресії» – 43,1 % (112).

Натомість, поширені гендерні стереотипи сучасними старшокласниками

рішуче відкидались. До прикладу, твердження, що «жінка має відповідати за домашнє господарство, доглядати родину» обрали лише 13,0 % (34), а твердження про те, що «жінка повинна працювати лише у приватному секторі» взагалі отримало лише 2,3 % (6) виборів.

Аналіз рангового оцінювання пріоритетності сфер потенційної успішної діяльності для чоловіків і жінок значущих відмінностей не виявив. Можемо стверджувати, що перші п'ятірки пріоритетних сфер діяльності для чоловіків і жінок виглядають відносно рівноцінно або паритетно.

На нашу думку, такий розподіл обумовлено традиційними цінностями українського суспільства, такими як родинні зв'язки, освіченість і власна справа як джерело матеріального забезпечення родини. Без сумніву, як відповідь на агресію РФ проти України виглядає підняття престижу захисника країни, воїна-оборонця для чоловіків (четверте рангове місце) і значущість медичної сфери як для жінок (четверте рангове місце), так і для чоловіків (п'яте рангове місце).

Таблиця 1.

Рангове оцінювання старшокласниками пріоритетності сфер діяльності

Сфера діяльності	Чоловіки		Жінки	
	середнє арифметичне	рангове місце	середнє арифметичне	місце
1. Сім'я	3,27	1	2,88	1
2. Соціальні мережі	6,73	10	5,38	8
3. Політика	5,67	8	5,97	10
4. Бізнес	3,83	2	4,25	3
5. Освіта	4,20	3	3,69	2
6. Медицина	4,80	5	4,40	4
7. Громадська діяльність	5,35	7	5,36	7
8. Спорт	4,90	6	5,19	6
9. Індустрія моди	6,67	9	6,09	11
10. Шоу-бізнес	7,18	12	5,17	5
11. ЗСУ, Сили оборони	4,50	4	6,20	12
12. Культура (театр, кіно, література)	6,83	11	5,79	9

Окрім того, старшокласники визнали, що на формування їхнього ставлення до осіб протилежної статі найбільше вплинули: «власний досвід спілкування» – 68,8 % (179) і «батьки» – 60,8 % (158). Лише на третьому місці

опинились «однолітки» – 55,8 % (145). Приблизно однаковий вплив справили «заклади освіти» – 32,7 % (85) і «література, кіно» – 33,8 % (88). На думку ЗМІ, у цьому питанні зважали лише 21,5 % (56).

Рівно половина респондентів «відчувають» – 15,8 % (41) і «скоріше відчувають» – 34,2 % (89) потребу у додатковій інформації стосовно гендерної рівності між чоловіками і жінками в сучасному суспільстві, натомість близько третини – 29,3 % (76) «не відчувають» такої потреби, кожному п'ятому з опитуваних – 20,4 % (53) було «важко відповісти» на це питання.

Усе вищезазначене дає підстави стверджувати, що педагоги-виховники і науковці мають постійно відстежувати гендерні особливості та оновлювати інструментарій гендерно чутливого виховання, яке допоможе здобувачам освіти краще справлятися з життєвими випробуваннями, зменшувати потерпання від психологічних травм, долати труднощі самореалізації, зростати особистісно, зміцнювати життєстійкість, досягати успішної життєдіяльності навіть у кризовому соціумі.

Література

1. Вороніна Т. Гендерна чутливість і гендерна культура // <https://osvita.ua/school/method/1009/>
2. Гендерний педагогічний альманах / за ред. О. Марущенка, О. Андрусик, Т. Дрожжиної. – Харків: Планета – Принт, 2017. – 68 с.
3. Кравець В. П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2003. – 416 с.
4. Самойленко Н. І. Роль гендерного виховання у формуванні особистості школяра // <https://dnmcps.com.ua/sites/default/files/inline-images/2018-10/2018-10-09-1pdf>
5. Шахова О. Г. Гендерні особливості життєстійкості підлітків /О. Г. Шахова, Д. В. Штриголь, А. І. Потьомкіна //Актуальні напрями практичної психології і психотерапії: Матеріали VI Харківської науково-практичної психологічної конференції. Харків: ХНУВС, 2015. – С. 212–216.

*Н.А. Ковальчук, м. Київ,
Україна*

ДУХОВНИЙ СКЛАДНИК У СТРУКТУРІ ОБДАРОВАНOSTІ: ВИСНОВКИ ЩОДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті досліджено роботу Р. Герништайна і Ч. Мюррея «Дзвонова крива» про інтелектуальну стратифікацію. З'ясовано суть тверджень і висновків, до яких дійшли автори, які є суперечливими, починаючи від зв'язку між низьким інтелектом і

антисоціальною поведінкою та закінчуючи спостережуваним зв'язком між низькими результатами тестів афроамериканців порівняно з білими та азіатами і генетичними факторами інтелектуальних здібностей. Проаналізовано критичну реакцію на роботу «Дзвонова крива». В статті порушено проблему інтелектуальної та інших складових у структурі обдарованості.

Ключові слова: інтелектуальна стратифікація, інтелектуальний потенціал, соціальна нерівність, обдарованість, духовність.

З появою людського суспільства воно неодмінно певним чином ділиться на групи, касти, класи, тобто стратифікується. Одним із можливих таких поділів є інтелектуальна стратифікація, яка проявляється у рівні життя, доступі до освіти, виборі професії, професійному успіху тощо. Однією зі спроб проаналізувати «анатомію» такого поділу та окреслити його «фізіологічні» наслідки на прикладі американського суспільства було дослідження Гернштайна і Мюррея, результати якого опубліковані в 1994 р. у книзі «Дзвонова крива». Зазначена робота спрямована на те, щоб за допомогою статистичного аналізу емпіричних даних пояснити варіації інтелекту в американському суспільстві, висловити деякі застереження щодо наслідків розриву в інтелекті американців та запропонувати національну соціальну політику з метою пом'якшення найгірших наслідків, пов'язаних з відмінностями в інтелекті.

Автори не приховують благородних цілей свого задуму дати настанови політикам щодо забезпечення людської гідності за умови інтелектуальної стратифікації суспільства. При цьому автори використовують результати класичних когнітивних тестів, щоб пояснити, як нижчий рівень інтелекту впливає на життя окремої людини, групи чи цілого класу в американському суспільстві. Вони описують інтелектуальну стратифікацію американського суспільства та появу в результаті цього «когнітивної еліти». Автори аналізують соціальні групи, які знаходяться на нижньому рівні спектра когнітивних здібностей, роблять висновки щодо схильності людей з нижчими когнітивними здібностями за середні до антисоціальної чи іншої небажаної поведінки. Вони звертають увагу на когнітивні та соціальні поведінкові відмінності стосовно расових та етнічних груп. Гернштайн і Мюррей відстоюють ідею, що люди з

різними когнітивними здібностями повинні жити разом у країні, так само як індивіди різного етнічного та расового походження повинні жити разом в одній країні. Загалом, автори ратують за підвищення когнітивних здібностей індивідів, вирівнювання американської освіти, позитивні дії у вищій освіті та на робочому місці. Як наслідок, вони застерігають, що якщо не зійти зі шляху, який вибрали американці, то чітко зафіксуються тенденції, які, якщо їх не зупинити, приведуть США до чогось схожого на кастове суспільство, що у цілому призведе до переосмислення рівності та нерівності у суспільстві, яке століттями відстоює ідеї демократії.

Проте багато тверджень і висновків, до яких дійшли автори, є суперечливими, починаючи від зв'язку між низьким інтелектом і антисоціальною поведінкою та закінчуючи спостережуваним зв'язком між низькими результатами тестів афроамериканців порівняно з білими та азіатами і генетичними факторами інтелектуальних здібностей. Як наслідок, «Дзвонова крива» викликала широкий суспільний резонанс. За короткий час після виходу книги (за перші кілька місяців після її виходу в світ було продано 400 000 примірників книги) було написано кілька тисяч рецензій і коментарів.

Оцінка роботи критиками. Хороший підсумок критичної реакції на цю книгу можна знайти в роботі Р. Джейкобі та Н. Глаубермана. Зокрема, автори констатують, що «Дзвонова крива» Гернштайна та Мюррея дає чудову можливість зрозуміти значення експерименту як методу в науці. Основна вимога в усіх експериментах — це зменшення кількості змінних, що вносять плутанину: ми приносимо всю бурхливу плутанину зовнішнього світу в наші лабораторії та, зберігаючи все інше незмінним у нашій штучній простоті, намагаємося змінювати лише один потенційний фактор. Але у багатьох дослідженнях не можна використовувати такий експериментальний метод, особливо стосовно соціальних явищ, тому що імпортування в лабораторію руйнує предмет дослідження, і тоді ми повинні прагнути до спрощення в реальних умовах. Якщо зовнішній світ час від часу зберігає для нас незмінними деякі важливі фактори, ми можемо лише подякувати за цей природний поштовх

до розуміння.

З іншого боку, «Дзвонова крива» базується на двох різних, але послідовних аргументах, які разом охоплюють класичний корпус біологічного детермінізму як соціальної філософії. Перший аргумент переосмислює принципи соціального дарвінізму. Соціальний дарвінізм часто використовувався як загальний термін для будь-якого еволюційного аргументу щодо біологічної основи людських відмінностей, але його початкове значення стосувалося теорії класового розшарування в індустріальному суспільстві і, зокрема, ідеї про існування нижчого класу, що складається з генетично неповноцінних людей, які спокутують свою неминучу долю. Теорія виникла з парадоксу егалітаризму: доки люди випадково залишаються на вершині соціальної групи завдяки благородному імені чи багатству батьків, і доки члени зневажених каст не можуть піднятися залежно від їхніх талантів, соціальне розшарування не буде відображати інтелектуальні заслуги, і блиск буде розподілено по всіх класах, але коли досягається справжня рівність можливостей, розумні люди піднімаються, а нижчі класи стають жорсткими, утримуючи лише інтелектуально некомпетентних. Цей аргумент привернув увагу багатьох прихильників, у тому числі Л. Термана, який імпортував оригінальний тест А. Біне, розробив тест IQ Стенфорд-Біне та запропонував спадкову інтерпретацію результатів обстеження. Як наслідок, коефіцієнт інтелекту, за формулюванням Гернштайна та Мюррея, це – єдиний критерій, здатний ранжувати людей у лінійному порядку, генетично заснований та фактично незмінний. Але, якщо будь-яка з цих передумов є хибною, усі їхні аргументи руйнуються. Наприклад, якщо все правильне, крім незмінності, тоді програми раннього навчання можуть спрацювати на постійне підвищення IQ.

Друге твердження Гернштайна та Мюррея розширює аргумент вродженої когнітивної стратифікації до твердження, що расові відмінності в IQ здебільшого визначаються генетичними причинами, зокрема, невеликою перевагою азіатів над європеїдами, але значною перевагою європеїдів над африканцями. Цей аргумент напевно є помилковим. До того ж, останнє

обговорення цієї проблеми сфокусоване на книзі А. Йенсена «Упередженість у розумовому тестуванні», набагато докладнішій і різноманітнішій, ніж будь-що, представлене в «Дзвоновій кривій», і, отже, яка досі є кращим джерелом для розуміння аргументації та її проблем. Основна помилка у використанні спадковості при аналізі IQ (наприклад, серед білих) як пояснення середніх відмінностей між групами (наприклад, білі проти чорних) тепер добре відома та визнається всіма.

Ніщо в «Дзвоновій кривій» не розлютить більше, ніж те, що автори не надають будь-якого обґрунтування головному твердженню, їхньому аргументу, що число, відоме як g , знаменитий «загальний фактор» інтелекту, вперше визначений британським психологом Ч. Спірменом у 1904 р., фіксує реальну властивість головного мозку. Гернштайн і Мюррей просто заявляють, що питання вирішене, твердячи, що серед експертів наразі (поза межами технічних суперечок) укоренилася думка, що існує таке поняття як загальний фактор когнітивних здібностей, за яким люди відрізняються один від одного, і що цей загальний фактор досить добре вимірюється різними стандартизованими тестами, найкраще тестами IQ, призначеними для цієї мети. Зрозуміло, що таке твердження є справедливим лише в тому випадку, якщо «експерт» належить до тієї групи психометриків, які працюють у традиціях g та IQ. Загалом автори визнають, що існують три основні школи психометричної інтерпретації, і що лише одна підтримує їхню точку зору на g та IQ.

За словами Л. Каміна, висловленими у книзі «Наука та політика щодо IQ», рекламний шквал, з яким була оприлюднена книга, міг натякати на те, що «Дзвонова крива» має сказати щось нове, але це не так. Автори в останньому вибуху грубого біологічного детермінізму, який пронизує історію тестування IQ, стверджують, що наукові докази демонструють існування генетично обумовлених відмінностей в інтелекті між соціальними класами та расами. При цьому Гернштайн і Мюррей значною мірою покладаються на роботу Р. Лінна, якого вони описали як «провідного дослідника расових і етнічних відмінностей», від порад якого вони отримали особливу користь. Водночас, не

добираючи слів, є усі підстави стверджувати, що спотворення даних Лінном є отруйним расизмом у поєднанні зі скандальною зневагою до наукової об'єктивності. Загалом, автори цитують багато джерел із соціальних і біологічних наук і роблять низку пропозицій щодо зміни соціальної політики. Але потрібно зосередитися на тому, що є двома катастрофічними недоліками. По-перше, калібр даних, наведених Гернштайном і Мюрреєм, у багатьох критичних моментах є жалюгідним. По-друге, неспроможність розрізнити кореляцію та причинно-наслідковий зв'язок неодноразово спонукає Гернштайна та Мюррея робити хибні висновки.

Робота Гернштайна та Мюррея не могла не привернути увагу Г.Гарднера, автора Теорії множинного інтелекту, який у своїх критичних замітках продовжує відстоювати думку, що, якщо загальний інтелект і можна за допомогою статистичної процедури виокремити, він не визначає життєвого успіху індивіда, оскільки у кожного з нас домінує певний тип спеціального інтелекту. А отже, інтелектуальна стратифікація суспільства на основі IQ у соціально-економічному контексті є недоречною, хоча і можливою, як і будь-які інші поділи.

Ймовірні наслідки реалізації інтелектуальної стратифікації суспільства. Результати і перестороги, зазначені вище, безперечно, стосуються не тільки США. На жаль, сьогодні ми не знаємо, яка стратифікаційна модель є найбільш вигідна з погляду економічного розвитку країни, соціальної злагоди та критерію гуманності. Проте, можна тільки впевнено заперечити доцільність поділу суспільства на основі матеріального статку його членів, їхнього станового родоводу чи етнічного кореня.

Інтелектуальна та інші складові у структурі обдарованості. Будь-яка стратифікація суспільства неодмінно пов'язана з тенденцією вертикального впорядкування страт. Це наш історичний біологічний спадок і важко сказати, коли він соціально повністю редукується. Звісно, що на тому етапі, коли інтелектуальна сила домінує над фізичною, на верхній щаблі ієрархічної драбини мали б перебувати інтелектуали. А якщо точніше – то обдаровані

індивіди. А це індивіди не тільки з винятковим інтелектуальним потенціалом, а й високо духовні, позитивно мотивовані, із загартованою волею, естетично вишукані, емоційно піднесені та енергетично наповнені.

*С.В. Коновець, м. Київ,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНО ОРІЄНТОВАНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ КРЕАТИВНОСТІ

***Анотація.** У тезах розглядаються основи, сутність і витоки феномену «ціннісно орієнтоване спілкування засобами креативності» та визначається його вплив на загальний і творчий розвиток зростаючої особистості. Обґрунтовується актуальність використання у виховному процесі широкого кола креативних засобів. Презентуються основні засади (психологічні, педагогічні, особистісні, ціннісно орієнтовані, комунікативні, методичні) у практичній реалізації спілкування, які виступають важливим чинником всеосяжного розвитку зростаючої особистості, оскільки поглиблюють її культурний тезаурус, збагачують емоційно-почуттєву сферу, розширюють обсяг ціннісно орієнтованого спілкування та стимулюють прояв творчого потенціалу.*

***Ключові слова:** ціннісно орієнтоване спілкування, зростаюча особистість, засоби креативності, оптимізація і вплив на творчий розвиток.*

Сьогодення довело гостру потребу нашого суспільства у цілісних особистостях, вільно володіючих новітніми видами діяльності та спроможних до реалізації своїх ціннісно орієнтованих комунікативних потенцій.

У «Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті» наголошується на безумовно необхідній зміні знаннєвої парадигми освіти на діяльнісно-розвивальну та обов'язковому переході від інформаційно-репродуктивного до ціннісно орієнтованого і творчо-спрямованого навчання, а також на гострій потребі нашого суспільства у цілісних креативних особистостях, спроможних до самоствердження та самореалізації у різних видах буття і діяльності й зокрема – реалізації своїх комунікативних потенцій.

Відтак, у нинішніх умовах вдосконалення вітчизняної освіти передбачено розробляти і реалізовувати взаємозв'язок освіти та діяльності сучасного суспільства. Таким чином, враховуючи потребу нашої країни у цілісних творчих особистостях з високим рівнем культури, духовності та творчої активності, особливо важливого значення набуває проблема розвитку

креативності особистості в процесі ціннісно орієнтованого спілкування. Оскільки саме виховані, творчо розвинені, здібні та позитивно змотивовані зростаючі особистості здатні належним чином налагоджувати й оптимально реалізовувати ціннісно орієнтоване спілкування.

Особливості засобів креативності у такому спілкуванні робить можливим визначення тих особистісних властивостей індивіду, які віддзеркалюють його глибинні якості для створення оригінальних ідей, відкриттів, цінностей та прийняття нестандартних рішень у розв'язанні різноманітних проблемних ситуацій. При цьому, варто згадати, що особистістю вчені вважають людський індивід у сукупності неповторних уроджених і набутих властивостей, які забезпечують йому самовизначення в суспільстві.

Отже, сьогодні завданнями сучасної вітчизняної освіти має бути не лише набуття певних знань, а передусім стимулювання ефективних методичних підходів до повноцінного і креативного застосування отриманих знань. Для цього вкрай необхідно формувати «відкрите» ціннісно орієнтоване спілкування, яке у багатьох випадках має ознаки радикального відступу від традиційних методичних підходів. Як відомо, феномен спілкування є специфічною міжособистісною взаємодією людей, як важливої умови формування не лише суспільства, але й кожної зростаючої особистості зокрема.

Загалом, складовими феномену ціннісно орієнтованого спілкування сучасними дослідниками вважаються: соціальні установки, гуманістичні цінності, моральні потреби, когнітивні й ефективні механізми саморегуляції особистісних станів та стосунків з людьми, а якість регуляції процесу такого спілкування визначається переважно за критеріями нормовідповідності та адекватності особистісних цінностей суспільним або духовним еталонам.

Загалом, сутнісними параметрами спілкування називають обізнаність особистості з явищем спілкування та здатність до застосування нею набутих знань і прийняття певних рішень. Таким чином, зміст ціннісно орієнтованого спілкування складається переважно з трьох взаємопов'язаних елементів: комунікативного (обміну інформацією за допомогою вербальних і

невербальних засобів); інтерактивного (організації спільної діяльності); перцептивного (взаємному сприйняття партнерами зі спілкування один одного та взаємного пізнання). Зазначеному процесу також сприяють і такі засоби креативності, як: засвоєння знань про спілкування (комунікативний тезаурус), розуміння й висловлення адекватних оцінок щодо отриманої інформації (регулятивний компонент) та різні форми медіакомунікацій.

Обираючи цінності спілкування, кожна особистість має можливість розуміти: 1) складову своєї свідомості, відображену в знаннях етичних і естетичних норм, принципах, ідеалах; 2) характеристику власної поведінки у спілкуванні з людьми, тобто реалізацію цінностей у вчинках.

З огляду на це, варто зазначити, що в сучасних умовах традиційні, нерідко стереотипні підходи до вирішення багатьох існуючих педагогічних проблем усе частіше поступаються своїм місцем суто творчим підходам і найактуальнішими способами стають ті, які допомагають людині не задовольнятися шаблонним розв'язанням важливих для неї завдань, а цілеспрямовано та наполегливо шукати кращих, нових, оригінальних, нетрадиційних або навіть малопопулярних рішень.

Стосовно використання певних дослідницьких методів для вирішення проблеми ціннісно орієнтованого спілкування зростаючої особистості засобами креативності є те, що з-поміж багатьох інших в якості оптимальних, тобто доцільних й необхідних, варто обирати такі, як: аналіз, синтез, абдуктування (одночасне використання дедукції й індукції), систематизацію, узагальнення, рециклінг (нове трактування вже існуючих ідей), анкетування, інтерв'ювання, тестування, спостереження, узагальнення педагогічного досвіду, моделювання проблемних ситуацій, проведення тренінгів, обговорення, експертне оцінювання, педагогічна діагностика, використання як традиційних, так і новітніх й зокрема креативних освітніх технологій.

Аналіз наукових праць у галузі психології і педагогіки та теорії творчості дає змогу з-поміж багатьох важливих особистісних якостей дітей та юнацтва виділити такі, котрі можуть сприяти творчій спрямованості їхньої творчої і

комунікативної діяльності. Серед них варто назвати: 1) креативність; 2) прагнення до пізнання; 3) уміння використовувати досвід інших; 4) спроможність бачити сутність явищ; 5) уміння узагальнювати та аналізувати сприйняте; 6) оригінальність мислення; 7) наявність антиципації (передбачення); 8) розкріпачення підсвідомості; 9) використання нових, нерідко незвичайних асоціацій; 10) спроможності до творчих перетворень у практичній роботі; 11) уміння інтегрувати різні види мистецтва та діяльності; 12) імпровізація у процесі ціннісно орієнтованого спілкування та творчої діяльності.

Зокрема, в сучасній педагогічній практиці визначення оптимальних способів набуття креативності зростаючою особистістю може відчутно сприяти вирішенню питань стосовно: виявлення нових проблем у типових стандартних ситуаціях; виділення найефективніших шляхів і методів розв'язання актуальних виховних та технологічних проблем; комбінування новітніх способів діяльності з відомими раніше; актуалізації і застосування необхідних знань та умінь шляхом удосконалення умов здійснення різноманітної комунікативної діяльності засобами креативності. Оскільки привертає увагу й те, що: креативність – особливий різновид творчого мислення; креативність – спроможність створювати щось нове, оригінальне та незвичайне; креативність – відкритість до нового життєвого чи іншого досвіду; креативність – особистісна незалежність, оригінальність, самобутність; креативність – здатність продуктивно діяти у невизначених проблемних ситуаціях, в яких відсутні підказки, інструкції та певні гарантії успіху.

При цьому в більшості наукових досліджень креативність розглядається як процес створення людиною чогось нового для суспільства або для себе з повною реалізацією ресурсів творчого мислення, інтелекту, інтуїції, уяви, комунікативності та творчих здібностей. Нині існує чимало визначень креативності як певної протилежності стандартності, конформності та звичайності.

Відомо, що вчені, котрі у різні періоди опікувалися проблемами

креативності, дійшли висновку, що креативність доцільніше характеризувати за такими параметрами, як: 1) здатністю до виявлення й формулювання проблем; 2) здатністю до генерування великої кількості ідей; 3) гнучкістю та здатністю до продукування найрізноманітніших думок; 4) оригінальністю і спроможністю відповідати на подразники нестандартним способом; 5) можливостями вдосконалювати сприйманий (або маніпульований) об'єкт, додаючи певні деталі; 6) здатністю розв'язувати проблеми шляхом реалізації відповідних аналітико-синтетичних операцій.

При цьому, необхідно зазначити, що процес ціннісно орієнтованого спілкування відрізняється від звичайного спілкування тим, що будується на певних ціннісних орієнтаціях (життєвий досвід індивіда або суспільства; явища дійсності; особистісні якості: свобода, гідність, самодостатність, активна комунікативність, креативність). Відтак, нині саме засоби креативності можуть сприяти ефективному набуттю особистістю навичок та умінь ціннісно орієнтованого спілкування.

Таким чином, креативність, враховуючи потребу нашої країни у цілісних творчих особистостях з високим рівнем культури, духовності, соціальної і творчої активності, особливо важливого значення набуває проблема розвитку креативності особистості в процесі ціннісно орієнтованого спілкування.

Важливо також підкреслити, що сучасні умови розвитку педагогічної науки характеризуються помітною активізацією досліджень з проблем міжособистісних комунікативних процесів. Зацікавленість цим феноменом зумовлена зростанням його практичної значущості для розвитку взаємодії особистості й суспільства в умовах динамічного розгортання інфосфери та інтенсифікації використання людського інтелекту в партнерському спілкуванні. Таким чином, сьогодні особливо актуальним є визначення сутності спілкування у контексті його наповнення просоціальним змістом (гуманістичним, моральним, аксіологічним, духовним, ціннісним тощо) та подальшої реалізації за допомогою транзакційного аналізу креативних засобів.

Окрім цього, варто зазначити, що нині традиційні, нерідко стереотипні

підходи до вирішення багатьох існуючих педагогічних проблем усе частіше поступаються своїм місцем суто ціннісно орієнтованим підходам і найактуальнішими способами стають ті, котрі допомагають людині не задовольнятися шаблонним розв'язанням важливих для неї завдань, а цілеспрямовано та наполегливо шукати кращих, нових, оригінальних, нетрадиційних або навіть малопопулярних рішень.

Відтак, за висновками сучасних учених, питання цінностей об'єктів оточуючого світу мають або негативне/позитивне значення для людини чи суспільства. Адже цінності являють собою об'єкти інтересів та орієнтирів людей стосовно подій, відносин, оточуючих предметів або явищ. При цьому, цінності не можуть бути зведені лише до людських інтересів чи потреб, оскільки загально відомо, що зв'язок між суспільною системою і системою особистості досягається шляхом інтерналізації цінностей у процесі спілкування.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2-х кн. / Іван Дмитрович Бех : – К.: Либідь, 2003. – Кн. І : Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – 2003. – 278 с.
2. Буяльський Б., Оверчук А. Як ми спілкувались. Мовленєвий етикет українського народу // Вінницька обл., Об'єднання ВУТ «Просвіта». – Вінниця: Велес, 2001, – 96 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник : видання друге, доповнене й виправлене / Семен Устимович Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Зязюн І.А. Естетичні засади розвитку особистості / І.А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред. передмова та післямова Н.Г. Ничкало; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Чернівці, 2006. – С. 14-36.
5. Етика ділового спілкування / Т.К.Чмут, Г.Л.Чайка, М.П.Лукашевич, І.В. Осечинська. – К.: МАУП, 1999, – 208 с.
6. Коновець С.В. Використання креативних освітніх технологій в особистісному розвитку учнівської молоді / С.В. Коновець // Педагогіка і психологія професійної освіти : результати досліджень та перспективи : зб. наук. пр. / за ред. І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 2003. – С. 459-464.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціально-психологічна характеристика спілкування. // Соціальна психологія. – К.: Академвидав, 2003, – С. 165-278.
8. Хамітов Н.В. Філософський словник. Людина і світ / Н.В. Хамітов, С.А. Крилова. – К.: КНТ, Центр навчальної літератури., 2007. – 264 с.

ПИТАННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** У статті наголошено, що освітня діяльність підростаючого покоління має неабияке значення у питанні основ безпеки життєдіяльності в екстремальних ситуаціях. Розкрито основний зміст наскрізної навчальної програми «Основи безпеки життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій», яка розроблена з метою навчити правилам збереження здоров'я та життя свого та оточуючих людей в умовах надзвичайних ситуацій.*

***Ключові слова:** заклад позашкільної освіти, навчальна програма, надзвичайні ситуації, умови бойових дій.*

Нині, як і в попередні історичні періоди, проблема забезпечення існування людини зберігає свою актуальність. Більш того, в умовах війни, політичної нестабільності, надзвичайних ситуацій, викликаних військово-терористичною агресією росії, з'явилися нові виклики, безпосередньо пов'язані з безпекою життєдіяльності громадян України. Посилився антропогенний вплив на навколишнє середовище, простежується глобальна зміна клімату. Екологічні та техногенні катастрофи, вичерпування природних ресурсів, нестабільна демографічна ситуація і соціальні конфлікти призвели до нагальної необхідності пошуку нової парадигми безпеки в інтересах виживання людей. Людина опинилася на межі остаточної руйнації довкілля і самознищення. Вирішення цієї проблеми вимагає екологічних знань від кожного члена суспільства, обов'язкового узгодження людської діяльності з фундаментальними законами розвитку навколишнього середовища. Тому неабияке значення має освітня діяльність підростаючого покоління у галузі основ безпеки життєдіяльності в екстремальних ситуаціях [6; 7].

Ці питання є найактуальнішими особливо сьогодні, коли російська федерація розпочала найбільш жорстоку війну на європейському континенті з часів Другої світової війни. Не зважаючи на надзвичайну стійкість та професійний рівень ЗСУ України, які нищать окупантів і завдають їм значних втрат, громадську активність та патріотичний супротив українців, безпрецедентну підтримку країн світу, ворогу вдалося нанести значної шкоди

природному середовищу нашої країни.

Через збройну агресію росії та військові злочини в Україні гинуть мирні мешканці, зокрема, діти. Частина населених пунктів України не має елементарних умов для забезпечення мінімального рівня життя, наприклад доступ до придатної до споживання води. Однією з найважливіших екологічних проблем в Україні під час війни стало забруднення повітря, води та ґрунту. Постійні бомбардування та обстріли міст і населених пунктів призвели до викиду великої кількості токсичних хімічних речовин у навколишнє середовище.

На виконання вищевикладеного та на допомогу педагогам закладів позашкільної освіти пропонуємо, розроблену науковими співробітниками лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах надзвичайних ситуацій».

Мета наскрізної навчальної програми: навчити правилам збереженню здоров'я та життя свого та оточуючих людей в умовах надзвичайних ситуацій.

Завдання наскрізної навчальної програми:

- ознайомити з правилами поведінки в умовах надзвичайних ситуацій;
- навчити очищати питну воду, надавати першу медичну допомогу при травмах;
- ознайомити з правилами захисту під час хімічної аварії та радіаційної загрози.

Наскрізна навчальна програма розрахована на 18 годин і може бути реалізована на заняттях гуртків усіх напрямів позашкільної освіти. Відповідно до цього, вона може бути використана в повному обсязі або за окремими темами для посилення основної навчальної програми відповідно до напрямку. Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може вносити зміни і доповнення у зміст програми та розподіл годин за темами, враховуючи інтереси гуртківців, стан матеріально-технічної бази закладу позашкільної освіти.

Зміст наскрізної навчальної програми складається з дев'яти тем:

1. Зміст першого вступного заняття спрямовано на розуміння поняття екологічної катастрофи, екологічної ситуації в Україні; залежність здоров'я людини від стану екології.

2. Теоретична частина теми № 2 «Джерела шуму та захист від шуму» спрямована на вивчення джерел шуму за видами та місцем виникнення: промисловий (робочий), транспортний (літаки), пов'язаний з проведенням вільного часу (спортивні майданчики) тощо; причини зниження слуху; захворювання, спричинені дією шуму (туговухість); рівні шуму, небезпечні для здоров'я; будови слухової системи людини; ізоляції від впливу шуму; вплив вибухів та пострілів на слух людини; вивчення особливостей поведінки людей, які мають проблеми зі слухом.

3. Теоретична частина теми № 3 «Забруднення атмосфери» зосереджена на такій інформації: джерела забруднення атмосфери (природні та антропогенні); шкідлива дія забрудненого атмосферного повітря на людей; наслідки забруднення ґрунтів та води від вибухів боєприпасів, залишків снарядів, мін, ракет; поняття хімічної аварії; алгоритм дій у разі хімічної небезпеки; симптоми від впливу небезпечних речовин; захист від впливу небезпечних речовин; перша медична допомога при хімічному ураженні.

Практична частина занять цієї теми спрямована на відпрацювання навичок першої медичної допомоги при ураженні хлором, аміаком.

4. Теоретична частина теми № 4 «Радіаційна безпека» спрямовано на розуміння поняття радіаційної безпеки; променевої хвороби; алгоритмі дій у разі радіаційної аварії; харчуванні при радіаційній небезпеці.

На практичному занятті, вихованці навчаються вибору одягу для захисту від радіації (світлий одяг, який легко випрати; капюшон у поєднанні з головним убором тощо); відпрацьовують навички підготовки їжі для вживання.

5. Зміст теоретичної частини теми № 5 «Забруднення водойм» зосереджено на вивченні джерела забруднення водойм; видів забруднення водойм (нафтою, нітратами, промисловими відходами, засолення тощо); визначення ступеня забрудненості водойм; розуміння безпеки забруднення

водойм; небезпека вживання в їжу риби та інших продуктів харчування із забруднених водойм.

6. На занятті з вивчення теми № 6 «Очистка питної води», вихованці отримують знання з роботи станцій очищення стічних вод; стадії очистки води (механічне, біологічне, хімічне очищення); органолептичні показники якості води; способи знезараження води; про інфекційні хвороби, що поширюються через воду.

На практичних заняттях займаються конструюванням фільтрів для очищення питної води.

7. Теоретична частина теми № 7 «Перша допомога при травмах» спрямована на вивчення першої допомоги при переломах та травмах; вивчення правила накладання пов'язок на різні частини тіла.

На практичних заняттях займаються відпрацьовують накладання пов'язок на різні частини тіла.

8. Зміст теоретичної частини теми № 8 «Повінь як стихійне лихо» спрямовано на вивчення поняття повені; причини високої води; наслідків повені та правил поведінки під час повені.

9. На підсумковому занятті вихованці виконують малюнок «Мої дії під час екологічних катастроф».

У результаті навчання за програмою вихованці мають *знати*: причини і наслідки екологічних катаклізмів; правила поведінки та споживання їжі та води при екологічних катастрофах; правила захисту під час хімічної та радіаційної загрози. Вихованці мають *вміти*: надавати допомогу іншим під час паводків, хімічної та радіаційної загрози; забезпечити себе та інших безпечними продуктами харчування в умовах надзвичайних ситуацій. Вихованці мають *набути досвід*: очистки питної води; надання першої медичної допомоги при травмах, отруєннях хімічними речовинами.

Впровадження розробленого матеріалу у практичну діяльність закладів позашкільної освіти збільшить шанси на виживання кожного, хто в умовах і на території військових дій наражається на високий ризик, особливо в ситуаціях,

пов'язаних зі збройним протистоянням, для якого характерна велика кількість жертв, пов'язаних з нерозбірливістю у веденні бойових дій і з інших причин, у результаті яких цивільні особи стають об'єктами безпосереднього нападу. І хоча цивільні не в змозі контролювати воєнні дії, вони можуть адаптувати свою поведінку, щоб щонайменше постраждати від цих дій, або вжити адекватних заходів, за потреби.

Література

1. Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Мачуський В.В. Методичні рекомендації для позашкільної освіти «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Metod.rekom.do.prohramy.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.bojovvykh.diy.01.04.22.pdf>
2. Вербицький В.В., Корнієнко А.В., Мачуський В.В. Наскрізна навчальна програма з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/01/Prohrama.pozashk.Osnovy.bezp.zhyttyediyal.v.umovakh.bojovvykh.diy.01.04.22.pdf>
3. Вплив компонентів природи на стан здоров'я людини. URL: http://cgz.vn.ua/nformatsya-dlya-naseleण्या/nformatsya-dlya-naseleण्या_485.html#:~:text=%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%B0%D0%B9%D1%82%D0%B5%3A,50%25%20%2D%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%83%20%D0%B6%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F
4. Модернізація організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти : методичний посібник / [А. Е. Бойко, В. В. Вербицький, А. В. Корнієнко, О. В. Литовченко; за ред. В. В. Мачуського]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 223 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723075>
5. Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій: методичні рекомендації для позашкільля. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/osnovi-bezpeki-zhittyediyalnosti-v-umovah-bojovih-dij-metodichni-rekomendaciyi-dlya-pozashkillya>
6. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>
7. Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час дії воєнного стану. URL: <https://drive.google.com/file/d/1Jb4h3mXOQWoQU8fCdqvRTn0rSZjOGxYP/view>

*К.М. Кукушкін, Е.А. Єрьоменко, м. Ірпінь,
Україна*

ФОРМА РОБОТИ З ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ БОЙОВОГО ХОРТИНГУ

Анотація. Авторами наукової публікації розроблено та описано одну форму роботи на уроці з предмету «Захист України» на тему: «Перелік зброї для вивчення програми з

військово-патріотичної підготовки юного спортсмена бойового хортингу» (10-11 класи): військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами бойового хортингу. Дана форма роботи сприяє підготовці учнів до виступу в військово-спортивних іграх таких як «Хортинг-Патріот», «Хортинг», «Поліцейський хортинг», «Стрілецький хортинг», «Хортинг фехтування», «Військово-спортивний хортинг» і т.д.

Ключові слова: *військово-патріотичне виховання, учні, заклади загальної середньої освіти, бойовий хортинг, форма роботи, урок, предмет.*

Базовим компонентом національно-патріотичного виховання, а в часи воєнної загрози – пріоритетним, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у молодой особи готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу в Збройних Силах України як особливому виді державної служби. Його зміст визначається національними інтересами і покликаний забезпечити активну участь громадян у збереженні безпеки України, її захисту від зовнішньої загрози.

Виховати людину, яка любить свою землю, свій народ, готову до захисту Батьківщини, – дуже непросте завдання. Однак воно, безумовно, здійснене, якщо за цю справу з любов'ю до дітей і відповідальністю візьмуться усі зацікавлені сторони, в тому числі громадські спортивні і військово-спортивні об'єднання.

Національно-патріотичне виховання, й, зокрема, військово-патріотичне, – мета системи бойового хортингу. НФБХ України ставить за стратегічну ціль дати Збройним Силам України призовника, здатного повноцінно вирішувати бойові завдання з перших тижнів служби, а нашій країні – фізично розвиненого і духовно багатого патріота. Відповідно, завдання підготовки захисників Батьківщини, що стоять перед Федерацією, її інструкторським і педагогічним колективом, вельми складні та відповідальні, оскільки йдеться про утвердження у молодого покоління глибокого розуміння нашої сили й віри в стійкість і єдність України [2, с. 162].

Мета публікації – висвітлення форми роботи на уроці з предмету «Захист України» на тему: «Перелік зброї для вивчення програми з військово-патріотичної підготовки юного спортсмена бойового хортингу» (10-11 класи).

Аналіз літературних джерел щодо досліджень проблеми військово-

патріотичного виховання учнів-спортсменів сприяє виділенню українських науковців: І. Бега, З. Діхтяренко, О. Доукіну, К. Журбу, М. Зубалія, О. Остапенка, М. Тимчика, С. Федоренко, Т. Федорченко, Б. Шаповалова, І. Шкільну та ін. Але, водночас, наукових праць, що присвячені тематиці військово-патріотичному вихованню учнів-спортсменів засобами бойового хортингу, є недостатньо для ефективного розвитку національного професійно-прикладного виду спорту України на Батьківщині та за кордоном [1-9].

Системна організація військово-патріотичного виховання учнівської молоді має бути спрямована на підготовку її до оволодіння військовими професіями, формування психологічної та фізичної готовності до служби в Збройних Силах, задоволення потреби підростаючого покоління у постійному вдосконаленні своєї підготовленості до захисту України.

Тісна співпраця з державними органами законодавчої та виконавчої влади, активна взаємодія з органами освіти, фізкультури і спорту, молодіжної політики дають змогу не тільки якісніше й ефективніше виконувати статутні завдання Федерації, але й удосконалювати та розвивати матеріально-технічну базу військово-патріотичної діяльності, тримати у себе на балансі військові та цивільні туристичні намети, макети вогнепальної і холодної зброї, мати спеціальну форму і тренувальне спорядження, розширювати й поглиблювати форми своєї участі в процесі забезпечення військової та національної безпеки України. В освітньому і виховному просторі бойового хортингу поєднуються військово-теоретична і фізична підготовка, паралельно вирішуються питання духовного та фізичного розвитку, і, як стверджує офіційна звітна документація Міністерства освіти і науки України, поєднання цих факторів позитивно виділяє бойовий хортинг з інших існуючих нині форм організації позаурочної діяльності школярів.

У свою чергу, на навчально-тренувальних вишколах з бойового хортингу учні проходять не тільки допризовну підготовку з фізичними випробуваннями, а, головне, сприймають військові знання через призму емоцій, душі. ...

Елементи бойового хортингу можуть ефективно використовуватися і на

уроках. Зокрема, особливий патріотичний потенціал має предмет «Захист України». Адже, спеціальний розділ у програмі цього предмету – «Самооборона» покликаний закріпити вже наявні в учнів знання з допризовної підготовки, привести їх у систему, доповнивши новими знаннями, навчити застосовувати прийоми бойового хортингу на практиці, іншими словами – сформуванати вміння та навички військово-прикладного характеру.

Уроки з предмету «Захист України» є особливою ланкою в системі бойового хортингу, оскільки охоплюють, на відміну від інших предметів, контингент учнів школи, які вивчають військову справу. Наприклад, тема: «Перелік зброї для вивчення програми з військово-патріотичної підготовки юного спортсмена бойового хортингу» (10-11 класи):

- АК-74М (5,45-мм автомат Калашникова – 74 модернізований. Оснащений складаним убік пластиковим прикладом і універсальним кріпленням (планка «ластівчин хвіст») для кріплення прицілів, як оптичних, так і нічних, на лівому боці ствольної коробки);

- АГС-17 (30-мм автоматичний гранатомет на верстаті. Призначений для ураження живої сили і вогневих засобів противника, розташованих поза укриттів, у відкритих окопах (траншеях) і за природними складками місцевості (в потоках, ярах, на зворотних схилах висот);

- ВОГ-25 (постріл осколковий гранатометний ВОГ-25; боеприпас для гранатометів ГП-25; ГП-30 об'єднує в собі гранату і металевий заряд у гільзі; граната дульнозарядна, тобто подається у ствол через дульний зріз);

- ВСК-94 (9-мм військовий снайперський комплекс. Гвинтівка ВСК-94 призначається для малошумної стрільби по цілях на дальностях до 200-300 метрів, у тому числі і по цілях у засобах індивідуального захисту (бронежилетах);

- ГП-25 (40-мм підствольний гранатомет. Призначений для знищення живої сили і вогневих засобів противника, розташованих на відкритій місцевості, у відкритих траншеях, а також на зворотних схилах висот (осколковою гранатою);

- ОСВ-96 (12,7-мм великокаліберна снайперська гвинтівка. ОСВ-96 призначена для боротьби з легкою технікою, ураження особового складу супротивника за укриттями, протиснайперської боротьби);

- ПКМ (7,62-мм кулемет Калашникова модернізований. ПКМ призначений для знищення живої сили й ураження вогневих засобів противника. Подання патронів стрічкове);

- ПМ (9-мм пістолет Макарова. Призначений для ведення вогню в ближньому бою і є особистою зброєю офіцерського складу Збройних Сил і співробітників силових структур держави);

- РГД-5, Ф-1, РГН, РГО (ручні осколкові гранати призначені для ураження особового складу супротивника в ближньому бою фугасною дією вибухівки та осколками, що формуються при руйнуванні металеві оболонки (на відкритій місцевості, в окопах, при бою в населеному пункті, в лісі або горах);

- РПГ-7 (ручний протитанковий гранатомет. Призначений для ураження броньованих цілей, живої сили і вогневих засобів противника, що перебувають у легких укриттях);

- РПК-74М (5,45-мм ручний кулемет Калашникова – модернізований варіант РПК-74 (підвищений ресурс ствола, посилена ствольна коробка, складаний вліво приклад із пластику, встановлена планка «ластівчин хвіст»).

- СВД (7,62-мм снайперська гвинтівка Драгунова є зброєю снайпера і призначена для знищення різних рухомих, відкритих і маскованих одиночних цілей).

У зв'язку з цим інструктори Федерації беруть участь у проведенні відкритих уроків у школах, у разі потреби надають відповідні консультації педагогічному колективу закладів загальної середньої освіти [2, с. 162-167, 327-328].

Отже, можна зробити **висновок**, що авторами наукової публікації було зроблено спробу розробити та описати одну з форм роботи на уроці з предмету «Захист України» на тему: «Перелік зброї для вивчення програми з військово-

патріотичної підготовки юного спортсмена бойового хортингу» (10-11 класи): військово-патріотичне виховання учнів закладів загальної середньої освіти засобами бойового хортингу. Дана форма роботи сприяє підготовці учнів до виступу в військово-спортивних іграх таких як: «Хортинг-Патріот», «Хортинг», «Стрілецький хортинг», «Поліцейський хортинг», «Хортинг фехтування», «Військово-спортивний хортинг» і т.д.

Наступні публікації будуть направлені на розроблення та опис інших форм роботи, що є в *перспективах подальших наукових досліджень* авторів і підтвердить актуальність й своєчасність обраної теми.

Література

1. Діхтяренко Зоя. Військово-патріотичного виховання учнівської та студентської молоді, курсантів у спортивному гуртку «Бойовий хортинг» в умовах воєнного стану / Зоя Діхтяренко, Едуард Єрьоменко // Проблеми освіти: збірник наукових праць. Електронне видання ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». К., 2022. Вип. 2 (97). – С. 239-265.
2. Єрьоменко Е. А. Виховний потенціал бойового хортингу : монографія / Е. А. Єрьоменко // Мін-во освіти і науки України, Інститут проблем виховання НАПН України. – ГС «НФБХУ», 2020. – 360 с.
3. Національно-культурна ідентичність у становленні підлітка: Монографія / [К.О. Журба, І.Д. Бех, О.М. Докукіна, С.В. Федоренко, І.М. Шкільна]. – Київ, 2019. – 150 с.
4. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання. Збірник тез методологічного семінару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.). – Івано-Франківськ: НАІР, 2023. – 548 с.
5. Отравенко О. В. Національно-патріотичне виховання здобувачів освіти засобами бойового хортингу під час воєнного стану / О. В. Отравенко, Н. Ю. Довгань, З. М. Діхтяренко, В. І. Ганчева. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. № 1 (355), 2023. – С. 136-146.
6. Dikhtiarenko, Zoia, Korzhenko, Iryna, Steshyts, Andrii. Training of future physical education teachers and martial arts coaches – Combat Horting to the application of healthcare technologies (2022). Physical culture, sports and physical rehabilitation in modern society. Nataliia Khlus, Oleksandr Nestorenko (editors). *Monograph*. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022, (pp. 22-77).
7. Dovgan, N., Fedorchenko, T., Yeromenko, E., Dikhtiarenko, Z., Kukushkin, K., Lavrentiev, O., Sergienko, Y., Khatko, A., Khimich, V., Shcherbina, Y., Pustoliakova, L., Hulai, V., Demchenko, N., Hrek, T., Vaskivska, T., Yeromenko, V., Ovsiukova, O., Zub, R., Melnik, B. (2021). Physical culture and sport in harmoniously developed personality formation. Volodymyr Prystynskiy, Tadeusz Pokusa (editors). *Monograph*. Publishing House WSZiA, Opole. 2021. 384. ISBN 978–83–66567–34–4. Part 6. Horting as the tool of comprehensive education of pupils, students, and cadets (pp. 272-357).
8. Kukushkin, Kostiantyn, Yeromenko, Eduard, Dikhtiarenko, Zoia, Grechana, Larisa. The perspectives of Combat Horting in the military patriotic education of a successful personality: pupils, students and cadets (experimental work) (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. *Monograph*. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022, (pp. 525-532).
9. Malynskiy, I., Boyko, V., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Fedorchenko, T., Lytvynenko, A., Khatko, A., Pustoliakova, L., Ostapenko, O., Zubalii, M., Khimich, V., Koval, A., Zhivolovich, S., Korobchenko, A., Ostapchuk, L. (2020). Problems and prospects of physical

culture and sports development and healthy lifestyle formation of different population groups. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole; pp.286, illus., tabs., bibls. Part 5. Horting as a Means of Physical Education for Pupils and Students (pp. 226-273).

10. Ostapenko, Oleksandr, Zubalii, Mykola, Dikhtiarenko, Zoia. Military-patriotic education of pupils and students-hortingists as a basis of a healthy way of life in the conditions of ideological and ideological confrontation (2020). Problems and prospects of physical culture and sports development and healthy lifestyle formation of different population groups. Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2020; ISBN 978-83-66567-04-7; pp.286, illus., tabs., bibls. (pp. 268-273).

11. Fedorchenko, T., Boltivets, S., Dovgan, N., Dikhtiarenko, Z., Yeromenko, E., Kukushkin, K., Otravenko, O., Zavistovskyi, O., Khatko, A., Kolomoiets, H., Berezhna, T., Veselova, V., Steshyts, A., Khimich, V., Demchenko, N., Yeromenko, V., Grechana, L., Petrova, O., Kozlova, K., Ilnytskyi, I., Rebryna, A., Tsviha, A., Dehtyaryov, A. (2022). Ensuring Standards of Quality of Life in a Turbulent World. Monograph. Opole: The Academy of Applied Sciences – Academy of Management and Administration in Opole, 2022; pp. 598. ISBN 978-83-66567-48-1. Part 5. «Combat Horting as a means of physical education of a harmoniously developed, successful, a vitally active personality – pupils, students and cadets: results of research work» (pp. 474-573).

***І.В. Лаврентьєва, м. Київ,
Україна***

АНАЛІЗ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ НАВИЧОК КООПЕРАЦІЇ ТА ПРОСОЦІАЛЬНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

***Анотація.** У роботі проаналізовано результати констатувального етапу експерименту та визначено рівні сформованості навичок кооперації та просоціальності (щедрості) учнів 9-11-х класів.*

***Ключові слова:** групова діяльність, навички кооперації, навички просоціальності, учні старших класів, навички групової просоціальної діяльності.*

Згуртованість та взаємодопомога завжди були притаманні українцям, які по праву вважаються щедрим народом. З плином часу в соціумі почала переважати одноосібність та першочергова орієнтація лише на особисті потреби. У наш час українці знову згуртувалися, які ніколи і готові допомагати тим, хто у скруті. Однак працювати разом потрібно вчитися заново, як і шукати шляхи допомоги іншим.

Саме тому є важливим розвивати навички групової просоціальної діяльності молоді, щоб підрастаюче покоління було готове об'єднатися перед обличчям будь-якої загрози та володіло необхідними навичками для цього.

Е. Мейо, Я. Морено, М. Шериф, К. Левін, Р. Ліппіт, Р. Уайт, Дж. Тібо, Г. Келлі, Д. Картрайт, Л. Фестінгер заклали основні концептуальні положення

та методичні засади технології групової роботи [1; 3].

Українські дослідники Н. Лебедева, О. Джурелюк, Д. Самойленко, П. Горностай, І. Грибенко у своїх напрацюваннях описують використання групових методів організації освітньо-виховного процесу, як ефективний метод взаємодії [2; 4].

Науковці В. Горбунова, О. Коробанова, О. Плетка, Г. Циганенко, Л. Чорна обґрунтовують переваги застосування групових методів роботи в закладах освіти, а також розробляють методики групової роботи [2].

Проблематику просоціальної поведінки та стан її сформованості в учнів закладів загальної середньої освіти досліджували вітчизняні науковці В. Кириченко, О. Єжова, В. Нечерда, Т. Тарасова, О. Хомич [5].

Упродовж 2023 року науковці лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя працювали над реалізацією програми організаційно-пошукового етапу дослідження «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності». На виконання одного із завдань цього етапу було проведено констатувальне опитування, яке охопило 237 учнів 9-11 класів закладів загальної середньої освіти, з яких: 54,9 % (130) – дівчата, 45,1 % (107) – хлопці. Для дослідження рівнів сформованості ключових життєвих навичок було адаптовано методику дослідження розвитку життєвих навичок Д. Франкена. До опитувальника було внесено шість навичок, які сприяють життєвій успішності: асертивності, оптимізму, стресостійкості, кооперації, комунікаційного лідерства і просоціальності (щедрості), кожна з яких аналізувалась за 10-ма індикаторами-твердженнями.

Кожне із пропонованих тверджень респонденти оцінювали з огляду на те, наскільки воно відповідає їх уявленням, відображає сутність чи звичну поведінку за шкалою: 0 – ніколи; 1 – дуже рідко; 2 – іноді; 3 – час від часу; 4 – часто; 5 – майже завжди. Відповідно старшокласники, які оцінили твердження по шкалі навичок переважно на 0-1 – мають низький рівень розвитку, 2-3 – середній, 4-5 – високий.

Аналіз емпіричного матеріалу виявив, що за шкалами просоціальності

(щедрості) та кооперації близько половини респондентів мають низький та середній рівні розвитку, що свідчить про наявність потреби розвитку цих навичок. Низький рівень просоціальності мають 10,2 % опитаних, середній – 40,8 %, високий – 49 %. Для порівняння, низький рівень навичок кооперації мають 18,1 % старшокласників, середній – 37,5 %, високий – 44,4 %. Таким чином майже половина респондентів, які продемонстрували низький та середній рівень розвитку цих навичок, мають потребу в розвитку цих навичок.

Проаналізувавши відповіді респондентів на твердження по шкалі кооперації (табл. 1, рис. 1), ми зробили наступні підсумки:

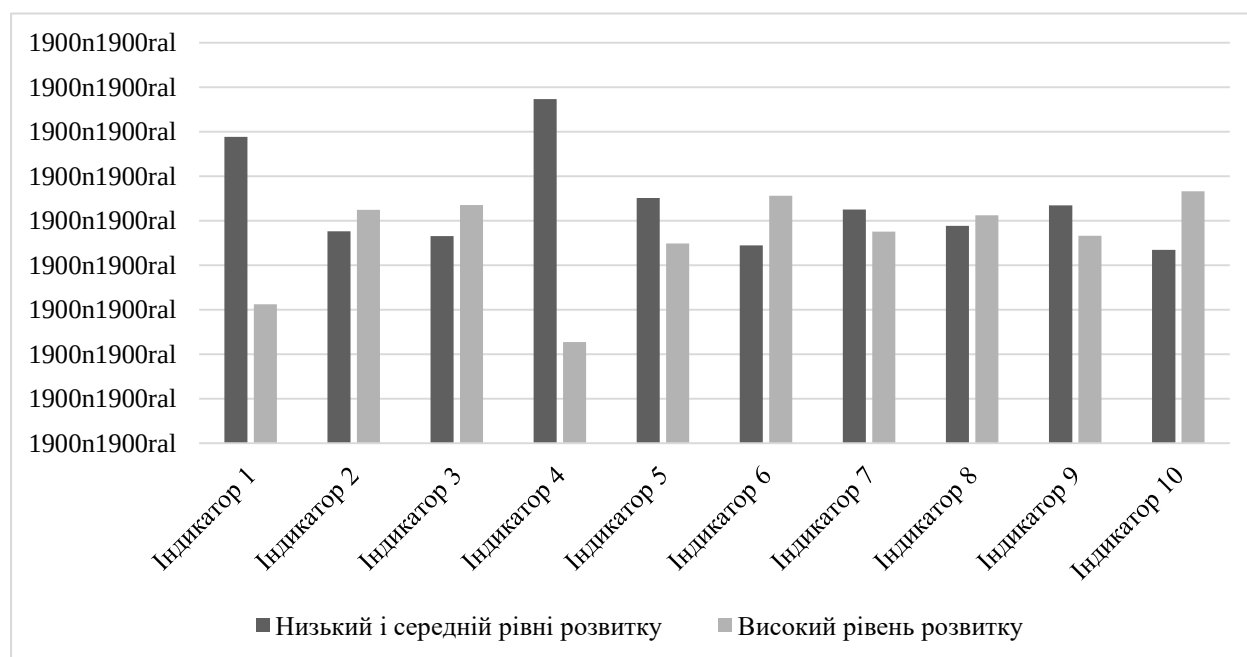
- 68,8 % учнів зовсім не беруть активну участь у житті громади або долучаються час від часу;
- у той же час часту залученість до різних видів громадської діяльності продемонстрували більше 50 % опитаних;
- майже половина учнів (46,5 %) не спілкується або спілкується рідко з людьми поза громадською діяльністю;
- майже 80 % опитаних не відвідують і не влаштовують вечірок або роблять це рідко, однак такий показник може бути результатом війни;
- результати щодо бажання спілкуватися із людьми розділилися майже навпіл (у середньому високий та низький рівень – 49,6 %, високий рівень – 50,4 %).

Отже, потрібно працювати над заохоченням та мотивацією опитуваних брати активнішу участь у житті громади. Педагоги мають збільшити кількість різних видів групової просоціальної діяльності, що допоможе учням із низьким і середнім розвитком кооперації покращити свою взаємодію в групі, заохотити до живого спілкування, почуватися комфортно серед людей. На нашу думку цьому також посприятиме спілкування старшокласників з низьким і середнім рівнями розвитку цих навичок із однокласниками, які вже мають високий рівень розвитку навичок кооперації.

Таблиця 1.

Рівні сформованості кооперації

№ п/п	Індикатори сформованості навички	Низький і середній рівні розвитку (% уч.)	Високий рівень розвитку (% уч.)
1	Я беру активну участь у житті громади	68,8	31,2
2	Залучена(ий) до шкільної, церковної чи іншої громадської діяльності	47,6	52,4
3	Із задоволенням спілкуюся з людьми й поза громадською діяльністю	46,5	53,5
4	Відвідую і влаштовую вечірки на честь свят	77,3	22,7
5	Надаю перевагу бути з людьми, а не перебувати на самоті	55,1	44,9
6	Я б краще поговорила(в), ніж пограла (вся) б у смартфоні	44,4	55,6
7	Залучена(ий) хоча б до однієї спортивної активності	52,5	47,5
8	Почуваюся добре серед людей	48,8	51,2
9	Підтримую стосунки зі своїми давніми друзями	53,4	46,6
10	Я активно спілкуюся з людьми	43,4	56,6

Рис. 1. Рівні сформованості кооперації

Опрацювавши відповіді респондентів на твердження за шкалою просоціальності (щедрості) (табл. 2, рис. 2), ми зробили наступні підсумки:

- 60,2 % учнів вважають себе щедрими людьми, а 60,3 % - безкорисно допомагають іншим;
- 67,1 % учнів ставлять свої потреби вище потреб інших;
- 72,1 % опитуваних роблять менший внесок у добрі справи, порівняно з

однолітками;

- 70,7 % старшокласників мають брак енергії вдома та в класі.

Ми бачимо, що хоча приблизно 60 % учнів вважають себе щедрими та безкорисно допомагають іншим, близько 69 % не продемонстрували високий рівень просоціальних проявів. Такі розбіжності можуть свідчити про недостатню обізнаність старшокласників щодо видів просоціальної діяльності.

Таблиця 2.

Рівні сформованості просоціальності (щедрості)

№ п/п	Індикатори сформованості навички	Низький і середній рівні розвитку (% уч.)	Високий рівень розвитку (% уч.)
1	Я щедра людина	39,8	60,2
2	Щось роблю не лише для членів моєї родини, а й для інших людей	48,7	51,3
3	З. Безкорисливо допомагаю друзям і сусідам	39,7	60,3
4	Дбаю, щоб спочатку задовольнити потреби інших, а відтак власні	67,1	32,9
5	Роблю внесок у добрі справи	46	54
6	Купую для своїх друзів листівки або сувеніри	58,6	41,4
7	Мої рідні і друзі вважають мене щедрою людиною	42,8	57,2
8	Роблю більший внесок у добрі справи, ніж мої однолітки	72,1	27,9
9	Приділяю достатньо уваги і часу тим, кого люблю	24,9	75,1
10	Вдома і в школі я енергійніший за інших	70,7	29,3

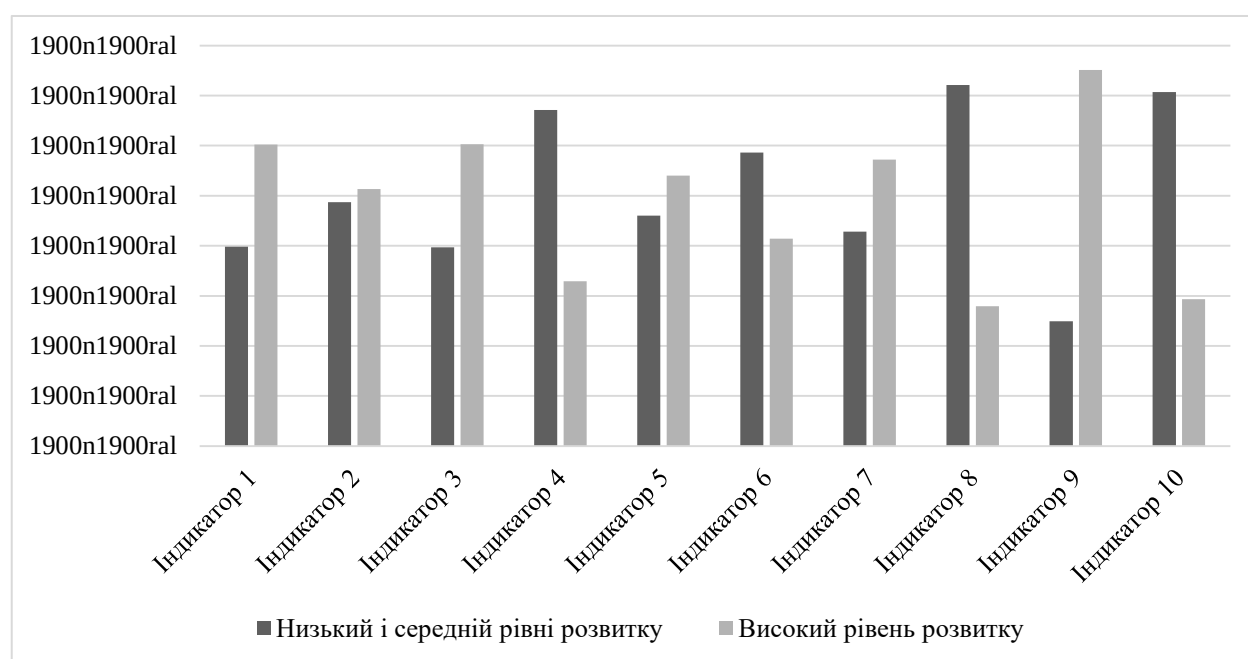

Рис. 2. Рівні сформованості просоціальності (щедрості)

Проаналізувавши емпіричні дані ми вбачаємо перспективу застосування педагогами різноманітних форм групової роботи для розвитку навичок кооперації та просоціальності в старшокласників. Проаналізувавши індикатори сформованості навичок ми визначили проблемні поля, які слід використати для розробки навчально-методичних матеріалів, що допоможуть освітянам у роботі зі старшокласниками для формування їх умінь групової просоціальної діяльності.

Література

1. Бабаян Ю.О. Соціальна психологія. Хрестоматія: навчальний посібник / Ю.О. Бабаян. – Миколаїв: Іліон, 2017. – 286 с.
2. Горностай П. П. (Ред.), Чорна Л. Г., Коробанова О. Л., Плетка О. Т., Циганенко Г. В. Оптимізація групової взаємодії в малих групах: посібник / за наук. ред. П. П. Горностая; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. – 126 с.
3. Євдокимова Н.О., Бабаян Ю.О., Васильєва Г.В., Хоржевська І.М. та ін. Соціальна психологія груп. Хрестоматія: навчальний посібник. – Миколаїв: Іліон, 2013
4. Лебедєва Н.Г., Джурелюк О.Т., Самойленко Д.О. Основи психології і педагогіки: Консп. лекц. - Алчевськ: ДонДТУ, 2009. – 173 с.
5. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія / Кириченко В.І., Єжова О.О., Нечерда В.Б., Тарасова Т.В., Хомич О.Л.; за заг. ред. канд. пед. наук, ст. наук. співроб. Кириченко В.І. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2016. – 244 с.

В.В. Лаппо, м. Коломия,
Україна

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ДУХОВНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Духовне зростання особистості відбувається в умовах певної етнокультури, яка концентрує в собі традиції, цінності, вподобання. Важливо вивчати провідні чинники етнокультурного осередку, які впливають на самоствердження особистості. Актуалізація педагогічного потенціалу етнокультури сприятиме духовному удосконаленню зростаючого покоління.

Ключові слова: духовність, етнокультурна, особистість, соціалізація, етнопедагогіка.

Процес засвоєння культурних цінностей, норм поведінки, відтворення набутого соціального досвіду в діяльності та спілкуванні, активізується в шкільному віці. Відтак перед сучасною освітою постає низка завдань щодо формування самоусвідомлення та самоутвердження активного учасника культурного розвитку етнospільноти, а не пасивну адаптацію індивіда до вимог

певного соціуму.

Феномен української культури визначається синтезом культурної самобутності етнічних груп, які утворюють українську націю. Етнічне різноманіття української культури спонукає до вивчення педагогічного потенціалу її матеріальних і духовних надбань з метою їх активного залучення в освітню практику в якості засобів виховання.

Оскільки духовне становлення особистості відбувається в певному етнокультурному осередку актуалізується проблема дослідження етнічної соціалізації в контексті педагогічного знання, що вимагає насамперед чіткого розуміння суспільної сутності означеного явища як логічного підґрунтя визначення його педагогічного змісту та форм буття в осередку різних культур. Це – вихідний пункт усвідомлення проблемного поля та специфіки загально-педагогічного та етнопедагогічного вивчення.

Сучасний стан в європейській науковій думці засвідчує, що реальним наслідком соціалізаційних процесів є: з однієї сторони – розвиток інтелектуальної й соціально вільної особистості, а з іншої – вдосконалення мистецтва соціального діалогу, взаємодії, кооперації. Цей висновок є своєрідним узагальненням тлумачення проблем соціалізації в західній філософії.

Оцінюючи значення думок різних філософів для педагогічного розуміння соціалізації, констатуємо узгодженість щодо нерозривності психофізичного та соціального, інтелектуального та етичного, пізнавального та практичного, інтелектуального та чуттєвого аспектів людського становлення й буття.

Соціальний осередок, в якому формується особистість, розуміємо не лише як оточення, а й систему можливостей, вимог та очікувань, що виконує конструктивні й «диригентські» функції щодо цього процесу. Множина викликів та очікувань соціуму віддзеркалюється в свідомості й почуттях особистості, як комплекс алгоритмів, стандартів, правил поведінки тощо.

Ступінь значущості соціального осередку для індивіда визначається потужністю, різноманітністю й витонченістю особистісно-формуючих впливів

оточення. Відтак процес соціалізації набуває автентичного характеру. Означення наслідків впливу особистості на соціальний осередок надає змогу виявити потенціал соціалізації в стимулюванні самодіяльності й самотворчості людини.

Потреба у визначенні та вивченні феномену етнічної соціалізації зумовлена процесами інтеграції України як незалежної держави в світове співтовариство. Відтак важливо уникнути глобалістичного обезличення задля збереження власної неповторності, що дозволить гідно репрезентувати країну в повному матеріальному та духовному різноманітті її етнічних культур.

Досягнення вище означеної мети передусім потребує етнічного відродження. За висловом українського етнолога В. Євтуха, означене поняття охоплює «активізацію зацікавленості широких мас певної етнічної спільноти в пізнанні власної історії, культури, побуту, традицій з підвищеним прагненням до відтворення в його різних формах: в етнічних організаціях, культурно-мистецькою діяльністю, в сім'ї та в наукових і просвітительських товариствах». Науковець відзначає, що завдяки етнічному відродженню той чи інший народ, та чи інша людська спільнота вирізняється в поліетнічному середовищі [2, с. 56].

Дослідження наукової літератури дозволило дійти висновку про те, що етнічне відродження відбувається через:

- самоідентифікацію етнічної групи;
- поживлення етнокультурного життя;
- відновлення господарської етнокультури;
- актуалізацію етнічних традицій, вірувань, звичаїв та обрядів;
- формування етнічної еліти;
- відтворення етнічного характеру народного виховання.

Етнічне відродження – це об'єктивний історично обумовлений процес саморозвитку етносів й етнічних груп, що формуються та розвиваються як етнічнооб'єднані спільноти людей. Водночас включення особи в етнічну спільноту відбувається не інакше, як через її етнічну соціалізацію. З огляду на

це вважаємо, що етнічне відродження та етнічна соціалізація – це дві сторони одного історичного процесу. По цьому етнічне відродження є об'єктивним фактором впливу етносу на етнічну соціалізацію особистості, відтак етнічна соціалізація є суб'єктивним фактором наповнення етносу (чи етнічної групи) реальним змістом.

За визначенням професора С.У. Гончаренка, етнічна соціалізація – це «процес опанування індивідом системою етнокультурних цінностей та норм, які дозволяють йому функціонувати у тому чи іншому етнічному середовищі. Будучи елементами загальної культури етносу, механізми етнічної соціалізації виступають найважливішими духовними чинниками збереження етнічної спільноти як цілісного організму» [1, с. 118]. Особливість етнічної соціалізації полягає в тому, що вона не просто зумовлює включення людини в суспільство, а й забезпечує її самоідентифікацію, адаптацію та самореалізацію в житті певного етносу.

В якому б ракурсі не розглядалась етнічна соціалізація, повсякчас чітко окреслюються дві її сторони: опанування етнокультурними цінностями та «перерозподіл» їх у систему особистісних орієнтацій і переконань. Цей процес здійснюється не пасивно, а шляхом відтворення попереднього досвіду, знань, ідей, цінностей і надання їм нової визначеності. За такої умови становлення особистості передбачає прояв її активної позиції зумовлений поширенням та ускладненням інформаційних зв'язків.

Етнічна соціалізація передбачає міжпоколіннєву трансмісію культурного потенціалу етносу, за якої відбувається етнокультурний розвиток особи. В процесі визначеного напрямку соціалізації відбувається інтегрування її в етнокультурний осередок, що обумовлює ступінь етнокультурної «укоріненості» людини.

Визнання етнокультури провідним осередком формування етнічно свідомої особистості спонукало до вивчення й узагальнення значного масиву джерел з етнопроблематики. Це надало змогу означити засадничі чинники, що правили за методологічне підґрунтя дослідження:

- характерними рисами етнічної культури є територіальна обмеженість, локальність відокремлення в порівняно вузькому соціальному просторі (громада, етнічна група), й панування в її осередку традицій та звичаїв, що передаються з покоління до покоління на родинно-громадському рівні;

- етнічна культура є двоступеневою: 1) історично ранній (нижній), утворений успадкованими з минулого культурними елементами; 2) історично пізній (верхній), що складається з новоутворених культурних явищ;

- наступність, стійкість етнічної культури ґрунтується на дії двох основних механізмів передачі традицій: 1) традицій, що утворюються протягом одного покоління й діють не більше кількох років; 2) міжпоколіннєвих традицій, що існують протягом історично тривалого часу й виступають механізмом передачі цінностей від покоління до покоління;

- на національному рівні культура набуває якісно нових рис, позаяк нація трансформує в собі культурну квінтесенцію об'єднаних в ній етноспільнот.

- у своїй структурі культурні елементи комбінуються в культурний комплекс. Культуру етноспільноти розглядаємо як серію культурних комплексів, що визначають її самобутність;

- прилучення особи до культури відбувається внаслідок формування індивідуальної системи цінностей. Відтак її етнічна соціалізованість вимірюється ступенем опанування системою етнокультурних цінностей.

В контексті етнічної соціалізації визначального статусу набуває етнічне виховання, мета якого впливати на позитивний характер етнічної соціалізації задля забезпечення відповідних умов адаптації, ідентифікації та самореалізації конкретної людини в житті етнічної спільноти. Вивчення стилю етнічної соціалізації різних етноспільнот дозволяє здійснити диференційований аналіз його провідних чинників: 1) мети й завдання виховання; 2) засобів і методів; 3) агентів та інститутів соціалізації; 4) її наслідків та ефективності.

Як особлива сфера етнічної культури етнічне виховання стало предметом дослідження окремої галузі педагогічного знання – етнопедагогіка. Вона вивчає досвід, знання, уміння, навички, ідеї, цінності, які визначають педагогічні

традиції певного етносу (етнічної групи), науково осмислюють педагогічну спадщину з подальшою актуалізацією її в сучасних умовах.

На підставі визначення співвідношення змісту понять «етнічна соціалізація» й «етнічне виховання» можемо стверджувати, що етнічна соціалізація – об’єкт етнопедагогіки, а етнічне виховання є предметом її наукового дослідження.

У педагогічному контексті найбільш прийнятним нам видається визначення, за яким етнічна соціалізація – процес становлення людини як представника певної етноспільноти через інтеріоризацію культурних і соціальних цінностей та відносин, що складають основу суспільного буття етносу; це опанування людиною цінностей, настанов, зразків поведінки, що притаманні даному етносові, і відтворення нею соціальних зв’язків і соціального досвіду, перетворення його в особисте надбання.

Означене поняття певною мірою ототожнюємо з поняттям «етнізація». Позаяк «етнізація» передбачає становлення, розвиток і закріплення в особистісних структурах якостей, що відображають особливості культури етносу. В процесі соціалізації етнізація набуває практичного виявлення у формуванні типу життєдіяльності, становлення емоційних, когнітивних, вольових якостей, набуття оціночних, моральних суджень, естетичних уявлень, композиції умінь, навичок, прийомів, стилю спілкування і поведінки, специфічного світосприйняття, притаманного культурі етносу.

Провідне завдання етносоціалізуючого процесу полягає у формуванні етнічної самосвідомості особистості. Етнічну самосвідомість визначаємо як відносно стійку систему усвідомлених уявлень й оцінок реально існуючих етнодиференціюючих і етноінтегруючих ознак життєдіяльності етносу. Саме в результаті формування такої системи людина усвідомлює себе в якості представника певної етнічної спільноти. Етнічна самосвідомість є невід’ємною складовою системи уявлень особистості про себе, свій внутрішній світ, а відтак визначення свого місця у світі зовнішньому.

Спираючись на принцип системного підходу у вивченні самосвідомості

особистості, виокремлюємо наступні виявлення етнічної самосвідомості особистості:

- усвідомлення себе суб'єктом своєї етнічної спільності;
- виявлення етнопсихологічних особливостей;
- набуття соціально-моральних ознак етнічності;
- визнання особливостей культурного феномену етнічної спільноти.

Етнічну самосвідомість визнаємо домінуючою з-поміж інших ознак етнічної приналежності (поряд із опануванням етнокультурними цінностями та усталеним способом життєдіяльності).

Свідомість дитини поступово долає рамки сімейного та родинного соціумів. Увага та інтереси дитини все більше спрямовуються не лише на ближніх, а й на дальніх (тих, які не мають безпосереднього значення для її життя) людей. Відтворюючи в уяві великі кількості людей, дитина намагається умоглядно розділити їх на певні групи, визначити характерні ознаки та якості, що відрізняють одні групи людей від інших. Відтак дитина визначає власну причетність до певної (своєї) соціальної групи. У спілкуванні зі сторонніми (не рідними) людьми, з іншими дітьми, слухаючи розмови дорослих, через радіо і телебачення, спостерігаючи велелюдні культурні чи громадсько-політичні акції, дитина сприймає інформацію, що допомагає їй зробити висновок на кшталт: «це ми – це вони, ми тут – вони там, нас багато (мало) – їх багато (мало), ми свої – вони чужі, я серед своїх, або я серед чужих». «Своїх» дитина відрізняє за рідною мовою, зовнішністю, особливостями в одязі, побуті, за характерними традиціями, звичаями та обрядами. Так починається етнічна соціалізація. Дитина інстинктивно відчуває те, що для неї життєво важливим є бути серед своїх. Отож, вона завжди прагне з'ясувати для себе, що таке «наші люди», «рідний край», «мій народ» тощо.

Так природно складаються сприятливі умови для етнічного виховання дитини. Роль вихователя (батьків, родичів, вихователів та вчителів) полягає в тому, щоб виробити у дитини переконання, що все наше є для нас найкращим, наймилішим, найправильнішим. Дитина мусить знати, що являє собою правда й

сила рідного народу. Зауважимо, що опанування дитиною етнічних цінностей повинно відбуватися не лише на раціональному, а й на емоційно-чуттєвому рівні. Адже розум здатен поважати, а душа – любити. Любити можна те, що тішить зір, ніжить слух, є приємним для душі й тіла. У творі «Нові методи дошкільного виховання» С. Русова наголошувала: «Вже змалечку оченята дитини повинні кохатися в українських національних кольорах та орнаментах; розвиток дитячої уяви має здійснюватись на основі народних оповідань, казок, віршів, легенд, а слух на основі рідних пісень» [3, с. 14]. Завданням педагога є формування соціально самодостатньої та етнічно самобутньої особистості. Відтак за допомогою словесних, наочних, технічних (теле-,радіо-,відео-) засобів створити у внутрішньому світі дитини «етнічну гармонію душі». Розумове виховання розвиває розум, трудове виховання загартовує волю, моральне виховання збуджує сумління, естетичне виховання формує смаки, а етнічне виховання формує менталітет дитини.

У процесі родинної ідентифікації дитина засвоює соціокультурні особливості етноспільноти, з якою себе ототожнює її родина. Перебуваючи в оточенні речей повсякденного вжитку, спостерігаючи й беручи участь в обрядових діях, дитина поступово сповнюється почуття приналежності до свого родинного (етнічнорідного) осередку. Неізолюваність родини від сусідсько-територіальної громади сприяє тому, що дитина (спочатку мимоволі, а згодом свідомо) співставляє побутову культуру своєї родини з побутовою культурою в інших родинах. Адже в побутовій культурі громади будуть переважати самобутні елементи того етносу (етнічної групи), з якою себе ідентифікує значна частина певного регіону чи спільноти. Відтак, помічаючи спільні риси побуту своєї родини та інших родин, дитина переконується в тому, що її *світ* не обмежується лише родиною. Почуття приналежності до етнічної спільноти вмотивоване бажанням бути разом зі «своїми», й ні за яких умов не залишитись поза «своїм» осередком. Значною мірою це спонукає її до опанування стилем поведінки, виконання норм і правил того етнічного середовища, в якому вона зростає.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ:Либідь, 1997. 376 с.
2. Євтух В. Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
3. Софія Русова. Нова школа. Вибр. пед твори. Київ, 1996. С. 210.
4. Шевченко Г. П. Виховання – процес людинотворчості, культуротворчості, духотворчості. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 3(66). С. 288–299.

*О.В. Литовченко, м. Київ,
Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З МОЛОДДЮ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ BASW)

Анотація. Метою публікації є представити актуальні проблеми у соціальній роботі з молоддю у Великобританії (за матеріалами Міжнародної асоціації соціальних працівників Великобританії (BASW)).

Акцентовано на таких питаннях, як ментальне здоров'я, протидія бідності, соціальна робота в умовах катастроф та інші. Зокрема, актуальною темою у публікаціях фахівців соціальної роботи з молоддю Великобританії є «соціальна робота в умовах катастроф». Події, що відбуваються сьогодні у світі, чинять вплив на громадян кожної країни. Відтак, у Великобританії частина суспільства також є чутливими до негативних соціальних процесів, пов'язаних із пандеміями, стихійними лихами, військовими конфліктами та терактами.

Ключові слова: соціальна робота з молоддю, Міжнародна асоціація соціальних працівників Великобританії, ментальне здоров'я, протидія бідності, соціальна робота в умовах катастроф.

Соціальна робота в Україні розвивається в контексті важливих ідей міжнародної соціальної роботи. Вхідження у грудні 2022 року Української асоціації соціальних працівників до Міжнародної федерації соціальних працівників (IFSW) сприяло більшій інтеграції української соціальної роботи до міжнародних процесів, реалізації актуальних проєктів, спрямованих на підтримку України, українських громадян та українських фахівців.

Водночас, досвід інших європейських країн у вирішенні важливих соціальних питань, зокрема у соціальній роботі з молоддю, – також важливий.

Метою статті є представити актуальні проблеми у соціальній роботі з молоддю у Великобританії (за матеріалами Міжнародної асоціації соціальних працівників Великобританії (BASW)).

Дослідження базується на положеннях міжнародних документів (Global Definition of Social Work [1] та інші); використовує матеріали, презентовані у

публікаціях на сайті Міжнародної асоціації соціальних працівників (BASW) та у соціальних мережах.

За результатами аналізу документів та матеріалів публікації можливо узагальнити такі основні позиції.

Актуальною темою у публікаціях фахівців соціальної роботи з молоддю Великобританії є «соціальна робота в умовах катастроф». Події, що відбуваються сьогодні у світі, чинять вплив на громадян кожної країни. Відтак, у Великобританії частина суспільства також є чутливими до негативних соціальних процесів, пов'язаних із пандеміями, стихійними лихами, військовими конфліктами та терактами. Зокрема, автори публікації «Важлива роль соціальної роботи в ситуаціях катастроф» (“Social work's vital role in disaster situations”) [2] презентують безкоштовний онлайн-навчальний курс для соціальної роботи в умовах катастроф. Тренінг було розроблено разом із ключовими партнерами Робочої групи BASW England Social Work in Disasters Working Group, включаючи соціальних працівників, які мають досвід роботи в умовах катастроф.

«Психічне здоров'я є універсальним правом людини» – така тема Всесвітнього дня психічного здоров'я у 2023 році (*World Mental Health Day*). Це можливість привернути увагу до важливості психічного здоров'я. Щодня соціальні працівники та персонал соціальної допомоги в усьому світі відіграють вирішальну роль у покращенні служб психічного здоров'я, а також у покращенні психічного здоров'я та благополуччя людей, яких вони підтримують. Водночас, роки недостатнього інвестування в соціальну роботу та послуги соціального догляду по всій Великобританії призвели до неприйнятних умов праці, виснаження робочої сили. Це завдає серйозної шкоди психічному здоров'ю та благополуччю самих соціальних працівників [3].

Бідність залишається однією з проблем, що знаходиться в полі уваги соціальних служб Великобританії. У рамках кампанії «Соціальна робота виступає проти бідності» BASW запросив парламентаріїв і колег із сектору боротьби з бідністю більше дізнатися про цю проблему, шляхи її вирішення [4].

BASW проводить кампанію проти бідності з 1970-х років. Соціальна робота спрямована на допомогу людям у вирішенні соціальних і практичних проблем, а також емоційних міжособистісних проблем. «...Виклик, з яким стикаються найбільш уразливі діти, є бідність: 4,2 мільйона дітей живуть у злиднях у Великій Британії, відмічається збільшення на 600 000 таких дітей за останнє десятиліття» [4].

Також актуальними проблемами у соціальній роботі з молоддю у Великобританії, на яких акцентується у соціальних мережах BASW, є профілактика та протидія наркозалежності, зростання вартості життя, самозанедбання, законодавство про незаконну міграцію тощо.

Література

1. Global Definition of Social Work / IFSW, IASSW. 2014. URL: <https://www.ifsw.org/what-issocial-work/global-definition-of-social-work/>
2. Social work's vital role in disaster situations. URL: <https://socialworkwithadults.blog.gov.uk/2023/09/05/social-works-vital-role-in-disaster-situations/>
3. World Mental Health Day 2023. URL: <https://new.basw.co.uk/articles/world-mental-health-day-2023?fbclid=IwAR1RtK3dftAzy4K7KWn40ywRdsZCq2Ey2Z5gNGF2lHSMH6BxQDQEx8MbSvI>
4. BASW UK holds 'Social Work Stands Against Poverty' event in Parliament. URL: <https://new.basw.co.uk/articles/basw-uk-holds-social-work-stands-against-poverty-event-parliament?fbclid=IwAR0a8WoLg23QigChKAFyHFBS87DDhw-8tP0MKXoGxKoEJP-NvC4KlGiH86w>

*О.В. Литовченко, м. Київ,
Україна*

ОСВІТНІ ВТРАТИ І РІШЕННЯ: ОСОБЛИВОСТІ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Анотація. Метою публікації є представити особливості «освітніх втрат» у позашкільній освіті у контексті викликів воєнного часу. А також актуальні «рішення» у діяльності закладів позашкільної освіти України як відповідь на ці виклики.

Акцентовано на таких «освітніх втратах» у позашкільній освіті: зменшення кількості здобувачів позашкільної освіти (виїзд за кордон, переміщення в інші області тощо); психологічні та емоційні труднощі в учнів та педагогів; зменшення кадрового складу ЗПО (звільнення, виїзд за кордон, перебування на простой, мобілізація тощо); скорочення мережі ЗПО (частину ЗПО зруйновано, водночас відбувається ліквідація, реорганізація ЗПО на місцевому рівні, що є порушенням прав дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти); національна ідентичність дітей та молоді на тимчасово окупованих територіях; втрата можливостей соціалізації дітей та молоді та інші.

Ключові слова: позашкільна освіта; заклади позашкільної освіти; освітні втрати/освітні розриви; виклики воєнного часу.

В умовах війни освіта України зіткнулась із численними викликами: вимушеними перервами у навчанні, знищенням закладів освіти, відсутністю очного навчання та обмеженим доступом до нього (з урахуванням безпекової ситуації), значними труднощами реалізації дистанційного навчання (намагання ворога знищити енергетичну інфраструктуру) та інші [2].

Експерти у галузі освіти як національні, так і міжнародні, акцентують у такому контексті на значних «освітніх втратах» в українській освіті.

Міжнародні організації (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ) трактують «освітні втрати» (learning losses) як будь-які втрати знань або навичок та/або уповільнення/переривання освітнього процесу. Разом з тим освітні втрати не варто ототожнювати лише з «навчальними втратами». У широкому сенсі це поняття набагато ширше, означає втрату можливостей для всебічного розвитку учнів: інтелектуального, соціального, емоційного, психологічного. Також наразі актуальне для української освіти поняття «освітні розриви» (learning gap) – значна і стійка різниця в академічній успішності між різними категоріями учнівства [2].

Кожна із ланок української освіти стикнулася з освітніми втратами в умовах широкомасштабної війни. Позашкільна освіта – реагує на виклики воєнного часу, змінюється відповідно до національних пріоритетів та соціальних запитів; має власні «освітні втрати», але також і власні рішення.

За результатами дослідження національних та міжнародних аналітичних матеріалів, а також стану освітньої практики можливо узагальнити такі виклики воєнного часу і освітні втрати у позашкільній освіті:

- *Зменшення кількості здобувачів позашкільної освіти (виїзд за кордон, переміщення в інші області тощо).* За результатами моніторингового дослідження (вивчення питання) ДСЯО щодо забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти (24.04-05.05.2023) узагальнено, що серед основних чинників зменшення кількості здобувачів позашкільної освіти такі: виїзд за кордон (74 %); виїзд в інший регіон України (30 %); відсутність умов для дистанційного навчання (12,3 %); інші (звільнення/мобілізація керівників

гуртків/тренерів-викладачів, призупинення навчання) [1].

- *Психологічні та емоційні труднощі в учнів та педагогів.* Внаслідок війни росії проти України значними є виклики у гуманітарній сфері. За даними *UNICEF. Humanitarian Situation Report No. 24* [3] від початку ескалації війни 24 лютого 2022 року в Україні навчання близько 5,7 мільйона дітей було перервано, а 1,5 мільйона дітей стикнулися з проблемами психічного здоров'я.

- *Зменшення кадрового складу ЗПО (звільнення, виїзд за кордон, перебування на простой, мобілізація тощо).*

- *Скорочення мережі ЗПО (частину ЗПО зруйновано, водночас відбувається ліквідація, реорганізація ЗПО на місцевому рівні, що є порушенням прав дітей та молоді на здобуття позашкільної освіти).*

- *Національна ідентичність дітей та молоді на тимчасово окупованих територіях (ТОТ).* В українському суспільстві триває процес дерусифікації, відновлення історичної пам'яті. Водночас, на тимчасово окупованих територіях шляхом пропаганди, спотворення української історії ворог чинить масові спроби зміни національної ідентичності дітей та молоді.

З-поміж інших «освітніх втрат» можливо також назвати: *втрата можливостей соціалізації дітей та молоді; зниження можливостей матеріально-технічного забезпечення та інші.*

Відповіді на виклики

- *Організація безпечного середовища (фізична, психологічна безпека, навички поведінки у надзвичайній ситуації (знання із основ домедичної допомоги, мінної безпеки, орієнтування на місцевості тощо).*

- *Інклюзивність і безбар'єрність у позашкільній освіті.*

- *Зміст позашкільної освіти в умовах війни та повоєнного відновлення (програми і проекти із кібербезпеки, медіаосвіти; формування оборонної свідомості, компетентностей, важливих в умовах воєнного стану; освіта впродовж життя; подолання екологічних наслідків війни і сталий розвиток; STEM освіта; національна ідентичність).*

- *Волонтерство, підтримка ЗСУ. Соціальне партнерство.*

- Надання психосоціальної підтримки учням і батькам; реалізація проєктів із психологічної реабілітації військових.

- Створення на базі ЗПО ресурсних центрів, освітніх хабів тощо.

Позашкілля протистоїть викликам, надолужує освітні втрати, гуртується для підтримки тих, хто її потребує.

Література

1. Довідка за результатами моніторингового дослідження (вивчення питання) щодо забезпечення доступу до якісної позашкільної освіти (24.04-05.05.2023). URL: Мережа закладів позашкільної освіти скорочується - результати дослідження - Державна служба якості освіти України (sqe.gov.ua)

2. Рекомендації слухань у комітеті ВРУ з питань освіти, науки та інновацій на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання» (протокол №122 від 07.06.2023).

3. UNICEF. Humanitarian Situation Report No. 24. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/humanitarian-situation-report-december-2022>

*О.В. Любухіна, м. Харків,
Україна*

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ОСВІТИ В АДАПТИВНИХ УМОВАХ

***Анотація.** В умовах модернізації освітньої галузі, упровадження цифрових технологій навчання, реструктуризації закладів освіти особливого значення набуває адаптивне управління. Одним з вагомих інструментів вивчення стану освітньої організації в умовах війни є моніторинг та діагностика. У рамках проєкту «Подолання освітніх втрат як стратегічна мета закладу освіти в умовах війни» було досліджено якість надання освітніх послуг та пошук шляхів подолання освітніх втрат.*

***Ключові слова:** якість освіти, дослідження, адаптивне управління, освітні втрати, управлінська діяльність.*

Незважаючи на те, що під час війни організаційно-управлінські засади діяльності закладу загальної середньої освіти зазнали суттєвих змін, сучасний менеджер спрямовує зусилля на забезпечення якісної, безпечної освіти учнів та учениць. В умовах воєнного стану особливого значення набуває дотримання вимог Законів України «Про внесення змін до деяких Законів України у сфері освіти», «Про внесення змін до деяких Законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану», роз'яснення МОН України щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану, відповідні рекомендації ДСЯО України

тощо.

Основними орієнтирами для менеджерів освіти залишається реалізація Державних освітніх стандартів, спрямованих на всебічний розвиток, виховання й соціалізацію особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності [1].

В Україні розроблено концептуальні засади освітнього менеджменту, досліджено систему управління освітніми змінами, зокрема, у працях Г. Єльнікової, Л. Калініної, О. Касьянової та інших учених. Проблеми управління закладами загальної середньої освіти знайшли своє відображення в дослідженнях Н. Бібік, В. Маслова, Н. Протасової. У своїх роботах науковці слушно зазначають, що сучасний освітній менеджмент постійно оновлюється, розширюється функціонал керівника, запроваджуються нові управлінські технології.

В умовах модернізації освітньої галузі, запровадження цифрових технологій навчання, реструктуризації закладів освіти особливого значення набуває адаптивне управління. І це не випадково, адже будь-які зміни зовнішнього й внутрішнього середовища впливають на поведінку та світобачення здобувачів освіти, їх ціннісні орієнтації, спосіб життя та мислення. Ось чому проблема застосування адаптивного управління у закладах освіти в процесі впровадження змін, пов'язаних із війною, потребує всебічного глибокого дослідження.

У сфері освіти проблемою адаптивного управління опікуються такі науковці, як Т. Борова, Г. Єльнікова, О. Касьянова, Г. Полякова та інші. Сьогодні адаптивне управління розглядають як процес взаємовпливу, що сприяє адаптації та взаємоприспосуванню всіх учасників освітньої діяльності на основі співробітництва для досягнення мети [2, с. 21-24].

Управління ЗЗСО, що здійснюється в умовах воєнного стану, пов'язане з антикризовим та ситуаційним менеджментом. Науковці Л. Бляхман, О. Кавтиш,

О. Карпенко, Т. Сорочан та інші, вивчаючи суть і завдання антикризового управління, зазначають, що правильне застосування технології антикризового управління може забезпечити протидію негативним тенденціям, допомогти подолати кризу. І навпаки, бездіяльність, очікування того, що всі проблеми будуть вирішуватись самі собою, може спровокувати значне погіршення наслідків кризи [3].

Погоджуємося з думкою тих дослідників, які розглядають ситуаційний менеджмент як прояв адаптивності, адже головне завдання адаптивного управління – це підтримка внутрішньої стабільності системи в умовах постійно змінного зовнішнього середовища і непередбачуваних обставин [4, с. 140-142].

Згадаймо, наприклад, як перехід на дистанційну форму навчання спонукав керівників до створення творчих груп, які за мінімальний період часу дозволили підготувати педагогічні колективи до нових умов організації освітнього процесу.

Дослідник А. Гришук окреслює три основні інструменти антикризового управління, зокрема: моніторинг та діагностика на основі показників стану організації, планування й розробка антикризової стратегії та контролінг [5].

Таким чином, моніторинг та діагностика стану освітньої організації в умовах війни є одним з найбільш вагомих інструментів, який дозволяє коригувати освітній процес та гарантувати його життєдіяльність.

З метою забезпечення гнучкої та продуктивної роботи освітньої системи в умовах дистанційного навчання під час війни в гімназії було здійснено діагностику якості дистанційної освіти щодо виявлення й подолання можливих освітніх втрат і розривів. Такий крок став початком реалізації проєкту «Подолання освітніх втрат як стратегічна мета закладу освіти в умовах війни», у рамках якого було проведено соціологічне дослідження «Школа в умовах війни: якість надання освітніх послуг та пошук шляхів подолання освітніх втрат».

Опитування торкнулось усіх суб'єктів освітнього процесу: учителів, учнів, їхніх батьків, членів адміністрації закладу. Анкета, що була розроблена

ініціативною групою вихованців гуртка «Основи соціологічних знань», була складена таким чином, щоби кожен учасник опитування міг висловити свою, незалежну точку зору, тому результати анкетування виявили низку проблем в організації освітнього процесу під час війни, які негативно позначаються на якості професійної діяльності педагогічного колективу.

Наприклад, відповідаючи на питання про застосування різних видів діяльності під час дистанційного навчання, 80 % учителів стверджували, що регулярно перевіряють домашні завдання, до того ж вони зазначали, що учні мали можливість не тільки побачити свою оцінку, але й отримати коментар. У той же час 75 % здобувачі освіти у своїх відповідях вказували, що домашнє завдання перевірялося вчителем не завжди, частіше – вибірково; оцінки, якщо й коментувалися (32 %), то зрідка або не коментувалися взагалі.

Так само суперечливими були відповіді вчителів та учнів на питання «Як часто під час дистанційного навчання проводилися консультації?» За словами педагогів, – декілька разів на тиждень. А от 86 % учнів 5-9 класів зазначили, що консультацій взагалі не було, або ж майже ніколи не було. Тільки батьки учнів молодшої школи підтвердили, що консультації для дітей відбувалися щодня. Так само розподілилися відповіді респондентів на питання щодо організації навчання учнів у парах, групах, участі в проєктах, ігрових формах роботи.

Серйозним викликом стало те, що майже половина педагогів не вносила корективи до календарно-тематичного планування у зв'язку з об'єктивними та суб'єктивними причинами: припинення уроку через сигнали тривоги, відсутність електрики, пригнічений, тривожний стан дітей, які потребували невідкладної психоемоційної підтримки вчителя.

Велике занепокоєння викликала також інформація про те, що основним методом боротьби з освітніми втратами 76 % вчителів вважали підготовку завдань до самостійної роботи. У той же час майже 90 % школярів зазначали про самостійне опрацювання навчального матеріалу як чи не єдиний засіб стратегії подолання освітніх втрат.

Під час опитування вчителі висловлювали стурбованість зменшенням

кількості учнів/учениць, які володіють уміннями, необхідними для самостійного навчання: уміння планувати час, організовувати свою роботу, самостійно виконувати завдання, здійснювати самооцінювання. За цих обставин стає очевидним той факт, що процес надолуження освітніх втрат шляхом самостійного опрацювання навчального матеріалу, яким скористалися педагоги, був малоефективним, особливо для тої значної частини школярів, які недостатньо володіють або ж зовсім не володіють зазначеними уміннями.

Не можна не звернути увагу на недостатній рівень конструктивної комунікації вчителів із батьками, використання малоефективних в умовах дистанційного навчання форм і методів роботи на уроці, а також невисокий рівень інформаційно-комунікативної компетентності окремих педагогів.

Зрозуміло, що аналіз результатів соціологічного дослідження уможливив прийняття низки управлінських рішень. Так, при обговоренні визначених проблем виникла пропозиція щодо розробки Програми подолання освітніх втрат як своєрідної «дорожньої карти», яка б демонструвала достатню гнучкість і адаптивність освітнього процесу в умовах війни та була диференційовано спрямована як на підвищення якості знань учнів, так і на подолання наявних освітніх втрат.

Програма подолання освітніх втрат, до роботи над якою активно долучилися всі члени педагогічного колективу, представники учнівського самоврядування та батьківський комітет, містить такі розділи:

1) організаційні заходи: видання наказу «Про створення творчих груп з питань підготовки вчителів до подолання освітніх розривів у навчальній діяльності», проведення засідання творчих груп за кафедрами, створення ініціативної групи з планування системи заходів, спрямованих на вирішення проблеми, визначення провідних напрямків діяльності методичних кафедр з питань реалізації проблеми, оформлення довідково-інформаційних матеріалів з визначеної проблеми тощо;

2) заходи щодо підвищення науково-методичного рівня педагогів: проведення педагогічних майстерень, тренінгів, методичних вебінарів тощо;

3) заходи для роботи з учнями, що мають навчальні втрати: створення карт опорних знань з різних предметів, аналіз календарно-тематичного планування з метою виокремлення уроків для повторення, занять консультаційного характеру; організація самостійної роботи, дидактичні ігри, розробка діагностичних тестів для визначення рівня опорних знань учнів та вимірювання освітніх втрат тощо;

4) розділ «Організація підтримки учнів, що зазнали психологічних втрат, а також їх родин»: проведення психологічних хвилинок, упровадження дихальних технік, виконання вправ на зняття м'язового напруження, навчання учнів технік самопідтримки тощо;

5) розділ «Робота з учнями щодо дотримання правил особистої безпеки під час війни»: опрацювання зі школярами правил поведінки під час повітряної тривоги, у разі виявлення вибухонебезпечних предметів, поведінки з незнайомими, людьми у військовій формі тощо;

6) розділ «Взаємодія та співпраця з учасниками навчального процесу»: надання додаткової підтримки дітям з різним рівнем підготовки, потреб, компетентностей та можливостей; співпраця з колегами, обмін досвідом, матеріалами, ресурсами, участь у спільних проєктах; залучення батьків до вирішення визначеної проблеми тощо;

7) розділ «Психолого-педагогічний супровід»: забезпечення комфортного психологічного клімату на уроках в дистанційному режимі; проведення тренінгів, діагностик, зокрема, діагностик емоційно-ціннісного показника, соціальної емпатії тощо;

8) розділ «Моніторинг результативності програми подолання освітніх втрат»: робота над проєктом «Стратегія школи в умовах війни: освітні втрати й пошук шляхів їх подолання».

Важливо відмітити, що на основі матеріалів соціологічного дослідження було сформульовано рекомендації для всіх учасників освітнього процесу, зокрема вчителів, де зазначено про необхідність розроблення плану подолання освітніх втрат з предмета в кожному класі, уважний аналіз календарно-

тематичного планування з метою виокремлення уроків для повторення, коригування, уроків консультаційного характеру; різнорівневих завдань, залучення додаткових інтернет-ресурсів, що дають можливість самостійно повторювати матеріал, а також рекомендації щодо активного використання можливостей гуртків та канікулярного часу.

Таким чином, основою управління закладом освіти в умовах воєнного стану є професійна спрямованість керівника на адаптивне реагування щодо викликів часу, ефективну кадрову та інформаційну політику, створення сприятливих умов для дистанційної роботи, умінь налагоджувати партнерство з усіма учасниками освітнього процесу.

Література

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Єльнікова Г. В. Методологічні підходи до активізації адаптивних процесів в освіті. *Адаптивні процеси в національній системі освіти : [збірник матеріалів V Всеукраїнського наукового форуму / упоряд. О.О. Почуєва; ред. кол.: Г.В. Єльнікова (голова), Г.Ю. Кравченко, Л.О. Лузан, М.Л. Ростока, З.В. Рябова. Харків: Мачулін, 2020. 111 с.*
3. Вознюк Л. Особливості освітнього менеджменту в умовах воєнного стану. URL: <file:///C:/Users/ThinkPad/Downloads/36-Article%20Text-76-1-10-20221014.pdf>
4. Галюк І. Б., Мацькевич О. Ю. Розвиток організаційних знань як основи інноватизації та інноваційного розвитку в контексті міжнародної співпраці. *«Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем» (Івано-Франківськ, 11-13 жовтня 2017 року): Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 2017. 423 с.*
4. Гришук А. І. Антикризисне управління та його інструментарій. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/01/19.pdf>

**Т.В. Лященко, м. Київ,
Україна**

РОЛЬ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Виявлено особливості діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнних дій. З'ясовано їх роль у самореалізації та розвитку творчого потенціалу вихованців. Здійснено аналіз результатів дослідження щодо впливу діяльності закладів позашкільної освіти на процес формування соціально успішної особистості. З'ясовано, що освітня діяльність закладів позашкільної освіти сприяє всебічному розвитку особистості, створюючи умови для творчої активності здобувачів освіти, та формує прагнення особистості до самореалізації.

Ключові слова: позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, особистість, самореалізація, соціальна успішність.

Одним з пріоритетів системи освіти України на сучасному етапі її розвитку є орієнтація педагогічного процесу на формування моральних та життєвих цінностей, задоволення інтересів і потреб особистості, створення сприятливих умов для її самовираження та самореалізації. У Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти, є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству» [4].

Увага педагогів має бути націлена на формування у здобувачів освіти системи загальнолюдських цінностей, уміння творчо та конструктивно підходити до вирішення різноманітних життєвих та суспільних проблем, бути готовими до прийняття свідомих рішень, набути навичок для самостійної побудови своєї діяльності та відносин в соціумі.

Соціальна успішність є результатом діяльності людини, вона характеризується прагненням особистості реалізувати власні потенційні можливості та життєві цілі. Особлива роль в самореалізації здобувачів освіти належить освітній діяльності закладу позашкільної освіти, що здатна забезпечити широкий спектр інтересів та запитів вихованців, сприяти формуванню творчо спрямованої особистості у контексті своєчасного виявлення інтересів, здібностей і нахилів, набуття ними ключових компетентностей.

В основу діяльності закладів позашкільної освіти покладено принцип вільного вибору, добровільна участь в освітньому процесі; відсутність регламентуючих настанов; диференціація за інтересами щодо певної галузі науки, культури, техніки та технологій; окреслення перед кожною особистістю реально досяжних завдань; різноспрямованість видів діяльності та сфер спілкування, що сприяє набуттю досвіду соціальних відносин [1].

Індивідуалізація процесу виховання підростаючої особистості, що є

характерною для закладів позашкільної освіти, допомагає усвідомити свої сильні та слабкі сторони, нахили та здібності, для подальшого успішного індивідуального розвитку особистості, вибору її життєвих пріоритетів та цінностей.

Широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України призвело до стресу всіх учасників освітнього процесу та вивело заклади позашкільної освіти на новий важливий рівень: вони продовжують активно працювати для розвитку творчих здібностей дітей та молоді, забезпечуючи їх змістовне дозвілля та психологічну підтримку.

Станом на березень 2023 року кількість закладів позашкільної освіти становить 1346, у них здобувають освіту 1 011 403 вихованці.

В більшості регіонів нашої країни позашкілля стало тим острівцем миру, де діти можуть відволіктися від страшного повсякдення війни. Відвідуючи гуртки та інші творчі об'єднання закладів позашкільної освіти, вихованці мають можливість займатися діяльністю, котра їм дійсно подобається, є максимально наближеною до суспільних реалій і спрямована на формування у здобувачів освіти ціннісних орієнтацій, застосування набутих теоретичних знань на практиці та успішну адаптацію у позашкільній життєдіяльності.

Позашкільна освіта як соціальний освітній інститут у процесі виховання особистості дитини є найбільш мобільною ланкою освіти України, що відповідає соціальному замовленню, сприяє створенню умов для розвитку індивідуальності, продуктивної активності та творчості, забезпечує задоволення потреб особистості в творчій самореалізації [3].

З метою вивчення потенціалу позашкільної освіти, закладів позашкільної освіти як невід'ємного складника системи освіти України, відповідно до наказу Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» «Про проведення дослідження стану розвитку позашкільної освіти» від 16.06.2021 № 56 нами було проведено дослідження стану розвитку позашкільної освіти в Україні. У 2022/2023 році здійснено II етап дослідження. Отримані в ході дослідження відповіді дають можливість з'ясувати особливості діяльності

закладів позашкільної освіти в умовах воєнних дій; визначити вплив освітньої діяльності закладів позашкільної освіти на підростаючу особистість: самореалізацію, вибір майбутньої професії; відслідкувати взаємозв'язок позашкільної освіти із подальшим навчанням у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, закладах фахової передвищої освіти.

В дослідженні взяли участь керівники закладів позашкільної освіти (вибірку склали 518 осіб). 89,6 % опитаних керівників вказали, що у їхніх закладах навчаються діти-переселенці; у 70,6 % закладів позашкільної освіти створені умови для проведення змішаної та дистанційної форм навчання.

Рис. 1. Наявність умов у закладі позашкільної освіти для здійснення дистанційної та змішаної форм навчання

Освітнє середовище закладу позашкільної освіти передбачає створення та моделювання умов для самореалізації та самоствердження особистості, становлення її як свідомого суб'єкта соціальних відносин [2]. Отож, гурткова робота закладу позашкільної освіти є ефективним шляхом формування соціально компетентної, творчо спрямованої особистості, яка прагне самореалізації.

Згідно вибірки в дослідженні взяли участь 923 вихованці/учні/слухачі закладів позашкільної освіти. Опитування показало, що вони відвідують заклад позашкільної освіти щоб цікаво провести свій час (81,8 %), навчитися новому (79,9 %), поспілкуватися з друзями (56,4 %), поглибити свої знання (40,1 %), самореалізуватися (30,8 %), визначитися з майбутньою професією (25 %) та

набути компетентностей (18,4 %). Варто зазначити, що 72,1 % вихованців самостійно обрали гурток чи інше творче об'єднання.

Рис. 2. Причини відвідування закладу позашкільної освіти

Відповіді респондентів щодо мети відвідування закладу позашкільної освіти демонструють чіткий вектор на розвиток, навчання, самопізнання та набуття досвіду соціальних відносин для подальшої успішної інтеграції у суспільство.

Соціально-психологічний клімат колективу – вирішальний чинник успішної діяльності людини в усіх сферах життя суспільства та один з показників ефективності освітнього процесу. Заклад позашкільної освіти є середовищем для реалізації потреби підростаючої особистості у комунікації, налагодженні конструктивної взаємодії з однолітками. 92,3 % опитаних вихованців подобається колектив гуртка, у якому вони зараз навчаються, 74,3 % вихованців/учнів/слухачів планують і надалі продовжити навчання/обрати майбутню професію за напрямом роботи гуртка.

В дослідженні також взяли участь батьки вихованців/учнів/слухачів закладів позашкільної освіти. Кількість їх згідно вибірки складає 923 особи.

На думку 93,1 % опитаних батьків, навчання у закладі позашкільної

освіти сприяє творчому розвитку особистості дитини; 92,6 % переконані, що відвідування закладу позашкільної освіти сприяє покращенню психологічного стану дитини. Також, 93,6 % респондентів вказали, що найголовнішим мотивом відвідування дитиною закладу позашкільної освіти є її власне бажання.

Рис. 3. Ступінь ефективності впливу позашкільної освіти на покращення психологічного стану дитини

Як бачимо, в умовах збройної агресії росії проти України діяльність закладів позашкільної освіти набула особливого значення, адже вони змогли мобілізувати наявні ресурси та стали тим надійним тилом, який здатен не лише створити умови для всебічного розвитку підростаючої особистості і проведення педагогічно зорієнтованого дозвілля, а й забезпечують моральну підтримку та психологічне розвантаження дитини.

Результати дослідження дають змогу говорити про вагомий вплив освітнього середовища закладу позашкільної освіти на особистість вихованців: від створення сприятливих умов для творчої діяльності здобувачів освіти, до самостійної творчості, що забезпечує потребу особистості у саморозвитку, самореалізації, побудови планів майбутньої успішної діяльності та досягнення нею життєвого успіху у майбутньому.

Література

1. Биковська О. В. Педагогіка позашкільної освіти як субдисципліна педагогіки 215. *Рідна школа*. 2016. № 11–12. С. 48–53.
2. Литовченко О. В. Соціально-виховне середовище позашкільних навчальних

закладів як чинник соціального становлення особистості. *Освітологічний дискурс*. 2011. № 1. С. 121-133. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2011_1_14.

3. Лященко Т. В. Вплив закладу позашкільної освіти на соціальне самовизначення підлітків *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)*. 2023. Вип. 1(8). С. 13-22.

4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

*І.О. Малахова, м. Київ,
Україна*

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК МАЛЮВАННЯ

***Анотація.** Тези присвячені питанням розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку. Обґрунтовано і доведено актуальність розвитку творчого потенціалу дітей старшого дошкільного віку та ефективність впливу використання нетрадиційних технік малювання.*

***Ключові слова:** творчі здібності, творчий потенціал, нетрадиційні техніки малювання creative abilities, creative potential, non-traditional drawing techniques.*

Розвиток творчого потенціалу у дітей старшого дошкільного віку є однією з актуальних завдань закладу дошкільної освіти, оскільки розвиток творчого потенціалу є однією із цінностей дошкільної освіти. Задля розвитку творчих задатків та здібностей у дітей старшого дошкільного віку варто застосовувати дійсно ефективні та неординарні методи і засоби роботи.

Відомим є той факт, що малювання є універсальним видом діяльності, який так полюбляють діти, а також який виконує такі завдання: розвиток дрібної моторики, сприймання, мовлення, уяви, орієнтування у просторі, мислення та ін. Проблема розвитку творчого потенціалу у дітей старшого дошкільного віку засобом нетрадиційних технік малювання є актуальною.

Поняття «творчість» має різноманітне пояснення та проявлення. Воно поєднується з творчим потенціалом, творчими можливостями та здібностями, творчим мисленням, творчою активністю, творчою особистістю та працею та ін. Творчість – це певний процес створення особистістю унікального продукту на основі власного досвіду та має здібності до цього.

Відомий український педагог В.Сухомлинський є одним із першим, хто

надав великого значення саме дитячій творчості, порівнюючи її з «живою водою», яка надає дитині свіжі сили та допомагає долати будь-які труднощі та перешкоди на своєму шляху. На думку В.Сухомлинського творчість має починатися там, де інтелектуальні та естетичні надбання стають засобами пізнання, опанування, перетворення світу, а особистість людина поєднується з її духовними надбаннями [6].

На думку А. Лукановської, творчий потенціал – це певне внутрішнє джерело творчості, що є взаємодією якостей та властивостей особистості, які здатні реалізуватися у конкретному творчому акті. Дослідниця вважає, що у філософському плані, творчий потенціал розглядається як синтетична якість індивіда, яка характеризує міру її можливостей ставити та вирішувати нові завдання у певній сфері діяльності, яка має суспільне значення [3].

І. Волощук у своїх дослідження зазначає те, що творчий потенціал визначається основними формами прояву психіки людини: пізнавальними процесами, емоційно-вольовими процесами, психічними станами та якостями і тощо. Можна зробити висновок, що творчий потенціал особистості має загальнолюдську природу [1].

Ц. Сунь стверджує, що творчий потенціал можна визначати як інтегративну властивість, яка формується на основі задатків у процесі взаємодії особистості з навколишнім середовищем, а також є результатом розвитку її психічних процесів і умовою успішної життєдіяльності [5].

М. Ніколенко та Т. Атрошенко вважають, що нетрадиційні техніки є певним поштовхом до розвитку уяви, творчості, прояву самостійності, ініціативи, а також вираження індивідуальності через художню діяльність. Застосовуючи та поєднуючи різноманітні способи вираження в одному малюнку, діти навчаються самостійно вирішувати, яку техніку їм використати для того, щоб образ вийшов яскравим та виразним, що сприяє розвитку креативного мислення, яке є одним із основних компонентів творчого потенціалу [4].

На думку О. Заєць використання нетрадиційних технік малювання у

роботі з дітьми старшого дошкільного віку є доцільним та ефективним, оскільки малювання є улюбленим засобом відображення дійсності дитиною; нетрадиційні техніки малювання дають можливість виявити творчі здібності у дитини. Завдяки технікам малювання процес розвитку творчості стає цікавим та захоплюючим. Нетрадиційні техніки малювання сприяють тому, щоб заняття проходило у творчій атмосфері з використанням різних способів заохочення [2].

Таким чином, можна визначити творчий потенціал як здатність особистості створювати унікальні продукти на базі власного досвіду. Компонентами творчого потенціалу можливо визначити наступні: пізнавальна та емоційно-вольова сфера, якості та риси особистості, креативність тощо.

Для розвитку творчого потенціалу у дітей старшого дошкільного віку слід використовувати неординарні та захоплюючі методи, які сприятимуть прагненню дітей створювати різноманітні вироби та продукти творчості. Одним з таких методів вважається нетрадиційні техніки малювання. Серед нетрадиційних технік малювання визначають наступні: малювання пальчиком, малювання жмаканим папером, малювання на зволоженому папері, ляпкографія, аерографія, малювання свічкою, малювання шматками овочів, набризк, малювання зубкою щіткою і тощо.

Нетрадиційні техніки малювання є тим засобом, котрий допомагає розвивати у дітей старшого дошкільного віку не тільки творчий потенціал, а і пізнавальні та емоційно-вольові процеси. Цей метод можна використовувати як арт-терапію для дітей з різними порушеннями у розвитку.

Отже розвиток творчого потенціалу у дітей старшого дошкільного віку є невід'ємною складовою роботи з дітьми, оскільки це сприяє гармонійному та всебічному розвитку у подальшому. Різні нетрадиційні техніки малювання є гарним засобом роботи, який сприяє не тільки розвитку творчого потенціалу, а й креативності, мислення, уваги, уяви та інших пізнавальних процесів. Нетрадиційні техніки є доцільними у роботі з дітьми старшого дошкільного віку та позитивно впливає на розвиток дітей як творчої та креативної

особистості.

Література

1. Волощук І. Науково педагогічні основи формування творчої особистості. Київ: Пед. думка, 1998. 160 с.
2. Заєць О. Розвиток творчих здібностей старших дошкільників засобами нетрадиційних технік малювання. *Міністерство науки і освіти України. Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. Інститут розвитку дитини*. 2015. С. 106.
3. Лукановська А. Творчий потенціал особистості: структурні компоненти. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2010. № 8.
4. Ніколенко М., Атрошенко Т. Нетрадиційні техніки малювання як засіб формування креативного мислення дітей старшого дошкільного віку. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*. 2021. № 69. С. 84-87.
5. Сунь Ц. Сутність поняття творчий потенціал особистості. *Педагогічний альманах*. 2017. № 36. С. 29-33.
6. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. Київ: Радянська школа, 1976. Т. I : Методика виховання колективу. 1976. 637с.

**Р.В. Малиношевський, м. Київ,
Україна**

ОСВІТНІ ТА ВИХОВНІ ВТРАТИ: ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. За останній рік на рівні експертних дискусій, урядових дебатів та політичних заяв полемізується питання подолання освітніх втрат і розривів. Проблемним полем такого дискурсу є не лише питання, що саме вважати освітніми втратами/розривами та яка їх глибина, а й питання щодо пошуку дієвих механізмів та інструментів їх нівелювання, формування виважених політик надолуження освітніх втрат. Разом з тим, не менш важливими, а подекуди і більш екзистенційно значущими є виховні втрати, які не такі очевидні. Однак, їх вплив на співбуття є істотним.

Ключові слова: проблеми виховання, освітні втрати, виховні втрати, воєнний час.

У високо глобалізованому світі доступ до якісної освіти і забезпечення високоякісних освітніх послуг є прямою інвестицією у розвиток людського капіталу, а отже і забезпечення національного добробуту та конкурентоспроможності держав на світовому ринку. З огляду на це якісні освітні послуги у вартісному вимірі є досить дорогими. І принципово не важливо, з якого джерела ця вартість буде сплачена самим здобувачем освіти, з державного бюджету чи на паритетних засадах. Невидима рука ринку буде коригувати зростання вартості в залежності від якості – чим вища якість, тим вища ціна. Однак, освіта й освітні послуги не редукуються виключно до набуття знань, компетентностей та вмінь. У національній традиції освіта

нерозривно пов'язана з вихованням. На певних рівнях освіти виховний вплив домінує над освітнім, на інших навпаки. Проте, виховання завжди присутнє, тому освіта і має формувальний вплив на особистість. Особливо у ціннісному вимірі. Вона задає змістовний вектор життєдіяльності людини, а виховання наповнює його сенсами. У виховному процесі формується ціннісне і високосмислове ядро особистості.

Природньо, що вихований процес не редукується виключно до впливу в системі освіти. Існує велике коло соціальних інститутів, які безпосередньо чи опосередковано здійснюють виховний вплив на зростаючу особистість з тією чи іншою мірою ефективності. Безумовно, що такі інститути з плином часу розширюються внаслідок інноваційного прогресу. Зокрема, ще два десятиріччя тому вплив соціальних мереж і медіа на формування цінностей особистості був мінімальний. Тепер же він істотний. Також, безсумнівним є те, що серед множини впливів інститут сім'ї та освіти мають ключове значення. Для нашої національної традиції на рівні громадського дискурсу є властивою полярність у визначенні ваги впливу сім'ї та освіти на виховання. Зокрема, популярною є думка, що все виховання здійснюється сім'єю, а у заклад освіти дитина має вже прийти вихованою, де буде концентруватися виключно на навчанні. Якщо ж виникають якісь виховні проблеми, то вирішувати їх мусять батьки. Проте, з дошкільного віку дитина і до випуску перебуває в системі національної освіти, яка здійснює фундаментальний виховний вплив на її становлення. Він може бути формувальним, доповнювальним, компенсаторним, підтримувальним тощо. Але факт він є. Відтак, ті проблеми, які притаманні освіті притаманні і вихованню.

Вперше, національні уряди в рамках формування і реалізації освітніх політик, освітні експерти у сфері освіти акцентували увагу на наявності освітніх втрат і розривів під час пандемії COVID-19. Необхідність проведення карантинних заходів, вимушене соціальне дистанціювання радикально обмежили доступ дитини до освіти. Так, цифрофізація освіти і розвиток цифрових освітніх платформ стали компенсаторним механізмом, який

покликаний був нівелювати проблему доступу до закладів освіти і дозволяв пролонгувати освітній процес. Щоправда, необхідність родинам мати необхідні цифрові засоби, мати доступ до швидкісного інтернету, вимушена потреба виступати у ролі асистента вчителя без наявності необхідного багажу знань, поглибили соціальну нерівність у здобутті освіти. Освітяни, фактично перебували в тих самих умовах, коли швидко адаптувалися до наявних соціальних та технічних умов. Закономірно, що в пікові моменти освітній процес мав переривистий характер, акцент робився на самостійній роботі по завданнях. А в деяких предметних галузях, без відповідного віртуального моделювання базових процесів мав виключно умоглядний характер.

В Україні ж склалася геть унікальна ситуація, де постковідні освітні виклики були помножені на виклики, обумовлені широкомасштабним військовим вторгненням росії. Елементарно діти довгий період не мали змоги навчатися навіть у регіонах, де не відбуваються прямі бойові дії. Й нині освітній процес переривається підчас повітряних тривог, не реалізується на територіях пограниччя тощо.

Освітні експерти констатують, що в Україні поглибилися освітні втрати і розриви, що є серйозним викликом для майбутнього, для розвитку економіки, національного добробуту. І це суттєва перепона для розвитку особистості і розвитку людського капіталу в країні. Очевидно, що це є істотною проблемою для держави і є предметом регулювання в межах реалізації державної політики у сфері освіти. Зокрема, це акцентовано підчас слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій, які відбулися 7 червня 2023 року.

На рівні експертів з освіти дискутується декілька субпроблем. Перш за все, ми не знаємо реальної глибини освітніх втрат і освітніх розривів. Оскільки, відсутня прийнятна уніфікована методика їх визначення. Відсутні об'єктивні великі дані щодо реальних навчальних досягнень, які були б нормативною точкою відліку. Тобто такими, з якими можна порівнювати сучасний стан. По-друге, йде пошук ефективних механізмів та інструментів їх подолання.

Наприклад, в кінці навчального 2023 року пропонувалося: пролонгація навчання на один місяць, створення навчальних таборів, створення державного банку репетиторів, які б надолужували з дітьми навчання, створення кетч-ап класів тощо. Неодноразово акцентувалося, що позашкільна освіта, STEM-освіта можуть бути прийнятними і ефективними інструментами подолання освітніх втрат. Однак, й нині оптимальних інструментів та механізмів цементованих у відповідні освітні державні й регіональні політики не існує.

На рівні національного освітнього законодавства визначено, що одним із принципів освітньої діяльності є – єдність навчання, виховання і розвитку. Це визначено базовим Законом України «Про освіту», спеціальним законом «Про повну загальну середню освіту», у якому статтею 15 «Виховний процес» унормовано, що «виховний процес є невід’ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти» [2]. Тобто, у національному законодавстві закріплено національну традицію розуміння і сприйняття єдності і нерозривності освіти і виховання. А отже, фактично, якщо існує нерозривна єдність, то проблеми і виклики для одного властиві й іншому.

Можемо констатувати, що й виховному процесові властиві втрати/розриви. Так у рішенні слухань Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій від 7 червня 2023 року, зазначено, що однією з складових родового поняття «освітні втрати» є «виховні втрати. Щоправда, у цих рішеннях неповною мірою встановлена причинність їх виникнення. Вона редукована до унеможливлення дитиною відвідувати заклади позашкільної освіти в період карантинних заходів та в умовах воєнного стану. Більш виваженим є визначення «виховні втрати» запропоноване вченими Інституту проблем виховання НАПН України, яке на рівні комітетських рішень запропоновано кваліфікувати «виховні втрати як порушення особистісного та соціального розвитку особистості, яке виникає внаслідок науково-методичної невідповідності суспільним викликам чи системного порушення цілеспрямованого виховного процесу, що призводить до деформації особистісних цінностей та моделей поведінки» [3]. Й першопричиною їх є

порушення цілісного виховного процесу, неможливість дитини відвідувати заклад освіти, коли вона тотально перебуває в ціннісному полі родинного виховання з множиною позитивних впливів та властивих недоліків, коли перебуває у виховному полі інших інститутів виховання.

На відміну від вимірювання навчальних втрат у подоланні виховних втрат існують дещо інші проблеми. Якщо в освіті з високим рівнем ймовірності можна визначити освітні втрати по рівню навчальних досягнень, по рівню сформованості компетентностей у кожному класі відповідно до державних стандартів, то яким чином можливо достовірно виміряти виховні втрати. Що є нормативною моделлю «вихованості» особистості і чи може така модель бути стандартизованою? З чим ми можемо релевантно порівнювати сучасний стан вихованості, який оптимальний виховний мінімум чи максимум у певному віці. Якщо для визначення глибини освітніх втрат пропонується порівнювати актуальний стан з дослідженнями якості освіти (на кшталт PISA) або з іншими подібними дослідженнями з великою вибіркою, то з якими попередніми дослідженнями «вихованості» чи якості виховання можна порівняти нинішній стан? Такі набори поки що відсутні. Більшою мірою існують окремі наукові розвідки, які демонструють початкові тенденції, які можуть перетворитися в устійливі тренди.

Інше питання за рахунок, яких механізмів та інструментів можна ефективно подолати виховні втрати. Очевидно, що в першу політика надолуження буде орієнтована на подолання освітніх втрат/розривів, що потребуватиме додаткового час, більшої залученості до процесу освітян, орієнтація розробників освітніх інновацій на таку потребу. Отже, ефективний час для прямої виховної дії буде мінімізуватися, що потребуватиме перегляду логіки розгортання виховного процесу, абсолютного оновлення традиційних методів, форм та засобів виховання, посилення взаємодії між закладами освіти різного рівня для конструктивної виховної синергії.

На сьогодні, в умовах екзистенційної загрози державі магістральним устійливим виховним трендом є високий рівень патріотизму і національної

свідомості у зростаючої особистості. Освіта і виховання, безперечно, відіграють у цьому ключову роль. Природньо, що патріотизм, ядро цінностей з яких він складається, не можуть виступати абсолютним еквівалентом вихованості особистості, але може стати потужним підґрунтям на якому буде надбудовано інші якості, сформовано інші цінності.

Література

1. Про освіту: Закон України від 02.07.2023 р. № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 19.11.2023)
2. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 05.06.2023 р. № 463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>(дата звернення 19.11.2023)
3. Рішення Комітету з питань освіти, науки та інновацій Верховної ради України “Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті на тему: «Освітні втрати й освітні розриви на рівні загальної середньої освіти: вимірювання та механізми подолання». URL: <https://kno.rada.gov.ua/uploads/documents/38605.pdf> (дата звернення 19.11.2023)

**В.В. Мачуський, м. Київ,
Україна**

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. *Стаття присвячена проблемі інноваційного розвитку позашкільної освіти в сучасних умовах. З'ясовано, що інноваційний розвиток позашкільної освіти як безперервний процес якісних змін в освіті, що відбуваються завдяки впровадженню інновацій, стає об'єктом державного управління, основні функції якого повинні бути спрямованими на: аналіз проблем в освіті; прогнозування майбутнього розвитку; визначення напрямів інноваційного розвитку; стимулювання процесів генерування інновацій; експертизу інновацій та відбір інноваційних проєктів; моніторинг інноваційної освітньої діяльності.*

Ключові слова: *інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, освітній процес, вихованці закладу позашкільної освіти.*

В умовах соціальних, політичних та економічних реформ, демократизації суспільства й гуманізації освіти значно підвищився попит дітей та їхніх батьків на додаткові освітні послуги, які заклади загальної середньої світи не в змозі надати. Розв'язання цієї важливої проблеми полягає в необхідності створення освітнього середовища, відкритого для будь-якої дитини. Саме така ідея є основою освітньої діяльності закладів позашкільної освіти, які сьогодні залишились чи не єдиними інститутами виховання зростаючої особистості за межами школи. Тому вони й покликані сприяти соціальній адаптації особистості до реалій життя.

Вагомими принципами позашкільного освітнього процесу є його індивідуалізація, добровільність, пріоритет виховання, співтворчість, єдність розвитку і саморозвитку, емоційна привабливість міжособистісних взаємин. У позашкільному освітньому процесі дитина не просто відтворює те, що засвоює. Завдяки своїй унікальності й неповторності вона розвиває, удосконалює, доповнює знання. У цьому й полягає закон творчої поведінки, що заперечує функціональний підхід до дитини, особливості методів позашкільного освітнього процесу, які будуються на всілякому заохоченні максимального творчого самовиявлення дитини, багатстві вражень, створенні спеціально передбачених і організаційних оптимальних стосунків, які є джерелом продуктивної творчої діяльності.

Потрібно акцентувати на тому, що освітній процес у закладах позашкільної освіти за своєю сутністю, на відміну від освітнього процесу закладів загальної середньої освіти, відрізняється набагато складнішою структурою, значним розмаїттям форм організації та педагогічних методів реалізації.

Обґрунтування освітнього процесу в закладах позашкільної освіти та його виховний потенціал розкривається в працях О. Биковської, В. Вербицького, О. Литовченко, Г. Пустовіта, О. Семенова, Т. Сущенко та інших. У наукових дослідженнях визначено, що необхідно активізувати реальний перехід від різноманітної за змістом і якістю позашкільної освітньої діяльності до інноваційної, науково обґрунтованої й логічно вибудованої на сучасних психолого-педагогічних теоріях, концепціях і підходах освіти та виховання підростаючого покоління, з урахуванням положень, закладених в концепції «Нова українська школа». Відтак, зміст і технології, що реалізуються у закладах позашкільної освіти, мають бути спрямовані на формування і розвиток особистості учня.

Забезпечення інноваційного розвитку національної системи позашкільної освіти здійснюється нині у контексті оновлення загальноєвропейських і світових гуманістичних освітніх парадигм і пов'язана з визнанням значущості

знань як рушійної сили суспільного прогресу та добробуту. Ці зміни стосуються створення нових освітньо-виховних моделей, перегляду змісту навчально-дидактичних матеріалів, форм і методів навчання і виховання молодого покоління. Набуття молоддю знань, інтелектуальних умінь і практичних навичок, їх трансформація у досвід пізнання навколишнього світу, пошук свого власного місця в ньому стає можливим за умови обґрунтування і розробки сучасних методологічних основ освіти і виховання учнів. Розв'язання цієї проблеми особливо актуалізується в контексті визначення теоретичних засад розвитку освіти і виховання учнів у вільний від навчання в школі та інших закладах освіти час, зокрема у закладах позашкільної освіти.

Поняття «інновація» походить від англійського слова «innovation», переклад його означає «уведення новацій». Innovation (англ.) – утворено з двох слів – латинського «новація» (новизна, нововведення) і англійського префікса «ін.», що означає «у», «уведення». Тому, в перекладі з англійської мови «інновація» означає: введення нового.

В науці розрізняються поняття «новація» та «інновація». На думку вчених, інновація є результатом породження, формування і втілення нових ідей, а новація є результатом творчого пошуку окремої особи або колективу, що відкриває принципово нове в науці і практиці [6, с. 5].

Інноваційна діяльність – процес, спрямований на реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у повий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, а також супутні наукові дослідження і розробки [4, с. 15].

Сучасна позашкільна освіта має інноваційний характер, тому нині у полі зору сучасних учених і педагогів перебуває питання інновацій в освіті та їх співвідношення з традиційними стратегіями навчання. Нове тисячоліття вимагає людей, готових сприйняти виклики часу, відповісти на зміни та відповідальних за свій розвиток.

Реалізація завдань інноваційного розвитку позашкільної освіти забезпечується створенням спеціального механізму взаємодії інноваційних процесів з національними освітніми традиціями й освітніми тенденціями розвитку світової педагогічної теорії і практики, розробкою моделі управління інноваційною діяльністю педагогів закладів позашкільної освіти у межах національного освітнього простору відповідно до мети та завдань реформування.

Із позицій діалектики розвиток – це процес закономірної якісної зміни. Причому слід зазначити, що характер розвитку універсальний, адже його закономірності можливо застосувати до всіх систем: біологічних, технічних, соціальних, економічних. Діалектичне уявлення про розвиток створює базис теорії: закон єдності та боротьби протилежностей, закон переходу кількісних змін в якісні та закон заперечення заперечень, по суті, розглядають із різних сторін процес розвитку. Закон єдності та боротьби протилежностей показує джерело, причину руху (зміни); закон переходу кількісних змін в якісні пояснює, як відбуваються зміни під час розвитку; закон заперечення заперечень характеризує спрямованість і обґрунтовує прогресивний характер розвитку [2, с. 8].

Польською вченою К. Ангеловські «педагогічна інновація», «педагогічне нововведення», «інноваційна педагогічна діяльність» розуміються як зміни, спрямовані на вдосконалення та розвиток виховання й освіти [1, с. 37].

На розрізненні понять «освітні інновації» й «педагогічні інновації», які не утворюють синонімічний ряд категорій, наполягає Л. Буркова. Освітні інновації стосуються системи освіти, її структур, освітніх процесів, що в ній відбуваються, тому спрямовані на реалізацію цілей і завдань освітнього рівня – поліпшення якості освіти, освітніх послуг. Педагогічні інновації є одним із аспектів освітніх інновацій. Вони охоплюють сферу педагогічного процесу й спрямовані на розв'язання відповідних задач [3].

Ефективність реалізації нововведень значною мірою залежать від інноваційного потенціалу закладу позашкільної освіти. Під інноваційним

потенціалом позашкільної освіти ми розуміємо здатність створювати, сприймати та реалізовувати педагогічні нововведення. Здатність до реалізації конкретного нововведення виявляється в наявності матеріально-технічної, фінансової бази, особистісно-мотиваційної підтримки педагогічних ініціатив, особливостей закладу як організаційної системи у створенні інноваційного середовища.

У сучасній практиці реалізуються різні підходи до управління інноваційною діяльністю. Виділяють підходи за суб'єктами управління, за орієнтацією на процес або на результат. Однак основою усіх підходів є забезпечення умов для інноваційної діяльності. Аналіз наукових джерел свідчить, що до таких умов належать: кадрові, організаційні, фінансові, інформаційні, технологічні ресурси; дотримання умов, необхідних для ефективного перебігу інноваційних процесів, сприятлива соціально-психологічна атмосфера, готовність вчителя до інноваційної діяльності, подолання опору змінам. Однак практика управління інноваційною діяльністю свідчить, що навіть найвищий за певних умов результат ще не є показником його ефективності. Суттєву роль в успішному управлінні нововведеннями відіграють ціль, засоби управлінського впливу, функціональний склад, організаційні структури, технології та підходи, які визначають характер планування нововведень, їх організацію, керівництво та контроль.

Управляти інноваційними процесами у закладах позашкільної освіти означає здійснювати процес переведення системи позашкільної освіти у якісно новий стан, більш відкритий щодо попереднього, створюючи при цьому відповідні умови для постійної реалізації освітніх інновацій; надання якісних освітніх послуг.

Тому, послідовний, цілеспрямований і системний вплив органів управління на інноваційні процеси в позашкільній освіті сприяє утвердженню інноваційної моделі її розвитку.

Інноваційною в позашкільній освіті можна вважати діяльність з модернізації чи осучаснення освітньої практики шляхом розширення та

освоєння нових напрямів позашкільної освіти, створення навчальних програм з позашкільної освіти нового покоління, запровадження ефективних способів і засобів досягнення цілей позашкільної освіти.

В результаті продуктами інноваційної діяльності стануть новації, які спроможні будуть позитивно впливати на результати діяльності закладів позашкільної освіти, визначатимуть її подальший розвиток і характеризуватимуться новим чи вдосконаленим змістом, освітніми моделями та відповідними системами управління, зафіксованими у формах, придатних для апробації, розповсюдження та впровадження.

Інноваційний потенціал позашкільної освіти можна віднести до модифікаційних нововведень, які пов'язані з удосконаленням, раціоналізацією, видозміною, модернізацією педагогічних засобів (навчальні програми, методики, педагогічні технології). Основними джерелами інноваційних ідей розвитку позашкільної освіти виступають потреби держави й соціальне замовлення суспільства; досягнення та розробки з психології, педагогіки, соціології, інших наук про людину; досягнення педагогічної тематики; власний професійний досвід педагогів-позашкільників, практичне педагогічне мислення; аналіз результату організації освітнього процесу і процесу функціонування закладу; аналіз психолого-педагогічної літератури, педагогічних періодичних видань.

Діяльність з модернізації змісту позашкільної освіти в рамках стратегії інноваційного розвитку організовується відповідно до стандартної схеми інноваційного педагогічного процесу, який включає в себе сукупність таких послідовних дій, як: усвідомлення необхідності змін; оцінка ситуації; формування проблеми; вибір варіанту вирішення проблеми; прийняття рішення про нововведення; експериментальна перевірка нововведень; підготовка та підвищення кваліфікації кадрів; формування позитивного ставлення до нововведень; впровадження нововведень; оцінка результатів впровадження нововведень.

Інноваційна діяльність дозволяє розкрити сутність модернізації змісту

позашкільної освіти, в основі якої зміна пріоритетів в освітньому процесі – на перший план виступають: розвивально-пізнавальна функція; активне використання пошукових, дослідницьких методів в роботі педагогів, які стають реформаторами власного досвіду освітньої діяльності; створення освітнього середовища, де панує ситуація успіху та створюються можливості для набуття вихованцями життєво необхідних компетентностей. Подальші зміни в стратегії розвитку позашкільної освіти забезпечать можливості для навчання особистості протягом життя.

Таким чином, інноваційний розвиток позашкільної освіти як безперервний процес якісних змін в освіті, що відбуваються завдяки впровадженню інновацій, стає об'єктом державного управління, основні функції якого повинні бути спрямованими на: аналіз проблем в освіті; прогнозування майбутнього розвитку; визначення напрямів інноваційного розвитку; стимулювання процесів генерування інновацій в позашкільній освіті; експертизу інновацій та відбір інноваційних проєктів; моніторинг інноваційної освітньої діяльності.

Література

1. Angelovski K. Teachers and innovation. Łódź.
2. Ватченко О. Б., Ватченко Б. С., Черевко О. Л. Інноваційний розвиток підприємства : навчальний посібник. Дніпро : Акцент ПП, 2017. 404 с.
3. Гура О. І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності : навчальний посібник. Київ : Центр навч. літ-ри, 2005. 224 с.
4. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 358 с.
5. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге видання, доповне. Київ : Академвидав, 2012. 357 с.
6. Пашута М. Т., Шкільнюк О. М. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 118 с.

***М.В. Михайліченко, м. Київ,
Україна***

ЕЛЕКТРОННІ ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ БАТЬКІВ ЯК ЗАСІБ РОЗШИРЕННЯ ОСВІТЬНОГО КОНТЕНТУ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Проаналізовано можливості цифрових технологій в закладі дошкільної*

освіти, визначено принципи використання електронних дидактичних матеріалів, з'ясовано змістове наповнення веб-ресурсів експериментальних ЗДО.

Ключові слова: дошкільний вік, дидактичні матеріали, цифровий освітній контент, пізнавальний розвиток, робота з батьками

Забезпечення рівного доступу до дошкільної освіти дітей раннього та дошкільного віку на сьогодні відбувається в умовах функціонування інформаційного середовища, що охоплює взаємодію учасників освітнього процесу, а саме дітей, педагогів, батьків [1; 6].

Така взаємодія передбачає формування інформаційного освітнього середовища закладу дошкільної освіти, зумовленого поетапним вирішенням завдань цифровізації системи освіти, що передбачає зміни у змісті та організації освітнього контенту, в структурі та організаційних принципах діяльності закладів освіти [4].

Це загалом сприяє:

- 1) в управлінських процесах – застосуванню нових інформаційних технологій, наприклад, узагальнення та облік методичних ресурсів вихователів;
- 2) в освітніх процесах – наповненню актуальним інформаційно-методичним забезпеченням, зокрема спеціальним дидактичним матеріалом (цифровим освітнім контентом) для закладів дошкільної освіти, який містить різноманітні ігри, картки для дітей, засоби для навчання грамоти, роздатковий матеріал для дошкільнят тощо.

Теоретичні дослідження виокремлюють ряд дидактичних напрямків використання цифрових технологій у ЗДО [3; 5; 6]. Це гра, творчість, дозвілля та навчання.

Моделями використання цифрових технологій можуть бути:

- візуальна (презентації, мультимедіа);
- ігрова (навчальні ігри та інтерактивні іграшки);
- методична (дидактичні матеріали);
- підготовча (матеріали для проведення занять, наприклад шаблони, що роздруковуються);
- діагностична (уміння користувача);

- інформаційна (засвоєння нового);
- комунікаційна (навички взаємодії).

Беззаперечно, що застосування цифрових технологій у дошкільній освіті перетворює дитину з пасивного слухача та спостерігача на активного суб'єкта взаємодії [3].

Ми зорієнтовані на врахування ідей вітчизняної практики, зокрема авторства Т. І. Поніманської, класифікації різних видів діяльності, які характерні для періоду дошкільного дитинства.

До них належать: рухова, ігрова, комунікативна, мовленнєва, здоров'язбережувальна, мистецько-творча, пізнавально-дослідницька, господарсько-побутова діяльність.

Така практика організації видів діяльності:

- 1) враховує вікові особливості дітей 3-7 років життя;
- 2) визначає освітні завдання щодо збагачення та оволодіння різними видами діяльності;
- 3) формує системні професійні знання педагогів щодо підтримання та розвитку в дітей творчих, самостійних, якісно нових характеристик.

Означена сутність різних видів діяльності дітей дошкільного віку відповідно до Базового компонента дошкільної освіти [1] є продуктивною, оскільки спрямовує на досягнення освітніх результатів (компетентностей) з урахуванням вікових особливостей дошкільників, забезпечує неперервність здобуття освіти впродовж життя та наступність між дошкільною і початковою шкільною освітою.

Такий підхід системно характеризує очікування результатів дошкільної галузі через визначення рівня освіченості, вихованості та розвиненості дитини й орієнтує всіх, хто причетний до освіти дітей, на об'єднання зусиль для встановлення змісту дошкільної освіти й розроблення освітніх програм, забезпечення матеріально-технічної бази і створення умов для реалізації завдань доступної та якісної дошкільної освіти [2].

Інтеграція можливостей цифрових технологій та засобів у роботу

педагогів ЗДО створює умови для комплексного розвитку мовних навичок, соціальної взаємодії, пізнавальної сфери, зорово-моторної координації, рухової активності.

Відтак, дошкільнята навчаються мислити, сприймати цілісно навколишній світ, орієнтуватися в просторі і часі, опановувати мову тощо. Водночас, потребують детального розгляду з батьками питання впливу негативного контенту на дошкільнят, психологічного супроводу в умовах сьогодення, використання цифрових технологій з дітьми з особливими освітніми потребами, доцільні методи і прийоми роботи в умовах дистанційної освіти тощо.

Таким чином, інтеграція можливостей цифрових технологій в освітній процес закладу дошкільної освіти дозволяє цілісно та цікаво для сучасних дітей представляти інформацію з різних освітніх галузей, видів діяльності в процесі реалізації вимог Базового компонента дошкільної освіти для забезпечення соціальної адаптації та готовності продовжувати освіту [1; 2; 4].

Значущість організації такого навчання (розвиток творчих здібностей, пізнавальна та рухова активність дошкільників, мовленнєвий розвиток) пов'язана з тим, що діти залучаються в освітній, безпечний та розвиваючий контент, у них формується цілісна картина оточуючого світу, збагачується уявлення про різні аспекти реального життя в умовах цифрового суспільства [5].

На нашу думку, обираючи дидактичний матеріал для батьків, слід врахувати певні організаційні принципи.

Це, насамперед:

- системність, а саме наскільки матеріал систематизований, чітко і обґрунтовано виділені елементи змісту, теоретичної та практичної частин;
- доступність, зокрема наскільки наочно-дидактичний матеріал підібраний з врахуванням закономірностей становлення і розвитку, вікових й індивідуально-психологічних особливостей дитини;
- ілюстративність, де важливі яскравість зображення, великий розмір,

відсутність зайвих деталей;

- варіативність, адже дидактичний матеріал і посібники доцільно використовувати і на заняттях, і вдома, наявність завдань і вправ різного типу, їх збалансованість, актуальність).

Проведене нами вивчення контенту веб-ресурсів закладів дошкільної освіти дозволяє стверджувати, що адміністрації та розробники сайту враховують необхідність інформаційної взаємодії між учасниками освітнього процесу.

Як правило, на сайтах ЗДО наявні відповідні посилання «Батькам», «Батьківська сторінка», «Взаємодія з батьками» тощо. Наповнення таких сторінок передбачає інформацію про події в закладі та певною мірою висвітлює актуальні потреби дітей.

Вказані на сторінках матеріали можна умовно розділити на дві групи.

Це:

- 1) психолого-педагогічний супровід дітей, що особливо поповнився ресурсами в умовах воєнного стану;

- 2) пізнавальний розвиток дітей шляхом використання відео- та аудіоресурсів, зокрема казок, мультфільмів, невеликих книг, інтерактивних вправ, малюнків тощо.

Для прикладу, досить популярним є ресурс «НУМО розвивальні ігри» – безкоштовний додаток українською мовою із різноманітними інтерактивними іграми для дошкільнят, зокрема із завданнями для вивчення мови та математики, розвитку логіки, творчості та інших важливих навичок. Цей додаток досить часто рекомендується батькам дошкільників.

Зазначимо, що досить найпоширенішими темами для обговорення батьків на сайтах ЗДО є проблеми наявності ліцензії, використання освітніх програм, наповнюваності груп, кадрового забезпечення, якості харчування та медичного обслуговування, що підкреслює неабияку зацікавленість батьків дітей відповідними сучасним та актуальним цифровим контентом.

Аналізуючи представлені на сайтах інших ЗДО електронні дидактичні

матеріали з пізнавального та художньо-естетичного розвитку, ми орієнтувалися на наступні їх критерії – змістовий, методичний та комунікативно-діяльнісний критерій.

Нами вивчені відповідні ресурси, що спрямовані забезпечити поінформованість батьків, ряду закладів дошкільної освіти м.м. Києва та Житомира, які є експериментальною базою нашого дослідження.

Рубрики «Батькам» та «Школа батьківства» ЗДО № 68 м. Житомира складаються з декількох посилань, що розкривають окремі питання безпеки дітей та їх пізнавального розвитку. Зокрема, це інформаційно-роз'яснювальні матеріали щодо підготовки до школи, специфіки булінгу, організації харчування, безпеки в інтернет-середовищі, вивчення правил дорожнього руху тощо. Разом з тим, представлені на сторінці дидактичні матеріали «Книжчині секрети» та «Забавки», на нашу думку, могли б слугувати більш ширшим орієнтиром для батьків за умови відповідного методично-змістового роз'яснення як саме це використовувати. Рубрика «Батьківська сторінка» ЗДО №159 м. Києва натепер поки що зорієнтована на питання організації раціонального харчування та управлінської звітності керівника. Очевидним є питання необхідності продовження систематичного наповнення відповідного цифрового контенту вказаних вище рубрик.

На нашу думку, з метою зацікавленості батьками цими рубриками доцільним є наповнення їх таким електронним дидактичним матеріалом, який би відповідав семи освітнім напрямам БКДО. Для прикладу, це могли б бути картотеки пізнавальних ігор, тематичні папки-пересувки, матеріали з безпеки життєдіяльності тощо.

Отже, здійснений нами частковий аналіз вивчення стану використання дидактичних матеріалів у цифровому середовищі для батьків дітей раннього і дошкільного віку дозволив наразі виокремити деякі показники змістового критерію.

Це, насамперед, присутність у електронному дидактичному матеріалі відповідного цифрового освітнього контенту, що має дидактичне спрямування.

Тобто запропоновані на сайтах матеріали певною мірою сприяють пізнавальному розвитку шляхом розвитку у дітей аналітико-синтетичної чи логіко-дедуктивної складової мислення.

Разом з тим, можемо констатувати, що наповненість цифрового освітнього контенту для батьків ще не повною мірою відповідає вимогам Базового компоненту дошкільної освіти, зокрема не є логічним продовженням роботи вихователя ЗДО щодо формування ключових компетентностей дошкільної освіти, які формуються у результаті різних видів діяльності, що передбачені БКДО.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 33 від 12.01.2021 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_povu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doskylnoyi%20osvity.pdf)
2. Забезпечення якості освітнього процесу у дитячих садках : URL: <https://osvita.ua/news/87568/9> (дата звернення 10.10.2023 р.)
3. Колеснікова І. В., Орлова О.А. Цифровізація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Випуск 50. Том 2. С.188-191.
4. Сисоєва С.О. Цифровізація освіти: педагогічні пріоритети. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2545/ (дата звернення 12.10.2023р.)
5. Фамілярська Л. Л. Інтеграція цифрових технологій в освітнє середовище закладу дошкільної освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2021. № 11. С. 174–183. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2021.1115>
6. Чекан О. І. Застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності вихователя дошкільного навчального закладу: навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів та вихователів ДНЗ. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 184 с.

*Л.П. Міронець, А.Р. Настечик, м. Суми,
Україна*

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ВІДЕОСКРАЙБІНГУ

Анотація. У даному дослідженні висвітлено проблему екологічного виховання. В умовах війни, в учасників освітнього процесу різко знижується інтерес до навчання загалом та вивчення біології зокрема. Тому ефективним методом навчання вбачаємо використання на уроках відеоскрайбінгу.

Ключові слова: відеоскрайбінг, екологічне виховання, заклади загальної середньої освіти, здобувачі освіти, біологія.

Існуюча ситуація, викликана воєнними діями на території України, призвела до зниження інтересу до навчання у здобувачів освіти, особливо підліткового віку. Це викликано рядом причин: відсутністю доступу до очного

навчання, часті проблеми із наявністю інтернету для синхронного навчання, відсутність контролю з боку вчителя та батьків.

Бойові дії відображаються також на погодинному вимкненні світла, що негативно впливає на освітній процес. Сім'ї, які мають дітей і які залишилися в Україні, зіткнулися з цією проблемою, що не дозволяє вчасно приєднуватися до онлайн-уроків і виконувати завдання з кожного навчального предмету. Учні, які зіткнулися з такою проблемою, можуть втратити пізнавальний інтерес до вивчення не лише біології, а й інших навчальних предметів.

Зважаючи на вище зазначені проблеми, сьогодні впершу чергу необхідно здійснювати розумове виховання. Воно стосується формування механізму самоорганізації розумової діяльності; сприяння в розвитку задатків до індивідуальних розумових здібностей і пізнавальних можливостей дитини; розвиток свідомості і самосвідомості, творчого потенціалу дитини; формування професійного мислення. Цим займаються вчителі з усіх навчальних предметів.

Однак, важливого значення, особливо після серії терористичних актів з підриву Каховської ГЕС та інше в Україні, набуває екологічне виховання. Це виховання в дітей екологічної свідомості як сукупності знань, мислення, почуттів, волі й готовності до активної природоохоронної діяльності.

Підготовка громадян компетентних з різного роду екологічних питань, з високим рівнем сформованої екологічної культури та активною екологічною позицією є основним завданням екологічної освіти в Україні.

Екологічна освіта та виховання в процесі навчання біології здатні забезпечити становлення у школярів бережливого ставлення до природи. Недостатнє знання природних компонентів та того, як вони між собою пов'язані робить учнів байдужими і безвідповідальними до навколишнього середовища, живого світу. Вихід з такого становища можливий за умови, якщо учні вивчатимуть природу не тільки за підручниками, а й іншим засобам та методам навчання [2; 6].

На сьогоднішній день, це питання є актуальним не лише в Україні, але і в усьому світі. Формування в процесі навчання особистості, яка здатна правильно

приймати різні рішення та бути відповідальною за свою діяльність по відношенню до природи, дасть можливість знайти нові ефективні шляхи вирішення типових екологічних проблем у найближчому майбутньому.

Саме тому актуальним сьогодні є використання на уроках біології відеоскрайбінгу. Відеоскрайбінг є ефективним методом стимуляції пізнавального інтересу в учнів 6-9 класів до вивчення біології. Про це свідчать сучасні наукові дослідження психолого-педагогічних працівників, в яких висвітлена специфіка використання інновацій і традицій аудіовізуальної підтримки освітнього процесу та вплив цього на пізнавальний інтерес учнів.

Н. Г. Сидорчук займалася загалом дослідженням скрайбінгу, методу пояснення або розповіді, що супроводжують графічні ілюстрації головного змісту навчального матеріалу. Професорка проаналізувала наукові праці таких вітчизняних авторів, як О. Проців, Ю. Кнюпа, В. Шаталов, П. Ерднієв, О. Пометун, Г. Фрейман, В. Мискін та інших, і дійшла наступних висновків [3].

На її думку, відеоскрайбінгом називають динамічний вид скрайбінгу, що застосовують під час вивчення теми уроку у вигляді відео певного стилю. Це має бути відеоролик із схематичних зображень, що є простими для сприйняття та естетично радують око. Вони можуть з'являтися таким чином, ніби чиясь рука їх малює пером, ручкою, олівцем, пензликом тощо. У результаті такого малювання конкретно можуть виходити статичні схеми чи графіки, скрайб-малюнки, комікси, прості надписи, що виготовлені в одному особливому стилі.

Н. Сидорчук виділяє такі види відеоскрайбінгу [3]:

- мальований скрайбінг – класичний вид відеоскрайбінгу, під час якого скрайбер (людина, яка практикує скрайбінг) демонструє у відео картинки, піктограми, схеми, діаграми, запис основних слів, що паралельно є озвученими;
- аплікаційний скрайбінг – вид скрайбінгу, що характеризується використанням особливої техніки, під час якої на довільний фон накладаються чи наклеюються готові зображення за озвучуванням текстом; магнітний скрайбінг (магнітні зображення за певною темою накладаються на дошку) є різновидом аплікаційного скрайбінгу.

- онлайн-скрайбінг – вид скрайбінгу, під час якого використовуються спеціальні програми та онлайн-сервіси (VideoScribe, Pow Toon тощо); готові шаблони, опубліковані спеціальними програмами або онлайн-сервісами, можна використовувати для створення власного відео.

К. Хшанович назвала скрайбінг новітньою технікою презентації. На її думку, доповідач має ілюструвати свій виступ відповідними картинками на дошці. Це є запорукою до більш цілісного запам'ятовування вивченого навчального матеріалу, адже задіяно більше аналізаторів під час відчуття та сприймання. Наприклад, учень може не лише почути змістовну доповідь, а й побачити її на дошці [5].

Л. Білоусова та Н. Житеньова у своєму дослідженні висловили позитивне ставлення до реалізації принципу наочності під час використання відеоскрайбінгу. На їхню думку, відео у подібному стилі можна підготувати заздалегідь, що позбавить доповідача від хвилювання під час власного виступу [1].

Т. Сорока у своєму дослідженні виділила відеоскрайбінг як окремий вид скрайбінгу та описала всі його особливості, побідні до тих, що зазначенні іншими вище проаналізованими науковцями [4].

Відповідно до навчальної програми з біології, учні сьомого класу вивчають розділ «Різноманітність тварин», що передбачає оволодіння учнями навичками розпізнавання тварин на зображеннях, уміннями характеризувати пристосування тварин до життя у водному середовищі, на суші, у ґрунті, у польоті, до паразитичного способу життя, умінням установлювати зв'язки між способом життя та будовою тварин, вдосконалення вмінь роботи з натуральними об'єктами та лабораторним обладнанням, оволодіння знаннями про дотримання правил особистої гігієни для профілактики зараження представниками паразитичних безхребетних тварин тощо.

Під час вивчення даного розділу ми використовували відеоскрайбінг на різних типах уроків та під час реалізації різних етапів уроку. Зокрема, на уроці засвоєння нових знань з теми «Різноманітність кишковопорожнинних, їх роль в

екосистемах і здоров'ї людини», ми використовували відеоскрайбінг на етапі осмислення зав'язків та залежностей. На етапі актуалізації і корекції опорних знань відбулося використання інтерактивного завдання «Ознаки рослин і тварин», що полягало у наступному: вчитель демонструє на екрані інтерактивної дошки онлайн-вправу, діти по черзі відповідають, наприкінці вчитель, разом з учнями, перевіряє її. Наступною була перевірка домашнього завдання. Потім відбулося повідомлення теми, мети та завдань уроку. Після цього ми провели анкетування щодо зацікавленості у вивченні нової теми. Мотивація навчальної діяльності у вигляді вправи «Вилучи зайве» ми провели наступною. Учнім треба було прослухати перелік тварин, обрати зайву та пояснити свій вибір. Сприймання та усвідомлення фактичного матеріалу ми провели наступним. На цьому етапі уроку діти працювали з підручником. Потім відбувся етап осмислення зв'язків і залежностей між елементами виучуваного, на якому учні переглядали відеоскрайбінг навчального змісту. На етапі узагальнення та систематизації знань відбулося виконання учнями інтерактивного завдання навчального змісту у вигляді тесту. Передостаннім етапом цього уроку було підбиття підсумків.

Наприкінці нашого дослідження ми провели анкетування 68 учнів закладів загальної середньої освіти, навчання яких здійснювалося із використанням відеоскрайбінгу. 56 респондентів (82,35 %) були задоволені використанням відеоскрайбінгу та порадили частіше використовувати його під час вивчення нових тем з біології, бо, на їхню думку, це полегшує запам'ятовування нового матеріалу завдяки простому та яскравому викладенню. 12 учнів (18 %) написали, що відеоскрайбінг може бути використаний під час навчання оскільки змінює види діяльності під час уроку.

Таким чином, аналізуючи отримані нами результати, ми можемо зазначити, що відеоскрайбінг є ефективним сучасним методом навчання, який забезпечує підвищення пізнавального інтересу в учнів 6-9 класів до вивчення біології.

Література

1. Білоусова Л. І., Житеньова Н. В., Візуалізація навчального матеріалу з

використанням технології скрайбінг у професійній діяльності вчителя. Фізико-математична освіта, т. 1, с. 39–47, 2016. [Електронний ресурс]. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fmo_2016_1_6. Дата звернення: 25. 12. 2022.

2. Прокопенко О., Демидова Т. Екологічне виховання у процесі вивчення біології.// Рідна школа. 2005. - № 3. С. 72 -75.

3. Сидорчук Н.Г. Скрайбінг: інновації та традиції аудіовізуальної підтримки навчального процесу / Сидорчук Н.Г. // Креативна педагогіка [наук.-метод. журнал] / Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки «Полісся». – Житомир, 2016. – Вип. 11. – 154 с. – С. 57-64.

4. Сорока Т. В., Скрайбінг як сучасна форма візуалізації навчального матеріалу. Географія, № 15–16, 2015. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://journal.osnova.com.ua/download/13-284-51806.pdf>. Дата звернення: 25. 12. 2022.

5. Хшанович К. О. Скрайбінг: спосіб зробити уроки яскравішими. Всеосвіта. URL: <https://vseosvita.ua/news/skraibinh-sposib-zrobyty-uroky-iaskravishymy-5684.html> (дата звернення: 25.10.2023).

6. Ясинська А. Психолого-педагогічні умови організації екологічного виховання старших школярів// Рідна школа. 2001. № 3. С. 13 – 15.

*Морін О. Л., м. Київ,
Україна*

РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПО ФОРМУВАННЮ В УЧНІВ ЗЗСО КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

***Анотація.** У статті розкриваються окремі результати проведеного констатувального експерименту по формуванню кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО). Стисло відображено висновки завершеного етапу дослідження за індивідуальною темою, присвяченого обґрунтуванню та експериментальній перевірці технології формування кар'єрної спрямованості у учнів ЗЗСО в умовах профільного навчання. Одним з результатів є переконаність у необхідності створення в освітніх закладах ресурсних центрів виховних технологій, зокрема профорієнтаційних.*

***Ключові слова.** Учні, кар'єрна спрямованість, педагогічна технологія, заклади загальної середньої освіти.*

Воєнний стан в Україні, загалом складна соціально-економічна ситуація, що складається на тлі військової агресії з боку росії ще гостріше актуалізує проблему створення сприятливих умов для забезпечення цілісності процесу професійного самовизначення учнівської молоді. Особливо це стосується учнів ЗЗСО. Одним з чинником забезпечення цього процесу є продовження досліджень зі осучаснення і розробки профорієнтаційних технологій, зокрема технології формуванню кар'єрної спрямованості в учнів ЗЗСО.

Впровадження отриманих результатів в освітню практику має у майбутньому задовольнити зростаючий попит на конкурентоспроможних і

мобільних спеціалістів, здатних ефективно діяти в умовах післявоєнного відновлення України.

Це обумовило доцільність продовження наукових розвідок у цьому напрямі і ініціювало дослідження співробітниками лабораторії виховання готовності до ринку праці Інститут проблем виховання НАПН України у 2023-2025 рр. проблеми формування кар'єрної спрямованості у учнів ЗЗСО в умовах Нової української школи (НУШ).

Складовою частиною означеної комплексної теми є індивідуальна тема дослідження, присвячена обґрунтуванню та експериментальній перевірці технології формування у учнів ЗЗСО кар'єрної спрямованості в умовах профільного навчання.

Метою статті є висвітлення окремих результатів проведеного у 2023 р. констатувального етапу експерименту за індивідуальною темою.

Варто зазначити, розуміння педагогічної технології пов'язане з пошуком способів максимального підвищення результатів освітнього процесу за допомогою аналізу, відбору, конструювання та контролю всіх його ланок. Педагогічним технологіям притаманні властивості алгоритмів, тобто вони містять опис дій, послідовне виконання яких педагогічними працівниками в подібних умовах дозволяє досягти подібних результатів [3].

Таким чином, профорієнтаційна технологія постає як сукупність способів, прийомів, принципів і методів профорієнтації, що базуються на методичному арсеналі особистісно орієнтованого підходу, та відповідають таким вимогам як діалогічність, діяльнісно творчий характер, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку, представлення учню необхідного простору свободи, для прийняття самостійних рішень, творчості, вибору змісту і засобів у професійному самовизначенні і подальшому професійному [2].

Зазначимо, основною метою створення профорієнтаційних технологій є забезпечення активізації процесу професійного самовизначення особистості.

Тому одним з провідних завдань констатувального етапу експерименту було визначення стану забезпечення професійного самовизначення учнів ЗЗСО.

Для цього, зокрема було проведено педагогічний моніторинг. Моніторинг передбачав спостереження за означеною складовою освітнього процесу закладів, що беруть участь у експерименті, визначення її стану, характерних особливостей, виявлення тенденцій розвитку, а також прогнозування внесення у подальшому певних змін на формувальному етапі експерименту.

Для проведення моніторингового дослідження було розроблено низку анкет для батьків та вчителів. В анкетуванні брали участь 68 батьків, та 16 педагогів. Одна з анкет містила питання на виявлення стану забезпечення професійного самовизначення у учнів профільної школи, тобто стан організації і проведення в освітньому закладі профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання (етапи виховного процесу, зміст роботи, результати, умови тощо).

Результати засвідчили, оцінили означений стан, вчителі, як високий 23 %, середній 36 % і низький 41 %. Відповідно батьки учнів, високий 12 %, середній 26 % і низький 62 %.

Тобто, освітня практика дійсно потребує профорієнтаційних технологій професійного самовизначення особистості, особливо з огляду на зміни в організації профільного навчання.

Крім того, було запропоновано анкету з метою визначення рівнів готовності педагогічних працівників до здійснення профорієнтаційної діяльності саме в умовах профільного навчання.

За результатами нами було окреслено ознаки чотирьох груп, в залежності від ставлення до здійснення означеної діяльності. Перша, педагоги, які адекватно характеризують сутність профорієнтаційної діяльності в умовах профільного навчання і здійснюють її у повному обсязі; друга, розуміючи сутність і важливість означеної діяльності, здійснюють її епізодично; третя, з одного боку, визнаючи значення професійної орієнтації, відносять до компетенції інших працівників освітнього закладу; четверта, педагоги виявляють часткове розуміння необхідності її здійснення.

З 16 опитаних педагогічних працівників, до першої групи було віднесено

14 %, другої 31 %, третьої 39 %, а решта 16 % четверта.

Варто зазначити, заклади освіти незалежні у виборі підходів до організації професійної орієнтації. При цьому вони мають орієнтуватися на очікувані результати, визначені стандартами освіти. Організація взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності, створення профорієнтаційних програм та методик має бути результатом педагогічної творчості та свободи закладів освіти [4]. При цьому ця програма не перелік різноманітних заходів, а логічно побудований та узгоджений документ, що враховує положення типових освітніх програм, якому характерна відповідність між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, документ орієнтований на формування компетентностей здобувачів освіти для забезпечення у майбутньому їхньої успішної самореалізації у суспільстві [4].

Для нас одним з результатів проведеного констатувального етапу експерименту є упевненість у необхідності створення ресурсних центрів виховних технологій освітніх закладів. Метою діяльності центрів має бути не тільки накопичення розробок занять виховної спрямованості кожної предметної галузі, виховних заходів, портфоліо педагогів з висвітленням досвіду виховної роботи, тощо, а і база даних презентацій закладів освіти різного типа, матеріалів зустрічей з представниками цих закладів та ілюстративний матеріал за наслідками проведених екскурсій до училищ, коледжів, університетів, виробництв, офісів компаній, центрів зайнятості тощо. А також матеріали індивідуальних або групових проєктів щодо вивчення світу професій та ринку праці, матеріали наскрізних уроків (занять) з елементами профорієнтаційної спрямованості, бесід з випускниками закладів про професії та шляхи набуття ним цих професій, тощо.

Ми переконалися, діяльність ресурсних центрів виховних технологій освітніх закладів по формуванню готовності підростаючої особистості до сприйняття виховних впливів і правильного реагування на них можливо шляхом створення визначених Бехом І.Д. відповідних умов [1, с. 13-14].

На нашу думку, в аспекті проблеми, що досліджується, такими умовами

успішного переведення вихованих цілей у перспективу життєдіяльності учнів є:

1. Спрямованість педагога на перспективу у сфері забезпечення розвитку особистості вихованця. Зокрема, одним з напрямів такої діяльності є проведення педагогом тривалої, цілеспрямованої роботи з вивчення і розвитку креативних можливостей вихованців, з добору видів профорієнтаційної діяльності відповідно до здібностей кожного з них.

2. Програмно-цільовий педагогічний вплив на вихованців згідно з їхніми новими особистісними утвореннями. За такого характеру виховного впливу дії педагога мають випереджальний характер, зумовлюються не наявною ситуацією, а його цілями, розробленою програмою дій, і ситуація створюється як результат постановки цілі й розробки програми.

3. Творча самодіяльність вихованців. До творчої самодіяльності у всіх її видах і формах виховання необхідно послідовно й цілеспрямовано готувати. Розуміючи це, педагоги мають виробити у вихованців вміння й навички самоорганізації життєдіяльності.

4. Орієнтація педагога на виховання успіхом. Виховання успіхом є однією з важливих умов розвитку особистості. Лише успіх молодої людини формує у неї достатню віру в себе і на цій основі – прагнення стати кращою.

Висновки. Завершений констатувальний експеримент спрямований на встановлення стану забезпечення формування кар'єрної спрямованості в учнів закладів загальної середньої освіти в умовах профільного навчання, а його результати дозволять визначити сукупність чинників підвищення ефективності здійснення цього процесу, дозволить окреслити характер перебігу формувального етапу, окреслити, які будуть запропоновані спеціальні принципово важливі зміни для внесення в освітній процес відповідно до мети і завдань дослідження, визначать організацію освітнього процесу, за якою буде можливо виявлення і фіксація зв'язки між досліджуваними явищами без порушень їхньої цілісності.

Література

1. Бех І.Д. Сучасна освіта на шляху досконалості. Рідна школа, № 1-2 (1072). 2021. С. 32-37.

2. Морін О.Л. Компоненти педагогічної технології формування професійно-ціннісних орієнтацій учнів до трудової діяльності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. 2021. № 25, Кн. 2. С. 4-14. DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-4-14>

3. Охріменко З.В., Ткачук І.І. Кар'єрне становлення здобувачів освіти: сучасні профорієнтаційні технології і інструменти. Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка», № 16 (48), 2023. С. 176-181. DOI: <https://doi.org/10.24919/2413-2039.16/48.25>

4. Професійна орієнтація у Новій українській школі. Матеріали Програми ЄС «“EU4Skills”: кращі навички для сучасної України». 2020. 36 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczya-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-16_12_20-.pdf (дата звернення 31.10.2023).

**В.Б. Нечерда, м. Київ,
Україна**

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

***Анотація.** Авторка розглядає категорію стресостійкості учнів у контексті формування життєвої успішності. В центрі уваги дослідниці результати опитування старшокласників експериментальних закладів загальної середньої освіти на ресурсі Google Forms за допомогою анкети «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості» (за Д. Франкеном) та узагальнення й аналіз емпіричних даних.*

***Ключові слова:** стресостійкість, ресурси стресостійкості, впевненість у собі, самооцінка, старшокласник.*

Останнім часом значно підвищився рівень стресогенності соціального середовища: пандемія COVID-19, військова агресія проти України, інноваційні зміни у системі освіти, переорієнтація на переважно дистанційну форму навчання внаслідок карантинних обмежень і реалій військового стану зумовили виникнення великої кількості стресових ситуацій, що негативно позначились на фізичному і психологічному стані підростаючого покоління. Для старшокласників додатковими стресорами стали також велике навчальне навантаження, підготовка й очікування випускних і вступних іспитів, особисті стресогенні чинники, пов'язані з конкуренцією у підліткових групах, міжособистісними конфліктами з однолітками й дорослими, стосунками з протилежною статтю, пошуком сенсу власного існування, осмисленням свого майбутнього і професійної самореалізації.

Академік І. Бех наголошує, що «освітня стратегія повинна полягати у

тому, щоб дитина успішно досягала поставлених цілей, сповна використовуючи свій досвід, знання та вміння» [1, с. 4]. Відтак, вирішення одного з основних завдань сучасної системи освіти – формування зрілої, самостійної, успішної особистості, здатної до рефлексії, вдалого досягнення поставлених цілей, професійного самовизначення, психологічно готової долати труднощі, адаптуватися до різноманітних суспільних змін та досягати успіху у складних реаліях сьогодення, – неодмінно передбачає розвиток стресостійкості й адаптаційного потенціалу зростаючої особистості, що має адекватно реагувати на різноманітні виклики зовнішнього середовища, зберігаючи духовно-моральні цінності і конкурентоздатність. Саме тому розвиток стресостійкості учнів старших класів у контексті формування життєвої успішності наразі є актуальною проблемою закладу загальної середньої освіти.

Категорія стресостійкості досі не отримала однозначного трактування. Вітчизняні й зарубіжні вчені зауважують, що дане поняття можна замінити на синонімічні: психофізіологічна, психологічна, моральна, морально-психологічна, емоційна, емоційно-вольова стійкість особистості [2; 5; 6; 7]. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях стресостійкість вважають базовою складовою формування емоційної компетентності [4, с. 17]; характеризують її як здатність швидко й ефективно долати перешкоди на шляху до мети [3, с. 115]; розуміють як якість особистості, що складається з емоційної, вольової, мотиваційної та інтелектуальної складових [6], або як сукупність якостей, що дозволяють переживати стрес і неприємні ситуації без шкоди для здоров'я і особистісної діяльності людини [5, с. 129]; а також визначають як інтегративну характеристику особистості, яка відображає рівень адаптації людини до впливу екстремальних факторів середовища і професійної діяльності та виявляється у показниках її функціонального стану [7]. Погоджуємося із дослідником В. Іванцаничем, що основними ознаками стресостійкого учня є «оптимізм, цілеспрямованість, впевненість у собі, емоційна стійкість, самоконтроль» [2, с. 200].

З'ясування рівня сформованості стресостійкості старшокласників

видається доцільним для віднайдення шляхів оптимізації формування життєвої успішності учнів старших класів у закладах загальної середньої освіти. Вирішення поставленого завдання здійснювалось в рамках констатувального експерименту на організаційно-пошуковому етапі наукового дослідження «Формування життєвої успішності учнів старших класів в умовах поствоєнної реальності».

Рівні сформованості стресостійкості старшокласників закладів загальної середньої освіти було визначено під час опитування учнів старших класів на ресурсі Google Forms за допомогою анкети «Оцінка рівня сформованості навичок життєво успішної особистості» (за Д. Франкеном) (адаптація В. Кириченко, О. Єжова, В. Нечерда) (блок «стресостійкість»). Дослідженням було охоплено 237 учнів із м. Києва та 6 регіонів України – Київської, Харківської, Тернопільської, Сумської, Черкаської і Дніпропетровської областей.

Оцінка рівня сформованості стресостійкості передбачала вибір старшокласниками однієї із шести відповідей (ніколи; дуже рідко; іноді; час від часу; часто; майже завжди), кожній з яких відповідала певна кількість балів (від 0 до 5), на 10 наступних тверджень: я маю адекватну самооцінку; люди ставляться до мене з повагою і враховують мою думку; люди вважають, що я добре працюю; друзі захоплюються моєю сміливістю і силою духу; мої батьки поважають мене і обходяться зі мною добре; почуваюся впевненим у роботі і/або у соціальних стосунках; швидко долаю депресію від невдач; сприймаю себе і/або подобаюся собі; зі мною обходяться справедливо; світ кращий завдяки тому, що в ньому є я.

За результатами, майже третина старшокласників (30,4 %) «ніколи» і 29,1 % учнів «дуже рідко» «сприймає себе, подобається собі», тільки у 3 % респондентів це відбувається «часто»; вважає, що «світ кращий завдяки тому, що в ньому є я» «іноді» лише 20,3 % учнів, натомість «майже завжди» лише 7,2 % і «ніколи» – 24,9 % старшокласників. Відтак, можемо констатувати низький рівень усвідомлення учнями своєї індивідуальності, неповторності,

переважно низьку здатність реалістично оцінювати як свої негативні, так і позитивні якості. Ці висновки підтверджують результати опитування самооцінки учнів: 22,4 % респондентів «час від часу» має адекватну самооцінку, 32,1 % вважають, що її в них немає (відповідь «ніколи»), та 35,4 % – наявна «дуже рідко», відповіді «часто» та «майже завжди» набрали менше 10 %.

Таке недооцінювання себе учнями і зменшення своїх переваг, згідно з науковою позицією китайських вчених [6], пов'язане із низькою соціальною підтримкою значущих дорослих, а також однолітків із підліткових груп, для яких характерна жорстка внутрішня ієрархія, що загалом стає причиною депресивних афектів, зниження резервних ресурсів організму й розвитку стресу. Вітчизняні дослідники вважають занижену самооцінку наслідком стресів, які перевищують адаптаційні можливості учнів [2, с. 199]. Відтак, необхідно сприяти психологічній безпеці старшокласників, зокрема, їх вірі у свої позитивні якості, усвідомленню власної значущості, подоланню наслідків нервово-емоційного напруження й виснаження учнів, вдосконаленню їх навичок емпатії, рефлексії і саморегуляції емоцій.

Відповідно до отриманих даних, «люди враховують думку і ставляться з повагою» «часто» лише до 11,8 % учнів і «майже завжди» – до менше, ніж 5 %, натомість відповіді «ніколи» і «дуже рідко» наявні у 44,3 % і 36,2 % учнів. Схожими є результати за твердженням «зі мною обходяться справедливо»: 41,8 % і 37,4 % – відповіді «ніколи» і «дуже рідко», 14,3 % – «часто» та твердженням «люди вважають, що я добре працюю»: 43,7 % і 34,9 % – відповіді «ніколи» і «дуже рідко», 12,5 % – «часто». Таке відчуття незадоволення від контактів з оточуючими, образи і приниження, внутрішньої ізольованості свідчить про пасивну інтолерантність учнів, саме тому, на нашу думку, доцільно акцентувати увагу на формуванні у старшокласників емоційного інтелекту, позиції чуйності і терпимості, прагнення розуміти, підтримувати й поважати різні форми інакшості у світі.

18,1 % учнів стверджують, що «майже завжди» їх «друзі захоплюються

смівливістю і силою духу», на думку 26,3 % це відбувається «часто»; 39,1 % – «час від часу»; «іноді» – 5 %; відповіді «дуже рідко» та «ніколи» – менше 5 %. Оскільки така важлива сфера життя старшокласника, як дружба з однолітками концентрує у собі більшість його інтересів, необхідно залучати учнів до різноманітних видів командної роботи, практичної соціальної діяльності, орієнтувати їх на гармонійну взаємодію, співробітництво, соціальне партнерство, сприяти розвитку навичок ефективної комунікації, поведінкової гнучкості, лідерських якостей, організаторських здібностей.

Не менш важливими для старшокласників є стосунки з батьками. Позитивним вважаємо те, що, згідно з відповідями, «майже завжди» «батьки поважають і обходяться добре» з 59,5 % учнів і «часто» із 21,1 %, «дуже рідко» зазначили лише 1,7 % респондентів. На нашу думку, це свідчить про переважно демократичний стиль сімейного виховання в родинах старшокласників – участь учнів у обговоренні сімейних проблем, у прийнятті рішень, довіру до них з боку батьків і схвалення ними самостійності й відповідальності підлітків, коректну критику й заохочення, рівноправність і справедливість до всіх членів родини, увагу до почуттів, емоцій, потреб і прагнень, власної життєвої позиції зростаючої особистості.

Разом з тим, лише 2,1 % старшокласників «майже завжди» «почувається впевненим у роботі і соціальних стосунках», натомість 35,4 % респондентів наводять відповідь «ніколи» і 21,1 % – відповідь «дуже рідко», трохи менше третини учнів (28,3 %) відчуває впевненість «час від часу». Японські вчені [7] наголошують, що існує взаємозв'язок між реакцією особистості на стресові фактори та її упевненістю. Висновки їх досліджень свідчать, що недостатньо впевнені люди більш схильні до апатії, песимізму, хронічних сильних стресів і емоційного виснаження, що призводить до ускладнень в міжособистісних взаєминах, втрати енергійності, зниженню працездатності. Розвитку впевненості учнів сприятиме формування поваги до себе й інших, незалежності думки, позитивного й раціонального мислення, смівливості у прийнятті рішень, умінь надавати допомогу й отримувати її. Відтак, погоджуємось із висновками

вітчизняних дослідників, що впевненість у собі є внутрішнім ресурсом стресостійкості особистості [4, с. 48].

Позитивно оцінюємо результати опитування щодо подолання депресії учнями, згідно з якими старшокласники «швидко долають депресію від невдач»: 20,3 % – «час від часу», 22,8 % – «часто» і 24,9 % учнів – «майже завжди», відповідь «ніколи» надали лише 3 % респондентів. Отримані дані свідчать, що переважна частина старшокласників володіє такими внутрішніми ресурсами стресостійкості, як навички психічної саморегуляції і досвід подолання стресових ситуацій. Поділяємо наукову позицію вітчизняних дослідників щодо важливості формування в учнів таких поведінкових ресурсів стресостійкості, як асертивна поведінка і копінг-стратегії (вирішення проблеми, стратегія пошуку соціальної підтримки, стратегія протидії стресу й ін.) [4, с. 41].

Проведене дослідження дозволило отримати наступні результати: у констатувальному експерименті взяло участь 54,9 % дівчат і 45,1 % хлопців: статистично значущої різниці в рівнях сформованості стресостійкості респондентів жіночої і чоловічої статі виявлено не було; для значної частини старшокласників – 31,2 % характерний низький рівень сформованості стресостійкості, за отриманими даними 43,1 % учнів мають середній рівень сформованості стресостійкості і 25,7 % – високий.

Відтак, нами було узагальнено емпіричні дані і з'ясовано проблемні сфери у розвитку стресостійкості учнів, а саме: занижена самооцінка, недостатня впевненість у роботі і соціальних стосунках, незадоволення від контактів з оточуючими, недостатність мотивації безконфліктного вирішення проблем і гармонійних соціальних взаємин. Відповідно до здобутих емпіричних даних визначено опорні позиції методики розвитку стресостійкості старшокласників, яка полягає у сприянні формуванню таких зовнішніх ресурсів стресостійкості, як соціальна підтримка (безпечне освітнє середовище, партнерська взаємодія із громадськими організаціями) й інформаційна підтримка (розвиток вмінь регуляції інформаційного потоку і критичного

сприйняття інформації) та внутрішніх ресурсів стресостійкості: емоційно-вольових якостей, навичок самоорганізації і ефективної комунікації, цілеспрямованості, мотивації позитивної самореалізації.

Отже, розвиток стресостійкості учнів старших класів є одним із актуальних завдань сучасної системи освіти. У наш час стресостійкість є вагомим чинником життєвої успішності особистості і провідним фактором розвитку старшокласників, які в умовах кризового соціуму мають бути готовими вирішувати важливі питання вибору майбутнього, ухвалювати відповідальні рішення, виявляти ініціативність і активну життєву позицію. Подальшими перспективами досліджень у даному напрямку вважаємо створення методики розвитку стресостійкості старшокласників та її впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Література

1. Бех І. Д. Плекаємо особистість: у діалозі з В. Сухомлинським. *Дошкільне виховання*. 2020. № 11 (951). С. 3–5.
2. Іванцанич В. І. Особливості розвитку стресостійкості у школярів. *Правничий вісник Університету «КРОК». Актуальні проблеми психології*. 2018. № 33. С. 194–201.
3. Смольська Л. М. Стресостійкість та життєстійкість: креативна модель формування в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. С. 113–117.
4. Стрес. Формування стресостійкості особистості: корекційно-розвиткова програма / уклад. О. І. Михайлова. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 55 с.
5. Цимбалюк М., Жигайло Н. Формування стресостійкості студентів в умовах війни для правового та євроінтеграційного процесів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 128–136.
6. Xu J., Ba Y. Coping With Students' Stress and Burnout: Learners' Ambiguity of Tolerance. *Frontiers in Psychology*. 2022. V. 13. doi: 10.3389/fpsyg.2022.842113
7. Shiratori M., Kojima M. Factor Structure and Psychometric Properties of the Stressor Scale in Inclusive Education in Nursery School Teachers of Children with Special Needs in Japan: The Relationship Between Assertiveness and Stress. *Frontiers in Education*. 2022. № 7. doi: 10.3389/educ.2022.761679

*Т.К. Окушко, м. Київ,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕЧНОЇ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті окреслено особливості виховання культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Охарактеризовано досвід діяльності дитячих громадських організацій у вихованні культури безпечної життєдіяльності учнівської молоді.

Ключові слова: *культура безпечної життєдіяльності, учнівська молодь, воєнний стан, особливості діяльності.*

Загрози та виклики, що постали перед Україною та усім цивілізованим світом у боротьбі з повномасштабною російською збройною агресією, зумовлюють посилення уваги до проблеми безпеки життєдіяльності дітей та учнівської молоді. Сучасні реалії загарбницької війни росії проти України дедалі більше загострюють проблеми. Станом на 5 листопада 2023 року, більш ніж 1653 дитини постраждали в Україні, 510 дітей загинули та понад 1143 отримали поранення різного ступеня тяжкості, 1419 дітей вважаються зниклими безвісти. Ці цифри, на жаль зростають, оскільки продовжується кропітка робота з встановлення злочинів російських нелюдів в місцях ведення бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях [1].

За оперативними даними Міністерства освіти та науки внаслідок військової агресії Росії проти України станом на листопад 2023 року було пошкоджено 3400 закладів освіти, 343 – повністю зруйновано. Повномасштабна війна посилила освітні прогалини, оскільки проведення онлайн- та офлайн-заняття мають постійні ускладнення через повітряні тривоги та загрози артилерійських обстрілів, відключення електроенергії, інтернету та мобільного зв'язку, що водночас негативно вплинуло на психоемоційний стан учасників освітнього процесу. Як засвідчують результати дослідження «Війна та освіта», проведене на замовлення благодійного фонду savED за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», 61 % більшість батьків вважають, що їхні діти мають симптоми стресу, такі як погіршення сну, тривожність, труднощі з концентрацією уваги, проблеми в комунікації з однолітками та учителями. Діти мають високий рівень тривожності, відчувають самотність, оскільки під час вимушених канікул і дистанційного навчання дітям не вистачає реального спілкування з однолітками та учителями. Суголосними є результати дослідження «Вплив війни на молодь», проведеного ГО «Аналітичний центр Cedoss» і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи

UNFPA, UNDP Ukraine / ПРООН в Україні засвідчили високу стурбованість фізичною безпекою (27 %) і психічним здоров'ям молоді (22 %) [2].

Надзвичайна ситуація воєнного часу висуває вимоги до усіх дорослих на всіх рівнях – батьків, представників органів державної влади, педагогів, інститутів громадянського суспільства, усіх, хто опікується проблемами дітей щоб допомогти їм впоратися із наявними складнощами та знизити рівень тривожності, підготувати їх до перебігу несподіваних подій, тим самим убезпечивши їх життя та здоров'я. Водночас у вихованні культури безпечної життєдіяльності дітей і молоді актуалізується питання розвитку умінь об'єктивно оцінювати і реагувати на нові виклики, особливо в умовах збройної агресії, уміння та навички дій у надзвичайних ситуаціях, надання само- та взаємодопомоги в будь-якій екстремальній ситуації. З цією метою в Україні створено 1554 класів безпеки для проведення занять з вивчення правил пожежної та мінної безпеки, алгоритмів дій під час отримання сигналу «Увага всім!», домедичної допомоги а також на випадок виникнення інших надзвичайних ситуацій. Міністерством внутрішніх справ України у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Національною поліцією, Державною службою України з надзвичайних ситуацій в рамках загальнонаціонального проекту «Безпечна країна» і розпочато реалізацію експериментального проекту «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» з метою ефективного формування культури безпечної життєдіяльності дітей та учнівської молоді.

Особливістю виховання культури безпечної життєдіяльності дітей та учнівської молоді є дотримання інформаційної безпеки, яка в умовах воєнного стану має надважливе значення, і наразі є достатньо прогалин у її практичній реалізації. Низький рівень медіаграмотності населення є першопричиною для маніпулятивних та інформаційних впливів та наративів росії в цифровому просторі України, в інформаційному вакуумі перебуває і населення в тимчасово окупованих росією українських територій.

Загалом, за результатами дослідження, здійсненого дослідницькою агенцією “New Image Marketing Group” за підтримки Детектор Медіа та

Міністерства закордонних справ Королівства Данія в Україні, засвідчено зростання загального індексу медіаграмотності українців з 2020 по 2022 рік. Частка аудиторії з вищим за середній рівнем показника зросла з 55 % до 81 %, а середнє значення показника зросло з 4,8 балів у 2020 році до 5,9 балів у 2022 році [4]. На нашу думку, потребує ефективніше використовувати можливості медіаосвіти, цифрового простору й інформаційних технологій для контрпропаганди, і зокрема у вихованні культури безпеки та розвитку критичного мислення дітей та учнівської молоді. Це потребує посилення уваги сьогодні, і в період повоєнного відновлення, зокрема.

Попри умови воєнного часу та чисельні складні безпекові виклики, усі хто опікується навчанням та вихованням дітей намагаються відшукувати можливості для організації діяльності в умовах обмеження матеріальних та людських ресурсів. Зокрема, свою важливу частку роботи у вихованні культури безпеки життєдіяльності дітей та молоді роблять молодіжні та дитячі громадські об'єднання. Серед них варто зазначити Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки, Національну скаутську організацію України «Пласт», Національну організації скаутів України, ГО «Екологічна ліга», ВДС «Екологічна Варта», які у своїй діяльності активно впливають та переконливо спонукають дітей та молодь до здобуття знань і навичок з цивільного захисту, надання домедичної допомоги, формування практичних умінь та навичок щодо дій у надзвичайних ситуаціях, долучення дітей до волонтерської діяльності.

В якості прикладу виховання культури безпеки життєдіяльності дітей та учнівської молоді в умовах викликів воєнного часу, охарактеризуємо проведення 23-30 липня 2023 року Всеукраїнського спеціалізованого дитячо-юнацького табору «Рятувальник-2023» на базі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, організованого ГО «Всеукраїнський громадський дитячий рух «Школа безпеки». Безпосередніми учасниками проєкту стали 210 представників учнівської молоді з 18 регіонів України: 20 команд з 15 регіонів України – вихованці Всеукраїнського громадського дитячого руху «Школа безпеки», лідери, волонтери Руху. Програму Табору

було побудовано на основі інтегрованого поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини; набуття ними знань і умінь, необхідних для формування ціннісних орієнтирів та утвердження національно-патріотичної свідомості. Зокрема програмою табору передбачено тренінгів, майстер-класів з радіаційного, хімічного захисту; гасіння пожежі; алгоритму дій та евакуації людей та дій при сигналі «Повітряна тривога», у тому числі у разі виникнення мінно-вибухової травми; правил поведінки у разі виявлення вибухонебезпечних предметів; порятунку на воді; порятунку з висотної будівлі, надання домедичної допомоги та проведення серцево-легеневої реанімації; психологічної підготовки. Водночас було передбачено проведення занять з отримання та засвоєння спеціальних знань, практичних умінь та навичок з основ цивільного захисту, рятувальних робіт під час ліквідації наслідків аварій, стихійного лиха, надання само- та взаємодопомоги, дій в умовах військово-терористичних загроз, поведінки в разі виявлення підозрілих та вибухових пристроїв, домедичної допомоги, виявлення потенційних небезпек, способи їх уникнути та подолати, самовиживання в природному середовищі [5; 6].

Надзвичайно важливим для подальшого вирішення проблеми проблеми виховання культури безпеки дітей та учнівської молоді в умовах сьогодення стали проведені в Інституті проблем виховання Національної академії педагогічних наук України за ініціативою лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Круглий стіл «Виховання культури безпеки життєдіяльності дітей та учнівської молоді в умовах воєнного та повоєнного стану: стратегічні орієнтири» (12 червня 2023 року) та слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань молоді і спорту на тему: «Шляхи удосконалення діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства щодо формування культури безпеки життєдіяльності у дітей та молоді в умовах сучасних викликів» (8 вересня 2023 р.), за результатами яких розроблено рекомендації щодо оновлення процесу виховання культури безпечної життєдіяльності дітей

та учнівської молоді в умовах нових викликів [7; 8].

Література

1. Електронний ресурс: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3782906-rosia-poranila-v-ukraini-vze-1143-ditini.html>.
2. Електронний ресурс: <https://cedos.org.ua/researches/vpliv-vijni-na-molod-v-ukrayini/> Вплив війни на молодь в Україні Дослідження проведено аналітичним центром Cedos і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії.
3. Електронний ресурс: <https://cedos.org.ua/researches/vijna-ta-osvita-yak-rik-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-vplynuv-na-ukrayinski-shkoly/> Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи
4. Електронний ресурс: <https://rpr.org.ua/news/indeks-mediahramotnosti-ukraintsiv-2020-2022/>. Результати дослідження “Індекс медіаграмотності українців: 2020-2022”
5. Електронний ресурс: https://komsport.rada.gov.ua/news/main_news/76142.html
6. Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/schoolofsafety.ua/>
7. Рекомендації Круглого столу «Виховання культури безпеки життєдіяльності дітей та учнівської молоді в умовах воєнного та повоєнного стану: стратегічні орієнтири». URL: <https://ipv.org.ua/2023/recommendations-12-06-2023/>
8. Електронний ресурс: <https://komsport.rada.gov.ua/>

**З.В. Охріменко, м. Київ,
Україна**

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ КАР'ЄРНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті актуалізовано необхідність оновлення і впровадження профорієнтаційного супроводу здобувачів освіти, зважаючи на суб'єктивну і об'єктивну детермінованість процесу професійного самовизначення учнів, а також вимоги реформи НУШ. Окреслено аспекти осучаснення змісту професійної орієнтації в сучасних умовах.

Ключові слова: кар'єрна спрямованість, воєнний стан, профорієнтація, учні, професійне самовизначення.

В сучасних умовах реалізація основної мети профорієнтації, а саме: допомога учням у їх професійному і кар'єрному становленні в закладах освіти надзвичайно ускладнена, а подекуди і не можлива. Так, частина здобувачів освіти мігрувала і отримує освітні послуги закордоном, частина учнів навчається дистанційно, а частина дітей хоча і навчається офлайн, постійно перебуває в ситуації загрози життю і здоров'ю. Зрозуміло, що в таких умовах проведення систематичної, цілеспрямованої, доступної професійної орієнтації практично неможливо. В той же час є ряд суттєвих факторів, які актуалізують

профорієнтацію. Так, процес професійного самовизначення учнів 9-11 класів обумовлений об'єктивними чинниками (потреба вибору професії після закінчення школи) і суб'єктивним факторами (психологічна готовність старшокласника до професійного самовизначення), а також тим, що Концепція Нової української школи передбачає формування вмінь учнями вибудовувати свою освітньо-професійну траєкторію.

Відповідно, суттєву роль у процесі відновлення країни займає система профорієнтації населення, яка є обов'язковим елементом ринку праці, оскільки забезпечує оптимальний розподіл і використання робочої сили у відповідності з можливостями працівника та потребою у представниках певних професій на ринку праці. Особливе значення набуває система профорієнтації для учнів, які роблять перші кроки у власному професіогенезі, а саме обирають свою першу професію.

Становлення майбутнього фахівця в закладах загальної шкільної освіти має бути спрямоване не тільки набуття певних знань та умінь, а й формування професійно-орієнтованих установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та кар'єрних навичок, необхідних у подальшій роботі. Адже, планування і здійснення кар'єри, задовольняючи потреби працівників у самоповазі і самореалізації, стає одним з найпотужніших чинників, що мотивують їх трудову діяльність. Таким чином формування кар'єрної спрямованості учнів виступає як динамічне утворення особистості, що ґрунтується на усвідомленні власних ціннісно-професійних характеристик, які об'єктивуються у кар'єрних прагненнях і втілюються у формуванні відповідних умінь.

Саме профорієнтація, як комплексна науково обґрунтована система форм, методів та засобів, спрямованих на забезпечення допомоги особистості в активному, свідомому професійному самовизначенні та трудовому становленні, може забезпечити умови для усвідомлення людиною свого ставлення до себе, як суб'єкта майбутньої професійної праці та поведінки [1].

Зауважимо, що до етапу безпосереднього здійснення професійної діяльності, учень проходить доволі тривалий шлях, який включає професійне

самовизначення, підготовку до вибору професії, професійну освіту тощо. Відповідно, професійна орієнтація учнів має враховувати перспективи розвитку ринку праці, бути сучасною ефективною системою допомоги учням у професійному (профільному) самовизначенні та професійному становленні.

Отже, вважаємо за доцільне окреслити певні аспекти, які на нашу думку, допоможуть осучаснити зміст професійної орієнтації і повною мірою використати її потенціал для допомоги учню в кар'єрному становленні, з одного боку, а з іншого сприяти появі на ринку праці активних суб'єктів, які чітко усвідомлюють основні етапи власної професіоналізації, що надзвичайно важливо в умовах воєнного стану і повоєнного відновлення нашої країни.

Так, шкільна професійна орієнтація має бути спрямована на впровадження випереджувальних стратегій, створення профорієнтаційних технологій, здатних адекватно реагувати на зміни середовища. Саме тому, надзвичайно важливо саме зараз визначати можливості оптимізації профорієнтаційної діяльності закладів загальної середньої освіти, створення сприятливих умов для свідомого визначення учнем своєї освітньої та професійної траєкторії, підготовки випускників закладів загальної середньої освіти до професійного самовизначення та життєвої самореалізації, формування в них компетентності у професійному становленні і реалізації кар'єрних устремлінь, загалом підготовки до майбутньої трудової діяльності. Адже, зазначене позитивно вплине на ринок праці країни в повоєнний час і людський потенціал нашої країни.

Однак, аналіз останніх досліджень і публікацій в контексті теми нашого дослідження, дозволяє зробити висновок, що профорієнтація в умовах закладів загальної середньої освіти є надзвичайно актуальною, натомість методологія, зміст, форми і методи професійної орієнтації не відповідають вимогам сьогодення, а отже, не вирішують досягнення своєї основної мети – формування готовності учнів до профільного та професійного самовизначення.

Зауважимо, що проблеми ефективної реалізації профорієнтації учнів притаманні не лише Україні. Однією з глобальних світових проблем в контексті

здійснення профорієнтації є те, що сучасний ринок праці перебуває у процесі трансформації і радикальних змін: деякі професії зникають, інші тільки з'являються, значна частина видозмінюється, що пов'язано з автоматизацією і роботизацією певних видів професійної діяльності, можливістю надавати онлайн послуги. При цьому, розвинені країни світу розуміють важливість активного реагування на ті виклики які стоять перед професійною орієнтацією загалом, і перед кожним учнем, що самовизначається. Саме тому, науковці зосереджуються на пошуку інноваційних методів, які допоможуть як найкраще вирішити профорієнтаційні запити. Так, у країнах ЄС частим є досвід об'єднання фахівців з різних країн у групи для розробки стратегій, методологічного і діагностичного інструментарію сучасної багатовимірної модульної системи діагностики та освітнього керівництва кар'єрою.

Організація профорієнтаційного процесу у розвинутих країнах світу характеризується: підтримкою з боку держави; наявністю мережі доступних консультативних центрів профорієнтаційного спрямування; комплексним характером надання профорієнтаційних послуг (починаючи з учнів молодших класів); інтеграцією роботи шкіл, вищих навчальних закладів, урядових структур; партнерською батьківсько-учительською взаємодією; наявністю кваліфікаційних стандартів і свідоцтв професійної підготовки; активним застосування таких освітніх технологій (Case method, портфоліо та ін.), які мають елементи самодіагностики і спрямовані на самоусвідомлення; наданні практичних підсумкових рекомендацій стосовно ефективного застосування старшокласниками власного потенціалу у певній сфері. Аналіз європейської системи шкільної профорієнтації дає змогу зробити висновок, що підтримка розвитку кар'єри є одним із домінуючих напрямків в освітньому процесі.

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що дуже важливо готувати підростаючу молодь, починаючи з закладів загальної середньої освіти, до усвідомленого цілеспрямованого науково-обґрунтованого процесу планування кар'єри, що є психологічною базою для самореалізації особистості як суб'єкта професійної діяльності. Система шкільної профорієнтації має всі необхідні

складові для того, щоб забезпечити учню ефективне професійне самовизначення й кар'єрне становлення. Однак, в умовах переважно дистанційного навчання, надзвичайно важливо оновити зміст професійної орієнтації, зробити її доступною і розгалуженою і орієнтованою на потреби підростаючої особистості.

Література

1. Професійна орієнтація: підручник / [Єгорова Є. В. та ін.]; за ред. О. М. Ігнатівч. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

*Г.П. Пастушенко, м. Київ,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТНИМИ ЗАКЛАДАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** У статті наголошується на тому, що сучасні умови функціонування педагогічної системи роблять педагогам-управлінцям нові виклики в їхній управлінській діяльності. Метою публікації є опис потреб і вимог суспільства до освітньої системи України в умовах воєнного стану та виявлення особливостей управління освітньою системою на різних щаблях управлінської діяльності задля доцільного її коригування та удосконалення.*

***Ключові слова:** освітні заклади, управлінська діяльність, воєнний стан.*

На сьогодні організація ефективного функціонування освітньої системи в Україні в умовах воєнного стану є складною, оскільки освітній процес час від часу ускладнюється новими непередбачуваними обставинами. У таких умовах зміни, що відбуваються на державному та регіональному рівнях управління освітньою системою, на викладацькому щаблі потребують переосмислення з метою коригування похибок у подальшій управлінській діяльності. З огляду на вищезазначене, ця проблематика є актуальною в даний час.

Тому метою публікації є опис потреб і вимог суспільства до освітньої системи України в умовах воєнного стану та виявлення особливостей управління освітньою системою на різних щаблях управлінської діяльності задля доцільного її коригування та удосконалення.

Специфічною рисою управлінської діяльності є те, що вона спрямована на забезпечення системного цілісного характеру функціонування як

педагогічної системи, так і системи управління. Для того, щоб забезпечити цілісність структурних компонентів керуючої підсистеми, потрібно забезпечити системний характер змісту управлінської діяльності. Цю систему становить діяльність зі створення прогностичних, педагогічних, психологічних, організаційних, правових, кадрових, матеріально-фінансових, ергономічних, медичних умов для забезпечення реалізації мети освітнього закладу. Зміст управлінської діяльності можна розглядати не тільки як систему найбільш важливих управлінських завдань (створення дев'яти груп умов, зазначені вище), а і як систему певних видів управлінської діяльності – функцій управління. У сучасній теорії управління є кілька підходів до структури функцій управління. Дотепер зберіг своє значення підхід до функцій управління, розроблений ще А. Файолем, який вважав, що управляти – це передбачувати, планувати, організовувати, розпоряджуватися, координувати та контролювати. Таким чином, системний підхід до управління передбачає забезпечення єдності, цілісності всіх функцій управління. Але в умовах сьогодення функції управління, пов'язані з вирішенням стратегічних завдань у межах того чи іншого циклу управління, інколи не завжди вдається максимально вирішити.

Наразі умови воєнного стану, а отже, і сучасні умови функціонування педагогічної системи роблять педагогам-управлінцям нові виклики в їхній управлінській діяльності. Але, не зважаючи на такі умови в нашій державі, користувачі освітніх послуг вимагають продовження реформи Нової української школи та розробки необхідних документів, рекомендацій, курсів для педагогів, відеоуроків Всеукраїнської школи онлайн; зробити доступною для усвідомлення організацію освітнього процесу одночасно у різних формах навчання (офлайн і онлайн); розширити використання електронних документів, наприклад, журналів та розробити рекомендації щодо оцифрування документів закладів освіти та формування електронного архіву закладів, що знаходяться на окупованій території; зараховувати на дистанційну форму навчання дітей з тимчасово окупованих територій за спрощеною процедурою; забезпечити психологічну допомогу здобувачам освіти, а також створити умови для

фізичної безпеки учасників освітнього процесу та охорону закладів освіти, які працюють офлайн [1].

Освітняни намагаються зрозуміти, як швидко і якісно компенсувати освітні втрати, що відбулись як у умовах пандемії, так і в воєнних умовах. Тому потрібна чітка стратегія компенсації освітніх втрат здобувачів освіти на рівні держави, окремої громади, закладу освіти, окремого класу тощо. Чимало сучасних закладів освіти оперативнo реагують на запит користувачів освітніх послуг, маючи надійне укриття, ліцензовану школу повного дня, позашкільну діяльність у вигляді творчих студій, використання інтегрованого навчання, навчання за програмами подвійного диплому, забезпечення психологічної та тьюторської підтримки, цілодобового відеоспостереження та охорони, що дбають про безпеку тощо.

В умовах війни освітній заклад є не лише центром освіти, а й осередком психологічної підтримки учнів та студентів, тому спілкування на заняттях та поза навчальним часом має бути максимально комфортним. Основною формою навчання є дистанційна або змішана (залежно від конкретних умов). Рекомендується проводити різноманітні види уроків під час онлайн- занять, надати перевагу творчому спілкуванню з дітьми, виконанню завдань, що розраховані на психологічне розвантаження, врегулювання емоційного стану. Навчальне навантаження учня має бути оптимізованим, зниженим майже вдвічі. Решта часу витрачається на заняття в асинхронному режимі: робота з онлайн- ресурсами (наприклад «На урок», Міжнародна українська школа, Всеукраїнська школа онлайн, «ThinkGlobal Online» Youtube- канал «Освіторії»).

Домашнє завдання має бути зведеним до мінімуму, а розклад занять - гнучким та регульованим залежно від ситуації, тобто допускається зміна часу першого заняття через нічні тривоги і, відповідно, фізичний і психологічний стан дітей. В умовах внутрішнього переселення в класи до занять підключаються новоприбулі учні, з якими доцільно організовувати індивідуальне знайомство, спілкування, ознайомлення з навчальним закладом.

Сьогодні в Україні успішно реалізується велика кількість освітянських проєктів, які показують целеспрямованість та інтенсивну пошукову діяльність педагогів в умовах воєнного стану.

Надзвичайно важливими в умовах воєнних дій і збройних конфліктів є практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу, а саме: «Стрес як ресурс», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум», «Особливості організації дистанційного навчання під час воєнного стану», «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», «Самодопомога в умовах стресу», «Долоньки миру» тощо [3].

У галузі вищої освіти визначальним документом, що презентує стратегічні пріоритети системи вищої освіти на сучасному є «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022- 2032 роки» та Операційний план її реалізації у 2022- 2024 роках (Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286- р). Головними характеристиками системи освіти, що планується сформувати до 2032 року, мають бути: ефективність управління в системі вищої освіти; довіра громадян, держави та бізнесу до освітньої, наукової, інноваційної діяльності закладів вищої освіти; забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності, конкурентоспроможної вищої освіти, яка є доступною для різних груп населення; інтернаціоналізація вищої освіти України; привабливість закладів вищої освіти для навчання та академічної кар'єри.

В умовах воєнного часу можуть змінюватись форми і методи досягнення мети, але стратегічні цілі залишаються без змін: кінцевим результатом має стати «створення сучасної ефективної системи вищої освіти, яка задовольняє потреби громадян, економіки та суспільства, має гідну репутацію та є конкурентоспроможною на внутрішньому та світовому ринку освітніх послуг» [2].

Попри втрати, система вищої освіти функціонує, оскільки вчасно перебудовано управління освітньою системою, що здійснюється на рівні МОН

України, на рівні адміністрації освітніх закладів та на рівні професійної діяльності викладачів.

У зв'язку зі збройною агресією проти України зроблено чимало кроків в організації управління освітніми закладами, але вони постійно будуть координуватись і змінюватись. І вищевикладена інформація демонструє нам лише декілька напрямів адаптації педагога до управління освітнім процесом в умовах воєнного стану країни, але кожен із цих напрямів по- своєму наповнює педагог з урахуванням конкретної ситуації.

В управлінні системою освіти було враховано бажання спільноти продовжувати реформу «Нова українська школа», необхідність психологічної підтримки учасників освітнього процесу та надання закладами освіти умов для збереження фізичного здоров'я учнів та студентів, потреби у формуванні алгоритмів дій у різних загрозливих життєвих ситуаціях, завдяки чому школа не втратила своїх функцій та набула нових, а саме, функцій центрів відновлення психічного здоров'я.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що освітня система функціонує, але руйнівний вплив воєнного вторгнення продовжується і паралельно формується новий безцінний досвід надання якісної освіти в умовах війни. У вивченні його та донесенні до широкої педагогічної спільноти полягають подальші перспективи дослідження.

Література

1. Баженков Є. Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» як центр експериментальної педагогіки. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність. Київ- Чернівці «Букрек». – 2022, сс. 8- 12.
2. Поєдинок О. Вища освіта в умовах воєнного стану, якість процесу, ефективність та конкурентоспроможність результату. Онлайн- освіта в умовах воєнного стану. Публікації лекторів 27.12.2022. Режим доступу: <https://www.hsa.org.ua/blog/vyshha- osvita- v- umovah- voyennogo- stanu- yakist- protsesu- efektyvnist- ta- konkurentospromozhnist- rezultatu- olga- royedynok>.
3. Рогова В. Б. Інноваційна експериментальна діяльність у системі Освіти України в умовах воєнного стану. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність. Київ- Чернівці: «Букрек». – 2022, сс. 7- 8.

*О.В. Пащенко, м. Київ,
Україна*

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ПРИРОДІ: ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Матеріал відображує механізми фізичної, соціальної та психологічної реабілітації осіб, які постраждали внаслідок військової агресії, засобами природи, що реалізуються через проект «Психологічна реабілітація у Природі». Проект ініційований та впроваджений Всеукраїнською екологічною лігою у співпраці з Інститутом проблем виховання НАПН України, Донецьким обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти та Інформаційно-просвітницьким центром «Екологічна варта».*

***Ключові слова:** збройна агресія, психологічна реабілітація, внутрішньо переміщені особи, Природа.*

Протягом багатьох століть у різних культурах світу в контексті таких наук як філософія та релігія висвітлювалася важливість світу природи в житті людини. Це питання не втрачає своєї актуальності і в сучасних дослідженнях, оскільки Природа не лише є передумовою людського існування, але й символізує людські переживання, ідентичність та спосіб спілкування з іншими, а також визначає напрями життєвого шляху.

Дослідники зосереджують особливу увагу на впливі Природи на когнітивні функції людини та її психічне здоров'я. Ця проблема стала предметом досліджень у галузях екологічної психології, соціології, міського планування, архітектури, медицини та ландшафтної естетики, в той час як гуманітарні науки та мистецтво розглядають роль природного світу в душевному житті людини. Дослідження у галузі палеоботаніки та етноботаніки дозволяють розглядати всю людську культуру через призму рослинного світу. У філології існує напрямок під назвою «флоропоетика» та терміни «флорообраз», які досліджують відносини між літературою та рослинами [1].

В прикладній психології починають усвідомлювати цінність Природи як джерела психотерапії та самодопомоги для людини. Одним із перших, хто привернув увагу до важливості Природи для гармонійного та здорового розвитку особистості, був американський журналіст Р. Лейв, який ввів поняття «синдром дефіциту Природи».

Сьогодні в Україні через воєнні події, спричинені російською агресією, що призвели до фізичних і психологічних розладів у населення різної важкості виникла тісна взаємодія між поняттями «війна» і «реабілітація Природою». Звичайно однією з найбільш вразливих категорій населення є діти, вони в першу чергу потребують невідкладних заходів з фізичного та психологічного оздоровлення, відпочинку та відновлення. Саме тому експертами Всеукраїнської екологічної ліги був розроблений проєкт «Психологічна реабілітація у Природі», який спрямований на створення системи, що надає дієву психологічну підтримку та реабілітацію дітям, які постраждали від російської воєнної агресії. Цей проєкт передбачає використання потенціалу природних екосистем для відновлення після травматичних подій та надання можливостей для відпочинку на природно-заповідних територіях.

Механізми психотерапевтичного впливу природи пояснюються у теоріях психології середовища. Згідно з еволюційною гіпотезою біофілії, запропонованою Е. Вілсоном, наші далекі предки для забезпечення виживання повинні були активно спостерігати за природою та підтримувати близький контакт з нею. Наслідком цього є збережені програми поведінки, які роблять людину відчутно більш захищеною, продуктивною та менш тривожною.

Теорія відновлення після стресу Р. Ульріха також стверджує, що в доісторичні часи області з багатими природними ресурсами сприяли видобутку їжі та води, і сучасний мозок зберігає програми, що надають перевагу зеленому середовищу над міським [3].

Окрім цього, існують інші концепції, які пояснюють корисний вплив природи на людину. Наприклад, теорія відновлення уваги Р. Каплан стверджує, що людина відновлюється швидше в естетичному середовищі, де привабливі стимули самі захоплюють увагу, і не потрібно зосереджувати увагу свідомо, що може викликати втому [2]. Ключова відмінність між цими двома останніми теоріями полягає в тому, що Р. Каплан акцентує на когнітивному відновленні, тоді як Р. Ульріх досліджує афективне відновлення та методи зняття стресу, спровокованого емоційною напругою.

Загалом, антистресовий вплив природи ініціюється шляхом інтуїтивного реагування людей на безпечні місця для відпочинку, які зазвичай включають в себе рослинний покрив.

Ці та інші теорії, які підкреслюють корисний вплив Природи на особистість, є теоретичним підґрунтям для реалізації проєкту «Психологічна реабілітація у Природі» Всеукраїнської екологічної ліги, громадської організації, що своєю провідною метою визначає покращення екологічної ситуації в Україні, формування принципів сталого розвитку, розвитку екологічної освіти та культури громадян [4].

Мета проєкту «Психологічна реабілітація у Природі» полягає у збереженні або відновленні фізичного та психічного здоров'я дітей, які постраждали від російської збройної агресії, досягненні соціально-психологічного благополуччя та зменшенні частоти та важкості наслідків посттравматичного синдрому.

Завданням проєкту є надання ефективної психологічної підтримки та реабілітації дітям, які постраждали від російської збройної агресії, через використання потенціалу природних екосистем і можливостей для відпочинку на природно-заповідних територіях. Також передбачено створення можливостей для дітей вивчати та досліджувати природну, історичну та культурну спадщину України, формування національної самосвідомості, патріотизму і привертання їх до рідного краю. Крім того, проєкт має на меті підвищення мобільності, соціальної та культурної інтеграції дітей та молоді у суспільне життя України.

Ключові виклики, які необхідно вирішити в межах Проєкту:

1. Російська збройна агресія призвела до значних жертв серед військових та мирних мешканців, мільйони українців стали вимушеними переселенцями, діти стали сиротами, втратили можливість проживати безтурботне дитинство. Тому гостро постала потреба психологічної реабілітації дітей, які постраждали від бойових дій.

2. Унаслідок війни освітній процес в багатьох регіонах було порушено чи

навіть повністю призупинено. Офіційно більше 500 дітей стали жертвами війни, понад 1000 дітей отримали поранення. Україна зафіксувала примусову депортацію понад 19531 дитини до росії, але реальна кількість більша. Всі ці діти потребують психологічної та фізичної реабілітації.

3. Внаслідок постійних обстрілів пошкоджено близько 3000 закладів освіти, у 2022 року українські діти під час повітряних тривог провели в бомбосховищах та укриттях понад 900 годин. Цей стрес не минає безслідно, а потребує залучення професіоналів.

Окрім реабілітаційної роботи з дітьми планується організація та проведення тренінгів для педагогів, які працюють з дітьми, що мають статус ВПО й постраждалими від воєнних дій. Часто й самі педагоги є із числа ВПО. Актуальність такої роботи підтверджується результатами анкетування, проведеного в липні 2022 року в форматі Google-опитування, в опитуванні взяли участь 53 особи. Зокрема 90,5 % респондентів (48 осіб) визначають означений проєкт як дуже важливу ініціативу, 77,3 % (41 людина) упевнені, що психореабілітаційна робота в природі є дуже ефективною, 58,4 % опитаних (31 особа) виявили бажання стати учасниками групи, що проходить реабілітацію, 69,8 % (37 опитаних) готові сприяти реалізації проєкту в межах своєї компетентності.

Підсумовуючи вищесказане зазначимо, що аналіз наукового досвіду у галузі психологічної реабілітації засобами природних ресурсів дозволив виявити механізми відновлювальної терапії, що лягли в основу проєкту «Психологічна реабілітація у Природі» для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Визначені також можливості розширення проєкту на роботу з дорослими, військовослужбовцями та членами їхніх сімей, як один із способів психологічної реабілітації під час воєнного конфлікту та після нього.

Література

1. Buzzell L., Chalquist C. *Psyche and nature in a circle of healing. Ecotherapy: Healing with nature in mind.* Berkeley, CA: Counterpoint. 2009. P. 17-21.
2. Kaplan R. The role of nature in the context of the workplace. *Landscape and Urban Planning*. 1993. Vol. 26 (1-4), P. 193-201. [https://doi.org/10.1016/0169-2046\(93\)90016-7](https://doi.org/10.1016/0169-2046(93)90016-7)
3. Ulrich, R. S., Simons, R. F., Losito, B. D., et al. (1991). Stress recovery during exposure to natural and urban environments. *Journal of Environmental Psychology*, 11 (3), 201–230.

*З.С. Петрушенко, м. Київ,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНИХ ПОЧУТТІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Розглянуто тему емоційного розвитку дитини старшого дошкільного віку. Висвітлено ключові аспекти формування емоційної компетентності у дітей. Проаналізовано специфічні етапи та умови емоційного розвитку дошкільників. Охарактеризовано ефективні методи та практики, спрямовані на комплексний розвиток емоційної сфери дитини.*

***Ключові слова:** емоції, розвиток, старший дошкільний вік, особливості, методи.*

У сучасному контексті швидкого розвитку та перетворень українського суспільства, постає нагальна проблема формування збалансованої, самостійної особистості, яка здатна гармонійно існувати у взаємодії з оточуючим світом та самою собою. Досягнення цієї мети передбачає свідоме розуміння власних емоцій, встановлення зв'язків між різними емоційними станами та їх причинами, а також навички емоційного самокерування та адаптації поведінки до емоційних проявів оточуючих.

У формуванні емоційної сфери особистості ключовим періодом є дошкільний вік: саме тоді діти вчаться виражати особисті емоції та розпізнавати емоції інших, що сприяє ефективній взаємодії зі світом навколо них. Ранні навички ефективної соціальної взаємодії забезпечать успішність особистості в майбутньому.

Емоції дитини – це «..різноманітні переживання дитини, в яких виявляється її ставлення до того, що діється навкруги. Найчастіше переживання викликані тими об'єктами, які набувають для дитини певного життєвого значення, стають для неї цінними, оскільки сприяють або перешкоджають задоволенню різних її потреб» [7, с. 189].

Є. Кирилова та О. Бухалова зазначають, що емоційний світ дошкільника

представляє собою особливу форму його існування в навколишньому середовищі, де дитина починає класифікувати об'єкти реальності як «приємні» чи «неприємні». Під час пізнання світу та активної взаємодії з ним дитина переживає широкий спектр емоцій, таких як радість і сум, задоволення і незадоволення, захоплення і обурення, упевненість у собі та ніяковість, гнів і сором, тощо [4].

Отже, емоції є одним з основних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності та поведінки дитини дошкільного віку. Вони є важливим індикатором її стану та допомагають дитині розуміти себе та своє співвідношення зі світом навколо.

Саме з емоцій виникають почуття, що представляють собою стійкі емоційні уявлення про явища дійсності. Емоційна поведінка дитини формується під впливом різноманітних емоцій та почуттів, які вона переживає [1].

В контексті теми дослідження, доцільно обґрунтувати дотичні до неї поняття «емоційної компетентності» та «емоційного інтелекту».

Емоційну компетентність визначають як комплекс знань, умінь та навичок, що допомагають дитині адекватно реагувати на емоційно заряджену інформацію, швидко аналізувати емоційно напружені ситуації та є важливою передумовою успішного функціонування у всіх сферах життя [5].

В свою чергу, емоційний інтелект дошкільника охоплює здатність до розуміння своїх емоцій та сприймання емоції оточуючих, а також контроль та керування ними [4]. Він є ознакою розвиненої емоційної компетентності.

На кожному етапі дошкільного дитинства спостерігаються унікальні особливості у розвитку емоцій та почуттів. Наприклад, у молодших дошкільників, зазвичай, спостерігається значна емоційна залежність від близьких дорослих, що виявляється у сильному емоційному реагуванні на їхні стани. У середньому дошкільному віці, діти починають активніше виявляти свої емоції через ігрову діяльність та спілкування з ровесниками. Завершальний етап дошкільного віку часто супроводжується формуванням елементарних

стратегій саморегуляції емоцій, які допомагають дитині краще розуміти свої почуття та ефективніше взаємодіяти з оточуючим світом.

Так, К. Борисенко та С. Бадер визначають провідні особливості розвитку емоційних почуттів старших дошкільників, які характеризують цей важливий віковий етап. Серед них [2]:

1. Розширення спектру емоційних переживань у дітей можливе за умови поширення їх соціальних зв'язків. Варто зазначити, що емоції у цьому віковому періоді є дещо залежними від конкретної ситуації.

2. Старший дошкільник починає усвідомлювати ширший спектр емоцій. Він також може спостерігати ці емоції у інших людей.

3. Більшість емоцій дитина вже може виражати словами, але її опис власного емоційного стану залишається досить лаконічним.

4. Удосконалюється здатність до емоційної децентралізації – сприймання емоційного стану інших осіб та його врахування при моделюванні власної поведінки. Проте ця здатність ще не є повністю сформованою, і у більшості випадків діти цього віку керуються власними бажаннями і потребами.

5. Деякі пізнавальні процеси в значній мірі можуть залежати від емоційного стану дитини.

6. Відбувається формування первинних рефлексивних умінь, які стають основою для подальшого розвитку самопізнання та контролю над власними емоціями.

У розвитку емоційного ставлення дитини окресленого періоду виявляються певні етапи. Перший етап – це виокремлення себе як об'єкту ставлення інших дітей, коли дитина починає усвідомлювати, як її сприймають оточуючі та яку реакцію вона викликає у своїх ровесників. Наступний етап полягає в усвідомленні себе як суб'єкта взаємин з іншими, коли дитина починає розуміти, що вона також впливає на інших своїм ставленням та діями. Останній етап включає формування уявлень про себе та ставлення до власної особистості, коли дитина починає усвідомлювати свої якості, здібності та власну цінність [9].

Сформування великої частини емоційного досвіду у дітей, зокрема прояву емоційної реакції, розвитку емпатії, саморегуляції та вияву особливостей загальної емоційності, тривожності, сенситивності та фрустрації, відбувається під впливом різноманітних факторів, які характерні саме для старшого дошкільного періоду. Відповідно, особливості розвитку емоційних почуттів у дітей зумовлені конкретними умовами їх виховання. Чим більш сприятливими є ці умови, тим повніше може розкриватись емоційна сфера особистості дитини [8].

Підтверджує дану тезу і Л. Клевака, зазначаючи, що у дитинстві розвиток емоційних почуттів тісно пов'язаний з інтелектуалізацією емоцій та розвитком просоціальних мотивів. В цьому процесі значну роль відіграють батьки, вихователі та ровесники, які сприяють розумінню дитиною емоційних станів інших людей та підтримують його успішну взаємодію з оточуючими. Така співучасть інших людей є необхідною умовою для активності та емоційного розвитку дитини в цьому віці [5].

Серед таких факторів в умовах дошкільного закладу освіти є: створення психологічно сприятливого мікроклімату; використання методів соціально-емоційного розвитку; забезпечення можливості для вільного вияву емоцій та почуттів; впровадження методів взаємодії між дітьми [2; 4; 9].

Н. Трофіїла, переконує, що з метою розвитку емоційної сфери у дітей важливо забезпечити гармонійне виховання різноманітних почуттів та емоцій, а також формувати необхідні навички саморегуляції емоцій. Навчання дітей розуміти їх емоційні стани та розпізнавати причини, що їх викликають, сприятиме формуванню їх емоційної грамотності та соціальної компетентності [8].

У старших дошкільників розвиток емоцій прогресує, збагачуючись новими відтінками і складнішими формами прояву під впливом соціального середовища та особливостей виховання. Тому основне завдання дорослих, зокрема вихователів закладу освіти, полягає в тому, щоб пояснити дітям сутність емоцій, навчити їх розпізнавати їх і вчити контролювати свій

емоційний стан [5].

В практиці розвитку емоційного інтелекту старших дошкільників в дошкільних установах, О. Половіна висловлює погляд, що він формується протягом життєдіяльності та набуття досвіду через різноманітні активності, такі як гра, мистецтво, література, самопізнання та рефлексія. Ключовим при цьому є індивідуальний підхід, адаптований до особистості кожної дитини. Вона вказує на декілька ефективних методів його формування, включаючи [6]:

- практику уважності – ознайомлення дітей з можливостями їх розуму, усвідомлення тілесних реакцій, розпізнавання емоцій, керування увагою;
- арт-техніки – формування вмінь соціально прийняттого виходу із негативних почуттів, усвідомлення думок та почуттів, що зазвичай пригнічуються;
- емоційний коучинг – спілкування та взаємодія для виявлення співчуття та емпатії;
- казкотерапію – розвиток самосвідомості та розбудова особистісної взаємодії засобами метафоричних ресурсів.

О. Половіна підкреслює, що ці підходи допомагають дітям усвідомлювати свої емоції, розвивати емпатію та позитивно впливати на взаємини з оточуючим світом та іншими людьми.

Доповнює даний перелік Л. Клевака [5]:

- метод моделювання емоцій, що використовується для зовнішнього вираження емоційних станів за допомогою символічних засобів, таких як замальовки, схеми, фігурки. Це може включати в себе створення ілюстрацій предметів, що викликають різні емоції, а також формування «Книги настроїв» з використанням зображень, які передають різноманітні емоційні стани;
- вправи на передачу емоцій шляхом використання невербальних засобів, таких як міміка, пантоміма, інтонації голосу. Також важливим є розпізнавання емоційних станів та вправи на підбір еталонів емоцій для різних ситуацій.
- психогімнастика, для розвитку та корекції різних сторін психіки дитини та може допомогти дітям вчитися керувати своїми емоціями та взаємодіяти з

іншими.

Театралізовану діяльність як ключовий інструмент розвитку емоційних почуттів старших дошкільників виокремлює М. Дмитренко, переконуючи, що вона відкриває широкі педагогічні можливості для розвитку емоційної культури у дітей [3]:

- театралізована діяльність передбачає ігрову взаємодію, що спонукає дитину до тонкого відчуття емоційного стану персонажів та співпереживання з ними як співучасник або глядач;

- основним елементом театральних ігор є ігровий образ, що вимагає від дитини не лише зовнішнього перевтілення, але й емоційного переживання та глибокого втягнення в роль;

- участь у підготовці театального вистави або сприймання театральної події спонукає дітей до активної роботи, від співчуття до співпереживання, наслідування улюблених героїв та їхньої поведінки, що залишає глибокий слід в емоційному досвіді та впливає на їхню поведінку та характер взаємодії зі світом;

- театралізована діяльність є системним процесом, який охоплює ознайомлення з літературною основою, аналіз сюжету, обговорення стратегій поведінки персонажів, а також самостійне втілення образу героя та реалізацію задуму спектаклю.

Таким чином, в процесі формування емоційної сфери особистості важливе значення набуває дошкільний вік, коли діти вчаться виражати власні емоції та розпізнавати емоції інших. Суттєвий вплив на її розвиток має оточення дошкільника, зокрема вихователь та освітнє середовище. Тому, необхідно забезпечити створення сприятливого психологічного клімату, використання методів соціально-емоційного розвитку, підтримку вільного вияву емоцій та почуттів, а також впровадження методів взаємодії між дітьми, що сприятиме повному розкриттю емоційної сфери особистості дитини.

Емоційний розвиток старшого дошкільника є складним та багатогранним процесом, який потребує систематичного підходу та уваги до індивідуальних

особливостей кожної дитини з метою створення сприятливого середовища для її емоційного зростання та розвитку.

Література

1. Балла Л. Арт-терапія як метод виховання духовно-моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО. *Вихити дитині у світі, де дорослі «з'їхали з глузду»* : матеріали конференції. Тернопіль-Львів : ЛьвДУВС, 2022. С.138-141.
2. Борисенко К. Ю., Бадер С. О. Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. № 1 (48). С.48-52.
3. Дмитренко М. В. Формування емоційної культури дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення*: збірник матеріалів конференції. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2020. С.203-205.
4. Кирилова Є, Бухало О. До проблеми формування емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку. *Еволюційні процеси в галузі дошкільної освіти: інноватика, досягнення, перспективний досвід*: збірник матеріалів. Маріуполь : МДУ, 2020. 225 с. С.109-113.
5. Клевака Л.П. Розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. *Технології розвитку інтелекту*. 2022. Т. 6, №1 (31). с.1-23.
6. Половіна О. Ранній розвиток дитини: потреба соціуму чи батьківські амбіції. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. №10. С. 23-30.
7. Рветь А. Б. Емоційна сфера дитини дошкільного віку. *III International Scientific and Theoretical Conference «Scientific forum: theory and practice of research : Collection of scientific papers*. 2023. С.189-191.
8. Трофіїла Н.Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2014. №1(45). С. 155-158.
9. Яворська А. В., Коновальчук І. І. Формування емоційного ставлення до себе та ровесників у дітей старшого дошкільного віку. *Впровадження сучасних технологій в процесі забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти*: збірник наукових праць. Хмельницький : ХГПА, 2021. С. 268–272

*А.В. Пугач, м. Київ,
Україна*

ЦІННІСТЬ МЕДІАОСВІТИ ДЛЯ ЖИТТЄВОЇ УСПІШНОСТІ: ПОГЛЯД СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У статті розглянуто результати опитування учнів старших класів щодо їх медіаінтересів та очікувань від шкільної медіаосвіти. З урахуванням цього аналізу та опрацювання різноманітних джерел медіаосвітньої проблематики виснувано про ціннісне ствердженні медіаосвіти як соціального феномена та окремого напрямку в педагогічній теорії і практиці, орієнтованого на підготовку успішної, медіакомпетентної особистості.

Ключові слова: життєва успішність, життєва самореалізація, медіаосвіта, медіаграмотність, старшокласники.

У складних умовах глобалізованого, інформаційно насиченого сьогодення утвердився запит на успішну особистість. Її характеризує здатність до суспільних перетворень, ефективної життєвої і професійної самореалізації на

основі опанування новітніх знань та навичок, затребуваних у найближчій і подальшій життєвій перспективі. З-поміж 10 ключових компетентностей для життя, окреслених у Концепції НУШ – інформаційно-цифрова компетентність та пов'язана з нею медіаграмотність. У зв'язку з цим актуалізується значущість медіаосвіти, орієнтованої на набуття учнями вмінь опрацювання різноманітної інформації, розвиток критичного мислення, комунікативних здібностей, і на цій основі підготовки до успішної життєдіяльності в мінливому світі, роль медіа в якому дедалі зростає.

Осмислення цінності медіаосвіти для становлення життєво успішної особистості потребує уточнення базових понять. Рефлексія праць вітчизняних (І. Є. Боровинська, О. С. Голентовська, І. Г. Єрмаков, Ю. М. Ільїна, О. А. Матеюк, О. Є. Поліванова та ін.) і зарубіжних (Е. А. Crone, R. van der Cruisen, A. L. Duckworth, K. H. Green, S. van de Groep, D. Kwok, M. G. Polak, E. Tsukayama, D. Weir) дослідників засвідчила об'єктивно-суб'єктивний вимір категорії «життєва успішність». Причому об'єктивність детермінують соціальний фактор, визнання суспільної значущості результатів різноаспектної діяльності, а суб'єктивність – власний досвід і світосприйняття людини, переживання особистого успіху, оцінювання власних дій як особистісно важливих [1 та ін.]. Життєва успішність у цьому контексті постає як цілісна особистісна якість, пов'язана з реалізацією життєвого проєкту, самооцінюванням, досягненням, переживанням успіху на основі повсякденних життєвих практик.

У формуванні життєвої успішності старшокласників зважають на їх вікові особливості, пов'язані з пошуком смисложиттєвих цінностей, прагненням дорослості, особистісного самоствердження передусім у колі однолітків, усвідомленням відповідальності за професійне самовизначення тощо. Нині становлення зростаючої особистості відбувається в умовах цифрового середовища, з наявним розвивальним, соціалізуючим, релаксійним і водночас неконтрольованим інформаційним впливом, небезпека якого посилюється в умовах гібридної війни та повномасштабної збройної агресії РФ проти України.

У зв'язку з цим зростає роль медіаосвіти, серед визначень якої згадаймо те, що запропонували автори Концепції впровадження медіаосвіти в Україні: медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної й ефективної взаємодії з системою масмедіа, зокрема традиційними медіа (друковані видання, радіо, ТБ) та новітніми (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) на основі розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [2]. Водночас зазначимо наявність багатоаспектного дискурсу з медіаосвітньої проблематики, детермінованого національним контекстом завдань медіапедагогіки в окремих країнах та посиленням у цілому суспільної затребуваності медіаосвітніх знань. Відомо, що поняття «медіаосвіта» офіційно введено в обіг 1973 року під час спільного засідання сектору інформації ЮНЕСКО і Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації. В офіційних документах наголошено на тому, що медіаосвіта дає змогу набуту навичок використання медіа для спілкування з іншими людьми; забезпечує знання того, як аналізувати, критично осмислювати та створювати медіатексти, визначати джерела медіатекстів; інтерпретувати повідомлення та цінності, пропоновані медіа, відбирати відповідні медіа для передачі власних повідомлень (Рекомендації ЮНЕСКО, Відень, 1999); це навчання, що передбачає розвиток медіакомпетентності, критичного та вдумливого ставлення до медіа з метою виховання громадян, здатних формувати власну думку на основі доступної їм інформації (Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи з медіаосвіти, 2000).

Дослідники розглядають медіаосвіту як процес розвитку і саморозвитку особистості на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації, що має на меті формування культури взаємодії з медіа, вмінь усвідомлено сприймати, критично осмислювати, інтерпретувати медіатексти, забезпечує розширення загальних, соціокультурних та професійно значущих знань, творчих здібностей, гарантує право отримувати інформацію, необхідну для життя, розвитку і професійної діяльності (Г. Онкович); науково-освітню діяльність щодо

формування психологічного захисту від маніпуляцій масмедіа (Б. Потятиник); освіти, спрямовану на набуття знань, компетентностей, практик щодо отримання, аналізу, генерування, інтерпретування медіаповідомлень з розумінням їх соціокультурного і політичного контексту та використанням необхідних засобів у творчий, законний і етичний спосіб (Н. Приходькіна) [3].

З огляду на те, що цільова група щодо формування життєвої успішності особистості охоплює учнів старших класів, їх було залучено до опитування про цінність медіаосвіти у життєдіяльності людини. Його результати засвідчили в цілому усвідомленість значущості сфери медіаосвіти та уважність до опанування відповідних навичок. Старшокласники медіаосвіту передусім пов'язують з вивченням медіа для розуміння їх впливу на людину, а також розвитком критичного мислення і формуванням власної думки, на цій основі та з урахуванням здобутої інформації. Це підтверджує бачення соціального підґрунтя медіаосвіти, а не лише вмінь щодо технічних засобів опанування, зберігання, продукування, поширення інформації, які також виявилися важливими для підлітків, як і навчання за допомогою медіа.

Оскільки серед наявних підходів упровадження шкільної медіаосвіти – спеціальні курси, факультативні заняття, інтегровано, важливо було з'ясувати, що обирають підлітки. Виявилось, що вони переважно набувають відповідних компетентностей у шкільному курсі різних навчальних предметів або самостійно; їм допомагають батьки, вчителі, інші дорослі, менше – у медіагуртках, медіацентрах, гуртках журналістики. На жаль, найменше респондентів вказали на факультативи, спецкурси, курси за вибором (до прикладу, «Цифрова та медіаграмотність», «Основи медіаграмотності», «Медіакультура»), що засвідчує їх відсутність або неухвагу до ідей профільної освіти, слабку профорієнтацію тощо. Однак згадані спецкурси, гуртки, зокрема «Журналістика для всіх», орієнтовані не лише на допомогу учням ознайомитися з основами майбутньої професії, завданнями сучасної журналістики, а й сприяння розширенню світогляду, розвиток мислення, вмінь грамотно та логічно висловлювати думки, ефективно комунікувати, тож

потребують ширшої популяризації.

Утім у виборі майбутньої професії і професійному самовизначенні старшокласники активно звертаються до медіаресурсів, надаючи перевагу соціальним мережам; вебсайтам закладів освіти, а також установ, кампаній, баз відкритих вакансій із працевлаштування. Це засвідчує, що підлітки вже можуть самостійно й усвідомлено обирати потрібні та достовірні, на їх погляд, джерела інформації. Закономірно, що у медіазапитах підлітків традиційні медіа – журнали, газети, радіо, кіно, телебачення, поступилися цифровим. Однак, зважаючи на значущу роль медіа у формуванні успішності, зокрема на основі історій успіху відомих особистостей, видається доцільним заохочення старшокласників до читання мемуаристики, художньої біографістики, а також науково-популярної періодики тощо.

Пріоритетність важливості медіаосвіти для успішності респонденти визначили так: забезпечення знаннями і навичками, необхідними передусім у повсякденному житті; подальшому навчанні; виборі професії; позиціонуванні себе і власних досягнень; участі в соціально вагомих справах, волонтерській, громадській роботі, різних проєктах тощо. А практичної значущості так: пошук достовірних джерел інформації; спілкування з однолітками, друзями; допомога іншим у користуванні гаджетами або присутності в соцмережах; створення власних медіапродуктів (мультимедійних презентацій, відеороликів, подкастів тощо).

На нашу думку, старшокласники усвідомлюють виклики цифрового суспільства, відповідально ставляться до медіаосвіти, зацікавлені в розвитку медіаграмотності, власної медіаторчості, прагнуть вдосконалення навичок критичного мислення, захисту від непотрібної інформації, здатності до ефективної міжособистісної комунікації. Вони також демонструють готовність до різних видів просоціальної діяльності (навчання, саморозвиток, професійне самовизначення тощо) та усвідомлюють її успішність на основі залучення нових технологій.

З метою з'ясування реальної ситуації щодо життєвих очікувань та запиту

старшокласників на медіаосвіту спрямовано і деякі зарубіжні дослідження, зокрема С. Scarcelli [4]. Науковець визначив завдання дослідити розуміння підлітками завдань медіаосвіти, наявний досвід їх медіаосвітньої діяльності, бачення змістового наповнення курсу медіаосвіти та її роль у протистоянні ризикам, пов'язаним із взаємодією з медіа, доцільність шкільних медіаосвітніх заходів, сподівання щодо медіапедагога та інше.

Результати опитування старшокласників засвідчили, що вони прагнуть знати якомога більше про цифрові медіа і їх роль у житті успішної людини, попри власну компетентність як користувачів цифрових платформ, відчують потребу в усвідомленому використанні нових технологій, кращому розумінні світу, який їх оточує. Підлітки вважають, що школа має гарантувати опанування медіатехнологій так само, як і шкільних предметів – фізики, історії, фізкультури тощо, надати інструменти для ефективного використання цифрових медіа, інструкції, що допоможуть убезпечитися у кіберпросторі.

Респонденти зазначають, що популярність, таку бажану для їх віку, може забезпечити, зокрема, розміщення фото, поширення інформації між друзями в соціальних мережах, а це становить певні ризики, про які дорослі говорять, але мало допомагають у тому, щоб їх уникнути. Адже не всі батьки і старші родичі добре володіють гаджетами, інтернет, обізнані щодо кібербезпеки. У зв'язку з цим молодь зацікавлена в медіаекспертах, які допоможуть у безпечній взаємодії з соціальними медіа. Зокрема, респонденти окреслили такий портрет медіапедагога: це молода людина, чоловік (згідно зі стереотипами, чоловіки обізнаніші у цій сфері), віком до 30 років, адже має знати проблеми молоді, молодіжний сленг, з яким можна подискутувати, якому можна довіряти.

Італійські підлітки, учасники експерименту, як і українські старшокласники, наполягають на практичній значущості медіаосвіти, що допоможе реально розв'язувати проблеми, зокрема захистити особисті дані (банківські рахунки, кредитні картки, світлини, збережені у смартфоні, комп'ютері), уникати небезпек, зокрема пов'язаних із фейками), виправляти складні життєві ситуації (кібербулінг), досягати успішності у власних життєвих

проектах, а не лише дізнаватися про це [4].

Отже, опрацювання наукових джерел, рекомендаційних матеріалів з питань життєвої успішності і медіаосвіти, аналіз результатів опитування старшокласників щодо їх медіаобізнаності у рамках експериментальної роботи та ознайомлення з висновками зарубіжних учених дає змогу акцентувати на ціннісному ствердженні медіаосвіти як соціального феномена та окремого напрямку в педагогічній теорії і практиці, орієнтованого на підготовку успішної, медіакомпетентної особистості. Водночас узагальнення відповідей старшокласників засвідчує затребуваність практично значущої медіаосвіти, що здатна забезпечити різнобічні медіазапиту сучасних підлітків. Її реалізація можлива за умов створення в закладах освіти спеціально спроектованого медіаосвітнього середовища, маркерами якого мають стати особистісно орієнтована взаємодія учасників освітнього процесу – старшокласників, їх батьків, компетентних медіапедагогів, стейкхолдерів, медіадидактика, пов'язана зі змістом медіаосвіти (до прикладу, спецкурс «Цифрова та медіаграмотність»), медіаосвітніми технологіями, зокрема медіахабом тощо.

Література

1. Боровинська І. Є. До психологічного розуміння понять «успіх», «успішність», «життєвий успіх», «життєва успішність». *Науковий вісник ХДУ*. 2017. Вип. 3 (2). С. 142–148. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2017_3%282%29__26
2. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/концепція-медіаосвіти.pdf>
3. Приходькіна Н. О. Медіаосвіта учнів у шкільництві англomовних країн: монографія. Київ; Тернопіль: Крок, 2022. 412 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/727838/1/ТЕНДЕНЦІЇ%20РОЗВИТКУ%20МЕДІАОСВІТИ%20УЧНІВ%20У%20ЗАКЛАДАХ%20СЕРЕДНЬОЇ%20ОСВІТИ%20РОЗВИНЕНИХ%20АНГЛОМОВНИХ%20КРАЇН.pdf>
4. Scarcelli, C. M. (2017). Telling, Doing, (Media)Educating. Adolescents' Experiences, Expectations, Suggestions Concerning Media Education. *Italian Journal of Sociology of Education*, 9 (1), 93–121. doi: 10.14658/pupj-ijse-2017-1-6.

*В.В. Рагозіна, м. Київ,
Україна*

**ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ І УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ: ОРГАНІЗАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ОПИТУВАННЯ**

Анотація. Метою статті є висвітлення організації опитування старшокласників і вчителів закладів загальної середньої освіти з проблеми військово-патріотичного виховання, зреалізованого на всеукраїнському рівні у період жовтня-листопада 2023 р. Опитування здійснювалося в межах дослідження прикладної теми науково-дослідної роботи «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» на базі лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (керівник: доктор педагогічних наук Канішевська Л.В.). Розкрито логіку представлення запитань анкети. Наголошується на ефективності розробленого і запропонованого для респондентів анкет у цифровому форматі, що ефективізує обробку і узагальнення результатів дослідження.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, учні і учнівська молодь, мистецтво, всеукраїнське опитування, організація всеукраїнського опитування, анкетування.

Зумовлені війною в Україні 2022-2023 рр. виклики виокремлюють важливі пріоритети у діяльності української системи освіти, серед яких військово-патріотичне виховання учнів і учнівської молоді є першочерговим. Це є зрозумілим, оскільки йдеться про підготовку молодого покоління українців до протистояння фізичній, психологічній і інформаційній агресії з боку росії. Насамперед йдеться про створення правового підґрунтя і навчально-методичного забезпечення військово-патріотичного виховання учнів і учнівської молоді.

Аналіз законодавчої бази у даному напрямі показує її розробленість, оновлення термінології у документах 2022 року [1]. Узагальнення наукових праць дозволяє зазначити дослідження теоретичних підходів (І. Бех, К. Журба, В. Кремень, В. Огнев'юк, Р. Сойчук, Т. Гавлітіна, О. Жаровська, В. Кириченко, К. Чорна та ін.), зокрема, вивчення проблеми різноаспектно: сутність і зміст військово-патріотичного виховання (А. Афанасьєв, Ю. Красильник, В. Мірошніченко, Л. Олійник, Г. П'янковський), початкова підготовки допризовної молоді до військової служби (Г. Бесарабчук, М. Зубалій, С. Мотика, О. Остапенко, М. Тимчик), специфіка реалізації військово-патріотичного виховання (О. Даценко, О. Кириченко, Ю. Красильник, Б. Мисак, В. Ягупов та ін.). Дослідники зосереджуються на ефективним засобах щодо цього: єдності військово-патріотичного і фізичного виховання (Д. Бінецький, С. Захарків, М. Зубалій, Г. Коломоєць, О. Остапенко, М. Тимчик), використанні потенціалу позакласної роботи (М. Зубалій, І. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко,

І. Білоцерківець та ін.), військово-спортивних ігор (С. Параниця, Е. Єрмоєнко, А. Ребрина, В. Дерев'янка), мистецтва (І. Щербак, О. Стьопіна, С. Зубченко, С. Горохов).

Експериментальні дослідження щодо вивчення стану військово-патріотичного виховання старшокласників (О. Остапенко, М. Тимчик) та щодо можливостей гейміфікації у патріотичному вихованні старшокласників (Т. Скирда) здійснювалися у період 2021 р. У 2022 р. – проведене дослідження стосувалося форм роботи з національно-патріотичного виховання учнів (Т. Скирда). Немаловажливим кроком перед залученням учнів до тих чи інших ініціатив і активностей в процесі реалізації *військово-патріотичного виховання* в умовах військового стану 2022-2023 рр. є вивчення його стану у ЗЗСО у даний період часу.

Зазначене дослідження здійснювалося в межах реалізації прикладної теми «Організаційно-педагогічні умови та технології єдності фізичного і військово-патріотичного виховання учнів загальної середньої освіти» на базі лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України (керівник теми: доктор педагогічних наук Канішевська Л.В.) під час констатувального етапу дослідження. Одним з дослідницьких методів обрано опитування вчителів і старшокласників. Висвітлення організації опитування старшокласників і вчителів закладів загальної середньої освіти (далі – ЗЗСО) з проблеми військово-патріотичного виховання, зреалізованого на всеукраїнському рівні у період жовтня-листопада 2023 р., становить мету даної статті.

Всеукраїнське опитування було організовано силами доктора педагогічних наук Канішевської Л.В., і кандидата педагогічних наук Рагозіної В.В. У ньому взяли участь ЗЗСО 19 областей України у період жовтня-листопада 2023 р. На момент 01.11.2023 року кількість респондентів: 24013 старшокласників, 18354 вчителів.

З огляду на переваги цифрових освітніх засобів, діагностувальний інструментарій розроблено з допомогою Гугл-форми і представлено у

цифровому форматі (на Гугл-диску), що зручно для заповнення респондентами і опрацювання даних науковцями. Доступ до анкет було відкрито респондентам шляхом надсилання відповідних покликань. Всеукраїнське опитування було здійснено за сприяння обласних управлінь освіти і місцевих департаментів освіти.

Анкета для старшокласників налічувала 15 запитань, послідовність яких відповідає логіці: від запитань широкого характеру (виявлення розуміння учнями взаємозв'язку подій історичного минулого України і сьогодення, виявлення бачення свого майбутнього в Україні, розуміння сутності патріотизму і власних дій щодо цього) до більш вузьких аспектів, пов'язаних безпосередньо з процесом військово-патріотичного виховання у школі (наявність і частота заходів, їх спрямування і тематика), власна активність у цьому напрямі, інтереси і уподобання учнів. Окремі запитання у анкетах для учнів передбачають вивчення їх думки щодо оновлення форм і методів військово-патріотичного виховання з врахуванням сучасних суспільних вимог, а також потреб, інтересів і запитів самих учнів, зокрема, у мистецтві.

Анкета для вчителів мала на меті з'ясувати рівень готовності вчителів до реалізації концептів військово-патріотичного виховання учнів у ЗЗСО. З цим анкета налічувала запитання щодо використовуваних форм і методів реалізації військово-патріотичного виховання на уроках і в позаурочній діяльності, зацікавленість учнів військово-патріотичним контентом. Окремим блоком запитань є запитання щодо включення мистецького контенту в зміст уроків, а також запитання, що виявляють обізнаність вчителів щодо культурно-мистецьких здобутків сучасної України.

Висновки. Необхідність проведеного всеукраїнського опитування обумовлена важливістю виявлення стану військово-патріотичного виховання у ЗЗСО, зокрема, визначенням готовності вчителів до реалізації сучасних концептів військово-патріотичного виховання в умовах освітнього процесу, а також врахування у цьому процесі запитів самих старшокласників. Опитування респондентів зреалізовано на всеукраїнському рівні у цифровому форматі, що

відповідає вимогам цифрової освіти. Висвітлення результатів опитування становитиме перспективу подальших розвідок у даній тематиці.

Література

1. Закон України “Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

2. Концепція виховання дітей та молоді у цифровому просторі. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontseptsiiia-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsyfrovomu-prostori.pdf>

3. Рагозіна В.В. До проблеми військово-патріотичного виховання учнівської молоді засобами мистецтва. Збірник тез Міжвузівської науково-практичної онлайн-конференції «Міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутнього педагога ХХІ століття» (м. Рівне, 12 травня 2023 р.). Рівне: НАІР, 2023. С. 367 – 372.

**В.Ю. Рогальська, м. Київ,
Україна**

ЗАСАДИ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація: Дана стаття розглядає актуальну проблему виховання особистості в сучасній освітній системі України, зокрема в контексті реформи освіти, відомої як «Нова українська школа». Автори аналізують основні зміни та інновації, які були внесені до шкільної програми та педагогічного процесу в рамках цієї реформи. Вони обговорюють, які нові підходи та методи викладання використовуються для формування громадянської, моральної та культурної компетентності учнів.

Стаття також розглядає важливі аспекти виховання особистості, такі як розвиток критичного мислення, самостійності, творчості та готовності до життя в сучасному суспільстві. Автори досліджують роль вчителя та педагогічного колективу в процесі виховання та формування ціннісних орієнтацій учнів.

Ключові слова: виховання, навчання, Нова українська школа, особистість, педагогічний колектив, учні.

Нова українська школа (НУШ) – це довгострокова реформа освітньої галузі, яка стартувала у 2018 році.

Основним інструментом програми є сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Розповсюдження ІКТ в навчанні дозволить оптимізувати навчальні процеси та суттєво розширити можливості вчителя та учнів, сприяючи формуванню в останніх необхідної життєвої та професійної компетентності.

Головна мета НУШ – створити школу, де буде комфортно навчатися і яка дасть учням не лише необхідні знання, а й практичні навички застосування цих

знань у повсякденному житті, таку школу, де навчать критично мислити, проводити власні експерименти та вільно висловлювати власну думку [3, с. 145].

Як зазначається у нещодавно оприлюднених концептуальних засадах реформування середньої школи «Нова українська школа», становлення людини як особистості, підготовка її до життя в реальному суспільстві – є безпосереднім завданням школи, як основного інституту соціалізації. Школа має озброїти учнів знаннями, сформувати необхідні компетенції, виховати цінності, а головне – сформувати цілісний світогляд особистості, який забезпечить її орієнтацію у природному та соціальному середовищі, уміння користуватися знаннями, спілкуватися з людьми.

Реалізація цього завдання у сучасній школі має проблемний характер. Як показує практика, досить часто випускники школи реального життя не знають, а тому і входять до неї з вкрай різнопланованими напрямками. Формування цілісного світогляду у цьому контексті є одним із головних завдань оновлення (модернізації) освіти.

НУШ наголошує на індивідуальному підході до кожної дитини, як психодидактичній основі успішності цього процесу. Ця вимога перегукується з вимогою сучасної педагогіки: у кожної дитини свій час дозрівання, успіхи кожної треба порівнювати з її попередніми результатами, а не з успішними дітьми.

У класичній системі освіти набуті знання доволі часто не мають помітної практичної користі, адже з розвитком Інтернету інтелектуальний багаж вже не такий важливий, як раніше. У наш час потрібно постійно вчитися, а не тільки заради оцінок чи диплома.

Ці навички є важливими для розвитку дітей і вимагають особливої уваги при становленні їх особистості:

- навичка критичного та систематичного розгляду інформації;
- здатність чітко та зрозуміло виражати свої думки, як у письмовій, так і усній формі;

- вміння обґрунтовувати свої твердження за допомогою логіки та об'єктивних доказів;

- навичка ефективного сприймання та осмислення інформації, що подається;

- здатність брати ініціативу власних дій і приймати відповідальність за них;

- вміння генерувати нові ідеї та підходи до вирішення завдань;

- здатність розуміти та керувати своїми емоціями, а також спілкуватися з іншими з врахуванням їхніх почуттів;

- здатність оцінювати ризики, вирішувати проблеми та приймати обдумані рішення, а також співпрацювати з іншими.

Розвиток цих навичок сприяє успішній адаптації дітей до сучасних викликів у повсякденному житті.

У рекомендаціях, які подані в Концепції «Нова українська школа» [2] зазначено, що персоналізований навчальний досвід, наприклад, робота за індивідуальними планами, може значно покращити результати навчання.

Зазначається, що в навчанні будуть враховані вікові особливості фізичного, психічного та розумового розвитку дітей.

Головне завдання модернізації освітньої системи в Україні:

- максимально наблизити навчання та виховання до конкретних здібностей дитини, її сутності, орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, орієнтованому на дитину;

- новий зміст освіти, що базується на формуванні компетентностей;

- педагогіка, заснована на партнерстві між учнем, учителем та батьками;

- наскрізні освітні процеси, що формують цінності;

- вмотивовані вчителі, які мають свободу творити та професійно зростати;

- нові шкільні структури, які дають змогу учням добре засвоювати новий зміст та життєві навички;

- сучасне освітнє середовище, що забезпечує необхідні умови, засоби та

технології для навчання учнів, педагогів, батьківне лише у приміщенні навчального закладу.

Нова українська школа базується на гармонійному та всебічному вихованні. Провідна мета виховання в освітньому просторі НУШ – це розвиток духовно-моральної особистості, здатної бути повноцінним соціально значущим суб'єктом, а цінності мають бути життєвим і особистісним сенсом особистісного розвитку учня.

Для освіти важливо визначити внутрішню потребу у вихованні потреби в українській ідентичності та втілювати роль відповідального громадянина, сина, дочки, друга, студента тощо. Освіта в цьому сенсі – є цілісним, постійним і наскрізним процесом становлення духовно-моральної особистості та розвитку в ній таких рис характеру та якостей, які необхідні державі, суспільству а й, що саме головне, самій особистості.

Відповідно до теорії сучасної української педагогіки, цінності є основою будь-якої освіти, а її зміст та освітні стандарти, досвід і практика визначаються цінностями. Під впливом цінностей формується ціннісний світ. Сучасна українська педагогіка визначає зміст освіти на основі системного, ціннісного підходу, який ґрунтується на ієрархії цінностей держави, громадянина, сім'ї, духовних та інших виховних цінностей.

Вимога відповідності навчання та освіти школярів стала визначальною у побудові нової системи освіти незалежної України, удосконаленням змісту освіти у різних типах освітніх установ, при розробці навчальних планів, програм та підручників для закладів загальної середньої та вищої освіти України.

Кожна дитина – це особистість з унікальними здібностями та можливостями. Нова українська школа має допомогти виявити і розвинути ці таланти. Це завдання досягається на основі так званої «педагогіки партнерства».

Основними принципами цього підходу є:

- повага до особистості;

- довірчі стосунки;
- позитивне ставлення та доброзичливість;
- розподіл лідерства;
- дотримання принципів соціального партнерства [1, с. 28].

У педагогіці партнерства активну роль відіграють вчителі, учні та їхні батьки. Школи повинні відмовитися від класичної авторитарної картини «вчитель-учень» і зробити все можливе, щоб глибше залучити батьків до освітнього процесу їхніх дітей. Змінився і підхід до оцінювання. Замість того, щоб «судити» успішність учнів, головною метою тепер буде аналіз прогресу та внесення відповідних коректив у навчальну програму.

Нова українська школа працює на основі особистісно-орієнтованої моделі навчання. У рамках цієї моделі школа практикує дитино-центричні принципи, максимально враховуючи права, здібності, потреби та інтереси дитини.

Потрібно максимально наблизити освіту і виховання кожної дитини до її сутності, конкретної здібності, майбутньої життєвої траєкторії людини.

Дійсно, дослідження показують, що засоби персоналізації навчального процесу, такі як робота в рамках індивідуальних планів, індивідуальних траєкторій навчання та індивідуальних дослідницьких проектів, значно покращують результати навчання.

Виховання особистості у новій українській школі вимагає комплексного підходу, спрямованого на розвиток інтелектуальних, соціальних та моральних якостей учнів, щоб підготувати їх до активної участі у сучасному суспільстві та сприяти подальшому розвитку країни.

Література

1. Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ: Державна служба якості освіти, 2019. 240 с.
2. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Сидоренко В.В. Концептуальні засади Нової української школи: ціннісно-світоглядний аспект. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів III-ї Всеукраїнської інтернет-конференції 18 квітня 2018 р. м. Київ. У 2-х частинах. Ч.1. / наук. ред., упоряд.: В.В. Сидоренко, Я.Л. Швень. Київ: Агроосвіта, 2018. 282 с.

СУЧАСНИЙ ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР ЯК ЧИННИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті розглядається проблема дослідження цифрового простору як важливого складника соціального середовища. Цифровий простір розглядається як суб'єктивно пережита особистістю об'єктивно існуюча віртуальна реальність, що не лише забезпечує її ставлення до світу, але й детермінує формування індивідуальності особистості. Сьогодні цифровий простір став не просто важливою частиною буття людини, а й спричинив кардинальні зміни у способах та стилях як міжособистісної комунікації та взаємодії, так і в процесі виховання і соціалізації молодого покоління.*

***Ключові слова:** цифровізація освіти, цифрова соціалізація, цифровий простір, цифрове середовище, цифрова компетентність.*

Акцентування уваги на взаємодії особистості і середовища з урахуванням активності індивіда у процесі його соціалізації актуалізує проблему вивчення середовища і тих можливостей, які воно містить для особистісного становлення і соціального розвитку дітей і молоді, оскільки ці процеси відбуваються не шляхом одностороннього впливу середовища на особистість, а є результатом їхньої постійної взаємодії.

Здійснюючи аналіз наукових джерел, у яких подано характеристику поняття «середовище», доходимо висновку, що середовище широкіше за обсягом, об'єднує сукупність зовнішніх умов, чинників і об'єктів, у взаємодії з якими живе та розвивається організм і особистість. Взаємодія є процесом безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який породжує взаємозв'язок та взаємообумовленість.

Категорія «взаємодії» є однією із базових психологічних та соціально-педагогічних категорій. Провідною характеристикою соціальної взаємодії є стосунки і зв'язки, як форма соціальної комунікації, у процесі яких систематично здійснюється вплив одного на іншого, досягається узгодження дій одного до дій іншого, виробляється спільне розуміння ситуації і певна міра солідарності чи згоди. У наукових джерелах знаходимо визначення середовища відповідно до різних підходів у його дослідженні.

Дослідники виокремлюють у середовищі чотири підсистеми: 1) природне

середовище – загальне «тло» суспільства: стан атмосфери, водний компонент, поверхня землі, структура ландшафту, тваринний та рослинний світ, клімат, густота населення; 2) середовище «другої природи» – модифікація природного середовища, перетвореного людьми: угіддя, дороги, зелені насадження, свійські тварини, культурні рослини; 3) «третя природа» – штучний світ, створений людиною, який не має аналогів у природному світі (тобто «неолюднена природа»): асфальт, бетон, міст, простір життя і роботи, транспорт, технологічні об'єкти, меблі, культурно-архітектурне середовище; 4) соціальне середовище – своєрідна інтеграція трьох попередніх середовищ, що створює певну якість життя.

Соціальне середовище – «сукупність соціальних умов життєдіяльності людини (сфери суспільного життя, соціальні інституції, соціальні групи), що впливають на її свідомість і поведінку» [1, с. 146] – є необхідною умовою розвитку особистості, її становлення і соціалізації. Соціальне середовище є складною багатогранною системою, у структурі якої виокремлюються такі компоненти: а) суспільні умови життя людей; б) соціальні дії людей; в) стосунки людей у процесі діяльності і спілкування; г) соціальні спільноти, в які люди об'єднуються (територіальні, національні, демографічні тощо).

У сучасних наукових теоріях соціальне середовище розглядається у широкому соціальному значенні, окреслюючи цим поняттям макросередовище, що охоплює економічну, соціальну, політичну і духовну систему взаємин, а також у вузькому значенні як мікросередовище – безпосереднє соціальне оточення людини (конкретні умови життя особистості та умови в середовищі найближчого оточення), в якому протікає її життєдіяльність, впливаючи при цьому на її соціальне становлення, формування соціального досвіду, цінностей, орієнтацій.

Соціальне середовище зумовлює той або інший спосіб життя особистості, який утворюють сукупність та специфіка суспільних відносин на певному етапі її розвитку та відповідний спосіб мислення і поведінка суб'єкта. При вивченні умовних меж, динамізму, інтенсивності взаємодії соціального середовища із

соціальними об'єктами слід ураховувати: систему матеріальних елементів, включених у безпосереднє оточення особистості, які здійснюють на неї постійний вплив; пропорції безпосереднього й опосередкованого спілкування, його інтенсивність, широту, спрямованість, що розглядаються у взаємозв'язку; обсяг груп та особистостей, які взаємодіють з особистістю, що вивчається; масштаб і глибину соціалізації особистості.

Водночас, в умовах сучасних змін стилів міжособистісної комунікативної взаємодії у суспільстві традиційні способи виховання та соціалізації особистості виявляються недостатньо дієвими й потребують вдосконалення з урахуванням нових реалій розвитку та розповсюдження інформаційних технологій. Сучасна молода особистість відкриває світ не лише безпосередньо через його реальне пізнання та оволодіння системою знань в освітньому закладі чи в сімейному оточенні, а й опосередковано за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів. Це зумовило актуалізацію дослідження цифрового простору як важливого складника соціального середовища, оскільки саме цифровий простір став не просто важливою частиною людського життя, а й спричинив кардинальні зміни у способах та стилях як міжособистісної комунікації та взаємодії, так і у процесі виховання і соціалізації молодого покоління. Як справедливо вказує Н.Клименюк, «у сучасну інформаційно-цифрову епоху стратегії соціалізації нових поколінь формуються на таких складниках, як: тотальна цифровізація, безмежні обсяги інформації (інформаційний шум), переважно комунікативна мережевість, особистісна віртуалізація, мережева гейміфікація, цифрова нерівність, розрив між візуальною та текстуальною культурою, технологічний розрив між поколіннями, індивідуалізація освіти» [2, с. 63]. Сучасні діти і підлітки, маючи доступ до соціальних мереж через Інтернет, формують власну картину світу. Водночас використання Інтернет-ресурсів зумовлює виникнення проблеми реалістичності сприйняття соціального простору, оскільки воно визначається моделями та фільтрами Інстаграму, Телеграму, Ютубу, Тік-Току і має непрогнозований, стихійний характер соціальних впливів, невідконтрольних

дорослим. Тому основне завдання дорослих – агентів соціалізації полягає постійному забезпеченні балансу між цифровою та аналоговою соціалізацією, донесення до дітей розуміння відмінностей між реальним та віртуальним життям, формування навичок безпечної поведінки в цифровому просторі.

Як зазначено у Концепції виховання дітей та молоді в цифровому просторі «Соціалізуючий вплив цифрового простору на підлітків та старшокласників пов'язаний із формуванням прагнення їхньої продуктивної участі в житті громадянського суспільства, подальшим забезпеченням сталого розвитку й життєдіяльності громад, у тому числі через участь у різноманітних соціальних кампаніях (щодо захисту довкілля, проти булінгу у школах, проблеми розподілу домашніх обов'язків у сім'ях, щодо інформаційних воєн, волонтерської допомоги тощо). Розуміння різноманітності навколишнього світу, свого місця в ньому й здатності входити в соціум забезпечується процесом вибудовування в підлітків та старшокласників позитивних рольових моделей залежно від ситуацій взаємодії з іншими» [1].

У сучасних дослідженнях цифровий простір розглядається як суб'єктивно пережита особистістю об'єктивно існуюча віртуальна реальність, що не лише забезпечує її ставлення до світу, але й детермінує формування індивідуальності особистості. Необхідність цифровізації освітнього простору спричинена потребами розвитку економіки та широким впровадженням інноваційних технологій, які ставлять нові вимоги до соціально-психологічних характеристик особистості, що має володіти цифровими компетенціями і водночас набувати навичок «живої» соціальної взаємодії. Отже, формування цифрової компетентності як однієї з ключових компетенцій сучасної особистості є важливим завданням сучасної освіти, яка як система характеризується інертністю, відтак розвиток цифрових компетенцій відбувається фрагментарно, здійснюється хаотично та відірвано від академічної (формальної) освіти в усіх її сегментах. Також представники старшого покоління залишаються прихильниками традиційної системи виховання і вважають, що Інтернет несе багато загроз і ризиків. Проте, в умовах сьогодення успішна соціалізація

особистості та її особистісне становлення неможливе без цифрового простору, який сьогодні об'єктивно є чинником цифрової соціалізації.

Отже, нині триває процес реалізації Концепції виховання дітей і молоді в цифровому просторі, прийнятою Інститутом проблем виховання НАПН України в червні 2021 року, де чітко визначено основні принципи і підходи до розв'язання багатьох актуальних проблем, пов'язаних з цифровізацією освіти. На часі необхідним є типологізація та систематизація конкретних чинників та складових цифрового простору, що мають потенційний вплив на соціалізацію особистості та її соціальний розвиток, аналіз переваг та недоліків їх впливу на особистість, потенційних можливостей, ризиків та загроз на індивідуальному, інституційному та національному рівнях, що і становитиме перспективи подальших наукових пошуків.

Література

1. Клименюк Н. Новий вимір виховання: соціалізація дитини в умовах цифрового простору. *Вересень*. № 3 (98). 2023. С.60-72.
2. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі / Кремень В.Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. // Національна академія педагогічних наук України. К., 2021. 52 с. Режим доступу: <http://surl.li/bxofm>
3. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.
4. Яблонський А.І., Рогальська-Яблонська І.П., Яценко Л.В. Соціальний розвиток учнівської молоді в період діджиталізації. *Габітус*. Вип.41. 2022. С. 202-207.

*І.Б. Савельчук, м. Київ,
Україна*

ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ МОЛОДІ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті розкрито перспективи формування нового напрямку в соціальній роботі – соціального відновлення молоді. У дослідженні визначено відповідність змісту соціального відновлення сучасним викликам та потребам молоді щодо швидкого поновлення своєї життєздатності та побудови стабільного власного майбутнього.

Ключові слова: соціальне відновлення, молодь, напрями соціальної роботи.

Соціальне відновлення може стати важливим та інноваційним напрямком соціальної роботи, особливо в умовах зростання кризових ситуацій та конфліктів. Сучасний світ швидко змінюється, оскільки з'являються глобальні виклики щодо надзвичайних ситуацій, таких як війни, конфлікти, міграція,

природні катастрофи та глобальні пандемії. Все це призводить до загострення соціальних та психологічних проблем, призводять до тиску на молодь та створюють потребу в підтримці та відновленні, особливо серед молоді. Соціальне відновлення як напрям соціальної роботи має дієві інструменти для реагування на сучасні виклики надзвичайних ситуацій задля відновлення життєздатності територіальних громад та уразливих категорій населення. Соціальне відновлення дозволяє відбудовувати не лише інфраструктуру та матеріальні блага, але й повернути психологічне та соціальне благополуччя молодих людей. Інтегровані соціальні послуги в територіальних громадах враховують тенденції розвитку соціальної роботи [7], виклики надзвичайних ситуацій для сучасної молоді щодо їх очікувань та орієнтація на майбутнє [1; 5; 6].

Саме тому першочерговим завданням соціального відновлення постає спрямування на поновлення соціальних зв'язків, психологічну підтримку та навчання, що забезпечить молоді успішно інтегруватися у суспільство та будували стабільне майбутнє. Вирішення цього завдання щодо соціального відновлення молоді вимагає інноваційних підходів до соціальної роботи, злагодженої взаємодії, партнерства та міждисциплінарного співробітництва для досягнення позитивних результатів. Соціальна робота в цьому контексті спрямована на відновлення соціального функціонування, психологічного благополуччя та якості життя населення, яке постраждало внаслідок надзвичайних ситуацій. Соціальне відновлення стимулює розвиток соціальної роботи як професії та вимагає впровадження інноваційних методів та стратегій (рис. 1).

Соціальне відновлення молоді – це процес сприяння та підтримки молодих людей після конфліктів, кризових ситуацій, природних катастроф або інших надзвичайних ситуацій, що спрямований на забезпечення можливостей повернення молоді до нормального життя, розвитку їх потенціалу та включення в суспільні процеси.

Рис. 1. Інноваційні методи та стратегії соціального відновлення молоді

Оскільки соціальне відновлення як новий напрям для соціальної роботи з молоддю має можливість впливати на дієвість громадських ініціатив та активізацію спільнот, то сприяння взаємодії соціальних працівників з молоддю щодо спільного розв’язання проблем потребує ефективних механізмів реалізації напрямів соціального відновлення (табл. 1.).

Таблиця 1.

Напрями та механізми реалізації соціального відновлення молоді

№ п\п	Напрями соціального відновлення	Зміст соціального відновлення	Механізм реалізації
1.	Психологічна підтримка	Молодим людям, які пройшли складні ситуації потрібно отримати психологічну допомогу та підтримку	Професійні психологи або консультанти можуть допомогти їм подолати травматичні переживання та відновитися після стресу
2.	Освіта та навчання:	Забезпечення доступу до якісної освіти є аспектом соціального відновлення молоді.	Включення можливості отримання базової освіти, професійного навчання та розвитку навичок, які підтримують їх інтеграцію в робоче середовище.
3.	Зайнятість та підприємництво	Створення можливостей для молоді отримати роботу або підтримка підприємницької діяльності серед молоді допоможе їм інтегруватися в економічне життя та забезпечити своє матеріальне благополуччя.	Це може включати надання фінансової підтримки, навчання навикам підприємництва, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу, створення робочих місць та інвестиції в молодіжні проекти та ініціативи.

№ п\п	Напрями соціального відновлення	Зміст соціального відновлення	Механізм реалізації
4.	Соціальна підтримка та захист	Надання соціальної підтримки та захисту молодих людей, які постраждали від війни або кризи	Включення психологічної підтримки, медична допомога, соціальні послуги, житлова підтримка та доступ до правової допомоги.
5.	Громадська участь та лідерство	Участь молоді в громадських процесах та прийняття рішень щодо власного майбутнього, розвиток лідерських якостей серед молоді	створення молодіжних організацій, навчання навикам участі в громадському житті, розвиток лідерських здібностей та стимулювання активної участі в рішеннях, що стосуються їх майбутнього та спільноти
6.	Патронаж та менторство:	Програми патронажу та менторства можуть забезпечити молоді додаткову підтримку та допомогу в інтеграції в суспільство.	Досвідчені наставники можуть допомогти їм розробити майбутні плани та досягти своїх цілей.

Соціальне відновлення має перспективи для майбутнього молоді, сприяє зміцненню спільноти, розвитку молоді та підвищенню їхньої ролі у суспільстві. Перспективи соціального відновлення щодо побудови успішного майбутнього зосереджують зміст соціальної роботи на покращення психологічного та соціального здоров'я молоді, підвищення їх інноваційного потенціалу щодо створення стійких спільнот. Шляхом психосоціальної допомоги молоді в побудові стабільного майбутнього та розвитку позитивних життєвих цілей соціальне відновлення може сприяти запобіганню подальшим кризовим ситуаціям, попередженню конфліктів та насильства, впливати на покращення якості життя молоді та інших вразливих груп населення щодо їх надії на самодостатність та позитивний внесок у суспільство.

Отже, соціальне відновлення є актуальним та інноваційним напрямком у соціальній роботі, який відповідає сучасним викликам та дозволяє молоді швидко відновити свою життєздатність та побудувати стабільне майбутнє.

Література

1. Амеліна В.М. Формування життєвих стратегій учнівської молоді: шляхи реалізації. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2021 рік НАІР, м. Івано-Франківськ, 2022. С. 6-10.
2. Бибик, Д. (2022). Ціннісні орієнтації учнівської молоді України в умовах воєнного

стану. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді, 26(1), 43-54. <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-43-54>

3. Бирик, Д. Д. *Лідерство та соціальна згуртованість молоді: перспективи забезпечення розвитку в умовах сучасних викликів*: Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік (11). НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, 2023. С. 29-33

4. Бирик, Д., & Савельчук, І. (2023). Соціальна згуртованість молоді в Україні в умовах воєнного стану. *Social Work and Education*, 10(1), 7–16. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.1.1>

5. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. *Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси*. м. Київ. 2022. С. 68

6. Савельчук, І. (2022). Соціальні очікування молоді: від теоретичного осмислення до практичного застосування у воєнний та післявоєнний період. *Social Work and Education*, 9(1), 113–121. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.9>

7. Savelchuk, I., Bybyk, D., Zhytynska, M., Ivzhenko, I., Mikheiva, O., & Kunytsia, T. (2021). Trends in the Development of Social Work: Postmodern Ideas and Prospects. *Postmodern Openings*, 12(3Sup1), 143-154. <https://doi.org/10.18662/po/12.3Sup1/356>

*Сіній В. В., м. Київ,
Україна*

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ НА АДАПТАЦІЙНОМУ ЦИКЛІ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ

***Анотація.** В статті актуалізовано проблему професійної адаптації здобувачів освіти у гімназії, що пов'язано з необхідністю вибору профілю навчання ліцеї. Окреслено можливості STEM-освіти, що реалізується у модельних навчальних програмах адаптаційного циклу базової середньої освіти для пропедевтики формування кар'єрної спрямованості здобувачів освіти на обрання профілю навчання..*

***Ключові слова:** заклади загальної середньої освіти, кар'єрна спрямованість, професійне самовизначення, STEM.*

Відповідно до запиту суспільства в Україні впроваджується освітня реформа відповідно до концептуальних засад Концепції «Нова українська школа», які законодавчо закріплені у законах України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіти» (2020), Державних стандартах початкової освіти (2018) та базової середньої освіти (2020). Ці зміни впроваджуються в освітню практику поступово, у 2023-2024 навчальному році за новими навчальними програмами, що реалізують ідеї Нової української школи навчаються 1–6 класи й відбувається апробація модельних навчальних програм у 7 класі закладів загальної середньої освіти.

Оновлене законодавство в галузі освіти передбачає вибір здобувачами професійної кар'єри на рівні закінчення гімназії (9 клас), оскільки у ліцеї (10-12 класи) здобувається профільна загальна середня освіта, відповідно до напрямів подальшої вищої освіти здобувача освіти. До того ж заклади середньої освіти III ступеня – ліцеї, як правило, функціонуватимуть як самостійні юридичні особи.

З метою професійної орієнтації на побудову кар'єри у галузях високотехнологічних професій на зміну політехнічній освіті XX століття у XXI столітті прийшла STEM-освіта – система навчання, яка інтегрує чотири основні напрямки: S – science – природничі науки, T – technology – технології, E – engineering – інженерію та M – mathematics – математику. На державному рівні у 2020 році була прийнята Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти).

Чисельні наукові дослідження різних аспектів професійного самовизначення доводять, що сучасні учні, що навчаються у основній та старшій школі часто мають низьку мотивацію до навчальної діяльності, нереалістичні професійні плани, несформовану систему професійно-ціннісних орієнтацій.

Таким чином, в сучасному освітньому процесі наявні суперечності між: суспільним запитом до випускника закладів загальної середньої освіти здатного до успішної самореалізації в суспільстві та спроможністю здобувачів загальної середньої освіти обирати траєкторію особистісного і професійного розвитку відповідно до власних індивідуальних особливостей і вимог сьогодення. У закладах загальної середньої освіти відсутня система у формуванні кар'єрної спрямованості здобувачів освіти, фрагментарні заходи з професійної орієнтації відбуваються за сприяння закладів професійно-технічної освіти наприкінці 9 класу та закладів вищої освіти наприкінці 11 класу.

Одним з шляхів формування кар'єрної спрямованості здобувачів базової середньої освіти є використання технологій STEM-освіти, що забезпечують професійну орієнтацію школярів через оволодіння знаннями про світ професій,

що поєднує у собі знання про види професійної праці людини та напрями профільного навчання в старшій профільній школі. Зростає адекватність самооцінки відповідності вимогам профільної освіти до особистості, а також сформованість вмінь об'єктивно й критично оцінювати результати власної практичної діяльності у відповідній предметній сфері.

Школярі усвідомлюють специфічні особливості різних напрямів профільного навчання, зростає ступінь обізнаності із системою професійної представленості відповідної галузі на сучасному ринку праці та специфікою професійної діяльності людини у цій сфері й це відбувається під час вивчення природничо-математичних та технологічних предметів, як невід'ємна складова освітнього процесу з цих предметів. Важливим є подолання гендерних стереотипів, що досягається через відповідні вимоги до шкільного підручника, та прикладами побудови професійної кар'єри у тій чи іншій галузі незалежно від статті фахівця.

Науковцями Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України з залученням фахівців Міністерства освіти і науки України, викладачів закладів вищої освіти, учителів розроблено та апробовано в освітньому процесі 19 навчальних програм для адаптаційного циклу базової середньої освіти (5-6 класи). Особливістю нових модельних навчальних програм є можливість впровадження інтегрованих курсів за рахунок навчального навантаження на відповідні навчальні предмети.

Серед модельних програм є програма міжгалузевого інтегрованого курсу STEM (5–6 класи) авторів Бутурліна О. В., Артем'єва О. Є. [1] що передбачає інтеграцію природничої, технологічної, інформатичної та соціальної галузі. Мінімально програма розрахована на 1 годину на тиждень у 5 та 6 класі. Кількість годин на вивчення можна збільшити за рахунок включення до програми навчального матеріалу з інших модельних навчальних програм або за рахунок варіативної складової навчального плану.

Програма побудована таким чином, що щорічно учні занурюються у п'ять сфер діяльності людини: «людина-людина», «людина-техніка», «людина-

природа», «людина-знак», «людина-образ» виконуючи навчальні проекти, що мають міждисциплінарний характер й поєднують знання з усіх галузей, що інтегруються.

Важливим є формування для кожного здобувача загальної середньої освіти індивідуальної освітньої траєкторії та супровід та підтримка з боку шкільного психолога, класного керівника, батьків та вчителів-предметників. Усвідомлення ролі шкільних предметів у подальшій професійній кар'єрі позитивно впливає на зростання ціннісного потенціалу здобутих предметних компетентностей для особистості здобувача освіти. Невід'ємною складовою процесу професійного самовизначення школяра є самооцінка індивідуальної освітньої траєкторії, яка виявляється у ступені сформованості уявлень учня про структуру можливої освіти в старшій школі та закладах вищої або ж професійно-технічної освіти.

Професійна орієнтація на STEM-уроках не повинна бути спрямована лише на технічні та природничі профілі навчання. Сучасні технологічні знання використовуються у всіх сферах людської діяльності. Усвідомлення цього факту учнями, що не пов'язують свою професійну кар'єру з профільним вивченням природничо-математичних та технологічних предметів позитивно впливає на їх ставлення до вивчення STEM-предметів.

Реалізуючи індивідуальну освітню траєкторію здобувача, де це можливо, слід пропонувати школярам для виконання практико-орієнтовані задачі, теми навчальних проектів які б розкривали потенціал STEM знань у сфері їх майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, ми формуємо для учня простір професійного самовизначення, загальною метою якого є створення умов для досягнення кожним учнем можливості підготувати себе до майбутнього вибору профілю навчання шляхом включення в профорієнтаційний простір, який поєднує у собі психологічні, педагогічні та соціальні аспекти, сприяє самовизначенню, саморегуляції своєї освітньої діяльності, розвитку і саморозвитку дитини як суб'єкта життєдіяльності, в тому числі й професійної.

На нашу думку, використання ідей STEM-освіти дозволяє вчителям наочніше пояснювати необхідний матеріал, тому що поруч з теорією здобувачі освіти відразу бачать як це виглядає в реальному житті. Це дозволить оновленій системі освіти України, маючи свої національні особливості, займати провідні позиції серед освітніх систем європейських країн.

В Україні розроблена значна кількість онлайн ресурсів, що допомагають обрати майбутню професію. Вони здебільшого зорієнтовані на школярів старшого шкільного віку чи навіть на освіту дорослих, але цілком можуть бути використанні фрагментарно чи повністю на адаптаційному циклі базової середньої освіти. Використання цих ресурсів суттєво допомагає вчителю надати здобувачам знання про світ сучасних професій та вимоги до фахівця в них. А також, акцентувати увагу на особистій значущості для учня шкільних знань та компетентностей, що здобуваються в освітньому процесі.

Державний портал «Дія. Освіта» для профорієнтації має цілий набір інструментів[2] це освітні серіали, що вводять здобувача освіти у світ сучасних професій, а особливо ефективними й цікавими є симулятори, що дають можливість спробувати себе в ролі спеціаліста тої чи іншої професії.

В умовах карантинних та безпекових обмежень профорієнтаційні екскурсії в очному форматі провести неможливо, а такі екскурсії є невід'ємною складовою простору професійного самовизначення. Позитивні відгуки від вчителів практиків отримали віртуальні екскурсії розміщені на порталі Всеукраїнського проєкту з профорієнтації та побудови кар'єри[3], де презентовано різні галузі виробництва та сфери послуг.

Подальші наші дослідження передбачають теоретичне обґрунтування та апробацію технологій формування в учнів кар'єрної спрямованості засобами STEM-освіти, як системи ставлень до індивідуальної освітньої і професійної траєкторії, в основі якої сформована система мотивів, особистісних змістів і цілей.

Література

1. Програма міжгалузевого інтегрованого курсу STEM. Адаптаційний цикл: 5–6 класи.
/ О. В. Бутурліна, О. Є. Артем'єва URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/>

media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021_14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Mizhhal.intehr.kursy/STEM.5-6.kl.Buturlina.Artyemyeva.04.10.pdf

2. Дія. Освіта. Для шукачів нової професії. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/catalog/appointment/for-new-profession>

3. Всеукраїнський проєкт з профорієнтації та побудови кар'єри. Обери професію своєї мрії. URL: <https://hryoutest.in.ua/>

*Ю.І. Таран, м. Київ,
Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

***Анотація.** У статті зазначається, сюжетно-рольові ігри є ефективним засобом формування основ культури спілкування дитини старшого дошкільного віку.*

***Ключові слова:** діти старшого дошкільного віку, сюжетно-рольові ігри, культура спілкування.*

Вивчення матеріалів наукових праць та досліджень педагогів і психологів дозволило з'ясувати, що поняття «культура спілкування» розглядається як «сукупність корисних для суспільства стійких форм повсякденної поведінки у побуті, у спілкуванні, у різних видах діяльності» [2]. Слід зазначити, що культура спілкування пов'язана з моральними почуттями та уявленнями. У зв'язку з цим Л. Якименко наголошує, що у змісті культури спілкування дошкільників умовно виділяють такі компоненти: культура діяльності, культура поведінки, культурно-гігієнічні навички та звички [4].

Дошкільне дитинство – це саме той вік, коли відбувається формування психічних процесів, моральних та духовних установок. Як підкреслює Т.Піроженко, [3] стосунки старших дошкільників зі своїми ровесниками та дорослими стають більш складними та насиченими. Діти володіють необхідним словниковим запасом для ефективного спілкування. Тому саме у старшому дошкільному віці зростає мовленнєва активність, подовжуються та ускладнюються мовленнєві висловлювання, зростає роль мовлення як засобу регулювання поведінки, формуються основи культури спілкування.

Гра є основним видом діяльності для старших дошкільників, де вони не лише імітують дії з предметами, але також відтворюють взаємини між людьми,

що сприяє формуванню основ культури спілкування [1]. Гра – це загальноприйняте наукове поняття. У психології, філософії, педагогіці термін «гра» має різну інтерпретацію. Ігрові моделі застосовуються в різних науках та прикладних галузях знань, що мають справу зі складними системами прогнозування процесів, спричинених різними факторами. Гра також включена у пізнавальні процеси, художню та наукову творчість і мистецтво, психотерапію та ін.

Ігри можна класифікувати за такими зовнішніми ознаками (рис. 1) [1].

Рис. 1. Класифікація ігор

Узагальнивши праці педагогів і психологів, було зроблено висновок, що для формування основ культури спілкування у дітей старшого дошкільного віку найбільш значними є сюжетно-рольові ігри як ясний, доступний метод та близький до ситуації взаємодії відносин між дорослим і дитиною. Важко переоцінити роль сюжетно-рольових ігор у формуванні комунікативної діяльності, зокрема навичок, необхідних для подальшого навчання у наступному щаблі освіти – у початковій школі.

Таким чином, можна зробити висновок, що культура спілкування старших дошкільників означає, що дитина виконує норми та правила взаємодії з дорослими та однолітками, базуючись на принципах поваги, доброзичливості, використанні відповідного словникового запасу та форм звернень. Сюжетно-

рольова гра спрямовує дитину на розширення структури спілкування, оптимальний вибір форм і методів взаємодії, формування та розвиток гнучкості комунікативних здібностей. Гра сприяє гармонійному включенню дітей у світ цінностей та людських відносин, дає змогу спільно організовувати заходи. Отже, сюжетно-рольові ігри є ефективним засобом формування основ культури спілкування дитини старшого дошкільного віку.

Література

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: дис. ... канд. пед наук: 13.00.08 / Південноукраїн. нац. пед ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2016. 274 с.
2. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: ОВС, 2002. 144 с.
3. Регулююча дія ціннісних орієнтацій у житті дитини: монографія / Т.О. Піроженко, І.І. Карабаєва, О.Ю. Хартман, Л.І. Соловійова, О.І. Федорчук, Л.Д. Токарева; за ред. Т.О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 222 с.
4. Якименко Л. Ю., Луценко В.О. Особливості міжособистих відносин в дитячому колективі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць. 2012. Випуск 16. Книга 1. С. 389–396.

*С.В. Толочко, Н.С. Бордюг, м. Київ,
Україна*

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ВИКЛИК В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ПОГЛЯД ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз екологічних проблем як соціальних викликів в умовах воєнного часу через призму сприйняття здобувачів освіти. Представлено результати досліджень «Вплив війни на молодь в Україні» та «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє». Репрезентовано результати опитувань підлітків та молоді щодо готовності до відновлення у власній громаді, участі в еко і соціальних ініціативах.

Ключові слова: соціальні виклики, екологічні проблеми, здобувачі освіти, екологічні ініціативи.

Соціальні виклики – це соціальні явища і процеси, що впливають на життя певних соціальних груп, сфер життєдіяльності людини чи суспільство в цілому.

Аналіз сучасного стану освіти й науки в Україні уможливив виокремлення соціальних і морально-ціннісних викликів в освіті, зумовлених російсько-українською війною. Деталізуємо їх.

Виклики для освіти

- нестабільні умови навчання,
- обмеженість способів організації навчально-пізнавальної діяльності,
- зниження мотивації та нестабільний психоемоційний стан учнів/учениць і вчителів.

Виклики для учасників освітнього процесу

- безпекові питання: багато учасників освітнього процесу лишилися без навчальних приміщень, обладнання, доступу до інтернету тощо;

- соціоемоційна підтримка. Коли діти повертаються до уроків, їхні запитання часто стосуються війни: чи будуть живі мої друзі, рідні? Онлайн-навчання – чи не єдине місце, у якому дитина не відчуває, що зараз є війна. Це також місце, яке треба використати, аби повернути дитину до нормальної рутини. Заклик – увести соціоемоційну підтримку як обов’язковий елемент в академічному викладанні;

- обов’язкова діагностика. Деякі діти втратять, мабуть, роки знань, і з ними потрібно буде працювати. Треба буде знати, про яку кількість учнів ідеться і кому саме буде потрібна значна підтримка в контексті додаткового часу на їхнє навчання;

- громадський сектор і вчителі в Україні: наскільки швидко освітяни відреагували, як уже за кілька тижнів повномасштабної війни з’явилася низка проєктів у сфері освіти;

- проблема з педагогами: у деяких областях перенасичення, а в деяких – нестача. Якщо немає вчителя – відсутні умови відновлення цього навчання, роботи, у яких багато залежить від їхньої здатності самоорганізовуватися, мобілізуватися в домашніх умовах на навчання.

Виклики для керівництва закладів освіти та педагогів

- третина директорів у містах та половина в селах не змінювали розкладу занять за наявності змін режимів навчання;

- 40 % педагогів у містах та 44 % у селах не вносили змін до календарно-тематичного планування під час переходу від дистанційного до очного режиму навчання і навпаки.

Значущу роль у розумінні екологічних проблем як соціальних викликів в умовах воєнного часу відіграло дослідження «Вплив війни на молодь в Україні», підготовлене ГО «Аналітичний центр Cedos» і дослідницькою агенцією Info Sapiens за ініціативи, а також технічної та організаційної підтримки Представництва Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії. Актуальним з-поміж поставлених організаторами опитування запитань є те, що стосувалося ліквідації екологічних лих, завданих війною. На запитання, чи готові молоді люди особисто долучитися до відновлення у власній громаді (рис. 1), респонденти надали такі відповіді: 72 % опитаних готові це робити у своїй громаді, 37 % скоріше так, 7 % – скоріше ні, 8 % – ні, 1 % – уже долучилися, 12 % – важко відповісти. Проблема – у відсутності в молоді уявлення способів долучення до цього процесу, їхнього посильного внеску в означену справу. Необхідна роз'яснювальна державна комунікаційна кампанія щодо тлумачення поняття «процес відновлення», напрямів його охоплення (інформування про проєкт Плану відновлення України і заходи в межах програм за сферами), консультації щодо чітких і зрозумілих можливостей залучення до нього, забезпечення джерелами з відповідною інформацією тощо [1].

Благодійний фонд «Клуб Добродіїв» репрезентував результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Підлітки та їхнє життя під час війни: настрої, цінності, майбутнє». Розвідка була проведена за підтримки гуманітарної організації Plan International. Компанія Kantar опитала підлітків віком 13-19 років з усієї України. Запитання до підлітків, у яких напрямках вони бачать свою користь для держави й суспільства, стало суттєвим щодо визначення їхніх пріоритетів як громадян України та засвідчило певну соціальну й громадянську зрілість (рис. 2). Так, 22 % назвали розвиток економіки, 14 % – розвиток інфраструктури, 12 % – волонтерство, 6 % участь у благодійних ініціативах і, нарешті, 5 % – еко і соціальні ініціативи, що засвідчує певну сформованість екологічної компетентності.

Рис. 1. Результати опитування молоді щодо їхньої готовності долучитися до процесу відновлення в громаді.

Актуалізується і роль громадських молодіжних організацій. На запитання щодо вибору послуг для молоді, які має надавати молодіжний центр (простір) під час війни, відповіді респондентів розділилися таким чином: національно-патріотичне виховання – 41 %, проведення спортивних заходів – 40 %, робота з кризовими категоріями молоді – 37 %, розвиток волонтерської діяльності – 31 %, реалізація соціальних і волонтерських проєктів – 20 %, куди, на нашу думку, уходять і екологічні. Важливою є і гурткова робота, яку обрали 17 % респондентів, а також просвітницька – 15 % опитаних.

За результатами опитування молоді щодо їхнього залучення до громадянської та політичної діяльності, волонтерства, отримано такі дані: чверть з них вважає однією з найважливіших речей у житті – бути корисними суспільству (27 %), а серед молоді за кордоном цю мету зазначили більшість (57 %).

Виникає необхідність інтенсивнішого розвитку громадянських компетентності, навичок самоорганізації для розв'язання спільних проблем громад, інклюзивного прийняття колективних рішень, учасницького самоврядування в межах освітніх програм закладів загальної середньої,

професійної та фахової передвищої освіти.

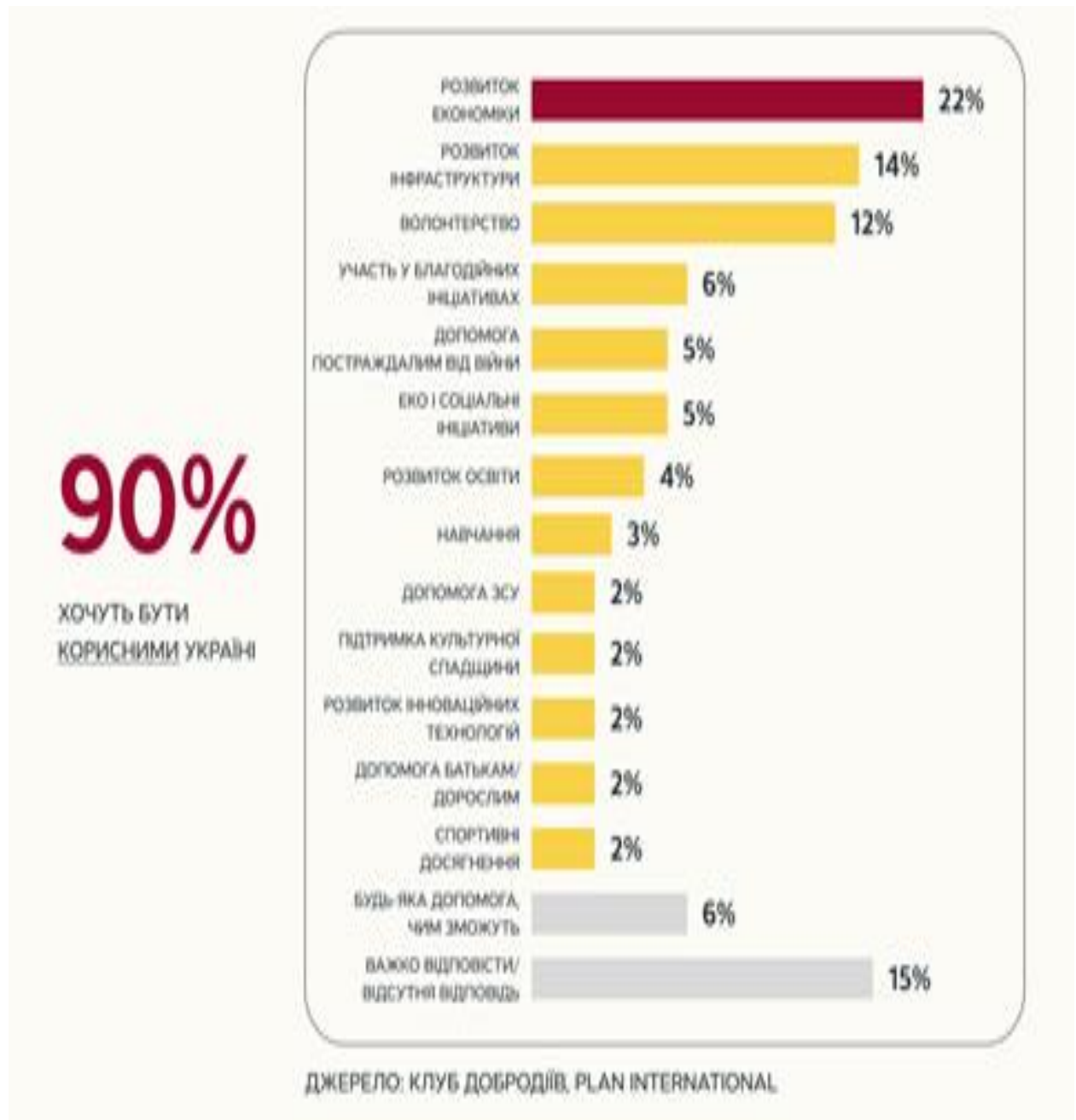

Рис. 2. Результати опитування підлітків щодо можливості принести користь державі й суспільству

Надання психологічної допомоги підліткам і молоді та проведення просвітницької діяльності метою ставлять підтримання їхнього фізичного і психічного здоров'я, розповсюдження інформації про перспективи перекваліфікації, працевлаштування та відкриття власної справи, залучення молоді до процесів відновлення, зокрема спонукати до природоохоронної діяльності населення громади, готовність упроваджувати ініціативи зі збереження навколишнього середовища й біорізноманіття в повсякденному

житті. Окремі види діяльності, як-от: громадянська й політична, волонтерство, антидискримінаційні кампанії, громадянська активність молоді в інших сферах життя громад і суспільства – можуть сприяти створенню й реалізації екологічних проєктів, які можна буде впроваджувати як у закладі освіти, так і в громаді в контексті подолання екологічних наслідків війни.

Необхідність майбутньої повоєнної відбудови країни пов'язана з формуванням готовності та здатності здобувачів освіти до грамотних дій у проблемних екологічних ситуаціях та набуттям умінь і навичок із запобігання забрудненню довкілля під час війни. Щоб підвищити громадську активність молоді, місцева влада, стейкхолдери повинні ініціювати створення проєктів для молоді та за її участі, віднаходити їхнє фінансування, сприяти або проводити публічні заходи (навчально-освітні, науково-дослідні і суспільно важливі) для молоді та спільно з іншими віковими групами, відкривати молодіжні центри для дозвілля, розвитку програм стажувань при інституціях.

Тож у нинішніх воєнних умовах здобувачі освіти потребують сформованості здатності до оперативного визначення рівня забруднення довкілля та виявлення екологічних загроз під час воєнних дій, моделювання зони розповсюдження рівня забруднення, складання плану дій щодо запобігання виникненню забруднення й відновлення територій, постраждалих під час війни.

Література

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с.
2. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь в Україні. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua_28.04_vplyv_viyuny_na_molod_v_ukrayini.pdf
3. Підлітки та їхнє життя під час війни. URL: <https://dobrodiy.club/wp-content/uploads/2023/03/doslidzhennya-pidlitky-ta-yihnye-zhyttya-pid-chas-vijny-nastroyi-czinnosti-majbutnye.pdf>
4. Толочко С. В. Громадянська ідентичність особистості: актуальність формування та виявлення в сучасній Україні. *Advanced Linguistics*. 2023. № 11. С. 181–191.
5. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Реалізація компетентнісного потенціалу формування екологічної компетентності в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 49. С. 189–195.
6. Bordiug N., Tolochko S., Les T. Educational hub as a space for the development of professional and practical competence of environmental safety specialists. *ScienceRise*:

Pedagogical Education. 2022. № 1(46). P. 12–17.

7. Tolochko S., Bordiug N., Les T. Content, forms and methods of building the environmental competence of education recipients on the basis of axiology. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2022. № 2(47). P. 20–26.

*Д.В. Трейтяк, м. Київ,
Україна*

ВИХОВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗГУРТОВАНOSTІ ЯК ОДНІЄЇ З ЦІННОСТЕЙ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ

***Анотація.** У публікації розкрито значення згуртованості, як однієї з важливих цінностей на шляху формування національної солідарності. Охарактеризовано напрямки діяльності у вихованні згуртованості а також обґрунтовано позитивний вплив згуртованості на різні показники успішності молоді.*

***Ключові слова:** старшокласники, згуртованість, цінності, національна солідарність.*

Однією з базових цінностей виховання національної солідарності є згуртованість. Згуртованість полягає у здатності суспільства або певної спільноти до спільної дії; при цьому ця здатність базується на спільних цінностях та довірі. Громадяни країни можуть згуртовуватися задля спільної мети, такої як захист своєї країни, відбудова після війни або взаємодопомога під час стихійних лих. Громадяни також можуть згуртовуватися під час боротьби за свої права, задля кращого майбутнього, під час протестів проти антидемократичних заходів влади.

Відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку України на 2021-2027 роки, яка була ухвалена урядом, зазначалося про те, що стратегічною метою державної регіональної політики є розвиток та єдність орієнтовані на людину та гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні. Однією з перших цілей називалося «формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах» [6].

Згуртованість, як цінність соціуму відіграє важливу роль у вихованні національної солідарності. Вона показує стан єдності між громадянами у межах нації. Згуртованість відображає та сприяє формуванню почуття належності до

спільної національності. Вона допомагає покращити взаєморозуміння та взаємовідносини між громадянами у складні часи і сприяє формуванню національної ідентичності.

Як зазначав І.Д. Бех, на патріотичне виховання чималий вплив має ряд внутрішніх факторів, серед яких окрім індивідуальних особливостей та ціннісних орієнтацій учасників виховного процесу також було зазначено про психологічний клімат у колективі. Також зазначено, що принцип вільного вибору учнями спрямування патріотичної діяльності вимагає створення необхідних умов для самореалізації вихованців у колективних формах патріотично спрямованої діяльності [1].

У процесі виховання національної солідарності згуртованість як цінність може відіграти важливу роль у різних аспектах. Виховання згуртованості може проходити у різних сферах, таких як культурний обмін, громадські заходи, освіта, громадські ініціативи.

У процесі культурного обміну варто сприяти обміну культурними цінностями, традиціями та історією між громадянами країни. Це допоможе розширити взаєморозуміння та повагу до різних культурних груп у нації і сприятиме формуванню почуття спільності.

Організація громадських заходів надасть можливість для громадян з різних соціальних та культурних груп спілкуватися між собою та спільно працювати над метою, що сприятиме діалогу та гуртуванню.

Важливе значення має освітня сфера, оскільки доступ до освіти та знань стосовно історії, культури країни сприятиме розумінню власної спадщини та вихованню гордості і відчуття приналежності до нації.

Громадські ініціативи також сприяють формуванню згуртованості. Спільна робота з допомоги, волонтерство, робота над громадськими проектами сприяють формуванню та утвердженню почуттів солідарності, відповідальності та згуртованості.

Виховання згуртованості у старшокласників є важливим етапом у процесі формування національної солідарності в молодого покоління українців. Задля

досягнення цієї мети можна виділити декілька напрямків діяльності:

- Залучення старшокласників до роботи в групах. Спільні проекти, групові заняття, робота яка передбачає співпрацю та командну взаємодію – все це може допомогти формуванню почуття згуртованості. Спортивні змагання, ігри, проекти, що вимагають командної співпраці та взаємодії допоможуть учням навчатися працювати разом та вирішувати проблеми і досягати спільних цілей.

- Загально класні заходи. Різні івенти, збори, благодійні акції, тематичні вечори або змагання можуть сприяти кращому міжособистісному контакту, відкриттю нових граней особистостей старшокласників, все це сприятиме міжособистісному контакту та побудові дружніх стосунків.

- Спортивні змагання патріотичного спрямування – такі спортивні ігри як Джура, Сокіл та подібні мають важливе значення для патріотичного виховання молоді і сприяють формуванню згуртованості, витривалості та відповідальності.

- Підтримка колективних цінностей. Обговорення зі старшокласниками значущості взаємодопомоги, взаєморозуміння, поваги один одного сприяє утвердженню колективних цінностей, які учні зможуть засвоїти та втілювати у повсякденному житті.

- Волонтерство. Залучення старшокласників до громадських ініціатив та волонтерства сприяє формуванню відчуття національної солідарності і відповідальності. Спільна робота над благодійними заходами допоможе учням відчувати згуртованість у прагненні до спільної мети та відчувати себе важливою ланкою у спільній справі, а також відчувати відповідальність за долю України.

Різнманітні дослідження показують, що згуртованість у шкільному колективі має позитивний вплив на різні показники успішності учнів. Від згуртованості залежить рівень соціалізації учнів та показники успішності навчання. Це пов'язано з тим, що у згуртованому колективі учні відчують себе більш комфортно, що дозволяє їм краще засвоювати інформацію. Крім того підвищується рівень безпеки школярів у навчальному закладі, зростає

бажання навчатися у школі, зменшується рівень булінгу, підвищується психічна стабільність та емоційна стійкість старшокласників. Розкриваються творчі здібності, формується комфортний психологічний клімат у колективі [5].

Таким чином виховання згуртованості у колективі учнів-старшокласників є важливим та одним із пріоритетних напрямів на шляху досягнення таких завдань як виховання національної солідарності, єдності, підвищення емоційної та життєвої стійкості молодих людей, оскільки згуртованість є складовою частиною успішної соціалізації особистості та її розвитку. Зростання рівня згуртованості допоможе підвищити ряд показників успішності учнів, надасть можливість їх комфортного існування у колективі, створить сприятливі умови для зростання рівня національної солідарності та для розбудови національно-патріотичного виховання.

Література

1. Бех І.Д. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості. Директор школи. 2002. № 6. С. 8-9.
2. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ – Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
3. Бех І. Сучасна освіта на шляху досконалості. *Рідна школа*. 2021. № 1/2. С. 32-37.
4. Стецюк М. Опис виховної системи класу «Згуртування класного колективу, формування в ньому життєво-компетентної особистості шляхом її всебічного гармонійного розвитку». URL: <https://naurok.com.ua/opis-vihovno-sistemi-klasu-zgurtuvannya-klasного-kolektivu-formuvannya-v-nomu-zhittevo-kompetentno-osobistosti-shlyahom-vsebichnogo-garmoniynogo-rozvitku-51886.html> (дата звернення 1.09.2023).
5. Фетисов Я. Теоретико-методичний аналіз проблем виховання згуртованості підлітків в умовах закладу загальної середньої освіти. URL: <https://e-journals.npu.edu.ua/index.php/on/article/view/347/572>. (дата звернення 1.09.2023).
6. Що таке згуртованість суспільства та як її вимірювати. URL: <https://www.csi.org.ua/news/shho-take-zgurtovanist-suspilstva-ta-yak-yiyi-vymiryuvaty/>. (дата звернення 1.09.2023).

*П.М. Удовенко, Г.Л. Вороніна, м. Харків,
Україна*

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЯКОСТІ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЗАСОБАМИ УЧНІВСЬКОГО ПРОЄКТУ

Анотація. Соціологічні дослідження, ініційовані учнівством та молоддю є важливим аспектом реалізації державної молодіжної політики. Особливу роль в умовах повномасштабного вторгнення рф відіграють дослідження проблем якості освіти під час війни, ініціаторами яких є учні та учениці. Учнівський проєкт «Подолання освітніх втрат як стратегічна мета закладу освіти в умовах війни» не тільки привертає увагу до викликів

часу, а й поставив питання про необхідність надолуження прогалин у знаннях.

Ключові слова: *якість освіти, соціологічне дослідження, учнівський проєкт, освітні втрати, анкетування.*

Однією з центральних категорій системи освіти є категорія якості, що розглядається як важливий показник довгострокового розвитку суспільства в певному напрямі та спрямовує зусилля держави на її підвищення.

Поняття «якість» є складним і багатозначним, його можна тлумачити з позицій різних підходів: філософського, психологічного, педагогічного, методологічного, особистісно-орієнтованого, соціального, соціологічного.

Сучасні вітчизняні й закордонні науковці розглядають якість освіти в різних аспектах: соціально-філософському, освітянському, педагогічному (В. Андрущенко, В. Астахова, В. Кремень, В. Ткаченко, М. Степко); філософсько-освітньому, управлінському (О. Величко, Б. Жебрівський); соціокультурному (К. Корсак), соціологічному (М. Романенко, О. Сکیدін, С. Щудло).

Якість є категорією діалектики, що відображає внутрішню визначеність речі, яка робить її цією даною річчю і відрізняє від інших речей у певній системі зв'язку. Якість – це внутрішня визначеність предмета, яка становить його специфіку, що відрізняє предмет від інших; ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням, сукупність характеристик явища, предмета [1, с. 1423].

Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти визначає поняття «якість освіти» як певну збалансовану відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості; рівень знань і умінь, розумового, морального і фізичного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей; рівень забезпечення навчальної діяльності і надання освітніх послуг учасникам освітнього процесу навчально-виховним закладом

[4, с. 191-192].

Якість має інтегральний характер і може розглядатися як результат діяльності, як можливість досягнення результату у вигляді наявності потенціалу та забезпечення зовнішніх та внутрішніх організаційно-педагогічних умов, як процес формування різноманітних рис та характеристик об'єкту тощо. На інтегральному характері якості освіти наголошує С. Щудло, який слушно зауважує про відповідність освіти сучасним і прогнозованим потребам усіх суб'єктів освітнього простору: держави, суспільства, навчального закладу, здобувачів освіти [6].

Стрімкі зміни, яких зазнають українське суспільство в цілому й освітня галузь зокрема, особливо під час війни, вимагають перегляду традиційних форм співпраці між педагогами, учнями та їхніми батьками, між школою як надавачем освітніх послуг та суспільством як їх замовником.

Ми переконані, що однією з форм такої співпраці в освітянському середовищі можуть стати соціологічні дослідження, які допоможуть забезпечити режим ефективного партнерства між учнем, учителем і батьками та здійснити орієнтацію педагогічного процесу на потребу школяра.

Гуманізація української освіти, реалізація особистісно орієнтованих виховання й навчання, демократизація стилю управління освітнім закладом вимагають всебічного, глибокого наукового аналізу, ґрунтовної діагностики, прогнозування цілісного педагогічного процесу. У цьому контексті вдосконалення освітнього процесу значною мірою залежатиме від кінцевих результатів вивчення громадської думки всіх учасників освітнього процесу.

Актуальність соціологічних досліджень була засвідчена Указом Президента України «Про розвиток соціологічної науки в Україні», у якому, зокрема, порушувалося питання про створення соціологічних служб у закладах освіти [5].

Про важливість соціологічних досліджень для вдосконалення молодіжної політики йдеться в Законі України «Про основні засади молодіжної політики», зокрема, наголошується на значущості залучення молоді до участі в житті

суспільства та прийнятті рішень із урахуванням думок молодих українців завдяки соціологічним дослідженням [2].

В умовах повномасштабної російської агресії основна мета трансформації системи освіти України полягає в тому, щоби поставити в центр уваги людину, її потреби й цінності. Тільки освічені українці можуть створити міцну, життєздатну державу, збудувати сучасну економіку, забезпечити майбутнє прийдешніх поколінь. З огляду на це Міністерством освіти і науки України та Інститутом освітньої аналітики було сформульовано основні виклики, шляхи розвитку, повоєнні перспективи української освіти в інформаційно-аналітичному збірнику «Освіта в умовах воєнного часу», що ґрунтується на фундаментальних соціологічних дослідженнях, проведених ДСЯО України впродовж 2021-2023 рр. [3].

У цьому контексті стає зрозумілою важливість проведення соціологічних досліджень у школі, адже ці розвідки, хоч і відрізняються від традиційних соціологічних досліджень, відіграють особливу роль у цілісному педагогічному процесі.

Соціологічні дослідження в закладі освіти покликані розв'язати протиріччя між постановкою нових цілей виховання та відсутністю даних про цільові орієнтації учнів і їхніх батьків; між необхідністю прогнозу розвитку системи шкільної освіти й відсутністю методики соціологічного дослідження, адаптованої до шкільних умов; між зростанням інтересу суспільства до проблем освіти та відсутністю значної і доступної інформації про ставлення вчителів, учнів, батьків до змін, що відбуваються; між необхідністю особистісно орієнтованої освіти і відсутністю зворотного зв'язку між управлінцями та громадськістю.

Саме такі завдання впродовж багатьох років допомагає успішно вирішити шкільний гурток «Основи соціологічних знань» КЗ «ЦДЮТ № 1 Харківської міської ради», що працює на базі КЗ «Гімназія № 148 Харківської міської ради».

Тематика досліджень вихованців гуртка останніх років: «Дистанційна освіта в питаннях і відповідях», «Психоемоційна підтримка школярів як

головне завдання вчителя на уроках та в позакласній діяльності під час війни», «Подолання освітніх втрат як стратегічна мета закладу освіти в умовах війни», – свідчить не тільки про пильну увагу до викликів часу, пошуку шляхів реалізації прав і свобод молодих громадян України, зокрема на якісну освіту й в тому числі дистанційну, вільний вибір її джерел, умов і форм, але й також про активізацію ролі школяра у власному освітньому виборі, збільшення обсягів доступних освітніх масивів та формування в старшокласників таких соціальних компетенцій, як здатність працювати в команді, розуміння інших людей, соціальна відповідальність тощо.

Так, ідея учнівського проєкту «Подолання освітніх втрат як стратегічна мета закладу освіти в умовах війни» виникла під час дискусії на заняттях гуртка про проблеми, спричинені повномасштабним вторгненням РФ. Вихованці та вихованки, які на власних долях відчули наслідки бомбардувань міста, тривалого перебування в бомбосховищах, переїзд з рідних домівок, наслідки неможливості відвідувати уроки та навчатися навіть в дистанційному режимі через блекаути, поставили питання про необхідність надолуження прогалин у знаннях.

Працюючи над реалізацією ідеї, гуртківці визначили тему та розробили план реалізації проєкту, що складався з чотирьох етапів. На першому етапі діти створили проєктну групу, до якої увійшли здобувачі освіти 9 класу гімназії, члени гуртка, розподілили обов'язки. Консультантами проєкту зголосилися стати викладачі кафедри “Соціологія управління” соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна.

Метою соціологічного дослідження було визначено фіксацію та відстеження за сукупністю показників думки школярів/школярок та вчителів/вчительок гімназії про якість знань учнів/учениць на дистанційній формі навчання та виявлення можливих освітніх втрат з метою визначення шляхів їх подолання.

На шляху досягнення мети учасники та учасниці проєкту мали розв'язати такі завдання:

- виявити рівень якості дистанційного навчання в нових реаліях;
- установити, які навчальні послуги не відповідають концепції якісної освіти та потребують контролю й корекції;
- виробити рекомендації для всіх учасників освітнього процесу щодо усунення можливих освітніх втрат у період дистанційного навчання.

Другий етап був присвячений вивченню теоретичної бази, зокрема, за допомогою дорослих учасники та учасниці проєкту опрацювали матеріали інформаційно-аналітичного збірника «Освіта в умовах воєнного часу», що ґрунтується на фундаментальних соціологічних дослідженнях, проведених Державною службою якості освіти України в 2021-2023 рр.

Згідно з планом, упродовж квітня-травня та вересня 2023 року, тобто на третьому етапі реалізації проєкту, дітьми в гімназії було проведено соціологічне пілотажне онлайн-дослідження на тему *«Школа в умовах війни: якість надання освітніх послуг та пошук шляхів подолання освітніх втрат»*.

Основним методом збору емпіричного матеріалу було обрано опитування за допомогою анкетування, яке містило закриті й відкриті питання, прямі, непрямі, особові, питання-«пастки».

На четвертому, узагальнювальному етапі було здійснено систематизацію та обробку отриманої інформації. Разом із представниками партнерської організації – соціологічного факультету ХНУ імені В. Каразіна – гуртківці здійснили підготовку проєктного продукту до оприлюднення його результатів на сайті школи й виробили рекомендації для всіх учасників освітнього процесу. У ході аналізу матеріалів анкетування було з'ясовано, що організація дистанційного навчання мала серйозні недоліки як технічного, так і особистісного, психоемоційного характеру, наприклад: недостатній контроль учителів за обсягом і виконанням домашнього завдання; завеликі обсяги самостійної роботи; відсутність додаткових занять і консультацій; низька мотиваційна готовність школярів до навчання; недостатній рівень спілкування вчителів із батьками; недостатній рівень ІКТ-компетентності вчителів; психологічний дискомфорт школярів тощо.

У той же час дослідження дало можливість переконатися, що, незважаючи на несприйняття певною частиною суб'єктів освіти дистанційного навчання, (згідно з дослідженням 2021 року на тему «Дистанційна освіта в питаннях і відповідях»), в умовах війни воно продемонструвало свої переваги, зокрема, гнучкість, інтерактивність, можливість навчання в безпечному, зручному для школярів режимі.

Матеріал анкет охоплював інформацію, співвідносну з такими сферами життя, які дозволяють розглянути досвід переживання дітей, а саме: думки про навчання (задоволення або незадоволення освітнім процесом, своїми здобутками, технічним забезпеченням, емоційні переживання й відчуття, міжособистісні стосунки, цінності й бажання). Питання були сформульовані таким чином, щоби кожен учасник опитування міг висловити свою, незалежну, і, до речі, часто протилежну точку зору. Такий підхід уможливив порівняння відповідей різних учасників освітнього процесу та виявлення реального стану освітнього процесу в умовах дистанційної освіти під час війни.

Результати дослідження засвідчили певні недоліки в організації дистанційного навчання в гімназії, подолання яких допоможе в перспективі підвищити якість занять та максимально компенсувати освітні втрати, таким чином забезпечивши вихованцям та вихованкам рівні права на якісну й безпечну освіту.

Треба відмітити, що результати дослідження були ретельно опрацьовані педагогічним колективом гімназії. Учителі різних предметів розробили рекомендації для всіх учасників освітнього процесу щодо подолання освітніх втрат, а також план можливих компенсаторних заходів, що дозволить поліпшити навчальну ситуацію.

Таким чином, дослідження допомогло не тільки виявити реалії шкільного життя в умовах дистанційного навчання та розробити план удосконалення його організації, стало каталізатором проведення освітнього моніторингу щодо викладання базових дисциплін і створення «дорожньої карти» подолання освітніх втрат.

Слід зазначити, що проведене соціологічне дослідження було спрямоване не тільки на глибоке вивчення, аналіз і систематизацію соціальних фактів щодо можливостей розвитку закладу, а й сприяло виробленню комунікативних навичок школярів та школярок, психологічній стійкості, розвитку критичного мислення, креативності – власне таких «м'яких навичок», актуальність яких набуває особливого значення під час війни.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь : Перун, 2004. 1728 с.
2. Закон України «Про основні засади молодіжної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text>
3. План відновлення. Освіта і наука (проект станом на 03.08.2022). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2022/08/19/HO.projekt.Planu.vidnovl.Osv.i.nauky-19.08.2022.pdf>
4. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький та ін.; за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
5. Указ Президента України №275/2001 «Про розвиток соціологічної науки в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2752001-479>
6. Щудло С. А. Якість освіти як соціологічна проблема. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2010_146_133_16

**С.В. Федоренко, м. Київ,
Україна**

ДИТЯЧІ ТА МОЛОДІЖНІ ОБ'ЄДНАННЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Анотація. У статті окреслено типологію британських дитячих / молодіжних об'єднань. Висвітлено основні цілі та специфіку діяльності деяких скаутських організацій у Великій Британії. Розглянуто структурні особливості аналізованих скаутських організацій.

Ключові слова: громадянська позиція, дитячі та молодіжні об'єднання Великої Британії, критичне мислення, навички успішної життєдіяльності, особистісний потенціал, скаутські організації.

Велика Британія вирізняється широкою типологією національних організацій, які були створені для надання послуг дітям і молоді віком до 18 років. З-поміж них: військові кадетські організації (*Combined Cadet Force, Air Training Corps*); скаутські організації (*British Boy Scouts and British Girl Scouts Association*); релігійні організації (*Navigators UK, Jewish Lads' and Girls' Brigade*); спортивно-оздоровчі організації (*Camping Club Youth, Girls Friendly*

Society); молодіжні крила політичних партій (*Conservative Future, Young Liberals, Young Greens of England and Wales*) та інші, наприклад, «Юні фермери» (*Young Farmers*), «Кліматична коаліція британської молоді» (*UK Youth Climate Coalition*).

Найбільшою у Великій Британії є дитяча та молодіжна скаутська організація лише для дівчат *Girlguiding* (<https://www.girlguiding.org.uk/>), яка раніше називалася Асоціація дівчат-гідів (*The Girl Guides Association*). *Girlguiding* є благодійною організацією, яку підтримує близько 100 000 волонтерів.

Ця британська дитяча та молодіжна організація бере свій початок з 1910 р., коли Роберт Баден-Пауелл, засновник Асоціації скаутів, створив окрему організацію для дівчат. Слід наголосити, що саме британська Асоціація дівчат-гідів була однією із засновниць Всесвітньої асоціації дівчат-гідів та дівчат-скаутів (*World Association of Girl Guides and Girl Scouts – WAGGGS*) у 1928 році.

У рамках *Girlguiding* учасниці беруть участь у заходах спортивного спрямування, таких як скелелазіння, веслування на каное, вітрильний спорт і спортивне орієнтування, а також мають можливість брати участь у наукових дослідженнях, громадянській діяльності, роботі тематичних таборів та міжнародних івентах, включаючи фестивалі (лише для дівчат) та різноманітну проектну діяльність із (само)розвитку як у межах Великої Британії, так і за кордоном. З супроводом дівчата отримують задоволення, пригоди та простір для розкриття свого потенціалу. Вони їдуть на свою першу ночівлю, катаються на каное по річках, дізнаються про переваги здорового способу життя та очолюють команди дітей / молоді у тематичних таборах. Або іноді вони просто розважаються з друзями. Це допомагає їм розвивати необхідні для успішної життєдіяльності навички та впевненість, щоб стати молодими жінками, якими вони хочуть бути.

Щороку *Girlguiding* проводить дослідження з вивчення думок дівчат і молодих жінок на такі теми, як образ тіла, кар'єрні прагнення та психічне

здоров'я тощо та публікує отримані результати для широкого загалу.

Відповідно до віку дівчат, у межах цієї організації функціонують такі підрозділи, як-от:

1. Веселки (Rainbows). Цей підрозділ запрошує всіх дівчаток від 4 до 7 років на гру, навчання та багато розваг у барвистому безпечному просторі.

2. Шоколадки (Brownies) – для дівчаток віком від 7 до 10 років, де можна безупинно розважатися, навчатися, мандрувати з друзями, а також зробити щось уперше: наприклад, можна виростити свою першу рослину, приготувати свій перший торт, поставити (і розібрати) свій перший намет, запалити свій перший вогонь, поїхати на свої перші веселі вихідні з друзями-гідами тощо.

3. Гіди (Guides) – це невимушений, гостинний простір, де можна розважатися, вчитися та бути собою з хорошими друзями від 10 до 14 років. У межах цього підрозділу дівчатка можуть досліджувати те, що їм подобається, і робити те, чого ніколи раніше не робили: наприклад, придумати новий вид спорту, створити нові парфуми, приготувати їжу на багатті, розробити рекламну кампанію, влаштувати коктейльну вечірку, зібрати гроші на благодійність тощо.

4. Рейнджери (Rangers). Цей підрозділ (для дівчат від 14 до 18) пропонує регулярні зустрічі з місцевою громадою, подорожі по Великій Британії та за кордоном, а також сприяє формуванню професійної перспективи дівчат.

Ще одним прикладом скаутської організації у Великій Британії є *Woodcraft Folk* (<https://woodcraft.org.uk/>). Це рух для дітей та молоді, відкритий для всіх від народження до дорослого життя. *Woodcraft Folk* є тим місцем, де діти ростуть у впевненості, дізнаються про світ і починають розуміти, як цінувати планету та один одного. Основна мета цієї молодіжної організації полягає в тому, щоб «навчати та надавати молодим людям можливість брати активну участь у житті суспільства, з метою покращення свого життя та життя інших через активну громадянську позицію».

Діяльність *Woodcraft Folk* ґрунтується таких принципах, як-от:

- освіта для соціальних змін (відповідно до цього принципу у молодих

людей розвивають навички критичного мислення, громадянську та глобальну компетентності);

- активна співпраця;
- рівність та інклюзія;
- захист нашого навколишнього середовища на місцевому та глобальному рівнях, а також відповідальне використання обмежених ресурсів планети;
- відданість справі побудови більш мирного світу, де всі будуть вільні від війни та потреби в ній.

Асоціація скаутів Баден-Пауелла (Baden-Powell Scouts' Association (<https://www.traditionalscouting.co.uk/>)) була створена у Сполученому Королівстві в 1970 р., коли виникло відчуття, що британська Асоціація скаутів відмовляється від традицій і намірів, викладених лордом Баден-Пауелом у 1908 р. (зокрема, сприяння відповідальному громадянству та здоровому фізичному і розумовому розвитку; навчання звичкам спостережливості, дисциплінованості, самовпевненості та корисних життєвих навичок). І сьогодні скаути Баден-Пауелла зберігають віру в те, що їх рух повинен базуватися на заходах на свіжому повітрі, пов'язаних з навичками дослідників, лісових жителів і прикордонників.

Ця Асоціація підтримує ідеали лорда Баден-Пауелла (британського воєначальника, засновника скаутського та гайдівського рухів) та його оригінальні програми, доводячи, що його планування та передбачливість актуальні й сьогодні. Скаути Баден-Пауелла зберігають віру в те, що їх рух повинен базуватися на заходах на свіжому повітрі, пов'язаних з навичками дослідників, лісових жителів і прикордонників.

Як незалежна скаутська асоціація, вона є членом Всесвітньої федерації незалежних скаутів (World Federation of Independent Scouts – WFIS). Традиційний рух скаутів, а Асоціація скаутів Баден-Пауелла не є виключенням, використовує навчання і виховання в невеликих групах, що дозволяє дітям / молодим людям навчитися працювати в команді, а також дає їм достатньо

місця для особистісного розвитку. Вони організовані в менші групи, які називаються «секціями» відповідно до їх віку.

Кожна секція має програму, яка відповідає віку дитини / молодшої людини, але все ж розрахована на дотримання цінностей і цілей традиційного скаутського руху. У своїх вікових групах вони зазвичай організовуються в ще менші групи від 5 до 8 осіб, де проходить більша частина їхнього навчання.

Секції також поділяються на менші органи, відомі як патрулі, шістки або ложі. Вони також мають дорослих лідерів, які допомагають їм у їхній роботі, і часто мають певні імена. Розглянемо секції у межах Асоціації скаутів Баден-Пауелла докладніше.

Наймолодшою секцією Асоціації є секція «Бобри», до якої діти приєднуються у віці 5 років і йдуть до «Зграї вовчент» у віці 8 років. Їхній девіз: «Зайнятий та розумний». Загін відомий як «Колонія бобрів», і до нього можуть приєднатися як хлопчики, так і дівчатка. Бобри вчаться корисним сімейним навичкам, навичкам спільноти та вчаться безпечно грати разом. Лідери беруть свої імена з книги «Друзі лісу».

Наступна секція «Вовчент» для хлопчиків та дівчаток віком від 8 до 11 років. Їхній девіз: «Зроби все можливе». Вони беруть участь у багатьох іграх і практичних заняттях, заснованих на «Книзі джунглів», яку написав друг барона Баден-Пауелла Редьярд Кіплінг. Значна частина їх навчання відбувається «на практиці». Їхні лідери названі на честь персонажів «Книги джунглів».

У подальшому хлопчики чи дівчатка можуть бути членами секції «Скаути» віком від 11 до 15 років. Їх девіз: «Будь готовий». Основна увага приділяється навчанню шляхом практичних тренувань у таких заходах на свіжому повітрі, як кемпінг, походи, катання на каное та подорожі з рюкзаком. Загін скаутів працює у вигляді патрулів із 6 до 8 членів на чолі з лідером патруля, який ділить відповідальність із дорослими лідерами за дисципліну, планування діяльності та навчання менш досвідчених членів.

Секція «Старші скаути» призначена для дітей віком 15-17 років, коли

вони стають все більш відповідальними за управління та планування свого життя. Їх девіз: «Будь готовим». Їх заохочують допомагати молодшим групам і вони можуть продовжувати виконувати обов'язки патрульних лідерів. Найвищою нагородою є нагорода Святого Георгія, яку за стандартом можна порівняти із золотою нагородою герцога Единбурзького, яку багато хто отримує.

Секція «Мандрівники» для молодих чоловіків і дівчат віком від 18 років, які прагнуть стати відповідальними членами громади. Їх девіз: «Служіння». Згідно з початковим задумом барона Баден-Пауелла, верхнього вікового обмеження немає. Для тих, хто бажає повністю розкрити свій потенціал через виклики природи, нові проєкти та участь у діяльності на благо своєї громади, секція «Мандрівники» пропонує безпечну та підтримуючу групу друзів, з якими можна досліджувати практичним способом відповіді на деякі фундаментальні питання життя, зміцнити впевненість, навчитися новому.

«Мандрівники» є завершальним етапом у системі навчання принципам і практиці активного громадянства, в якому «Бобри», «Вовченята», «Скаути» та «Старші скаути» по черзі відіграють свою роль. Усі п'ять секцій мають спільну мету – виховання активних і відповідальних громадян на основі Скаутської обіцянки та Скаутського права.

Загалом, скаутський рух є системою виховання, яка передбачає: вірність скаутським принципам; навчання через дію; критичне мислення; співпраця у малих групах; особистісний розвиток та реалізація особистісного потенціалу; життя в гармонії з природою; підтримка дорослих.

*Т.Є. Федорченко, м. Київ,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПСИХОАКТИВНИХ РЕЧОВИН ПІДЛІТКАМИ, ЯКІ ПРОВОКУЮТЬ БУЛІНГ

Анотація. У статті розглядаються питання особливостей та причин вживання психоактивних речовин підлітками, акцентується увага на найбільш популярних сучасних електронних сигаретах та енергетичних напоїв, їх видів, характерних проявів та впливу на

організм підлітків. Наголошено на зв'язку вживання ПАР і здійснення агресивної, неправомірної поведінки (булінгу) у стані сп'яніння.

Ключові слова: підлітки, психоактивні речовини, прояви залежності, наслідки вживання, булінг.

Підлітковий вік є унікальним, у цей період відбувається інтенсивна перебудова організму, який супроводжується гормональними змінами, психологічними переживаннями, соціальною адаптацією до соціального середовища. У цей період підлітки намагаються спробувати, відчувати щось нове, особливу цікавість виявляють до заборонених речовин – психоактивних речовин (ПАР). Зауважимо, психоактивні речовини це речовини, які спричиняють звикання та залежність за умов постійного вживання. До психоактивних речовин належать алкоголь, наркотичні речовини, окремі лікарські та інші засоби, а саме: опіоїди, стимулятори, галюциногени, канабіноїди, снодійно-седативні речовини, інгалянти. ПАР можна вживати у різний спосіб, зокрема через куріння, ковтання, нюхання, внутрішньовенне та внутрішньом'язове введення.

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що проблемі вживання психоактивних речовин підлітками присвятили свої роботи як вітчизняні (К. Гапонов, П. Гусак, Н. Зимівець, А. Жила, Н. Максимова, В. Оржеховська, О. Романчук, І. Топчій, А. Фрадинська, В. Ягодинський,) так і зарубіжні (В. Міллер, М. Ландрі, Е. Сепшин) вчені.

Згідно останніх досліджень та звіту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) 10 жовтня 2023 року «Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні», серед причини, за яких підлітки вживали алкоголь, 36 % хлопців та 42 % дівчат назвали «покращення настрою»; 23 % хлопців і 30 % дівчат за допомогою алкоголю намагаються впоратися із внутрішніми проблемами; 17 % опитаних відповіли, що вживають алкоголь задля «отримання кайфу», а 12,5 % – для схвалення іншими. Водночас, 72 % хлопців опитаних та 68 % дівчат заявили про досвід вживання алкогольних напоїв протягом життя, а 46 % – що пили алкогольні напої (енергетичні напої) протягом 30 останніх днів. Також згідно дослідження,

12,3 % підлітків мають доступ до марихуани, 7,1 % – до транквілізаторів (5,8 % та 5,7 % опитаних підлітків заявили, що транквілізатори, амфетамін та крек легко дістати), 5,2 % – екстазі, 4,9 % – метамфетамін, 4,3 % – кокаїн та 4,2 % – метадон. За даними дослідження досвід куріння мають 54,7 % хлопців і 46,4 % дівчат [1].

Варто зазначити, згідно нашого дослідження означеної проблеми причини вживання підлітками психоактивних речовин різні, означимо провідні: *соціальні* (військові дії в Україні, недостатня турбота і контроль з боку батьків, «неблагополучна компанія», де всі палять і п'ють, наслідування моді, бажання бути особливим, почувати себе дорослим), *психологічні* (втеча від дійсності, низька самооцінка, проблеми і конфлікти в родині, вживання батьками алкогольних напоїв, куріння у присутності дітей, психологічне насильство, булінг в школі, психологічний вплив однолітків, індивідуальні особливості вікового розвитку). Найбільша небезпека психоактивних речовин, зокрема наркотиків, полягає в тому, що їх легко дістати і вони спричиняють залежність, як фізичну так і психічну.

У ході дослідницької роботи, згідно бесід і опитувальників серед школярів і педагогічних колективів ми дійшли висновку, що найбільш популярними, сучасними і поширеними видами психоактивних речовин, які вживають учні є електронні сигарети й енергетичні напої.

Отже, електронні сигарети (електронні сигарети, вейпи) – це пристрої з батарейками, які за допомогою тепла перетворюють рідину на пар, який можна вдихати. Ці рідини зазвичай містять нікотин, який є активним інгредієнтом тютюну, або тетрагідроканабінол (ТГК) – складник канабісу. Важливо наголосити на тому, що нікотин, і ТГК викликають залежність. Електронні сигарети мають інший негативний вплив на здоров'я, ніж паління тютюну. Однак, як і звичайні сигарети, хімічні речовини, що містяться в електронних сигаретах, можуть спричинити пошкодження легенів.

Опитування підлітків (65 % хлопців і 47 % дівчат) показали, що вони використовують девайси для куріння: «айкоси», «гло», «одноразки», «під-

системи», «вейпи», а бренди рідин школярі назвали Chaser, Hype, Flavorlab.

Відтак, важливо звернути увагу педагогів та батьків на *характерні прояви залежності від вживання психоактивних речовин учнями*, і якнайшвидше вжити необхідних заходів: безпідставні зникнення з дому на досить тривалий час; різкі несподівані зміни поведінки (необґрунтована агресивність, озлобленість, замкнутість, брехливість, відчуженість, неохайність); поява боргів, зникнення з дому цінних речей і грошей, крадіжки; втрата інтересу до колишніх захоплень, занять; поява в домі флаконів з невідомими речовинами; наявність серед особистих речей таблеток, наркотичних речовин; поява у лексиці нових жаргонних слів, розлади сну (безсоння або надзвичайно тривалий сон, сон удень, важке пробудження і засинання, тяжкий сон); розлади апетиту (різке підвищення апетиту або його відсутність, вживання значної кількості солодощів, поява надзвичайної спраги); зміни розміру зіниць (зіниці різко розширені або звужені до розміру булавкової головки).

Вважаємо доцільним звернути увагу на енергетичні напої, які користуються серед підлітків шаленою популярністю.

Отже, енергетик – сильно-газований напій, який містить велику кількість вугільної кислоти (H_2CO_3), яка сприяє швидкому засвоєнню компонентів і прискореному прояву ефекту (Hell classic plus, Hell, Red bull, Battery, Exotik, Hell sugar zero, Pit bull power, Iron energy, Bull Red bull, Blask ise, But). Енергетичні напої набагато більш небезпечні, ніж вважалося раніше. Особливо це стосується підлітків, які купують їх, як правило, незаконно. Енергетики містять в 10 разів більше кофеїну, ніж кола або інша популярна газувана вода. Їх вживання разом з алкоголем впливає на роботу мозку так само, як і кокаїн.

Небезпека вживання енергетичних напоїв на організм підлітків, а саме:

- навантаження серцево-судинної системи (великий зміст кофеїну), захворювання нирок, шлунково-кишковий тракт (розвиток гастриту, наявність консервантів, барвників, підсилювачів цукру і глюкози);
- головний біль;
- стан безпричинної тривоги і стресу;

- безсоння, діабет другого типу;
- звикання, формування шкідливих звичок і соціально-небезпечної поведінки (агресивність, безпідставні бійки);
- нервовий стан, алергія, високий кров'яний тиск;
- передозування вітаміну В3 (кофеїн з цукром), (почервоніння шкіри, запаморочення, швидкий серцевий ритм, блювота) [3].

Варто наголосити на проблемі булінгу серед підлітків у навчальних закладах як морального або фізичного насильства, агресії в будь-якій формі з метою викликати страх, тривогу, підкорити власним інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення, цькування, переслідування. Отже, булінг – це агресивна свідома поведінка однієї дитини (або групи) стосовно іншої, що супроводжується регулярним фізичним і психологічним тиском та є гострою проблемою сучасності. У своїх дослідженнях ми помітили, що електронні сигарети, алкоголь, енергетичні напої, токсичні речовини, деякі ліки впливають на мозок і психіку підлітків, їх здатність тверезо мислити і відповідально діяти. Нами доведено, що 45 % випадків булінгу в закладах освіти скоюється під дією вживання підлітків психоактивних речовин (стан збудженості, спалахів ворожості, дратівливості, агресивної поведінки, неадекватного сприйняття ситуації).

Таким чином, важливо акцентувати увагу на Законі України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» № 3136 – IX від 30.05.2023р., який є комплексним законом щодо вирішення проблеми паління, і зазначені в ньому зміни є надзвичайно важливими для сприяння покращення профілактиці вживання населенням України тютюну, в тому числі молодими людьми. Серед важливих положень закону варто виділити наступні: заборона паління електронних сигарет та засобів нагрівання тютюну в громадських місцях (в офісах, магазинах, кафе, ресторанах тощо), яка має ввійти в дію з 1 липня цього року; заборона реклами електронних сигарет і виробів для нагрівання, яка має набути чинності із середини 2023 року; заборона продажу ароматизованих сигарет та

рідин для ароматизації, які збільшують попит паління серед молоді; робота над збільшенням розміру медичних попереджень на упаковках сигарет – інформація і фото тепер займатимуть 65 % [2].

На основі вищезазначеного можна зробити висновок про те, що важливо активізувати увагу педагогічних колективів, батьків з підвищення рівня поінформованості та проведення відповідних заходів щодо шкідливості вживання підлітками психоактивних речовин, які призводять до неадекватної поведінки, агресії та булінгу.

Література

1. Звіт Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) ««Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні», 10 жовтня, 2023 рік <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2795365-rezultati-opituvanna-sodo-kurinna-vzivanna-alkogolu-ta-narkoticnih-recovin-sered-pidlitkiv-v-ukraini.html> (дата звернення 23.10.2023).

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо охорони здоров'я населення від шкідливого впливу тютюну» № 3136 – IX від 30.05.2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1978-20#Text> (дата звернення 24.10.2023).

3. Міжнародні стандарти з профілактики вживання наркотиків / World Health Organization. URL: <https://nmcpto.sumy.ua/wp-content/uploads/2021pdf> (дата звернення 20.10.2023)

*Н. В. Харченко, м. Київ,
Україна*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧИХ ОБ'ЄДНАННЯХ

***Анотація.** Метою статті є висвітлення методичних засад формування цифрових компетентностей підлітків у дитячих об'єднаннях. Виокремлено чинники налагодження взаємодії соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді у цифровому освітньому просторі, описано основні принципи, окреслено вектори взаємодії соціальних інститутів, зокрема дитячих громадських організацій та об'єднань у вихованні дітей та молоді у цифровому освітньому просторі.*

***Ключові слова:** Цифрові компетентності, цифровізація, дитячі та молодіжні громадські організації, підлітки, учнівська молодь*

Світовою спільнотою цифровізація суспільства розглядається як важливий елемент сталого розвитку. Зокрема, Світовий Економічний Форум оприлюднив дослідження, що 84 % «технологій інтернету речей» (IoT) можуть сприяти досягненню Глобальних Цілей Сталого Розвитку ООН. Відтак, виникає необхідність у формуванні цифрових компетентностей для успішного

життєздійснення особистості дитини.

Формування цифрових компетентностей у цифровому відкритому середовищі є складовою частиною процесу формування зрілої особистості, підготовленої до життя, готової до самоаналізу та самореалізації, здатної протистояти небажаним впливам інформаційного потоку та маніпуляціям.

За даними ЮНІСЕФ (доклад «Діти в цифровому світі»), молодь (юнаки та дівчата у віці 15–24 років) є віковою групою із найбільшою кількістю мережевих підключень. У всьому світі інтернет мережею користується 71 % молоді. Діти та підлітки віком до 18 років становлять приблизно третину користувачів інтернету у всьому світі. Окрім того, з'являється все більше даних, що свідчать про зниження віку, у якому діти починають використовувати інтернет.

Необхідність опанування цифрові знання та формування цифрових компетентностей зумовлена такими чинниками, як зростаюча глобалізація; автоматизація; цифровізація; поширення засобів комунікації і засобів масової інформації з використанням ІКТ; трансформація суспільства під впливом нових технологій. Виклики інформатизації та цифровізації зумовлюють формування навичок: когнітивних (логічне і креативне мислення, вербальна грамотність, вміння вирішувати проблеми); соціальних (особистісні якості, готовність отримувати новий досвід, сумлінність, емоційна стабільність, саморегулювання, неконфліктність, прийняття рішень, навички міжособистісного спілкування); технічних (навички, необхідні для роботи за конкретною професією) тощо.

Дієвим партнером держави у царині виховання дітей та учнівської молоді серед інших соціальних інститутів виступають дитячі громадських організації та об'єднання. Необхідність налагодження взаємодії соціальних інститутів у вихованні дітей та молоді у цифровому освітньому просторі обумовлена рядом чинників:

- трансформацією суспільства під впливом нових технологій, зокрема, зростаючою глобалізацією, автоматизацією, цифровізацією;

- формуванням нових вимог до змісту освіти і виховання в умовах цифрового суспільства (практикоорієнтованість, пріоритет діяльнісного змісту освіти над знаннєвим);

- низькою адаптивністю системи освіти до інтенсивних змін, пов'язаних з розвитком технологій (наприклад, гейміфікація, персоналізація освіти, використання доповненої реальності, штучного інтелекту тощо);

- потребами практики, орієнтованої на оновлення змісту, методів, прийомів виховання у цифровому відкритому середовищі;

- очевидною життєвою необхідністю розвитку цифрових компетенцій дітей та молоді у цифровому відкритому середовищі;

- актуальністю виховання ціннісних орієнтирів у цифровому відкритому середовищі, зумовленими поширенням засобів комунікації і засобів масової інформації з використанням ІКТ;

- важливістю усунення небезпек та запобігання ризикам, які притаманні відкритому цифровому простору (жодна дитина, яка знаходиться в інтернеті, не є повністю захищеною від ризиків, пов'язаних з перебуванням у мережі, зокрема ризики, пов'язані з контентом, контактами та поведінкою;

- розвитком суспільства 5.0., заснованим на передових цифрових технологіях, які забезпечує розвиток науки і технологій для добробуту суспільства, орієнтованого на людину.

Формування цифрових компетентностей у дитячих громадських об'єднаннях *передбачає реалізацію основних принципів:*

- *принцип гуманізації виховного процесу* означає, що педагог (дорослий лідер) зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості і можливості, не форсує її розвитку, спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини; виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки та діяльності;

- *принцип самоактивності і саморегуляції* сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності,

до прийняття самостійних рішень; поступово виробляє ціннісну позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках;

- *принцип суб'єкт–суб'єктної взаємодії* – розвиток рівноправного партнерства в умовах спільної діяльності;

- *принцип соціальної відповідальності* – узгодженість змісту і методів виховання в реальній соціальній ситуації, взаємозв'язок виховних завдань і завдань соціального розвитку демократичного суспільства, орієнтація виховного процесу на реальні потреби і можливості соціуму, формування у дітей готовності до ефективного розв'язання життєвих проблем, сприяння участі дітей у соціально значущих відносинах;

- *принцип відкритості* – участь усіх зацікавлених некомерційних організацій, бізнес–структур, сім'ї, громадськості, інших соціальних інституцій у забезпеченні створення кожній дитині максимально сприятливих умов для духовного, інтелектуального, творчого і фізичного розвитку, задоволення її інтересів і потреб.

Таким чином взаємодія соціальних інститутів, зокрема дитячих громадських організацій та об'єднань у вихованні дітей та молоді у цифровому освітньому просторі має спрямовуватися на:

- формування цифрового освітнього середовища, забезпечення освітян (педагогічних працівників, виховників) методичним он-лайн інструментарієм (методик, технологій, ресурсів, сервісів);

- розробку регламентів та протоколів функціонування цифрового виховного середовища, підвищення інформаційної відкритості та прозорості;

- розвиток професійних інтернет–спільнот для обміну досвідом та підвищення кваліфікації, налагодження механізмів зворотного зв'язку;

- створення нових та модернізацію існуючих можливостей для соціалізації та виховання дітей та молоді в цифровому просторі;

- модернізацію виховного процесу, спрямованого на підготовку дітей та молоді до самореалізації в умовах цифрового суспільства;

- підготовку соціальних інститутів до функціонування в умовах змін

(впровадження технологій, оптимізація процесів, гнучкість вимог, зміна освітніх та виховних парадигм, мобільність освітніх та виховних послуг);

- формування у дітей та молоді навичок: когнітивних (логічне і креативне мислення, цифрова грамотність, вміння вирішувати проблеми); соціальних (особистісні якості, здатність бути ефективними в цифровому просторі, готовність отримувати новий досвід, сумлінність, емоційна стабільність, саморегулювання, неконфліктність, прийняття рішень, навички міжособистісного спілкування); технічних (навички, необхідні для роботи за конкретною професією в умовах цифровізації) тощо;

- розроблення, обґрунтування та впровадження в діяльність соціальних інститутів (дитячих та молодіжних громадських об'єднань та закладів освіти) новітнього змісту, методів, прийомів формування цифрових компетентностей учнівської молоді як ключових навичок особистості 21 століття.

Враховуючи практико орієнтований, соціальний характер діяльності громадських об'єднань, в умовах здійснення різноманітної виховної діяльності цілком можливо реалізувати поставлені завдання та відкрити можливості для виховання успішної, реалізованої особистості, яка здатна відповідати на виклики цифрового суспільства та конструктивно діяти в умовах діджиталізації. Відтак, громадські дитячі організації та об'єднання є важливим і самостійним соціальним інститутом в українському соціумі, які здатні відповідати на запити суспільства та виклики сьогодення.

Література

1. Information Hygiene. URL: <https://pressbooks.pub/introtocollegeresearch/chapter/info-hygiene-environmentalism/>. Дата звернення: 12.11. 2022 р.
2. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник / [Журба К. О., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В.]. - Київ, 2022. - 124 с
3. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. URL: <https://ipv.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Kontseptsii-vykhovannia-ditey-ta-molodi-v-tsifrovomu-prostorі.pdf>. Дата звернення: 15.11. 2022 р.
4. Монографія / авт. кол.: Ю. О. Жук, О. М. Соколюк, Н. П. Дементієвська, І. В. Соколова; за ред. Ю. О. Жука; Ін-т інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України. Київ: Атіка, 2014. – 196 с.

ЗАПОБІГАННЯ БУЛІНГУ В ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ, РІВНІ ВИМІРУ

***Анотація.** У статті наголошується на важливості запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі, пропонується визначення понять «цифрове освітнє середовище», «запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі», визначаються критерії, рівні, показники виміру стану запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.*

***Ключові слова:** булінг, цифрове освітнє середовище, запобігання, критерії, рівні, педагоги, учні, батьки.*

У сучасний суспільний період загострюється проблема булінгу як соціально-психологічного явища, яке наносить значної шкоди фізичному та психічному здоров'ю школярів [1]. Особливий науковий та практичний інтерес викликає запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Цифрове освітнє середовище (на основі аналізу низки наукових праць [3; 4; 5]) розуміємо як створення умов для продуктивної взаємодії учасників освітнього процесу, що ґрунтуються на використанні цифрових засобів та інструментів, з метою здобуття знань, всебічного розвитку та самореалізації учнів. Ціллю створення цифрового освітнього середовища є забезпечення рівних умов доступу до якісної освіти дітей та учнівської молоді незалежно від місця їх проживання, а також посилення можливостей традиційної школи завдяки сучасним цифровим технологіям.

Вважаємо, що цифрове освітнє середовище є складником освітнього середовища, втім, воно може функціонувати й автономно. За найкращої організації цих середовищ вони забезпечують умови для належного здобуття учнями освіти, для їх розвитку, збереження їх життя і здоров'я. Водночас середовища конкретних закладів освіти можуть характеризуватися дисфункціональністю різного характеру та ступеня. Це породжує різноманітні ризики, зокрема у спілкуванні суб'єктів освітнього та цифрового освітнього середовищ, призводячи нерідко до таких негативних явищ, як булінг і кібербулінг (вид булінгу, що пов'язаний з виникненням та постійним розширенням цифрового простору й активним залученням до нього дітей та

молоді).

Якщо порівнювати поняття «кібербулінг» та «булінг в цифровому освітньому середовищі», то між ними, на нашу думку, суттєвої різниці немає. Водночас булінг в цифровому освітньому середовищі від кібербулінгу може відрізнятися тим, що він здійснюється поміж індивідуами, які постійно або доволі часто взаємодіють між собою як учасники освітнього процесу певного закладу освіти. Тобто поняття кібербулінгу є ширшим, ніж поняття булінгу в цифровому освітньому середовищі.

У дослідженнях наголошується, що булінг і кібербулінг тісно пов'язані поміж собою і доволі часто потерпілими від булінгу і кібербулінгу є одні і ті ж самі особи [2]. Тому протидія кібербулінгу (булінгу в цифровому освітньому середовищі) неможлива без системних дій проти булінгу, що реалізується в освітньому середовищі певного закладу освіти. Отже, педагогічні дії щодо запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі мають ґрунтуватися на педагогічних підходах до запобігання булінгу в освітньому середовищі, з врахуванням особливостей виявів булінгу в цифровому просторі та з використанням цифрових інструментів у виховній роботі з учнями.

Запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі визначаємо як систему педагогічних дій, спрямованих на недопущення (попередження) виявів булінгу та кібербулінгу серед учнів у процесі здобуття освіти та в позанавчальний час, і в основі яких – залучення здобувачів освіти до духовно-моральних цінностей, розвиток їх соціальних і емоційних навичок, здатності до емпатії, асертивної поведінки, виховання культури поведінки в цифровому просторі та активне використання з цією метою цифрових ресурсів і технологій.

Вимір ефективності педагогічних дій щодо запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі має, на нашу думку, три основні складники: спроможність педагогів до попередження виявів булінгу та кібербулінгу серед учнів; розвиненість в учнів соціально-емоційних навичок та здатність до протидії булінгу; педагогічна культура батьків та їх спроможність до виявів

булінгу та кібербулінгу серед власних дітей та протидії таким виявам.

З'ясування стану готовності суб'єктів цифрового освітнього середовища (педагоги, учні, батьки) до запобігання булінгу доцільно здійснювати за критеріями: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний.

Когнітивний – знання про проблему булінгу та кібербулінгу, їх вияви, причини, наслідки, способи протидії булінгу та кібербулінгу, знання про законодавство з проблеми булінгу.

Емоційно-ціннісний – розвиненість духовно-моральних ціннісних орієнтацій, зокрема цінності свободи, відповідальності, поваги до думок та дій інших, безпеки (власної та інших людей), розвиненість почуття емпатії, позитивної самооцінки, рис життєстійкості.

Діяльнісний – здатність до конструктивної взаємодії з іншими, до самозахисту та підтримки інших у ситуації, що загрожує безпеці індивідів, сформованість культури поведінки в цифровому просторі.

Для здійснення належної педагогічної діагностики щодо з'ясування стану запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі та зміни стану під впливом організованих педагогічних дій визначимо рівні запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі (при цьому будемо користуватися терміном «кібербулінг» як таким, що є поширенішим в науковому та соціально-комунікативному дискурсі) та схарактеризуємо їх.

Рівні запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Високий (соціально-гармонійний) – відсутні прояви булінгу та кібербулінгу:

Педагоги – належно усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають належні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, мають сформовану цифрову компетентність, системно здійснюють виховну роботу з учнями, спрямовану на запобігання булінгу і кібербулінгу, приділяють належну увагу питанням безпеки учнів в цифровому освітньому середовищі, забезпечують позитивний мікроклімат в учнівському колективі, організовують роботу з батьками на основі партнерства та взаємовідповідальності.

Учні – знають, що таке булінг і кібербулінг, мають розвинені якості емпатії, асертивності, здатні до самозахисту, позитивної самооцінки, готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, беруть активну участь у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – мають належні знання про проблему булінгу і кібербулінгу, добре володіють цифровими інструментами, мають високий рівень педагогічної культури, що відображається, зокрема, в налагодженні гармонійних батьківсько-дитячих взаємин та конструктивної співпраці з педагогами.

Середній (соціально-допустимий) – прояви булінгу та кібербулінгу є вкрай незначними (образи, залякування не мають системного характеру):

Педагоги – усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають достатні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, доволі широко використовують цифрові інструменти з освітньою метою; виховна робота з учнями, спрямована на запобігання булінгу і кібербулінгу, педагогами здійснюється, водночас періодично; вони приділяють певну увагу питанням безпеки учнів в цифровому освітньому середовищі, прагнуть забезпечити позитивний мікроклімат в учнівському колективі, організовують роботу з батьками.

Учні – знають, що таке булінг і кібербулінг; їм властиві якості емпатії, асертивності, позитивної самооцінки; вони певною мірою здатні до самозахисту, здебільшого готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, беруть участь у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються достатньою сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – мають певні знання про проблему булінгу і кібербулінгу, володіють цифровими інструментами, спроможні до налагодження позитивних батьківсько-дитячих взаємин та співпраці з педагогами.

Низький (соціально-гальмівний) – є періодичні прояви булінгу та

кібербулінгу:

Педагоги – недостатньо усвідомлюють проблему булінгу та кібербулінгу, мають певні знання і вміння щодо запобігання булінгу і кібербулінгу, доволі обмежено використовують цифрові інструменти з освітньою метою, виховну роботу з учнями, спрямовану на запобігання булінгу і кібербулінгу, здійснюють несистемно, недостатньо приділяють уваги створенню позитивного мікроклімату в учнівському колективі та безпеці учнів в цифровому освітньому просторі; робота з батьками здійснюється епізодично.

Учні – рівень знань учнів про булінг і кібербулінг низький; якості емпатії, асертивності малорозвинені; учні характеризуються низькою самооцінкою, нездатністю до самозахисту; не готові прийти на допомогу слабшому під час вияву булінгу та кібербулінгу, не беруть чи майже не беруть участі у заходах учнівського колективу, зокрема спрямованих на запобігання булінгу, характеризуються низькою сформованістю культури поведінки в цифровому просторі.

Батьки – доволі мало знають про проблему булінгу і кібербулінгу, недостатньо володіють цифровими інструментами, характеризуються низькою педагогічною культурою, що проявляється в невмінні налагодити позитивні взаємини з власними дітьми та в неготовності до співпраці з педагогами.

Вважаємо, що проблема запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі потребує комплексного підходу, складником якого має бути педагогічна діагностика, що базується на чітко визначених критеріях, показниках, рівнях виміру процесу запобігання булінгу в цифровому освітньому середовищі.

Література

1. Recommendations by the Scientific Committee on preventing and addressing school bullying and cyberbullying. International conference on school bullying on 5 November, 2020. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374794>
2. Smith P. K., Mahdavi J., Carvalho M., Fisher S., Russell S., Tippett N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 2008. № 49(4). P. 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
3. Гуц Н. А. Цифрове освітнє середовище у вищій освіті України: аналіз особливостей використання на тлі російсько-української війни. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2023. № 11(29). С. 82-92.

4. Канішевська Л., Шахрай В. Особливості виховання в школі і сім'ї в умовах цифровізації. *Перспективи та інновації науки*. 2022. №4(9). С. 144-155. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4\(9\)-144-155](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-4(9)-144-155)

5. Петренко О. Б. Дефініція і сутнісне наповнення поняття «освітнє середовище» у контексті сучасної освітньої парадигми. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(2). С. 6-16.

*Н.О. Шпиг, м. Київ,
Україна*

КОМПОНЕНТИ ГОТОВНОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ ДИТЯЧИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗАСОБАМИ СММ-ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті актуалізується реалізація комунікації громадськими організаціями/дитячими об'єднаннями засобами СММ діяльності. Зауважується на важливості підготовки до реалізації такого виду активності, конкретизуються компоненти готовності до реалізації ефективної комунікації засобами СММ-діяльності: мотиваційний, змістовний, операційний та особистісно-вольовий.*

***Ключові слова:** готовність, громадська організація, дитяче об'єднання, компоненти готовності, комунікація, СММ діяльність.*

Інформаційна ера суспільного розвитку вказує на високий рівень запитів щодо активізації процесу комунікації засобами цифрових технологій. Саме тому готовність представників громадських організацій та дитячих об'єднань до ефективної взаємодії з різними типами бенефеціарів та стейкхолдерів набуває особливої актуальності. Великим потенціалом володіють соціальні мережі, які й виступають важливим каналом комунікаційної активності.

Відзначимо, що суттєвою особливістю комунікації в соціальних мережах є її пов'язаність із процесом творення віртуальної особистості, в тому разі й на рівні організаційному. Громадська організація та дитяче об'єднання через ведення сторінок у соціальних мережах працюють над створенням власного іміджу та вибудовують відповідні стилі комунікації з різними цільовими групами: донорами, клієнтами, ЗМІ, представниками влади та бізнесу, партнерами, громадою в цілому. Виступаючи у якості «творця медіа реальності», громадська організація/дитяче об'єднання проявляє індивідуальні властивості комунікації, які обумовлюють специфіку конструювання віртуальних відносин як із бенефеціарами, так і стейкхолдерами організації/об'єднання. При цьому напрацьовуються індивідуальні для кожної

організації чи об'єднання шляхи та методи, які забезпечують суб'єктивно комфортні та ефективні форми медіа комунікації. Це так звані стильові особливості медіакомунікації в соціальних мережах. Індивідуальна своєрідність взаємодії особистості з новітніми медіа, з одного боку, є потенційним ресурсом творчого самовираження, ефективним та успішним інструментом медіакомунікації, а з другого – визначає особливості загроз і ризиків медіавпливу на особистість. Знання стильових особливостей медіакористувачів необхідні для впровадження індивідуального підходу в медіаосвітню практику певної організації [5].

Саме засобами активізації зв'язків з громадськістю через діджитал технології (комунікація через соціальні мережі: фейсбук, інстаграм, тік-ток, телеграм, твіттер; ведення власного сайту; висвітлення новин про діяльність організації на сторінках онлайн ЗМІ, громадська організація/дитяче об'єднання створюють власний цифровий слід [2].

Обумовимо, що можливість реалізувати ефективну комунікацію засобами СММ діяльності потребує розвитку відповідних складових готовності представників дитячих та громадських організацій. Відповідно ми визначили такі компоненти готовності до успішної реалізації зазначеної комунікації: мотиваційний, змістовний, операційний та особистісно-вольовий.

Зауважимо, що в межах нашого наукового пошуку поняття «готовність представників дитячих/громадських організацій та об'єднань до реалізації комунікації засобами СММ діяльності» трактуємо як особистісне утворення, що інтегрує мотиваційну спрямованість до зазначеного виду діяльності; специфічні знання про СММ діяльність; професійні уміння, що оптимізують зазначений вид активності; специфічний набір особистісно-вольових якостей, які позитивно впливають на здатність якісно реалізувати ефективну комунікацію, керуючись сутнісними можливостями СММ діяльності.

Формування готовності представників дитячих об'єднань та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності передбачає наявність таких концептуальних моментів:

- усвідомлення СММ-фахівцями значимості власної діяльності та важливості її узгодження з місією та філософією організації чи об'єднання в цілому та з кожним конкретним проектом, зокрема;

- теоретико-методичної підготовки – засвоєння системи методологічних, науково-теоретичних, практичних знань, необхідних для забезпечення якісного процесу комунікації засобами СММ діяльності;

- формування професійних умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності представників дитячих та громадських організацій у якості СММ фахівців;

- розвитку особистісно-вольових якостей представників дитячих та громадських організацій, що реалізують комунікацію засобами СММ діяльності.

Подальший виклад матеріалу наукового пошуку присвятимо конкретизації компонентів готовності представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності. Отже:

- мотиваційний, що передбачає наявність у представників дитячих та громадських організацій мотивів до реалізації досліджуваного виду діяльності;

- змістовий, наповнюється безпосереднього змістом, що охоплює специфіку досліджуваного виду комунікації;

- операційний, що полягає в умінні представників дитячих та громадських організацій реалізовувати комунікацію засобами СММ діяльності;

- особистісно-вольовий, який передбачає розвиненість професійно важливих для представників дитячих та громадських організацій (так званих комунікаційних менеджерів) особистісно-вольових якостей.

Орієнтуючись на вказані структурні компоненти, які становлять взаємопов'язані і взаємозумовлені складові готовності представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності нами визначено критеріальне наповнення, за яким може діагностуватися відповідний стан готовності.

Відповідно, мотиваційний компонент готовності представників дитячих

та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності має провідну роль у процесі формування готовності до означеного виду діяльності. Чітко сформоване, усвідомлене бажання реалізувати ефективну комунікацію з представниками різних цільових груп здатне посилювати інтерес фахівця до оволодіння та поглиблення знань, опанування новими вміннями, наявність яких сприятиме оптимізації діяльності в цілому. Нами визначено показники мотиваційного критерію готовності майбутніх соціальних педагогів до діяльності в ГО:

1. Усвідомлення значимості діяльності певної громадської організації чи дитячого об'єднання;
2. Стійкий інтерес до діяльності.
3. Чітке прагнення інформувати громадськість про діяльність громадської організації/дитячого об'єднання.
4. Усвідомлення потреби власної професійної підготовки до реалізації комунікації засобами СММ діяльності в межах громадської організації/дитячого об'єднання.
5. Розуміння важливості розробки Стратегії комунікаційного впливу.
6. Усвідомлення значимості системної роботи в напрямку комунікації організації/об'єднання засобами СММ-діяльності [1; 3].

Змістовий критерій визначає змістову готовність представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності. Ми звертаємо увагу на визначення комплексу спеціальних професійних знань, необхідних для успішної роботи у цьому напрямку. З-поміж них:

1. Знання про специфіку комунікації для громадської організації/дитячого об'єднання.
2. Сутнісні знання про принципи, техніки, засоби, «природу» СММ діяльності.
3. Знання про складові компоненти комунікаційної стратегії громадських організацій/дитячих об'єднань.
4. Знання принципів та методів СММ діяльності.

5. Знання специфіки «різнорольового підходу» в процесі реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

6. Знання особливості роботи в соціальних мережах та чат-ботах [2; 3; 4].

Операційний критерій визначає операційну готовність представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

Цей критерій наповнюється через такі групи умінь:

1. Гностичні уміння щодо реалізації комунікації засобами СММ.

2. Проектувальні уміння щодо реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

3. Організаторські уміння щодо реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

4. Конструктивні уміння щодо реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

5. Комунікативні уміння щодо реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

Коротко зазначимо деякі критерії операційного компоненту готовності до досліджуваної діяльності. Зокрема вкажемо на важливість таких умінь:

- розробляти стратегічний план комунікації та органічно поєднувати його зі стратегічним планом розвитку громадської організації/дитячого об'єднання;

- визначати прямих та опосередкованих бенефеціаріїв процесу комунікації;

- писати та моніторити пости в соціальних мережах від імені громадської організації/дитячого об'єднання;

- здійснювати корекцію, контроль та розвиток візуальної складової процесу комунікації.

Готовність представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності залежить не лише від знань та умінь, мотиваційної спрямованості, а й від професійно важливих особистісно-вольових якостей. Ключовими, на нашу думку, особистісно-вольовими

якостями комунікаційного менеджера є: комунікабельність, креативність, толерантність, цілеспрямованість.

Проаналізувавши компоненти готовності представників дитячих та громадських організацій до реалізації комунікації засобами СММ діяльності можемо відзначити їхню взаємну залежність, що корелює як успіх реалізації комунікаційної активності, так і неуспішність досліджуваної діяльності.

При цьому наголосимо на важливості спрямування громадських організацій та дитячих об'єднань до усвідомлення актуальності та дієвості реалізації комунікації засобами СММ діяльності.

Література

1. Social Media Trends in 2023 You Can Follow to Take Your Social Media Strategy to New Heights URL: <https://influencemarketinghub.com/social-media-trends/> (дата звернення 26.10.2023).
2. Навчальний ресурс Instagram for business URL: <https://business.instagram.com/> (дата звернення 23.10.2023).
3. Бохонок Г., Папенчак Т. Візуальний та креативний контент: чому він такий важливий для соцмереж. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/vizualnyj-i-kreativnyj-kontent> (дата звернення 27.10.2023).
4. Іванина Р., Клімак Ю. Таргетована реклама в соцмережах: види, формати та особливості. URL: <https://elit-web.ua/ua/blog/targetirovannaya-reklama> (дата звернення 26.10.2023).
5. Угольков Є.О. Організування та оцінювання маркетингової взаємодії підприємств на основі використання інтернет-технологій : автореф. дис. ... канд.. економічних наук 08.00.04, Львів 2019. 22 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Авраменко Віта Василівна, методист комунального закладу Сумської обласної ради – обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю.

Амеліна Вікторія Михайлівна, науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Амерідзе Ольга Сергіївна, здобувач ступеня доктор філософії Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, викладач кафедри технічного спрямування № 2 факультету лінгвістики НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Бакуменко Оксана Володимирівна, учитель української мови та літератури Косівщинського ліцею імені Лесі Українки Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

Безрук Катерина Олександрівна, науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, методистка Центру позашкільної роботи Святошинського р-ну м. Києва.

Бех Іван Дмитрович, директор Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України.

Бибик Дар'я Дмитрівна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор філософії в галузі соціальної роботи, доцент.

Білик Тетяна Анатоліївна, вихователь-методист закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Дніпряночка» с. Червона Слобода Червонослобідської сільської ради Черкаської області.

Бондаренко Олександра Ігорівна, викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського».

Бордюг Наталія Сергіївна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Бочарова Ірина Олександрівна, магістрантка спеціальності «Дошкільна освіта» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Васильєва Світлана Андріївна, провідний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку дитини та дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Вороніна Галина Леонідівна, керівник гуртка «Основи соціологічних знань» КЗ «ЦДЮТ № 1 Харківської міської ради.

Гончар Людмила Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Демидова Юлія Олексіївна, докторант Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, доцент.

Дихта-Кірфф Вікторія, вчитель предшкільного відділу інтеграційної школи № 339 імені Рауля Валленберга в Варшаві, кандидат педагогічних наук.

Діхтяренко Зоя Михайлівна, доцент кафедри «Фізичного виховання, спорту та здоров'я» Факультету соціально-гуманітарних технологій та менеджменту Державного податкового університету, кандидатка педагогічних наук, доцент.

Єрмоменко Едуард Анатолійович, професор кафедри правоохоронної діяльності ННІ економічної безпеки та митної справи Державного податкового університету, кандидат педагогічних наук, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, майстер спорту України міжнародного класу,

Заслужений тренер України.

Журба Катерина Олександрівна, завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Заярна Вікторія Сергіївна, заступник директора Сумського обласного центру позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, кандидат педагогічних наук.

Зіняк Ігор Ярославович, заступник начальника військового факультету фінансів і права з морально-психологічного забезпечення Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, підполковник, здобувач ступеня доктор філософії.

Канішевська Любов Вікторівна, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Киреєва Анжела Петрівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Кириченко Валентина Іванівна, завідувачка лабораторії фізичного та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця.

Ковальчук Надія Андріївна, аспірант Інституту обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України.

Коновець Світлана Володимирівна, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, академік Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки.

Корнієнко Анна Володимирівна, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Кукушкін Костянтин Миколайович, науковий кореспондент лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, член ради Національної федерації бойового хортингу України, майор Збройних Сил України, учасник бойових дій.

Лаврентьєва Ірина Вікторівна, науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Ланно Віолетта Валеріївна, професор кафедри педагогіки і психології Коломийський навчально-науковий інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор педагогічних наук, професор.

Литовченко Олександр Володимирович, аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Литовченко Олена Віталіївна, завідувач лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Любухіна Олена Володимирівна, в.о. директора комунального закладу «Харківська гімназія № 148» Харківської міської ради.

Лященко Тетяна Вікторівна, методист вищої категорії Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти».

Малахова Ірина Олегівна, магістрантка групи ІІ-ЗБМДШ, спеціальності «Дошкільна освіта» Українського державного університету імені М.П. Драгоманова.

Малиношевський Руслан Васильович, заступник директора Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України з наукової роботи, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Мачуський Валерій Віталійович, провідний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання НАПН України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Михайліченко Микола Васильович, провідний науковий співробітник лабораторії дошкільної освіти і виховання Центру раннього розвитку і дошкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, професор.

Міронець Людмила Петрівна, доцент кафедри біології та методики навчання біології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Морін Олег Леонідович, старший науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Настечик Анастасія Романівна, магістрант Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка.

Нечерда Валерія Борисівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Окушко Тетяна Костянтинівна, завідувач лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Охріменко Зорина Володимирівна, завідувач лабораторії виховання готовності до ринку праці Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Пастушенко Галина Петрівна, старший викладач кафедри мікробіології, сучасних біотехнологій, імунології та екології Інституту біомедичних технологій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Пащенко Олена Вікторівна, старший науковий співробітник Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, заступник голови Всеукраїнської екологічної ліги.

Петрушенко Зоряна Сергіївна, студентка 2 курсу магістратури спеціальності «Дошкільна освіта» педагогічного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Пугач Анжеліна Володимирівна, старший науковий співробітник лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Рагозіна Вікторія Валентинівна, провідний науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Рогальська Вікторія Юріївна, магістрантка 2 курсу педагогічного факультету (спеціальність «Дошкільна освіта») Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Рогальська-Яблонська Інна Петрівна, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання, доктор педагогічних наук, професор.

Савельчук Ірина Борисівна, провідний науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Сіній Володимир Володимирович, провідний науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Таран Юлія Ігорівна, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Толочко Світлана Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Трейтяк Дмитро Вячеславович, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України.

Тулякова Катерина Робертівна, викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», кандидат педагогічних наук, доцент.

Удовенко Павло Михайлович, доцент кафедри виховання й розвитку особистості КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти», кандидат педагогічних наук.

Федоренко Світлана Вікторівна, головний науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інститут проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Федорченко Тетяна Євгенівна, головний науковий співробітник лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор.

Харченко Наталія Вікторівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Шахрай Валентина Михайлівна, завідувач лабораторії інституційного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, доцент.

Шкільна Ірина Миколаївна, старший науковий співробітник лабораторії національно-патріотичного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук, старший дослідник.

Шпиг Наталія Олександрівна, старший науковий співробітник лабораторії морального, громадянського та міжкультурного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, кандидат педагогічних наук.

Яблонський Андрій Іванович, професор кафедри психології Чорноморського національного університету імені Петра Могили, доктор психологічних наук, доцент.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ НАПН УКРАЇНИ**

ЗРОСТАЮЧА ОСОБИСТІСТЬ У СМИСЛОЩНІСНИХ ОБРИСАХ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції
23 листопада 2023 року

ISBN 978-617-8011-68-0

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний
Друк цифровий
Гарнітура Times New Roman
Умови. Друк. арк. 17,21
Наклад 300 прим.
Зам. № 005/12/23

**ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”**

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,
тел. (050) 433-67-93
email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції № 4191 від 12.11.2011 р.

